Freud savaşları

John Forrester

PSİKANALİZ VE TUTKULARI

İngilizceden çeviren: Hakan Atalay

AYRINTI

Hakkında yazılanların çokluğu bile, Freud'un yirminci yüzyıla damgasını vurduğunu göstermeye yeter. Psikanaliz biliminin uygulayıcıları şevkle bu disiplini geliştirmeye çalışırken, psikanaliz-karşıtları da Freud üzerine ciltler dolusu araştırma yayımlamaktadır: Freud hangi çayırda mastürbasyon yapardı, Freud'un hastaları gerçekte hiç var olmuş muydu, Freud eşcinsel miydi, Freud nasıl bir Yahudi domuzuydu, nasıl olup da böyle zevksiz ve hantal bir antika koleksiyonuna sahip olabilirdi?

Forrester, *Freud Savaşları*'nda, değerli bir uygulayıcısı olduğu psikanaliz biliminin kurucu babası Freud'a karşı görevini hakkıyla yerine getiriyor; büyük bir sabır ve titizlikle, Freud-karşıtlarının mahalle dedikodusu niteliğindeki saldırılarına karşı psikanalizin temelleri, kuralları ve gelişimini ayrıntılandıran bir dalgakıran inşa ediyor. Bu inşa sürecinde, Freud'un yakın çevresiyle ilişkileri, antika koleksiyonu, düşleri ve "osuruk" ve "bokbilim" üzerine düşünceleri dahil, eleştirilere malzeme olan tüm yönlerini psikanalizin aykırı ve edepsiz doğası içinde tek tek irdeliyor. Psikanalizin bir Nazi-yönelimli aldatmaca olup olmadığı konusuyla başlayan tartışmayı, Hollywood sinemasından boyalı basına genişletiyor; gündelik hayatımızın her alanına yayılan ve gönül rahatlığıyla benimseyiverdiğimiz bu alanın bir doğabilimi olup olmadığı tartışmasına doğru adım adım ilerliyor.

Oldukça esprili tarzda yazılmış ve rahat okunan kitabın sonuna bir de Usta Freud'la yapılmış hayali bir söyleşi eklenmiş. Forrester, ustasına yönelik akıl almaz eleştirileri yanıtlama uğraşından bitap düşmüş, Freud'un divanının huzuruna sığınıyor. Ve azarı işitiyor: "Beni ölüler diyarından kaldırıp buralara getirmeye nasıl cüret edersin?" Şüphesiz, adı bu kadar sık duyulan birinin hangi çayırda mastürbasyon yaptığı merak uyandırmaya devam edecek; *Freud Savaşları*, psikanalizin insan zihninin çalışma biçimine dair yarattığı devrimi gözler önüne sererken, mastürbasyon konusunun meraklılarını da aydınlatıyordur belki –kim bilir?

AYRINTI • İNCELEME
ISBN 975-539-275-0
9 789755 392752

JOHN FORRESTER

1949 yılında İngiltere'de doğdu. Yüksek öğrenimini Cambridge, Princeton ve Paris'teki Ecole Normale'da yaptı. 1976'dan 1984 yılına kadar Cambridge, King's College'da araştırma görevlisi olarak çalıştı. O tarihten bu yana Cambridge Üniversitesi Bilim Tarihi ve Felsefesi Bölümü'nde önce okutman daha sonra da hoca olarak görev yapmanın yanı sıra dünyanın birçok üniversitesinde misafir hoca olarak dersler ve konferanslar vermektedir. Forrester yayımladığı sayısız deneme ve makaleden başka birçok kitap da yazmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: *Language and The Origins of Psychoanalysis; The Seduction of Psychoanalysis. Freud, Lacan and Derrida;* (Lisa Appignanesi'yle birlikte) *Freud's Women; Truth Games-Lies, Mones and Psychoanalysis/ Hakikat Oyunları-Yalanlar, Para ve Psikanaliz*, çev.: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 1999; *Freud Savaşları: Psikanaliz ve Tutkuları*. Forrester ayrıca Lacan, *Seminars I ve II*'nin çevirmenlerinden biridir. Yazar, 2000 yılında Penguin tarafından basılacak olan *Freudian Century*'yi tamamlamak üzeredir.

Ayrıntı: 282
İnceleme dizisi: 153

Freud Savaşları
Psikanaliz ve Tutkuları
John Forrester

İngilizceden çeviren
Hakan Atalay

Yayına hazırlayan
Sedef Özge

Kitabın özgün adı
Dispatches From the Freud Wars
Psychoanalysis and Its Passions

Harvard University Press/1997
basımından çevrilmiştir.

© Harvard University Press

Bu kitabın Türkçe yayın hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak illüstrasyonu
Sevinç Altan

Kapak düzeni
Arslan Kahraman

Düzelti
Sait Kızılırmak

Baskı ve cilt
Mart Matbaacılık Sanatları Ltd. Şti. Tel: (0 212) 212 03 39-40

Birinci basım *2000*

ISBN 975-539-275-0

AYRINTI YAYINLARI
Dizdariye Çeşmesi Sk. No.: 23/1 34400 Çemberlitaş-İstanbul Tel: (0 212) 518 76 19 Faks: (0 212) 516 45 77

John Forrester

Freud Savaşları

Psikanaliz ve Tutkuları

İNCELEME DİZİSİ

ŞENLİKLİ TOPLUM/*I. Illich* ◢ YEŞİL POLİTİKA/*J. Porritt* ◢ MARKS, FREUD VE GÜNLÜK HAYATIN ELEŞTİRİSİ/*B. Brown* ◢ KADINLIK ARZULARI/*R. Coward* ◢ FREUD'DAN LACAN'A PSİKANALİZ/*S. M. Tura* ◢ NASIL SOSYALİZM? HANGİ YEŞİL? NİÇİN TİNSELLİK?/*R. Bahro* ◢ ANTROPOLOJİK AÇIDAN ŞİDDET/*Der: D. Riches* ◢ ELEŞTİREL AİLE KURAMI/*M. Poster* ◢ İKİBİN'E DOĞRU/*R. Williams* ◢ DEMOKRASİ ARAYIŞINDA KENT/*K. Bumin* ◢ YARIN/*R. Havemann* ◢ DEVLETE KARŞI TOPLUM/*P. Clastres* ◢ RUSYA'DA SOVYETLER (1905-1921)/*O. Anweiler* ◢ BOLŞEVİKLER VE İŞÇİ DENETİMİ/*M. Brinton* ◢ EDEBİYAT KURAMI/*T. Eagleton* ◢ İKİ FARKLI SİYASET/*L. Köker* ◢ ÖZGÜR EĞİTİM/*J. Spring* ◢ EZİLENLERİN PEDAGOJİSİ/*P. Freire* ◢ SANAYİ SONRASI ÜTOPYALAR/*B. Frankel* ◢ İŞKENCEYİ DURDURUN/*T. Akçam* ◢ ZORUNLU EĞİTİME HAYIR/*C. Baker* ◢ SESSİZ YIĞINLARIN GÖLGESİNDE YA DA TOPLUMSALIN SONU/*J. Baudrillard* ◢ ÖZGÜR BİR TOPLUMDA BİLİM/*P. Feyerabend* ◢ VAHŞİ SAVAŞÇININ MUTSUZLUĞU/*P. Clastres* ◢ CEHENNEME ÖVGÜ/*G. Vassal* ◢ GÖSTERİ TOPLUMU VE YORUMLAR/*G. Debord* ◢ AĞIR ÇEKİM/*L. Segal* ◢ CİNSEL ŞİDDET/*A. Godenzi* ◢ ALTERNATİF TEKNOLOJİ/*D. Dickson* ◢ ATEŞ VE GÜNEŞ/*I. Murdoch* ◢ OTORİTE/*R. Sennett* ◢ TOTALİTARİZM/*S. Tormey* ◢ İSLAM'IN BİLİNÇALTINDA KADIN/*F. Ayt Sabbah* ◢ MEDYA VE DEMOKRASİ/*J. Keane* ◢ ÇOCUK HAKLARI/*Der: B. Franklin* ◢ ÇÖKÜŞTEN SONRA/*Der: R. Blackburn* ◢ DÜNYANIN BATILILAŞMASI/*S. Latouche* ◢ TÜRKİYE'NİN BATILILAŞTIRILMASI/*C. Aktar* ◢ SINIRLARI YIKMAK/*M. Mellor* ◢ KAPİTALİZM, SOSYALİZM, EKOLOJİ/*A. Gorz* ◢ AVRUPAMERKEZCİLİK/*S. Amin* ◢ AHLÂK VE MODERNLİK/*R. Poole* ◢ GÜNDELİK HAYAT KILAVUZU/*S. Willis* ◢ SİVİL TOPLUM VE DEVLET/*Der: J. Keane* ◢ TELEVİZYON: ÖLDÜREN EĞLENCE/*N. Postman* ◢ MODERNLİĞİN SONUÇLARI/*A. Giddens* ◢ DAHA AZ DEVLET DAHA ÇOK TOPLUM/*R. Cantzen* ◢ GELECEĞE BAKMAK/*M. Albert - R. Hahnel* ◢ MEDYA, DEVLET VE ULUS/*P. Schlesinger* ◢ MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜ/*A. Giddens* ◢ TARİH VE TİN/*J. Kovel* ◢ ÖZGÜRLÜĞÜN EKOLOJİSİ/*M. Bookchin* ◢ DEMOKRASİ VE SİVİL TOPLUM/*J. Keane* ◢ ŞU HAİN KALPLERİMİZ/*R. Coward* ◢ AKLA VEDA/*P. Feyerabend* ◢ BEYİN İĞFAL ŞEBEKESİ/*A. Mattelart* ◢ İKTİSADİ AKLIN ELEŞTİRİSİ/ *A. Gorz* ◢ MODERNLİĞİN SIKINTILARI/*C. Taylor* ◢ GÜÇLÜ DEMOKRASİ/*B. Barber* ◢ ÇEKİRGE/*B. Suits* ◢ KÖTÜLÜĞÜN ŞEFFAFLIĞI/*J. Baudrillard* ◢ ENTELEKTÜEL/*E. Said* ◢ TUHAF HAVA/*A.Ross* ◢ YENİ ZAMANLAR/*S. Hall-M. Jacques* ◢ TAHAKKÜM VE DİRENİŞ SANATLARI/*J.C. Scott* ◢ SAĞLIĞIN GASPI/*I. Illich* ◢ SEVGİNİN BİLGELİĞİ/*A. Finkielkraut* ◢ KİMLİK VE FARKLILIK/*W. Connolly* ◢ ANTİPOLİTİK ÇAĞDA POLİTİKA/*G. Mulgan* ◢ YENİ BİR SOL ÜZERİNE TARTIŞMALAR/*H. Wainwright* ◢ DEMOKRASİ VE KAPİTALİZM/*S. Bowles-H. Gintis* ◢ OLUMSALLIK, İRONİ VE DAYANIŞMA/*R. Rorty* ◢ OTOMOBİLİN EKOLOJİSİ/*P. Freund-G. Martin* ◢ ÖPÜŞME, GIDIKLANMA VE SIKILMA ÜZERİNE/*A. Phillips* ◢ İMKÂNSIZIN POLİTİKASI/*J.M. Besnier* ◢ GENÇLER İÇİN HAYAT BİLGİSİ EL KİTABI/*R. Vaneigem* ◢ CENNETİN DİBİ/*G. Vassal* ◢ EKOLOJİK BİR TOPLUMA DOĞRU/*M. Bookchin* ◢ İDEOLOJİ/*T. Eagleton* ◢ DÜZEN VE KALKINMA KIŞKACINDA TÜRKİYE/*A. İnsel* ◢ AMERİKA/*J. Baudrillard* ◢ POSTMODERNİZM VE TÜKETİM KÜLTÜRÜ/*M. Featherstone* ◢ ERKEK AKIL/*G. Lloyd* ◢ BARBARLIK/*M. Henry* ◢ KAMUSAL İNSANIN ÇÖKÜŞÜ/*R. Sennett* ◢ POPÜLER KÜLTÜRLER/*D. Rowe* ◢ BELLEĞİNİ YİTİREN TOPLUM/*R.Jacoby* ◢ GÜLME/*H. Bergson* ◢ ÖLÜME KARŞI HAYAT/*N. O. Brown* ◢ SİVİL İTAATSİZLİK/*Der.: Y. Coşar* ◢ AHLÂK ÜZERİNE TARTIŞMALAR/*J. Nuttall* ◢ TÜKETİM TOPLUMU/*J. Baudrillard* ◢ EDEBİYAT VE KÖTÜLÜK/*G. Bataille* ◢ ÖLÜMCÜL HASTALIK UMUTSUZLUK/*S. Kierkegaard* ◢ ORTAK BİR ŞEYLERİ OLMAYANLARIN ORTAKLIĞI/*A. Lingis* ◢ VAKİT ÖLDÜRMEK/*P. Feyerabend* ◢ VATAN AŞKI/*M. Viroli* ◢ KİMLİK MEKÂNLARI/*D. Morley-K. Robins* ◢ DOSTLUK ÜZERİNE/*S. Lynch* ◢ KİŞİSEL İLİŞKİLER/*H. LaFollette* ◢ KADINLAR NEDEN YAZDIKLARI HER MEKTUBU GÖNDERMEZLER?/*D. Leader* ◢ DOKUNMA/*G. Josipovici* ◢ İTİRAF EDİLEMEYEN CEMAAT/*M. Blanchot* ◢ FLÖRT ÜZERİNE/*A. Phillips* ◢ FELSEFEYİ YAŞAMAK/*R. Billington* ◢ POLİTİK KAMERA/*M. Ryan-D. Kellner* ◢ CUMHURİYETÇİLİK/*P. Pettit* ◢ POSTMODERN TEORİ/*S. Best-D. Kellner* ◢ MARKSİZM VE AHLÂK/*S. Lukes* ◢ VAHŞETİ KAVRAMAK/*J.P. Reemtsma* ◢ SOSYOLOJİK DÜŞÜNMEK/*Z. Bauman* ◢ POSTMODERN ETİK/*Z.Bauman* ◢ TOPLUMSAL CİNSİYET VE İKTİDAR/*R.W. Connell* ◢ ÇOKKÜLTÜRLÜ YURTTAŞLIK/*W. Kymlicka* ◢ KARŞIDEVRİM VE İSYAN/*H. Marcuse* ◢ KUSURSUZ CİNAYET/*J. Baudrillard* ◢ TOPLUMUN McDONALDLAŞTIRILMASI/*G. Ritzer* ◢ KUSURSUZ NİHİLİST/*K.A. Pearson* ◢ HOŞGÖRÜ ÜZERİNE/*M. Walzer* ◢ 21. YÜZYIL ANARŞİZMİ/*Der.: J. Purkis & J. Bowen* ◢ MARX'IN ÖZGÜRLÜK ETİĞİ/*G. G. Brenkert* ◢ MEDYA VE GAZETECİLİKTE ETİK SORUNLAR/*Der.: A. Belsey & R. Chadwick* ◢ HAYATIN DEĞERİ/*J. Harris* ◢ POSTMODERNİZMİN YANILSAMALARI/*T. Eagleton* ◢ DÜNYAYI DEĞİŞTİRMEK ÜZERİNE/*M. Löwy* ◢ ÖKÜZÜN A'SI/*B. Sanders* ◢ TAHAYYÜL GÜCÜNÜ YENİDEN DÜŞÜNMEK/*Der.: G. Robinson & J. Rundell* ◢ TUTKULU SOSYOLOJİ/*A. Game & A. Metcalfe* ◢ EDEPSİZLİK, ANARŞİ VE GERÇEKLİK/*G. Sartwell* ◢ KENTSİZ KENTLEŞME/*M. Bookchin* ◢ YÖNTEME KARŞI/*P. Feyerabend* ◢ HAKİKAT OYUNLARI/*J. Forrester* ◢ TOPLUMLAR NASIL ANIMSAR?/*P. Connerton* ◢ ÖLME HAKKI/*S. İnceoğlu* ◢ ANARŞİZMİN BUGÜNÜ/*Der.: Hans-Jürgen Degen* ◢ MELANKOLİ KADINDIR/*D. Binkert* ◢ SİYAH 'AN'LAR I-II/*J. Baudrillard* ◢ MODERNİZM, EVRENSELLİK VE BİREY/*Ş. Benhabib* ◢ KÜLTÜREL EMPERYALİZM/*J. Tomlinson* ◢ GÖZÜN VİCDANI/*R. Sennett* ◢ KÜRESELLEŞME/*Z. Bauman* ◢ ETİĞE GİRİŞ/*A. Pieper* ◢ MEKÂNLARI TÜKETMEK/*J. Urry* ◢ YAŞAMA SANATI/*G. Sartwell* ◢ ARZU ÇAĞI/*J. Kovel* ◢ KOLONYALİZM POSTKOLONYALİZM/*A. Loomba* ◢ KREŞTEKİ YABANI/*A. Phillips* ◢ ZAMAN ÜZERİNE/*N. Elias* ◢ TARİHİN YAPISÖKÜMÜ/*A. Munslow* ◢ FREUD SAVAŞLARI/*J. Forrester*

HAZIRLANAN KİTAPLAR

ÖTEYE ADIM/*M. Blanchot* ◢ POSTMODERNLİK VE HOŞNUTSUZLUKLARI/*Z. Bauman* ◢ BAŞTAN ÇIKARMA ÜZERİNE/*J. Baudrillard* ◢ MARKSİZM VE DİL FELSEFESİ/*V. N. Voloşinov* ◢ GENEL ETİK/*A. Heller* ◢ POSTYAPISALCI ANARŞİZMİN POLİTİK FELSEFESİ/*Toddy May* ◢ TOPLUM VE BİLİNÇDIŞI/*K. Lefedakis*

Katrina'ya
– O olmasaydı, bu kitap daha çabuk biterdi

Ve Lisa'ya
– O olmasaydı, bu kitap hiç bitmezdi

İçindekiler

— GİRİŞ 9
I. ADALET, HASET VE PSİKANALİZ 22
II. GERÇEĞİN KURBANLARI 57
III. KOLEKSİYONCU, DOĞALCI, GERÇEKÜSTÜCÜ 126
IV. DÜŞ OKURLARI 160
V. "BÜTÜN BİR DÜŞÜNCE İKLİMİ" 210
VI. FREUD SAVAŞLARINDAN NOTLAR 237
— SONSÖZ 281

— Kısaltmalar 287
— Teşekkür 289
— Türkçe'de Freud 291
— Dizin 292

Giriş

Freud Savaşları yıllardan beri ortalığı kırıp geçirmekte, aşağılamalar, huysuzluklar ve acı sözler, soyut felsefi eleştiriler ve ciddi tarihsel argümanlarla birbirine karışmaktadır. Televizyondan günlük gazetelere, haftalık dergilerden müze sergilerine, bilimsel dergilerde yayımlanan makaleler ve kitaplardan profesyonel konferanslara kadar bütün kamuya açık alanlar çekişme sahası haline geldiler. Kuşkusuz daha mahrem alanlar da –kimi zaman ateşkes arayışları bile- aynı şekilde beklenmedik, şaşırtıcı saldırılara uğramaktadır; en azından benim deneyimlerim böyle. Mecburen daha ele avuca sığmaz olan mahrem alanları şimdilik bir yana bırakırsak, bilimlerde olumlamaya yönelik farklı felsefi yaklaşımlar gibi çapraşık sorunlar ya da Freud'un baldızıyla ilişkisi gibi de-

dikodular nasıl oluyor da ulusal basının düzenli ilgisine mazhar oluyorlar? Başka bir deyişle, Freud Savaşları kültürümüzü neden böylesine yaygın olarak ilgilendirmektedir?

Günlük çatışmalarla savaşçılardan daha az ilgilenenler için, Freud'un yirminci yüzyıl kültüründeki –bilimsel, felsefi, edebi, kültürel ve dinsel- yeri tartışmasızdır. Mark Edmundson, "En azından sayısız yorumcuya göre, en kolayca kullandığımız eleştirel ve tanımlayıcı terminolojilerin açıkça Freudcu titreşimler uyandırdığı bir kültürel uğrakta, Freud Çağı'nda yaşıyoruz."[1] diye yazmaktadır. George Steiner, Philip Rieff, Jacques Derrida, hepsi de onun bu yargısını onaylar. "Önde giden Freudcular" listesi kendi kültürel ufkumuza ve tarihimize bağlı olarak kaçınılmaz biçimde farklı yerlerden farklı isimlerle başlayacaktır; Edmundson'un listesi Empson, Burke ve Trilling'le başlar, ama biz aynı kolaylıkla Mann, Wilson ve Sartre'la başlayıp Cavell, Kristeva ve Habermas'la bitirebilirdik. Ve herhangi bir liste Claude Levi-Strauss ve Woody Allen'ı, Sir Aaron Klug ve Brian de Palma'yı, Richard Rorty'yi, A.S. Byatt'ı, hatta anlaşılmaz Fransız futbolcu Eric Cantona'yı içerecek kadar geniş olmalıdır. Bunların her biri muhtemelen Rorty'nin şu anlayışını kabul edecektir: Ahlâki düşünce, benliğin (tanınmasından çok) yaratılması ve cinsellik alanında Freud öncesi inançlara geri dönme şansı, Kopernik öncesi inançlara geri dönme şansı kadar azdır.[2] Freud'un yirminci yüzyıl kültürüne yaptıklarında geri döndürülemez bir şey vardır. Sert tartışmalar sadece bu dönüşümle uzlaşmanın bir göstergesidir; bu yapıları yok etme tasarısı, militan yeşillerin gezegeni otomobil öncesi *statüko*ya geri götürme tasarılarından daha gerçekçi değildir. Kaldı ki bu da bizim Freud'un ya da Volvo'nun hayatımız üzerindeki etkilerini sorgulamadan kabul etmemizi gerektirmez.

1. Mark Edmundson, *Towards Reading Freud: Self-Creation in Milton, Wordsworth, Emerson, and Sigmund Freud* (Princeton: Princeton University Press, 1990), s. 3

2. Richard Rorty, "Freud and Moral Reflection", (1984), Rorty, *Essays on Heidegger and Others: Philosophical Papers, Volume 2* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), s. 143-163 ve Rorty, "Something to Steer By"da, *London Review of Books*, 20 Haziran 1996, s. 7-8.

Psikanalizle, onun tarihi ve felsefesiyle, kavramsal yapısı ve toplumsal uygulamalarıyla ilgilendiğim yaklaşık yirmi yıl içinde, onunla mücadele edilmeyen, kuşkuyla bakılmayan bir an bile olmadı. 1970'lerde Friedan, Willet, Greer ve pek çok başkasıyla özdeşleşen feminist eleştiri, günümüzdeki tartışmalar kadar tantanalı ve öfke doluydu.[3] 1971'de, adını tabii ki bildiğim, ama hiç okumadığım bu "Freud"un *Standart Edition*'unun başlığı ilgimi çeken bir cildini kitap rafından aldığımda, feminist bir yakın arkadaşım tarafından uyarılmıştım. Ona göre Freud okunmaya değmezdi, bütün yazarların en erkek şovenistiydi o. Uyarının tam tersi bir etki gösterdiği düşünülebilir. "Bir yazarı böylesine tehdit edici ve tehlikeli yapan, kesinlikle okunmamasını gerektiren şey nedir?" 1970'lerin feminizmi çoğunlukla şiddetle psikoloji karşıtıydı, güdülere ve iç dünyalara yönelik araştırmaların kaçınılmaz olarak böl ve yönet stratejisine yol açmasından korkuyordu: kadınları bireysel iç dünyalarına bölmek, böylece onların toplumsal –dolayısıyla da bütün sıradanlığıyla her ezilen kadın için ortak- olan şeyleri farketmeleri olasılığını ortadan kaldırmak stratejisiydi bu. Feministleri ilgilendirmeye başlayan, fantazi değil, tecavüzdü; ve 1970'lerin sonundan itibaren birçok feminist için yeni bir haçlı seferine dönüşen şey Ödip karmaşası değil, çocukların cinsel istismarıydı. Freud'un ve psikanalizin bütün kurumlarının kaba gerçeklik ve cinsel sömürü yerine, fantazi ve arzu üzerinde durmasından derin bir kuşku duyulur olmuştu.

Feministlerin Freud eleştirileri, kuşkusuz son otuz yıldır çoğu psikanaliz tartışması için kalıcı bir kültürel çerçeve de sağladı. Psikanalize ilişkin geniş kapsamlı eleştirilerde ikinci esas tema, onun bilimsel otorite ve terapötik vaad kaynağı olarak statüsüdür. Bu eleştiri feminist eleştiriden epey eskidir, psikanalizin başlarına kadar gider; psikanalize sürekli eşlik etmiştir ve bu, psikanalizin

3. Freud'a temel eleştirileri onun bilim adamı olarak kusurlarına ve bilimden çok dinsel öğretileri yaymasına yönelik olan Richard Webster bile "yirminci yüzyılın son kısımlarında Freud'a ilişkin belki de en önemli eleştirilerin" feministlerce yapıldığını kabul etmektedir. Webster, *Why Freud Was Wrong: Sin, Science, and Psychoanalysis* (Londra: Harper Collins, 1995), s. 22.

kültürel ve bilimsel konumuna ilişkin çok önemli bir özelliktir; film endüstrisi tarafından içine sızılıp benimsenmesi kadar tarihinin bir parçasıdır. Freud, Jung, Jones, Ferenczi ve ilk psikanaliz yanlılarının hepsinin mektupları, psikanaliz tarafında muhaliflere karşı yürütülen savaş kampanyalarının listeleridir. Bu muhalifler –psikiyatristler, biyologlar, sosyal bilimciler, akademik psikologlar, kültür eleştirmenleri, gazete eleştirmenleri, romancılar ve (daha önce tımarhane müfettişleri diye bilinen) sağlık sigortası yöneticilerinden oluşan bugünkü dalgadan –nihayetinde temel düzeyde olmasa da– biraz farklı konumdaydılar. Savunucuların ve karşıtların yüzyıla yakın bir süre aynı toprak parçası üzerinde siper savaşı yürütmekte olduklarını kavramak için Freud'un, psikanalizin zorlu gerçeklerine karşı genel ve evrensel bir kültürel direnç olduğu yönündeki düşüncesine bel bağlamamıza gerek yoktur.

Bu durmak bilmeyen mücadeleye ne anlam vermeliyiz? Freud ile muhalifleri arasındaki savaşı, analistle hastası arasındaki çekişmeye benzeterek ele almak eğitici olabilir. İster analiste, entelektüel teröristin (zamanımızın Büyük Engizisyoncusunun) silahlarını kullanan bir rahibe yönelik duyacağımız kuşkuyla yaklaşılması gerektiğini düşünün, isterse analistin, hastasına söyleyecek yararlı bir şeyleri olabileceğini düşünün, bu lanetli baştan çıkarma ve kavga karışımının hangi tarafında olduğunuz bir an için bir yana bırakılabilir. Freud'un şu diyaloğa ilişkin tanımlamasının yararlı olup olamayacağı üzerinde düşünelim: "Bir savaş sırasında eğer özellikle küçük bir kilisenin ya da tek bir çiftliğin ele geçirilmesi için sert bir çarpışma varsa, kilisenin belki de ulusal bir tapınak olduğunu ya da evin ordunun hazinesini barındırdığını varsaymanın gereği yoktur. Hedefin değeri salt taktik bir değer olabilir ve belki de sadece böyle bir savaşta ortaya çıkabilir."[4] Psikanalitik kuramın ve uygulamanın fallosantrizmi üzerine savaşmanın ya da bilimsel iddialar üzerine (sanki bir tapınakmış gibi) veya terapötik yarar üzerine (sanki hazineymiş gibi) savaşmanın sadece taktik olabileceğini kabul edersek, şunu sormak

4. Freud, "The Dynamics of Transference" (1912), *SE* XII, 104n1.

zorunda kalırız: savaşın kendisi için ne yapılmıştır?

Savaş, Freud'u eleştirenlerin ya da Freud'u savunan ve onun çocuğu olarak tanınan profesyonellerin –analistlerin, terapistlerin ve kasvetli bir şekilde 'ruh sağlığı profesyonelleri' olarak bilinenlerin– kabullenmeye hazır olduklarından çok daha geniş konular üzerinedir. Freud, sözgelimi Frederick Crews'un, yirminci yüzyılda psikanalizin ortaya çıkardığı sorunları ayırdığı üç başlıktan (terapötik yarar, bilimsel açıklama ve Freud'un bilimsel dürüstlüğüne ilişkin sorunlar) çok daha geniş kültürel konulara değinir. Crews bile "O halde Freud'un etiğe, ahlâka ya da edebiyat eleştirisine değil de güncel zihin bilgisine sahiciliği kanıtlanmış katkıları nerededir?"[5] diye sorarken, Freud'un etiğe, ahlâka ve edebiyat eleştirisine "sahiciliği kanıtlanmış katkılar"da bulunduğunu ima yoluyla zaten kabullenir. Etik ya da ahlâkın güncel zihin bilgisini kapsamayabileceği varsayımının uyandırdığı kafa karışıklığını bir yana bırakırsak, Crews için bile etiğin, ahlâkın ve edebiyat eleştirisinin Freud'dan açıkça etkilendiği bellidir ve Freud'un damgasını geri çevrilemez bir şekilde taşıyan bu kültürel çabalar listesine şunları da kolayca ekleyebiliriz: politika, sosyal bilimler, (sadece edebiyat eleştirisi değil) edebiyatın kendisi ve genel olarak sanatlar. Psikanaliz tartışmalarının, "psikanaliz bir bilim midir, yoksa sanat mı?" şeklinde ele alınmaması gerektiği düşüncesini ciddiye almalıyız. Tam tersine, psikanalizin *hem* bilim, *hem de* sanat olduğunu kabul etmek genel kategorilerimizde hangi değişiklikleri gerektirmektedir, diye sormalıyız. Psikanalizin bir sanat olduğunun kabulü, sadece bilimsel tıp ne hale gelmiş olursa olsun, onun temel görevinin her zaman bireyi iyileştirmek olduğunu, bunun dünyaya dair bilginin tersine, o dünya içinde planlı bir eylemle birlikte olan pratik bilgelik, *phronesis* gerektirdiğini kendimize hatırlatmak için tıbbın hem bir sanat, hem de bir bilim olduğunu söylediğimiz zaman sözkonusu olan eski tarz sanat

5. Frederick Crews ve eleştirmenleri, *The Memory Wars: Freud's Legacy in Dispute* (New York: New York Review of Books, 1995), s. 298; Crews'un ünlü özgün makalesi *New York Review of Books*, 18 Kasım 1993, s. 55-66'da "The Unknown Freud" diye yayımlanmıştı.

anlayışıyla sınırlı olmamalıdır. Aynı zamanda psikanalizin, analist aracılığıyla, çalışması estetik olduğu kadar (araştırma yapan bilim adamı ya da özel dedektif tarzında) araştırmacı da olan ve hastaya yaşamını bir sanat çalışması, hem bir raslantı ve yazgı anlatısı, hem de ister psikolojik olsun, isterse başka türlü bir gerilim öyküsü haline getirme fırsatı veren kültürel bir figür ürettiğinin kabulü olmalıdır. Bu yüzden Freud sadece Darwin ya da Einstein ile yan yana değil, Proust'la Darwin'in, Picasso'yla Pasteur'ün, hatta H.G. Wells'le Weber'in bir bileşimi olarak da değerlendirilmelidir. Ya da Freud'u, bu isimlere göre biraz daha az etkileyici bulanlar için, en azından taklit ikinci sınıf kişilerin (sözgelimi, kuşkulu bilimci Paul Kammerer'le Salvador Dali'nin) bir bileşimi akla gelebilir.

Bu kitaptaki denemeler, Freud'un etkisinin inkar edilemez, çoğu zaman beklenmedik ve genellikle tartışmalı olduğu alanları izleyerek çeşitlilik göstermektedir. 1. Bölüm, Freud'un tek bir sözünün ele alınmasından doğdu. Burada Freud kutsal kitaplardaki Süleyman'ın Yargısı'na dair şaşırtıcı ve özgün bir yorum öneriyordu. Ancak, bu sözün incelenmesi için gereken bağlamın kutsal kitap metinlerinden çok daha geniş olduğu görülüyor; politika ile birey ve ahlâk ile duygular arasındaki ilişkilere dair görüşlerimizde belirgin bir psikanalitik dönüşümü işin içine sokuyordu. Eğer politik öznenin hakiki yapısı hasete (dolayısıyla toplumsal dünyaya ve başkalarıyla ilişkilerimize dair bakışımızı etkileyebilen, hatta ona temel oluşturabilen diğer yoğun tutkulara) ilişkin yaşantılardan etkilenebiliyorsa, haset gibi bir duygunun politik görüşlerimizdeki yeri nedir? Sonuç olarak psikanalizin genelde politik kuram üzerine nasıl bir etkisi vardır ve psikanalitik politik kuram bu bağlamda nasıl değerlendirilmelidir? Psikanaliz evrensel adalet ve akılcılık kategorilerine dayanan bir politik örgütlenme kuramının çöküşünü mü göstermektedir? Hukuki akılcılık modelimiz şimdi eşitlik ve akılcılık ideallerine değil de yeni doğan bir bebek üzerinde hak iddia ederek çekişen adli davacıların ya da aynı şekilde modern biçimde, birbirlerinden intikam almak için mahkemelerin adaletini kullanan karı ve kocaların davranışlarının kaba gerçekliğine mi dayanmalıdır?

Psikanalizin bilim olma iddiasını düzeltmek isteyen kimi eleştirmenler bilimsel olmak için bütün öznellik unsurlarını ortadan kaldırmak gerektiğinde ısrar ederler. Nesnelliğe, taraflı ve kendi çıkarına dönük iddiaların olmaması anlamında, böyle bir değer vermek, bazı koşullar altında (mahkemede ya da fonların hayırsever ya da kültürel amaçlara tahsisine karar vermek gibi) gözetilebilecek bir şey olsa da, bu bana her zaman psikanalitik tedavide uygunsuz bir hedef gibi görünmüştür. Unutulmamalıdır ki, tedavi hayatın bir parçasıdır ve hastanın terapistiyle geliştirdiği ilişki modern bir evlilik kadar yakın, o kadar tutkulu, hatta belki de birçoğu kadar uzundur. Bu koşullar altında gerek hastadan, gerekse analistten nesnellik talep etmek, evli çiftlerin eşleriyle ilişkilerinde nesnel ve akılcı olmalarını istemek ne kadar mantıklıysa o kadar mantıklı görünmektedir.

Bu benzetmeye pekala itiraz edilebilir: evlilik gerçek hayattır, psikanalitik tedavi ise sadece kurgu. Bir bakış açısından bu doğrudur, ama hastanın bakış açısından kurgusal aktarım ile gerçek tutkular arasındaki çizgi, sadece geçici bir süre için de olsa, kaçınılmaz olarak silinir. Freud'un aktarım-aşkına ilişkin görüşü açıktır; o, aşk dediğimiz diğer patoloji örnekleri kadar gerçek ve o kadar normaldir. Psikanalizin temeli, onun kaçınılamaz ve düzeltilemez rezaleti, hastaların analistleriyle (ve analistlerine karşı) tutkulu ilişkiler geliştirmeleridir. Hayatın tutkuları, onlara bilimsel doğruluğun ve profesyonel başarının izlerini eklediğinde, çifte evliliğin dramatik sahneyi sona erdirdiği opera komedilerine oldukça benzer şekilde, rezalet, çifte rezalet haline gelir. Freud'un Sandor Ferenczi ile ilişkisinin ve Ferenczi'nin, metresi Gizella Palos ve onun kızı Elma ile ilişkisinin çifte rezaleti böyleydi. Freud ile Ferenczi'nin, analistler ile meslektaşlarının, aşkın ve gerçeğin, psikanalizin ve bilimin mayın tarlalarından yollarını nasıl bularak geçtikleri ikinci bölümün ("Gerçeğin Kurbanları") konusudur. Bu bölümde, psikanalizin, etik ilkelere inatla ilgisiz kalmasından ötürü, uygulaması açısından ayırt edici olduğu görüşünü ortaya koyuyorum. Milan Kundera, Rabelais'den bu yana gelişimi içinde

Batı romanı üzerine yazarken "ahlâki yargıların askıya alınması romanın ahlâksızlığı değildir, onun *ahlâkıdır*." der.[6] Psikanalitik uygulama için de çok benzer bir şey söylenebilir. Kuşkusuz daha derin bir kültürel düzeyde gerek romanın, gerekse psikanalizin olabilirliği ve kültürel verimliliği birbiriyle bağlantılıdır. Nasıl ki asıl biçiminin ironi, dolaylılık ve oyuncul taklit olmasına rağmen roman dürüstlük ve karakter, doğruluk ve cesaret değerlerini taşıyan bir araç olarak görülebiliyorsa, psikanalizin içinde de benzer bir gerilim yaşar: kuramının teşvik ettiği dürüstlük etiği ile uygulamasında var olan rol yapma, maskeler karnavalı arasındaki gerilimdir bu.

Psikanalizin özendirdiği ya da somutlaştırdığı değerleri arayanlar sağlam bir ibre olarak kimi zaman katı burjuva adetlerine ve kurucusunun değerlerine işaret etmişlerdir. Freud'un klasik Alman edebiyatına ve gerçekçi romanlara yönelik beğenisini ima ederek yaratılan bu imgeyi tamamlamak için Freud'un kırk yıldan uzun bir süre koleksiyoncu gibi biriktirdiği klasik antika koleksiyonunun ortaya serdiği geleneksel değerlere methiyelerden daha ikna edici ne olabilir? 3. Bölümde Freud'un koleksiyon faaliyetlerinden psikanaliz konusunda alınacak derslere yeni bir gözle bakıyorum. Apaçık olduğu halde genellikle gözden kaçan şu olguyla başlıyorum: Freud, birbiriyle yarışan estetik değerlere sahip olan arkeolojik eşyadan çok daha fazlasını toplamıştır; görünüşe göre hayatını psikanalizle ilişkili savaş alanlarının tamamen dışında geçiren bir antik sanat uzmanı yakın zamanlarda bana bütün bunların tipik bir Viyanalı filistenin bir araya getirdiği ikinci sınıf bir koleksiyon olduğu bilgisini vermişti. Freud sanat eşyaları kadar *bilimsel* eşyalar açısından da önde gelen bir koleksiyoncuydu. Bunu kabul ettikten sonra şunu sorabiliriz: Eğer Freud'u kendini bilimsel bir amaca adamış alışılmadık şeyleri toplayan tuhaf bir koleksiyoncu kadar özgün görmeye kendimizi bir kez alıştırırsak, psikanaliz ve onun yirminci yüzyıl kültüründeki yeri üzerine daha

6. Milan Kundera, *Testaments Betrayed*, çev. Linda Asher (Londra ve Boston: Faber and Faber, 1995), s. 7.

fazla ne öğrenebiliriz? Yavaş yavaş anlamaya başlarız ki uygun bir şekilde analiz edilen hastanın ikinci el bir Odipus, Hamlet, hatta Marcel olması gerekmez. Tamamen analiz edilen kişi pekala sonunda sadece takla atmayı becerebilen biri olabilir.[7]

Kesinlikle Freud'un başyapıtı olan *Düşlerin Yorumu*, onun, bu toplanan şeylerin izleyicilerinin tamamen farkında olduğuna tanıklık eder. 4. Bölümde ("Düş Okurları") psikanalizin bir uygulama ve bir kuram olarak gelişimine dair en temel soruya (Jacques Derrida'nın özlü bir şekilde ortaya koyduğu soruya) yanıt vermeye çalışıyorum: "Bitmemiş bir kendi kendine analizin dipsiz çukurunda, otobiyografik bir yazı nasıl dünya çapında bir kurumlaşmaya neden olabilir?" Freud bir kendi kendine analizden nasıl olur da bir bilim yaratır? Bu düşleri izleyicilere anlatırken düş gören birinin dolanıp durmaları gibi umulmadık malzemelerle nasıl okurların elini kolunu bağlamakta, onları baştan çıkarmakta, ikna etmekte ve sonunda onları üretmektedir? Başka bir deyişle, Freud, düşü nasıl bilim için ve onun metodolojik araştırma işlemleri için uygun bir nesneye dönüştürmektedir? Ve Freud aynı zamanda okuru (izleyiciyi, eleştirmeni, müridi, hatta Freud'un yazdığı gibi, "eğitimli, meraklı okuru") kendisiyle bu yakın döğüş ilişkisine, başyapıtının başlattığı, bu yüzyılın uzayıp giden Freudcu seferindeki ilk çarpışmaya nasıl sokmaktadır?

5. Bölüm ("Bütün Bir Düşünce İklimi") bu uzun kampanyanın daha geniş bir bağlamda tarihlenmesine, yirminci yüzyılda psikanalizin tarihyazımına ayrılmıştır. Kişisel, tarihsel ya da entelektüel bir figür olarak Freud incelemelerinin ötesinde, bir öğretiler ve kuramlar kümesi olarak psikanalizin kavramsal tarihinin ötesinde, bu bölüm bir psikanalitik kültürler tarihinin gerekliliğine işaret etmektedir. Bu kültürler çok yönlüdür: kısmen tıbbidir, kısmen bilimsel; kısmen poptur, kısmen avan-gard. Freud'un kimi zaman birlikte çalışan, kimi zaman gerilim ya da çatışma halinde olan izleyicilerinin değişik yüzleri bize şimdiye kadar sunulmuş olandan daha incelikli bir tarihi gerektirir. Bu bölüm Michel Fo-

7. Tamamen Freudcu olmasa da bu, Michael Balint'in *The Basic Fault* (Londra: Tavistock, 1968), s. 128-129'daki ünlü pasaja göndermedir.

ucault, Alasdair MacIntyre, Ernest Gellner, Peter Swales ve Bruno Latour gibi değişik figürler üzerinde durarak bu tarihler için kılavuzlar ve tahminler sunmaktadır.

İngiliz okurlar, klasik eser *1066 ve Ötesi*'nin, İngiliz tarihini İrlanda Sorununa yanıt bulmak için nasıl her biri başarısızlığa mahkum bir sürü gülünç çaba olarak resmettiğini anımsayacaklardır. Bu kitaba adını veren son bölümüm Freud Meselesine dair son zamanlardaki kültürel sorgulamalardaki bir dizi saldırıya değinmektedir. Bu bölüm Stanley Fish'ten Frederick Crews'a kadar, Adolf Grünbaum ve Frank Sulloway'den de geçerek, eleştirilerin sahnelendiği araziyi keşfe çıkmaktadır. Arazinin dışındaki bazı gözlemciler, Borodino savaşının Pierre Bezuhov'u gibi, barışı getirmenin tek yolunun General'i, işgalciyi, oyunun kötü adamını (Freud'un kendisini) ortadan kaldırmak olduğuna inanmıştır. Çağdaş psikanaliz eleştirileri dalgasının duayeni Frank Cioffi, 1993'te bir TV programı için mülakat yaparken "*Bunu* bize söylemesi için kanlı Freud'a ihtiyacımız yok" diye açıklamada bulunuyordu.[8] Haberciyi öldürmek, istenmeyen haberlerle başa çıkmanın en makbul stratejilerinden biridir. Freud buna, inkar etme, engelleme, reddetme diyordu. Freud ve psikanaliz etrafındaki düşmanlıkların son zamanlardaki şiddetlenmesinde reddetme (olayları *non-arrivés* – hiç olmamış gibi– ele alma) her iki tarafta da bulunabilir. Cioffiler ve Crewslar için, tersine yönelik sürekli itirazlarına, muhaliflerine ve eleştirenlere gereksiz yere hakaret etmelerine rağmen, Freud'un hiç doğmamış olabilmesini ya da bu amaca erişemediklerine göre, bütün çalışmalarının ve etkisinin bir hiçe indirgenebilmesini yürekten istemelerinde bir yanlışlık yoktur. (Bu kitabın Sonsöz'ünde düzmece bir Freud bu stratejiyi yorumlamaktadır.) Klasik oyunun iddiası şudur: Freud'un doğru olduğunu söylediği şeyler *ya* bayağı ve sıradandır *ya da* ondan önce gelen Shakespeare, Pascal, Hobbes, Dostoyevski ve Nietzsche gibi yazar ve düşünürlerde bulunabilirler (bazen her ikisi de). Yeni ve devrimci olduğunu söylediği şeyler de yanlış ve yanıltıcıdır. Başka bir deyişle,

8. "Bad Ideas of the Twentieth Century" ilk olarak İngiltere'de BBC2 tarafından Kasım 1993'te ekrana getirilmiştir.

söyledikleri doğruysa, onu başka bir yerden çalmış, hatta kimi zaman insanlığın evrensel aklını kendi keşfi gibi ortaya sürmüştür. Crews "Bu tür beylik sözleri ilk ortaya atan gerçekten Freud muydu?" diye sorar.[9] Öte yandan, söyledikleri yanlışsa, bu tamamen ona aittir ve ona inanırsak ahmak olan bizizdir. Masum bir edayla Freud'un başarılarının kültürel kalıcılığını belirten Crews'un başka bir tipik örneğini alalım: "Freud yaşamaya devam edecektir, çünkü onun temelde ortaçağa özgü (maneviyatın ele geçirdiği) ve romantik (küçük elfler benlikleri derinleştirir) kavramları, ayrıca seks üzerinde durması, kolay anlaşılır simgesel şifresi ve kendisi dışındaki herkesin aşağı güdülerini aramaya yönelik cesur görünen, ama temelde benmerkezci ve şehevi yüreklendirmesi hala duygusal bir heyecan halesi yaratmaktadır."[10] "Duygusal bir heyecan halesi yaratmak" gibi bir niyetten tamamen yoksun olduğu belli olan bu eğlenceli pasaj, Crews'un sorunları açık bir şekilde anladığını ve içinde Savaşların verilmesi gereken ruhu dile getirmektedir. Ama dürüst olmak gerekirse, Freud karşıtlarının ortaya koyduğu ölçüsüz tavırlar ve yaralayıcı eleştirilerle kıyaslandığında, diğer taraftakilerin, psikanaliz taraftarlarının, bunları tamamlayan içten gelen korku ve öfke tepkilerinde bir yanlışlık görülemez.

Freud'un ölümünden beri neredeyse bir ömür geçmiş olmasına rağmen (aslında bundan dolayı mı demeliydi?), sanki bir cephede kazanılan zafer, diğerlerinin de teslim olma şansını artıracakmış gibi, ona ve eserlerine saldırmakla, şu ya da bu şekilde ona atfedilen geniş kapsamlı entelektüel ve klinik hareketlere saldırma arasında kesintisiz bir gidiş geliş vardır. Bu nedenle, birbirinden uzak savaş alanları arasında da kesintisiz bir gitgel vardır: kişi olarak Freud ile kültürel pratiğin kurucusu olarak Freud arasında, bilim adamı-rahip olarak Freud ile bir kurum ve kültürel varlık olarak psikanaliz arasında, kişisel bir macera, eksantriklik ya da (Medawar'ın psikanalize ilişkin kanısı) "dolandırıcılık" olarak te-

9. Crews, *The Memory Wars*, s. 295.
10. Frederick Crews, "Scattered Comments on Psychoanalysis", Psychoanalysis Listserver'a e-mail, 9 Mayıs 1996.

rapinin kendisi ile yirminci yüzyıl yaşamının bir olgusu (modern tüketicinin kablolu TV'den bekledikleri kadar çok çeşitli ürünleri olan bir hareket) arasında. Tek tek bu savaş alanlarının her birinin bütün savaşı temsil ettiği kabul edilir. Bir bölgede ateşlenen her güllenin, isabet ettiğini görmek şöyle dursun, bütün cephe boyunca zaferi getirmesi beklenir.

"Freudlar" arasındaki –"hayat", "eser", Freudiana, Freud'un yazıları, Freud'un kuramları, klasik psikanalitik kuram, ortodoks psikanalitik uygulama, kültürel bir hareket olarak psikanaliz, profesyonel bir uygulama olarak terapi şeklinde somutlaşan– bu sürekli kafa karışıklığı garip bir olguyla daha da artar: Herkes çok küçük bir yaştan itibaren "Freud"un ne söylediğini ve "Freud"un ne demek istediğini bilir. 1979'da bir gün bir yakın arkadaşıma ve 11 yaşındaki kızına rasladığımı hatırlıyorum. Kızına Freud konusunda yazdığım bir kitabı yeni bitirdiğimi söylediğimde şöyle haykırmıştı: "Freud mu! Korkunç biri!" Çok benzer bir edayla şöyle de diyebilirdi: "Fenerliler mi! Korkunçlar!" Kültürel tarihin bu alanı, yirminci yüzyılın kabul görmüş bir fikri olarak Freud'un alanı, yazılması zor bir bölümdür. Flaubert'in *Kabul Görmüş Fikirler Sözlüğü*'nün ilk maddesinde şunlar yazılıdır:

> ABELARD. Felsefesi üzerine bir fikre sahip olmanın, ya da eserlerinin adını bilmenin gereği yok. Fulbert'in açtığı yaraya bakmak akıllıca olur. Abelard ve Héloïse'ın mezarı: Biri size bunun düzmece olduğunu kanıtlarsa şöyle haykırın: Benden yanılsamalarımı çalıyorsunuz!"

Yirminci yüzyıl sonunda Freud kelimesi için keşke şöyle yazabilsek:

> FREUD. Felsefesi üzerine bir fikre sahip olmanın, ya da eserlerinin adını bilmenin gereği yok, çünkü herkes zaten hepsini bilir. *Ya* baldızıyla yatmasına (nihayetinde modern cinselliği bulan adamın tercihen kabul edilemez türden gayrımeşru cinsel tutkuları olmuş olmalıdır) *ya da* her şeyi uydurmuş olmasına (nihayetinde sizin ve benim gibi insanlar bütün zamanlarını seks üzerine düşünerek ge-

çirmezler, değil mi?) bakmak akıllıca olur. Ama aynı anda ikisi tercih edilmez. Kararsız topluluklarda, bir zamanlar anababamızın kuşağına söyleyecek yararlı bir şeyleri olmuş olsa da, tamamen *passé* (geçmişte kalmış) olduğunu söylemek her zaman puan kazandırır. (Bkz. SAHTEBİLİM) Ama tutum değiştirip insan doğasına yönelik ebedi içgörülerinin gücünü savunmaya da hazır olun. Kendinizi modaya uymaya mecbur hissederseniz, bütün bu rezaletleri henüz yeni öğrenmiş olmanızın ne kadar utanç verici olduğunu söyleyin. Ve böylece daha da sürer gider...

Herkes Freud'un yazdıklarını ve Freudcuların "aslında demek istediği" herşeyi bilmekle kalmaz, bütün yaygaranın hangi konuda koptuğunu da bilir. Bu yüzden, Freud hakkında yazı yazmak, her zaman okurların öğrendiklerini unutturmaya yönelik bir süreç de olmalıdır. Ben bu konuda Freud karşıtlarının bir bölümüyle aynı zeminde duruyorum, çünkü en azından, bazıları onun çalışmaları ve bunların tarihsel bağlamı üzerine okumaya ve dikkatle düşünmeye inanmaktadırlar. Ancak, bu karşıtlardan farklı olarak benim iddiam Freud konusunda ne kadar çok şey bilinirse –onu tanımak için kültürel olarak öğrenilmiş şeylerden ne kadar kurtulunabilirse- onun o kadar ilginç, şaşırtıcı ve düşünmeye özendirici hale geldiğidir. Freud karşıtlarına son yanıt birçok zeki insanın –hatta belki çocukların da– bunu kabullenmiş ve kabullenmeye devam ediyor olmasıdır.

1
Adalet, haset ve psikanaliz

> Okuma-yazması olmayan bir adam, daha önce hiç görmediği Aristides ile karşılaştı ve onun aforoz edilmesi yönünde oy verebilmesi için *Aristides* adını bir tablete yazmasını istedi. Aristides ona sordu: "Aristides sana ne zarar verdi?" Cahil adam yanıtladı: "Hiç. Onu tanımıyorum bile, ama herkesin ona Adaletli Aristides dediğini duymak canımı sıkıyor." Aristides duraksamadan adını tablete yazdı.
>
> Plutharkos, *Aristides'in Hayatı*

Krallar kitabının üçüncü bölümünde iki fahişe karar vermesi için Kral Süleyman'ın önüne gelir. Birlikte yaşamaktadırlar ve ikisi de kısa bir süre önce birer oğlan çocuğu doğurmuşlardır. Kadınlardan biri uyurken istemeden çocuğunu ezmiş ve sonra da ölü bebeği arkadaşının canlı bebeği ile gizlice değiştirmiştir. Uyanınca arkadaşı yanında yatan ölü çocuğun kendi oğlu olmadığından emindir ve yaşayan bebeği öteki kadından almaya çalışmıştır. İki kadın da diğerinin olayları anlatış şekline itiraz etmektedir.

Tartışmayı çözmek için Süleyman şöyle der: "Bana bir kılıç getirin... Canlı olan çocuğu ikiye bölün ve yarısını birine, yarısını ötekine verin." Kral James Kitabı şöyle devam eder:

> Sonra yaşayan çocuğu krala getirilen kadın konuştu ve barsakları oğlunun özlemiyle yanarak şöyle dedi: Ey efendim, canlı çocuğu ona verin ve hiçbir surette onun canına kıymayın. Ama öteki şöyle dedi: Ne benim, ne senin olsun, onu bölün.
> O zaman kral cevap verdi ve şöyle dedi: Canlı çocuğu ona verin ve hiçbir surette canına kıymayın: Onun annesi odur.[1]

Küçük bir çocukken Süleyman'ın yargısının Kralın cesaretini göstermeyi amaçladığını düşünüyordum. Bu, kahraman dedektifin becerisini ve zekasını gösteren bir polisiye öyküydü. Süleyman'ın stratejisi, usta bir diyalektikçinin nasıl davrandığını gösteren örnek bir çalışmadır. Zira, görünüşte gerçek hedefine tamamen ters bir doğrultudan yola çıkar, ama diğer aktörlerin onu kaçınılmaz bir şekilde o hedefe geri götüreceklerini bilir. O, Kral ve Mutlak Efendi tam da bebeğin ikiye ayrılmaması için bebeğin ikiye ayrılmasını emreder. Buna, meselin, bir Zen ustası gibi okunması da diyebiliriz.

Biraz daha büyükken, bu tür öykülerin insanların zekasından çok hayatın trajedisine dair olduğuna karar verdiğim sıralarda, meseli ikinci kez okuyuşumda beni etkileyen, çok sevdiği çocuğu üzerinde hak iddia etmekten vazgeçen ve onun yaşamını korumak için bir daha onu hiç görmemeye hazır olan gerçek annenin kendi çıkarını düşünmeyen dokunaklı hareketiydi. Belki de çocuğu ona kendi hayatından daha çok anlam ifade etmektedir, belki de –seçmesi gerekirse– kendini çocuğun yerine koyacak ve onun yerine ölecektir. O halde iddiasından vazgeçmekle kendi hayatından daha değerli bir şeyden de vazgeçer: Bebeğinin hayatını kurtarmak için anneliğinden vazgeçer. Bilinçli güdüsü bu yüzden Süleyman'ınkine benzer bir çelişki taşır: Görünüşteki hedefine ters bir yönde davranır. Çocuğunu kurtarmak için onu terkeder. Böylece yargılama anne ile çocuk arasındaki ilişkiye –annenin çocuğa nasıl hayat verdiğine, nasıl onun imdadına yetişip, kendi hayatını çocuğunkiyle değiştirecek ölçüde onu koruduğuna– dair bir mesel haline gelir.

Freud'un *Group Psychology and the Analysis of the Ego*'sunun

1. Krallar 1, 3: 16-28.

(Grup Psikolojisi ve Ego Analizi) insanlarda temel bir sürü içgüdüsü varsayımını tartıştığı bir bölümünde rastlayana kadar, üçüncü olası okuma tarzına tamamen gözüm kapalıydı:

> Daha sonra toplumda *Gemeingeist, esprit de corps*, "grup ruhu", vb. şeklinde görülen şey, bunun özgün halinde haset olan bir şeyden çıkmasını gizleyemez. Kimse kendini öne çıkarmamalı, herkes aynı olmalı ve aynı şeylere sahip olmalıdır. Toplumsal adalet, başkaları da onlar olmadan yapabilsinler diye ya da aynı şey anlamına gelen, onları isteyemesinler diye birçok şeyden kendimizi mahrum etmemiz demektir. Bu eşitlik talebi, toplumsal vicdanın ve görev duygusunun kökenidir. Firengili kişinin diğer insanlara bulaştırma korkusunda beklenmedik bir şekilde kendini açığa vurur, psikanaliz bize bunu anlamayı öğretmiştir. Bu zavallı biçarelerin sergilediği korku, onların bulaşıcı hastalıklarını diğer insanlara da yaymaya dönük bilinçdışı isteklerine karşı şiddetli mücadelelerine karşılık gelir; zira, bu hastalık neden sadece onlara bulaşmalı ve onlar bu kadar çok acı çekmelidirler? Neden diğer insanlar da acı çekmesin? Aynı öz, Süleyman'ın Yargısı'na dair zekice öyküde de bulunabilir. Eğer bir kadının çocuğu ölmüşse, ötekinin de canlı bir çocuğu olmamalıdır. Yas tutan kadın bu isteğiyle tanınır.[2]

Freud'un Süleyman'ın Yargısı'nı okuyuşu ne Süleyman üzerinde, ne de kendi çocuğu üzerindeki hakkından vazgeçen, bebeğin gerçek annesi üzerinde odaklanır. Freud bunların yerine, öteki kadına karşı iddiasını sürdüren kadın üzerinde odaklanır. Freud'un yalın yorumu şaşırtıcıdır. Üçüncü taraf, yani iddiasını sürdüren kadın üzerinde odaklanmak, meselin anlatısal yapısından ötürü, bu kadından uzaklaştırılanın Süleyman ya da gerçek anne değil, *biz* olduğumuzu açığa çıkarır. Düş-işine ve daha çok benzeyen espri-işine yakın bir terim uydurursak, mesel-işi, asıl aktörün ikinci kadın, yani çocuk üzerinde iddiasını sürdüren kadın olduğunu gizler.[3] Meselin yapısı bizi aldatmıştır.[4]

---

2. Freud, *Group Psychology and the Analysis of the Ego*, SE XVIII, 120-121.
3. Jean Carbonnier tartışmasının bir noktasında (Carbonnier, *Flexible Droit: Pour une Sociologie du Droit sans Rigeur*, 6. Basım; ilk basım 1969 (Paris: Librairie Generale de Droit et de Jurisprudence, 1988), s. 361) "ne pas reclamer l'enfant vivant etait reconnaitre pour sien l'enfant mort" diye belirtir; bu Freud'la

İncil metni de Freud'un yorumunu destekler. Kral Süleyman'ın yüce tarafsızlığını uğursuz bir şekilde yineleyen haset dolu kadın "ne benim, ne senin olsun, onu bölün" der. Freud bu ilkeyi şu oldukça yavan tarzla geneller: "Toplumsal adalet, başkaları da onlarsız yapabilsinler diye birçok şeyden kendimizi mahrum etmemiz demektir." Bu, politik kuramın espri-işidir. Yüksek toplumsal adalet ideali daha bireysel düzeyde tamamen bencilce olan bir şeyi kasıtlı olarak gizler: Haset duyan kadın, sanki yarım bebek hiç bebeği olmamasından iyiymiş gibi, aslında yarım bebekle ilgili değildir. Gerçek amacı öteki kadının da aynı kendisi gibi hiç bebeği olmamasını güvenceye almaktır. Onun için bebeksizlik, bir bebeği olmasından daha iyidir. O halde onun adalet ideali, eşit öznelere eşit pay demir yasasına rağmen, ne kararlı bir yeniden dağılıma yöneliktir, ne de tamamen gayrişahsidir; bu adalet idealinin güdüleri ve belirtileri yıkıcı ve kişiseldir, *genel* bir ötekini değil, onun sahip olmadığı şeylere sahip olan *özgül* bir ötekini hedef alır.

Buradaki kişisel ve özgül boyutu aydınlatmak için bebeği ikiye ayrılmış görmeyi isteyen kadını, onu ikiye ayrılmış görmektense bebek üzerindeki hakkından vazgeçen kadınla karşılaştırabiliriz. Her şeyi göze alarak bebeğin öldürülmesinin engellendiğini görmeyi istemek için bebeğin annesi olmanız gerekmez –bu koşullar altında bir iddiayı geri çekmek özgül bir *annelik* sevgisi sayılmaz. Sıradan herhangi bir insan çocuğu ikiye ayrılmış görmektense, canlı olmasını yeğler. Bu yüzden, açıklanması gereken şey, bir in-

---

aynı soru üzerinde odaklanan, ama haset için çok önemli olan soruyu (kimin canlı bir çocuğu olup kimin olmadığı sorusunu) ortadan kaldıran bir formülasyondur, bunun yerine yarı-psikotik bir buyruğu koyar: "Bebeğim olursa, kaybımı, iktidarsızlığımı kabullenmem gerekmeyecek demektir."

4. Bu aldanışın bastırmayla yakınlığı Maryse Choisy'nin deneyleriyle gösterilmiştir. Bu deneylerde yemekteki konuklara Süleyman'ın asıl anneyi nasıl tanıdığı sorulmuştur. Konuklar değişmez bir şekilde gerçek annenin çocuğu canlı görmek isterken, ötekinin ölü görme isteğiyle tanındığı yanıtını vermişlerdir. Bunun üzerine Freud'un analizi üzerine konuşulunca, çok etkilenmişlerdir. "Üç yıl sonra (aralarında psikanalistlerin de bulunduğu) aynı insanlara sordum: 'Freud Süleyman'ın yargısı hakkında ne demişti?' Freud'un bu konuda bir şeyler yazdığını biliyorlardı, ama (psikanalistler de dahil) hiçbiri bunun ne olduğunu hatırlamıyordu." (Maryse Choisy, *Sigmund Freud: A New Appraisal*, Londra: Peter Owen, 1963, s. 66-67.)

sanın bu tür koşullar altında neden iddiasını *sürdüreceğidir*. Freud'un açıklaması şunu gösterir: Meselin yapısı bizi yanıltmakta, tartışmanın merkezinin bebeğin sevgisi olduğunu düşünmeye yöneltmektedir, oysa tartışmanın esas olarak itici gücünü sağlayan, bir annenin öteki kadının sahip olduğu şeye duyduğu hasettir. Bebeği ikiye ayrılmış görmek isteyen annenin kendi bebeğinin yasını tutmakta olduğunu unutmayın. Tartışma, temelinde, umutsuzca bir sevgi ifadesi değil, öteki kadına yönelik bir saldırıdır. Biz ne de olsa bir tartışmanın gözlemcileriyiz; ve savaşa yol açan sevgi olduğu zaman, hemen görülmeyen başka güdülerin işe karışmış olmasından kuşkulanmaya başlarız. Paris kuşkusuz Helen'e sahip olmak isteyen adam olarak bilinir, ama dünyanın büyük âşıkları sıralamasında üst sıralarda yer almaz.

Freud iddiasını sürdüren annenin garip davranışına dikkat çeken tek kuramcı değildir. Jon Elster, Süleyman'ın davranışını ilk çocuk velayeti davasını yöneten bir yargıcın davranışı gibi görür. Böylece onun okumasına göre, Süleyman'ın çocuğu ikiye ayırma buyruğu, bir çocuğun velayeti için çekişen iki ebeveyn için bir sınav oluşturur; bunlardan biri bu sınava iddiasını sürdürerek tepki vermekle, çocuğun velayeti için uygun olmadığını açığa vurmuştur. "Belli iddialarda bulunarak ya da belli önerileri kabul ederek, tartışmanın çözümünde anlamı olan bir karaktere sahip olunduğu gösterilir. Süleyman'ın olayında ikiye ayrılmış çocuğa sahip olmaya gönüllü olan kadın böylece velayet için elverişli olmadığını göstermiştir."[5] Elster'i ilgilendiren şey, davacılardan birinin davranışlarından, bir ebeveyn olarak uygunsuzluğuna ilişkin olguların nasıl çıkarılabileceğidir. Yargılamayı ilginç kılan şey, çelişkiler oluşturabilmesi ve yasa mantığının kısıtlılıklarını gösterebilmesidir. Ama hiçbir yerde karakterin gerçek içeriğinden –Freud'un davalı ebeveyne atfettiği hasetten– söz edilmez. Elster –daha sonra Rawls'ta göreceğimiz gibi– ölü çocuğun annesinin ha-

5. Jon Elster, "Solomonic Judgements: Against the Best Interests of the Child", Elster, *Solomonic Judgement: Studies in the Limitations of Rationality* (Cambridge/Paris: Cambridge University Press ve Maison des Sciences de l'Homme, 1989) s. 123-174'te. Bu alıntı s. 128'den.

reketlerini, hukuk mantığının asıl temelleriyle bağlantılandırmaz. Süleyman'ın yargısını sadece bir tanı aracı olarak görmek, sanki kamusal davranışların mantığıyla ilgilenmenin (akılcı karar-vermenin sınırlılıklarını her zaman gören Elster gibi bir yazarda bile), böyle bir davranışın altında yatan tutkulara yönelik ilgiyi engellemesi gerekirmiş gibi, tanıyı izleyen akılcı yargının, tanı konan şeyden bağımsız olduğunu varsayar.

Hasetin adaletle ilişkisinde içerilen daha geniş konulara geçmeden önce, bir an durup Jean Carbonnier'nin klasik yapıtı *Flexible Droit*'daki Süleyman'ın yargısına dair dördüncü olağanüstü yorumunu ele alalım. Carbonnier, canlı bebeğin kendisininki olduğunu iddia eden ölü bebeğin annesinin tarihsel bağlamla ilişkili bir güdüsünden söz eder: Arkaik yasalar belki de infantisid'e (çocuk katli) dayanarak ölü bebeğin annesinin öldürülmesini gerektirmiş olabilir. "Anneler sadece sahip oldukları şey için değil, masumiyetleri için de, hatta belki hayatları için de savunma yapmaktadırlar."[6] Bu koşullar altında her iki annenin de çocuğun kendisinin olduğunu iddia etmesi için aynı güdüye sahip olacağına dikkat edin: İdam korkusu. Süleyman'ın yargısı o zaman annelik sevgisi için daha da çetin bir sınav olacaktır: Canlı çocuk üzerindeki iddiasından vazgeçen kadın, belki de davranışının kendi ölüm kararını imzalamakla eşdeğer olacağını beklemiş olabilir. Hiçbir kadının daha büyük bir sevgisi olamaz.

Brecht, *Kafkas Tebeşir Dairesi*'nde yargının çerçevesinde buna benzer bir yerdeğiştirme yapar. Yargıç, çocuğu tebeşir dairesinin dışına çekebilen kadının ona sahip olacağını hükme bağlar; çocuğu büyüten yoksul kadın Grusha çocuğu çekmeyi iki kere reddeder, oysa biyolojik anne bunu yapmaya gönüllüdür; o sadece açgözlü güdülerle çocuğu Grusha'dan ister olmuştur, çünkü değişen yasal koşullar altında çocuk geniş bir arazi getirecektir. Gerek Brecht, gerekse Carbonnier çocuğu hakça bölünmüş görmeye istekli olan kadının güdülerini "olağanlaştırırlar", biri ona açgözlülük güdüsü vererek, diğeri kendi yaşamına yönelik bir korku yükleyerek.

6. Carbonnier, *Flexible Droit*, s. 366.

Freud'dan farklı olarak, meselin yapısında hasetten adaletin doğmasına dair bir mit görmezler.

Carbonnier devam ederek meselin anlamı üzerine daha da kışkırtıcı bir yorum önerir: onun "derin" bir anlamı olmadığını, keşfedilecek birtakım güdüler, meydana çıkarılacak gizli stratejiler tanımlamadığını ileri sürer. Bilakis, Süleyman'ın yargısının, "derin" okumasının karşısına konan naif okumasına göre, bizzat adaletin özü şu hükümde bulunabilir: "Yaşayan çocuğu ikiye bölün." Süleyman bütün sivil çatışmaların Gordiyon düğümünü kesmek için adaletin kılıcını kullanır; ve bunu tam bir kayıtsızlıkla, adaletin olması gerektiği gibi, gözü kapalı yapar. Carbonnier meselin eski İbrani değişkelerinin, adaletin neyi gerektirdiğine dair bu anlayışı desteklediğine işaret eder: Süleyman hem canlı, hem de ölü bebeğin ikiye ayrılmasını emretmiştir.[7] Süleyman'ın yargısı bu yüzden, iki taraf iki elma üzerine tartıştığında elmaların ikisinin de ikiye ayrılıp her bir tarafın iki yarımı alması gerektiği şeklindeki dinsel öğüde benzer: Adalet yalın olarak üzerinde tarafların tartışmakta olduğu nesnelerin eşit olarak bölünmesi ilkesine gözü kapalı riayet etmektir. Süleyman'ın yargısında içerilen gerçek, adaletin kendi amaçlarını izlerken gösterdiği acımasızlıktır, gerçek adalet, yani saf eşitlik olması için, sivil tarafların kendi çıkarlarını izlerken gösterdiği acımasızlığı aşması gereken bir acımasızlıktır bu. Carbonnier, hiçbir yasal sistem, diye kaydeder, bir A ya da B önermesinin A/2 + B/2'den çıkarılabileceği kuralını kullanmaz. "Ama yasa mantığın zaferini ya da yeryüzünde barışın hüküm sürmesini güvenceye almak için mi icat edildi ki?"[8]

Carbonnier daha kötümser bir edayla devam eder: Bu "otoriter bölme içgüdüsü"nün gerekçesi nedir diye sormayın:

> Bu, barış ihtiyacına (düzen ihtiyacı da denebilir) yanıt verir gibi görünüyorsa da, bölünmüşlükte kısmi bir telafi umudu uyandırarak çatışma ve savaşı körükleme aracı da olabilir. *Obiter dictum*: Çağımızda, yasadan türeyen bu düşüncenin arkasında meleklerin değil kötü ruh-

7. Age., s. 367n25.
8. Age., s. 330.

ların işbaşında olduğunu kavramadan, eşit bölme düşüncesinde politika, hatta bir teoloji bulmak isteyenlerin getirdikleri yanılsamaları unutmayın.[9]

Carbonnier'nin genel olarak adaletin amacını yeniden yorumlaması üzerinde de düşünmeliyiz:

> Hakkaniyet yargısı bize saf halinde yargı, kural haline gelebilir gibi görünmeyen yargı gibi gelmektedir (Eski Rejim Parlamenterlerinin diyeceği gibi "sans tirer a consequence: akim kalmak"). Bu yargının bir yasadan aşağı kalır yanı yoktur; ancak genel bir kural biçiminde değil, kişisel bir çözüm olarak. Davayı sonuçlandırmak, çatışmayı çözmek: insanlar arasında barış getirmek yasanın en büyük hedefidir; ve pürüzlerin giderilmesi, uzlaşmalar, uyarlamalar, anlaşmalar da daha üstün değillerse, en az bütün bu yüksek normlar kadar yasa sayılırlar.[10]

Freud'un hasete ve Süleyman'ın yargısına dair tartışması, sürü içgüdüsünün akla yatkınlığına yönelik saldırının bir parçasıydı. Freud, Trotter'in sürü içgüdüsü kuramının tersine, insanların doğaları gereği toplumsal hayvanlar olmadıklarını göstermek istiyordu.

> Çocuklarda uzun bir süre sürü içgüdüsü ya da grup duygusu niteliğinde bir şey gözlenmez. Buna benzer bir şey ilk kez birçok çocuğun barındığı bir yuvada, çocukların ebeveynleriyle ilişkilerinden doğar ve büyük çocuğun küçüğe karşı duyduğu ilk hasete bir tepki olarak ortaya çıkar. Büyük çocuk ardılını kıskançlıkla bertaraf etmekten, onu ebeveynlerinden uzak tutmaktan ve bütün ayrıcalıklarından soymaktan elbette hoşlanacaktır; ama bu küçük çocuğun (daha sonra gelenlerin hepsi gibi) ebeveynleri tarafından kendisi kadar sevilmesi karşısında, ve kendine zarar vermeden düşmanca tutumunu sürdürmesinin olanaksızlığının sonucu olarak, öteki çocuklarla özdeşleşmeye mecbur olur. Böylece çocuklar topluluğunda, daha sonra okulda daha da gelişen bir cemaat ya da grup duygusu gelişir. Bu tepki-oluşturmanın ilk talebi adalet talebidir, herkese eşit muamele talebidir. Bu talebin ne

---

9. Age., s. 372.
10. Jean Carbonnier, Theodor Ivainer, *L'interpretation des Faits en Droit: Essai de Mise en Perspective Cybernetique des "lumieres du Magistrat"* (Paris: Librairie generale de droit et de jurisprudence, 1988)'de genel epigraf olarak aktarılmış.

kadar yüksek sesle ve yatıştırılamaz bir şekilde ileri sürüldüğünü hepimiz biliriz... Eğer kendisi gözde olamazsa, başka hiç kimse de gözde olamaz.[11]

Freud'a göre bu argüman, birincil, doğuştan gelen bir toplumsal duygu varsayımının karşısındaki iddiasını pekiştirir: "Öyleyse, toplumsal duygu ilk başta düşmanca olan bir duygunun karşıtına, özdeşleşme niteliğinde olumlu bir bağa dönmesine dayanır."[12] Bu argümanın özünde, adalet ve eşitlik isteğinin, hasedin dönüştürülmesi üzerine kurulduğunun gösterilmesi yatar. Böyle bir dönüşümün örneklerinden biri, tekeşli evlilik kurumunun, belki de babanın kadınlara toptan sahip olmasına karşı erkek çocuğunun (ya da dışlanan erkeğin) duyduğu hasetten doğmasıdır. Genel olarak söylersek: haset olmadan, yalnızca bir adli aygıt *gereksinimi* değil, adalet *arzusu* da olmazdı.

Şimdi bu sonucu, bir duygu ile toplumun örgütlenmesine yönelik bir ilke arasındaki bu bağlantıyı, biraz daha incelemek istiyorum. Bunu yapmadan önce, konudışı birkaç söz, bu incelemenin yararını göstereceğini umduğum birkaç söz etmek istiyorum.

Ruhsal yaşamın temel bir olgusu olarak haset, ikisi de oldukça iç içe girmiş yazgıları olan iki farklı psikanalitik kuramda iyi bilinir. İlki, Freud'un tezidir. Buna göre, kız çocuğu penis hasedinin bir bebek sahibi olma isteğine dönüşmesi yoluyla bir kadın haline gelir. Onun genel toplumsal haset kuramını özgül penis hasedi kuramıyla yan yana koyarsak, eğer böyle söyleyebilirsem, birbirlerini tamamladıkları hemen görülür. İlksel penis hasedi sahnesi, genelde ilksel haset sahnesine çok benzer: kardeşler gibi, kız çocuğu da öteki çocuğu, ona tam bir doyum verdiğini düşündüğü bir nesneyle *görür* ve hasede yakalanır.[13] Freud'a göre, küçük kız çocuğunun asla *baba*sının penisine değil, sadece akranının, potansiyel eşitinin

11. Freud, *Group Psychology, SE* XVIII, 119-120.
12. Age., s. 121.
13. Bu görünün önemine dair tahrik edici bir tartışma için bkz. Stephen Heath, "Difference", *Screen* 19 (1978): 51-112 ve Luce Irigaray, *Speculum* (Paris: Editions de Minuit, 1974), İngilizce'ye *Speculum* olarak çevrildi (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1985)

penisine haset duyduğuna dikkat edersek, penis hasedi sahnesinin genel hasetle yakınlığı da doğrulanmış olur. Ve duyduğu haset, annesiyle ikili ilişkisine bir müdahele işlevi görür; geriye dönük olarak annesiyle yaşadığı, zaten varolan (Freud'un "annenin sevdiği başkalarını kıskanmak"[14] dediği şeyi de içeren) düşkırıklığı hislerini pekiştirir. "Kızlar penislerinin eksikliğinden annelerini sorumlu tutarlar ve böylece onları kusurlu kıldıklarından ötürü onu bağışlamazlar."[15] Bu bağışlama yokluğu, çocuğun daha sonra annesinin ona bebekken yeterince süt vermemesinden dolayı duyduğu gücenmeyle birleşir: "çocuk hiçbir zaman anne memesini kaybetmenin acısından kurtulamaz".[16] Freud'un, kız çocuğunun annesiyle huzur içinde yaşadığı yakın ilişkiden çıkarılmasını tarif etmek için kullandığı sade dil, daha sonraki adalet ve eşitlik istekleriyle bağlantıları gösterir. Çocuk, diye yazar Freud, diğer kardeş tarafından "tahtından indirilmiş, soyulmuş, haklarından edilmiştir."[17] Böylece, iyilik dolu anne bedeni imgesi, bu özgün cennet imgesi, kusursuz adaletin hükümranlığı yoluyla tekrar ele geçirebileceğimiz bu ütopya, örtük bir şekilde haset duyulan şeylerle -çocuklarının sadece bazısına tahsis edilen süt ve penisle- dolu beden olarak karakterize edilir. Freud'un yitik nesnenin geriye dönük olarak yeniden kurulmasına dair kuramı, bu tür ütopyaların yaratıldığı yapıyı da oluşturur: "Kadın güzelliğine büyük hayranlık duyan genç bir adam bir keresinde -hikayede anlatıldığına göre- bebekken kendisini emziren güzel sütanneden söz ediyordu: 'Üzgünüm' diyordu, 'fırsatımı iyi kullanamadım.' Psikonevrozların mekanizmasında 'ertelenmiş eylem' etkenini açıklamak için bu

14. Freud, "Female Sexuality", *SE* XXI, 232.
15. Freud, "Femininity", SE XXII, 124; "Female Sexuality", *SE* XXI, 234'e de bkz.
16. "Femininity", *SE* XXII, 122. Freud için anneye düşmanlığın önemi Jeanne Lampl-de Groot'un kadın gelişimine dair açıklamalarına yönelik yayımlanmış ya da özel konuşmalarda geçen eleştirileriyle doğrulanmıştır; bkz. Lisa Appignanesi ve John Forrester, *Freud's Women* (Londra: Weidenfeld and Nicolson/New York: Basic Books, 1992), s. 386.
17. "Femininity", *SE* XXII, 123.

anekdotu anlatmaya alıştım."[18] İdeal nesnenin kararlı hale gelmesi için güdüleyici güç olan haset, kuramın diğer yarısını oluşturur.

Freud genel anlamıyla haset ile penis hasedini tartışırken, ardından gelen tepki-oluşturma mekanizmasının açıkça gözler önüne serilmesi gözden kaçar: feminizmin ardındaki güdülere ilişkin bazı sözleri, böyle bir sonucu penis hasedi için düşündüğünü gösterse de, diğer çocukla özdeşleşme ve yaygaracı eşitlik isteği bu tepki-oluşturmayı açıklar. Ve Teresa Brennan'ın kurnazca işaret ettiği gibi,[19] Freud'un adalet kuramı, kadınların, Freud'un ileri sürdüğü gibi daha zayıf değil, daha güçlü süperegolara sahip oldukları anlamına gelmelidir: "Kadınların daha az adalet duygusuna sahip olarak görülmeleri gerektiği olgusu, kuşkusuz zihinsel yaşamlarında hasedin egemen olmasıyla ilişkilidir; çünkü adalet talebi hasedin değişmiş biçimidir ve adaletin bir yana bırakılabilmesini şart koşar."[20] Bu argüman incelemekte olduğumuz kavramı, adalet talebinin, bastırılmış olan hasetten çıktığı anlayışını gizli önerme olarak içinde taşır. Yine de bu, kadınların neden hasetlerini bastırmayarak onu daha güçlü bir adalet duygusuna dönüştürmediklerini açıklamaz. Şöyle düşünülecektir: Bundan çıkarılacak makul sonuç, kadınların, genel bir penis eksikliği hasedine yönelik güdünün de eklenmesiyle, erkeklerden *daha* adil olmaları gerektiğidir. Onun yerine Freud, kadınların neden, erkeklerin yaptığı gibi, hasetlerini adalet talebine dönüştürmediklerini sormadan, erişkin kadınların hasedi zihinsel yaşamlarında açığa vurduklarını belirtir ve bunu onların adalete karşı kayıtsız olmalarına bağlar.

Tümüyle mantıksız, değersiz ve tehlikeli olarak görüldüğünde bile, entelektüel mitolojimizin sağlam bir parçası olan bu penis hasedi kuramını bir yana bırakmadan önce, şu soruyu sormaya değer: Freud'un kötü şöhretli anlatımının başlattığı tartışmalarda penis

18. *ID, SE* IV, 204-205.
19. Teresa Brennan, *The Interpretation of the Flesh: Freud's Theory of Femininity* (Londra: Routledge, 1992), s. 103.
20. Freud, ."Femininity", *New Introductory Lectures on Psycho-analysis, SE* XXII, 134.

hasedi kavramının en çok tutku uyandıran ögesi hangisidir; penis mi, haset mi?

Haset üzerinde yoğunlaşan diğer psikanalitik kuram Melanie Klein'ın kısa kitabı *Haset ve Şükran*'da bulunmaktadır. Klein, "suçluluk duygusunun en derin kaynaklarından birinin her zaman besleyici memeye duyulan hasetle ve haset dolu saldırılar yüzünden onun iyiliğine zarar verme duygusuyla bağlantılı olduğu"[21] varsayımını ileri sürer. Klein'ın görüşüne göre, esasında sevişen, birbirinden sonsuzca zevk alan ebeveynlere dair ilksel sahnede kendini gösteren Ödipus karmaşasının altında daha derin bir fantazi vardır: Babanın penisi dahil, içinde bulunan iyi şeylerle kendini sonsuza kadar besleyen meme fantazisi.[22] Eğer memeyle ilişkide bir yetersizlik varsa, herhangi bir ketlenme varsa, çocuğun tepkisi memeye haset duyma ve iyi olan şeylere zarar verme çabasıdır.

Klein'ın kuramı hasedi yıkıcı itkilerin, ölüm içgüdüsünün doğrudan bir türevi olarak görür. Yıkıcı itkiler hemen ilk sevgi nesnesine, tam da sevildiği için yıkıcı itkilerin yakın nesnesi olan memeye, bağlanır.

> Ama gene de herkes sevdiğini öldürür,
> Bu böylece biline
> Kimi bunu kin yüklü bakışlarıyla yapar,
> Kimi de okşayıcı bir söz ile öldürür,
> Korkak bir öpücükle,
> Yüreklisi kılıçla, bir kılıçla öldürür!*

21. Klein, *Envy and Gratitude*, Melanie Klein, *The Writings of Melanie Klein*'da, Roger Money-Kyrle'ün genel editörlüğünde, Betty Joseph, Edna O'Shaughnessy ve Hanna Segal'in işbirliğiyle, 4 cilt. (Londra: The Hogarth Press and Institute of Psycho-analysis, 1975), s. 195.

22. Juliet Mitchell'ın bana gösterdiği gibi, Klein'ın bu konudaki görüşleri büyük oranda Joan Riviere'in klasik makalesi "Jealousy as a Mechanism of Defence" (1932)'ye dayanır. *The Inner World and Joan Riviere: Collected Papers: 1920-1958*'de Athol Hughes'un yazdığı biyografik bir bölüm ve Hanna Segal'in önsözüyle yeniden basılmıştır (Londra ve New York: Karnac Books, 1991); özellikle s. 111'e bkz.

* *Reading Zindanı Baladı*, Oscar Wilde, çev.: Özdemir Asaf, Altıkırkbeş Yayınları, 1996.

En çok sevdiği şeyi tahrip etmek: Oscar Wilde'ın şiirinde böylesine güzel dile getirilen, dünyaya bu kökten tepki, haset duygusuyla özetlenir.

Klein'ın kuramları, bir ölçüde ilk günah öğretisinin psikanalitik versiyonuna çok benzediği için, rahatsız edici bir tepki almıştır. Haklı olarak ilk günahın her zaman onunla birlikte düşünüldüğü St. Augustine, çocuğun memeyle ilişkisini tam olarak Klein gibi algılamış ve besleyici memeyle karşılaşan çocuğun hasedinin ilk günah öğretisini desteklediğini açıklamıştı:

> Bebekken işlediğim günahları bana kim hatırlatabilir? Çünkü, sizin bakışınızla kimse günahtan azade değildir, yeryüzünde sadece bir gün yaşamış olan bir çocuk bile...Bir bebekteki kıskançlığı kendim gördüm ve bunun ne anlama geldiğini bilirim. Konuşacak yaşta değildi, ama sütkardeşini memede her gördüğünde hasetten benzi solardı. Herkes bilir bunu. Anneler ve dadılar bu tür şeyleri şu ya da bu şekilde sistem dışında tutarak çalışabileceklerini söylerler, ama, süt kaynağından böylesine bolca akarken, böyle bir beslenme şekline umutsuzca ihtiyaç duyan ve hayatı buna bağlı olan bir rakibe karşı çıkmaya kesinlikle masumiyet denemez. Bu tür kusurlar küçük ya da önemsiz değildirler, ama yufka yürekliyiz ve bunlara katlanırız, çünkü çocuğun zamanla bunları bırakacağını biliriz. Bunların sadece küçük günahlar oldukları açıktır, çünkü aynı kusurlara daha büyük kişilerde katlanılamaz.[23]

Lacan bu pasaj üzerine yorumunda bir özelliği (Klein'da sadece örtük bir şekilde bulunan bir özelliği) vurgulayarak, haset nesnesinin özneye yararlı bir şey olmadığını doğrular –çocuk erkek kardeşinin beslenmesini seyrederken artık beslenme gereksiniminde değildir. Haset nesnesi arzuladığım şey değil, daha çok kendimle karşılaştırdığım ya da özdeşleştirdiğim ötekini doyuran şeydir. Dışarıya, diğerinin kendi üzerine kapanan doluluğuna, bir başkasının bir nesneden aldığı hazla doyuma ulaşmasına bakmanın imgesi; işte hasetin sahnesi budur ve Lacan için önemli olan da hasedin bir bakma günahı (*invidia*) olmasıdır. Ha-

23. St. Augustine, *Confessions*, çev. R. S. Pine-Coffin (Harmondsworth: Penguin, 1961), 1. Kitap, 7. Bölüm, s. 27-28.

sedin en başında nesne özneden ayrıdır, onun dışındadır. Asıl haset fikrinde bir dışa atma, yansıtma bulunur.[24] O halde hasedi karakterize eden, bu iç ve dış diyalektiğidir. Öznenin içi kavramı, öznenin dikkatinin, özne haset nesnesiyle doyuma ulaşan ötekini algıladığı anda, esas olarak ötekine yönelmesidir. Tam ötekinin sahip olduğu nesnenin mükemmelliğinin algılandığı anda, özne bir eksiklik hisseder.

Haset konusu ile psikanaliz arasında daha fazla bağlantı kurabilmenin bir yolu da, Helmut Schoeck'in yaptığı gibi, bazı anahtar psikanalitik kavramların, özellikle de *Grup Psikolojisi ve Ego Analizi*'nde işlenen özdeşim ve içeatım kavramlarının, hasede eşlik eden daha geleneksel öykünme ve kindarca zarar verme diliyle aynı zemini nasıl paylaştıklarını göstermektir.[25] Özdeşim, bulaşma ve haset arasındaki bu bağlantının verimliliği Diana Fuss'un son çalışmasında görülebilir.[26] Schoeck biraz daha az mantıklı bir şekilde sadizm ve mazohizmin, geleneksel haset tematiklerinin modern psikanalitik ikameleri olduğunu ileri sürer. *Haset* terimine daha az bağlı olan böyle bir yaklaşım "modernist" psikanalitik kuram ile geleneksel günahlar ve tutkular söylemi arasındaki bağlantıları daha fazla gösterecektir. Bununla birlikte, bu bölümün geri kalanının ve özellikle de modern psikanalitik kuramda hasedin mutlak merkezi öneminin göstereceği gibi, hasedin kollarının diğer psikanalitik kavramların yüreğine dek uzandıklarını göstermek için o kadar uzağa gitmeye gerek yoktur. Bu uzanan kolların faaliyette olduklarını inkar edemem.

Bu noktada, kanımca Klein'ın ilk haset günahına ilişkin analizine çok benzer olduğu görülen paralel bir analizi incelemek için

24. Jacques Lacan, *Le Seminaire: Livre XI: Les Quatre Concepts Fondamentaux de la Psychanalyse, 1964* (Paris: Seuil, 1973), s. 105-106; T*he Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis*, çev. Alan Sheridan (Londra: Tavistock, 1977, Penguin tarafından 1986'da ciltsiz olarak yeniden basıldı), s. 116.
25. Helmut Schoeck, *Envy: A Theory of Social Behavior*, çev. Michael Glenny ve Betty Ross (New York: Harcourt, Brace and World, 1970), s. 19.
26. Diana Fuss, "Identification Papers", yayımlanmamış söyleşi yazısı, School of Criticism and Theory, Darmouth College, Hanover, N.H., Haziran 1995, s. 35.

Nietzsche'nin ahlâkın soyağacına dönmek istiyorum. Max Scheler'in *gücenme* üzerine etkili denemesi için çıkış noktası oluşturan da bu pasajlardır.

Nietzsche'nin *Ahlâkın Soyağacı* iyi, kötü ve şer kavramlarının gelişimini çözümlemekle işe başlar. İki farklı halkla (aristokratlar ve Yahudiler) birlikte olan, temelden farklı iki ilkeyi karşı karşıya koyar. Aristokratların ahlâkı "muzaffer bir kendini-onaylama"dan oluşur, her ne kadar Nietzsche böyle bir kendini-onaylama ilkesinin *bizim* ahlâk dediğimiz şeye yol açıp açamayacağını sorgulasa da. Ama Yahudilerin ahlâkı (Nietzsche Yahudiler derken açıkça Hıristiyanları (da) kasteder) soylu aristokratlara yönelik kindar duygulardan ve nefretten türeyen gücenmeleri (*ressentiment*) ya da hınçlarından gelişir. Onların nefretlerinden, "korkunç çarmıha gerilmiş tanrı paradoksu"nda ifadesini bulan "en derin ve en yüce sevgiler" büyür. Bu köle ahlâkının evrenselleşmesiyle, halklar, köleler, yığınlar soylu değerler üzerinde zafer kazanmışlardır.

> Köle etiği...bir "dışardaki"ne, "öteki"ne, kendisi-olmayana *hayır* demekle başlar, ve bu *hayır* onun yaratıcı eylemidir. Değerlendiren bakışın yönündeki bu ters dönüş, bu içe bakış yerine devamlı dışa bakış, hıncın temel özelliğidir. Köle etiği tohumlanmak için kendisinkinden farklı, ona düşman bir alana muhtaçtır... Hınçlı adamın tasarladığı "düşman"...onun hakiki yaratıcı başarısıdır: "Kötü düşman"ı, Şer Olan'ı temel bir düşünce olarak tasarlamış ve sonra da ona karşılık olarak İyi Olan'ı (kendisini) kurmuştur.[27]

Scheler'in, Nietzsche'nin köle ahlâkının soyağacı üzerine yorumuna göre, hasedin ayırt edici özelliği çoğu zaman bir iktidarsızlık duygusundan doğarak, dünyaya yönelik bir gücenmeye (*ressentiment*) yol açmasıdır.[28] Haset duyulan nesnenin farkında olmak, kendi yetersizliğinin, kendi boşluğunun farkında olmak el ele gider. Birbirinden ayrılamazlar. Böylece hasedin en "top-

27. Friedrich Nietzsche, *The Genealogy of Morals*, 1. Deneme, VIII-X. bölümler, Nietzsche, *The Birth of Tragedy and The Genealogy of Morals*'nda, çev. Francis Golffing (New York: Doubleday Anchor, 1956), s. 168-173.
28. Max Scheler, *Ressentiment* (1912), çev. William W. Holdheim, ed. Lewis A. Coser (New York: The Free Press, 1961), s. 52.

lumsallaştırıcı" tutku olduğu ortaya çıkar.[29] Haset, dünyayla ilişkide temel bir yetersizliği açığa çıkarır; bir başkasının başarısını gösterdiği, tam da nedensel olarak en muhtaç olunan andır bu.

Freud adalet duygusunu hasetten türetir. "Kendisi gözde olamıyorsa, ne olursa olsun, başka hiç kimse de gözde olamaz." Nietzsche bu tutuma daha sert bir edayla "dünyayı tahrip etme" tutumu diyordu: "Adam bir şeyi beceremez; sonunda öfkeyle bağırır: 'O halde batsın bu dünya!' Bu isyan duygusu hasedin zirvesidir; söylediği de şudur: Sahip olamayacağım *bir şey* olduğuna göre, bütün dünyanın *hiçbir şeyi* olmasın! Tüm dünya hiç *olsun*!"[30] Klein'a göre hasedin etkisi bir yandan iyi bir nesneye yönelik şükran duygusunu baltalamak, öte yandan da dünyadaki nesnelerin ayrımsızca zarara uğratılmasını ve tahrip edilmesini cesaretlendirmektir. Nietzsche'ye göre *gücenik* insan, kölenin, sıradan insanın, demokratik insanın tepkisel, olumsuz tutumunu somutlaştırır. Bertrand Russell'ın ona çok uymayan Nietzscheci bir anda söylediği gibi: "Haset demokrasinin temelidir."[31] Öyleyse Nietzsche, Freud ve Klein, hepsi hasetten türeyen toplumsal ve ahlâki bir dünya soyağacı sunmaktadır.

Benim ilgimi çeken, bir duygulanımsal durumu bir toplumsal dünya tasarımıyla birleştirme projesidir. Nietzsche, projenin bir bölümünün temelini şöyle karakterize ediyordu: "Ahlâk kuralları aynı zamanda sadece *duygulanımlara dair bir işaret dilidir*."[32] Freud haset duygulanımından ahlâki bir duruştan, ya da ahlâki bir evrenden epey fazlasını türetir; sosyo-politik bir rejim, modern yorumcular tarafından ağır eleştirilere uğrayan bir rejim de türetir. Bunun ne kadar rahatsız edici bir proje olduğunu görmek için,

29. Şuraya da bkz. J. Sabine ve M. Silver, "Envy", der. R. Harre, *The Social Construction of the Emotions*'da. (New York/Oxford: Blackwell, 1986), s. 169-170.

30. Friedrich Nietzsche, *Daybreak: Thoughts on the Prejudices of Morality*, çev. R. J. Hollingdale, Michael Tanner'ın girişiyle (Cambridge: Cambridge University Press, 1982), para. 304, s. 155-156.

31.Bertrand Russell, *The Conquest of Happiness* Londra: George Allen and Unwin, 1930, s. 83.

32. Friedrich Nietzsche, *Beyond Good and Evil* çev. Walter Kaufmann'ın yorumuyla birlikte New York: Vintage, 1966, no. 187, s. 100.

şimdi de Freud'un adalet soyağacını şiddetle reddeden bir adalet kuramını ele almak istiyorum.

Adalet üzerine son zamanlardaki en etkili yazı olan John Rawls'un yazısı, tutkularla ilişkili belli bir endişeyi ortaya koymaktadır.[33] Rawls önce bir "özgün konum" kurgusu üzerinde durur. Toplumsal aktörler adaletin temel ilkelerini bu konumdan kalkarak seçeceklerdir. Bir yandan aktörlerin gerçekte içinde olmalarının gerekeceği özgül bir toplumsal dünyanın, bir yandan da bunların o toplumsal dünyadaki bireysel yeteneklerinin ve yerlerinin bilinmemesiyle nitelenen bir konumdur bu. En sonunda Rawls, içinde hem ahlâki hem de doğal tutumların rol oynaması gereken bir ahlâki psikoloji üzerinde çalışarak yazısını tamamlar:[34] "Ahlâki duyarlılıklara dair bir kuram, ahlâki güçlerimizi ya da daha özgül olarak, adalet duygumuzu yöneten ilkelerden yola çıkar..."[35] Yazısı açıkça teleolojiktir, "ahlâki eğitime ilişkin açıklamayı belli bir etik kuram üzerinde" (s. 496), kendi sözleşme öğretisi üzerinde kurar.

Rawls, arka planda adalete ilişkin bir ilkeler ya da düşünceler kümesine bağımlı olan suçluluk ve gücenme gibi ahlâki duyarlılıklar ile ahlâki ilkelerden bağımsız ortaya çıkan öfke ve kin gibi doğal eğilimler arasında ayrım yapar. Bazı haset biçimlerinin bu ikinci kategoriye girdiğini, bu nedenle de ahlâki olmadıklarını çabuk kavrar ve buna işaret eder: "Başkalarının daha iyi durumda olmalarının dikkatimizi çektiğini söylemek yeterlidir."; "Onların talihli olmalarından üzüntü duyarız ve artık kendi sahip ol-

---

33. Rawls'un hasede dair açıklamasının ne oranda kimi zaman açıkça, kimi zaman da örtük bir şekilde "haset sorunu"nun ortaya çıkardığı (*Bir Haset Kuramı*, s. 530) sorunlardan kaçınmaya ayarlandığını bana gösterdiği için Jose Brunner'e teşekkür etmek isterdim, bunun en ezicisi "bir şekilde hesaba katılması gereken", Rawls'un "özel psikolojiler"idir.

34. Rawls'un ahlâki psikolojisinin önemini vurgulayan bir açıklama için bkz. Ronald Dworkin, "Original Position", Norman Daniels, ed., *Reading Rawls: Critical Studies of "A Theory of Justice"* (New York: Basic Books, 1974), s. 25 vd.

35. John Rawls, *A Theory of Justice* (Oxford: Oxford University Press, 1972), s. 51. Bu kitaba daha sonra göndermede bulunulan sayfalar metinde parantez içinde gösterilecektir.

duklarımıza o kadar değer vermeyiz." (s. 533).[36] Bu tür haset biçimlerinin, daha önceki adalet ilkelerinden çıkmaları anlamında ahlâki olmasalar da "affedilebilir" (s. 534) olabileceğini kabul eden Rawls bu olgunun, bu tür tutumların ya da tutkuların ele alınmasını açıkça dışlamış olduğu unutulmaması gereken özgün konumdan türemiş adalet ilkelerini sorgulayıp sorgulamadığını belirlemeye çalışır.

Rawls hasedin *ahlâki* ilkelerin bir ürünü olmadığını kabullenirken bile, onun *toplumsal* kökenini vurgular: "Haset psikolojik bir durum olmakla birlikte, temel kışkırtıcı neden toplumsal kurumlardır."(s. 536) Rawls servet, doğuştan gelen yetenek, donanım vb. farklılıklarının haset doğurucu etkilerini gidermek için kendi (ya da benzer) adalet ilkelerine dayanan bir toplumun planlı olmasına bel bağlar: Planlama "insanların beklentilerindeki farkların *görünürlüğünü*, en azından acı verici bir şekilde göz önünde olmasını azaltacaktır." (s. 536; abç); toplumsal örgütlenmenin çe-

36. Shakespeare'in ünlü sonesine hafif anıştırma kuşkusuz bilerek yapılmıştır; bu anıştırmanın sonuçları üzerinde düşünmeye değer:

Düşünce insanların ve kaderin gözünden
Aforozlular gibi, yapayalnız ağlarım
İrkilir sağır gökler çığlıklarım yüzünden,
Bahtıma lanet okur, yüreğimi dağlarım;
Talihi yaver giden herkese gıpta eder,
Şu denli güzel olsam, dostlarım olsa derim;
Şunda sanata, bunda dehaya içim gider,
Oysa solda sıfırdır yapmak istediklerim
Kendimden iğrenirken aklım sana doğrulup
Gönlüm kara dünyayı gerilerde bırakır,
Gün doğarken yükselen bir tarla kuşu olup
Cennet kapılarında kutsal ezgiler şakır;
Öyle bir servettir ki sevgini anmak bile,
Sultanlarla yer değiş deseler de nafile.*

* Shakespeare, *Tüm Soneler*, Türkçesi: Talat Sait Halman, Cem Yay., 1997, s. 99.

Shakespeare, Rawls'un açık seçik bir şekilde ayırt ettiği dünyaya karşı tutumlar ve duyarlılıklar yelpazesini bir araya koymaktadır: aşağıda işaret ettiğim gibi, bizzat Lacancı arzu kavramına yakın olan rekabetçi haset; ahlâki duyarlılık; kendine saygının yitirilmesi; kendinden iğrenme. Shakespeare'in şiirinde böylesine başarıyla canlandırılan bu duyarlılıkların birbirine yakınlığı, Rawls'un ayrımlarını devam ettirmenin inandırıcılığını kuşkuya düşürür. En azından bunların icat edilmiş niteliklerine ışık tutar.

şitli özellikleri bu "farklılıklar"ın, "yerlerinden memnun olanların hayatlarını sarsan türden bir dikkati çekmemesini" amaçlayacaktır.(s. 537) Şöyle devam eder: "Planlı bir rejimin bu özellikleri birlikte düşünüldüğünde daha az kayırılanların durumlarını yoksullaşmış ve küçük düşürücü olarak yaşantılamalarını mümkün kılan durumların sayısı azalacaktır"(s. 537). Gerçi Rawls buna yönelik bir kanıt sunmak yerine, hasedin olası etkilerini giderecek toplumsal koşullara işaret eder, ama "genel haset sorununun artık bizi adalet ilkelerinin seçimini yeniden ele almaya zorlamadığı" sonucuna varır.

Rawls hasedin *görselliğinde*, potansiyel yıkıcılığı bakımından çok önemli bir unsur olduğunu düşünürken hiç de yalnız değildir; görsel alan üzerinde böyle bir odaklanmayı Augustine'de, Lacan'da, Klein'da ve Freud'un penis hasedi kuramında zaten görmüştük. Memnuniyet sığınakları etrafında duvarlar ör, zenginle yoksul, olanakları gelişmiş olanlarla diğerleri arasında bariyerler kur; şans da yardım ederse, haset ortaya çıkmayacaktır. Ama Rawls'un (kem gözün özgün şekli için kesinlikle makul bir aday olan) istilacı haset dolu bakış tehdidine yanıtı ironik ve iyi niyetlidir. Haset dolu bakıştan kurtulmayı amaçlayan hareket, onun argümanının temelini oluşturan hareketi yineler: Öznelerin hem kendileri ile dışarısı (içinde henüz bilmedikleri bir yerlerinin olacağı toplum) arasında, hem de kendileri ile içerisi (gerçeklikte onlarla donatılacakları özgül ve bireysel arzular, yetenekler ve eğilimler) arasında çekilmiş bir cehalet perdesi taşıdıkları özgün bir konumun saptanması. Özgün konum, "herkesin bu tür bilgilerden yoksun olduğu bir durum"dur. "İnsanları anlaşmazlığa düşüren ve önyargıları tarafından yönlendirilmelerine izin veren bu şartların bilgisi dışlanır."(s.19) Rawls'un kitabının son bölümleri bu yüzden yavaş yavaş uyumlu bir toplum için sosyal düzenlemelere geri dönmekten kurtulamaz; bu tam da Rawls'un adalet ilkeleri iyice yerleşir yerleşmez, yani gerçek bir dünyada gerek özneler, gerekse nesneler olarak hasede yatkın olduğu görülen şeyler konusunda uz-

laşmaya varılır varılmaz hemen dışarı atmak üzere varsayımsal özgün konumun içine yerleştirdiği bir unsurdur. Özgün konum kurgusu yıkıcı potansiyeli olan haset, kin ve garez tutkularını *ab origine* dışarıda tutmaktadır (s. 538). Başlangıçtaki bu dışlama bütün birincil toplumsal duyarlılıkları ortadan kaldırır: "(özgün konumda, hasedin) olmadığını varsaymak, ilkelerin seçiminde insanların kendilerini yeterli yaşam planlarına sahip olarak düşünmeleri gerektiğini varsaymak anlamına gelir" (s. 144). Ama Rawls tamamen bireyci olan çıkış noktasının, birincil bir toplumsal duyarlılığın ortaya çıkmasına izin vereceğini göstermeyi de umuyordu: "Karşılıklı ilgisizlikle cehalet perdesinin bir araya gelmesi, yardımseverlikle aynı amaca varır" (s. 148). Rawls bu şekilde yardımseverliğe öncelik verilmesinin planlı toplumu hasedin, garezin ve kinin yıkıcı etkilerinden koruyacağını umuyordu. Ama kitabın başında, yani özgün konumda, ve sonunda; Herkül gibi, kin, garez, haset, diş bileme ve kıskançlığın çok başlı *hydra*sıyla en sonunda karşılaştığı zaman Rawls'un adalet ilkelerini kurtarmak için temel bir stratejisi bulunur: Kendisiyle ilksel haset nesnesi arasına bir perde çekmek.

Hasedin kendi adalet ilkelerine dönük bir tehdit oluşturmadığını iddia eden Rawls, diğerlerinin böyle bir tehdit olduğunu iddia eden argümanlarıyla yüzleşmeye döner. İlk argüman kuşkucu ve karamsardır: Servet, prestij ve mal farklılıklarının ayırt edilebilir olduğu bir toplumun hasede karşı kanıt olup olamayacağı kuşkuludur. Rawls genel değil de özgül mal çeşitlerine yönelen belli bir haset biçiminin "insan yaşamına has" olduğunu kabul eder; "rekabete eşlik eden bu haset herhangi bir toplumda görülebilir" (s. 537). Ama planlı bir toplumun, sağlam adalet ilkelerine dayanan bir toplumun, haset sorunuyla baş edebileceğini savunur. Ve bu ilk argüman adalet kavramı hakkında kuşku uyandırmaz, zira hasedi adaletin dışında bir şey olarak tasarlar. Rawls'un yüzleştiği ikinci hasmane argüman, potansiyel olarak çok daha güçlüdür: Adaletin asıl ilkelerinin bizatihi hasede *dayandıklarını* savunur, öyle ki adalet sadece kılık değiştirmiş hasettir ve aslında adaleti mümkün

kılan da hasettir. Rawls'un Freud'u başlıca muhalif olarak kabul ettiği yer de burasıdır (s. 539-561).[37]

Freud'un "muhafazakar" görüşlerine karşı gelmek için Rawls farklı birtakım argümanlar sıralar. İlki en güçlüsüdür, ama Rawls'un kuramını, varsayımsal değil de maddi temellere dayalı bir adalet anlayışının hakimiyetinden en çok uzaklaştıran da bu argümandır. Rawls bütün insanların (ya da çoğunun) eşitlik ilkelerini sahiplenmeye yönelik gerçek güdüleri hasetten türese bile, adaletin ilkelerinin bundan etkilenmeden kaldıklarını iddia eder. Burada Lyman[38] gibi birçok kuramcının hissettiği, tamamen tutkulardan bağımsız olan adalet ilkelerine duyulan ihtiyaca yanıt vermektedir, zira, açık adalet ölçütlerinin bulunmadığı yerde talepler genellikle hasede atfedilecektir. Aynı şekilde, küçümseyici "haset politikası" sözünün içerimlerine, adalet ve hakkaniyeti, hasede atfedilebilir herhangi bir güdünün dışında temellendirmenin bir yolunu bularak yanıt verilebileceği düşünülür. Rawls'un ilk argümanının yapmaya çalıştığı şey budur.

İkincisi, Rawls, adaleti hasetten türetir görünen birçok argümanın, aslında onu gücenmeden türettiklerini belirtir ve gücenme zaten adalet ve adaletsizlik duygusu üzerine kurulan ahlâki bir duygu olduğundan, adalet gerçekte kendisinden türetilmiş olur.

Rawls'un, hasedin adalete yönelik taleplerin temeli olduğu görüşüne karşı geliştirdiği en güçlü saldırı şudur:

> Adalet ilkelerinin bir ölçüde hasede dayandıklarını göstermek için, özgün konumun şartlarından bir ya da daha fazlasının bu eğilimden çıktığı tespit edilmiş olmalıydı... Ama özgün konumun şartlarından her biri, hasede hiç değinmeyen bir gerekçeye sahiptir. Örneğin, ahlâki ilkelerin işlevi uygun bir biçimde genel ve kamuya açık olarak hakların düzenlenmesine neden olur. (s. 538)

37. Rawls, Freud'u önce "modern toplumsal hareketlerdeki eşitlik eğiliminin hasetin dışavurumu olduğunu ileri süren tutucu yazarlar"la bir araya getirir. (s. 538). Bkz. Schoeck, *Envy*.

38. Stanford M. Lyman, *The Seven Deadly Sins*, gözden geçirilmiş ve genişletilmiş basım (Dix Hills, N.Y.: General Hall, 1989), s. 189-193.

Başka bir deyişle, Rawls adaletin bütün öğelerinin hasetten bağımsız olduğunu ve bu nedenle adaletin hasetten türediği argümanının kavramsal olarak yanlış olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Rawls haset-tezinin özgün konumun kurucu öğelerine kadar uzanamadığından emindir.

Bu, Freud'un argümanının örtük gücünü bir ölçüde hafife almaktadır. Freud temel olarak toplumsal duygunun nasıl çocukların bir başkasıyla özdeşleşmesinden köken aldığını göstermeye uğraşır. Bu özdeşleşmenin güdüleri de düşmanlık ve hasetten türemiştir. Bu yüzden, Freud "bu tepki-oluşturmanın ilk talebi adalet talebidir, herkese eşit muamele talebidir" derken, sadece bir eşitlik talebinden daha fazla bir şey söylemektedir. Freud, Rawls'un hasetle açıkça hiçbir ilişkisi olmayan bir şey olarak gösterdiği ilkeleri (hak kavramı üzerindeki biçimsel kısıtlamaları) açıklamaktadır: Bunlar arasında iki temel kısıtlama vardır; ilkelerin genel olması ve uygulama bakımından evrensel olması gereği (s. 130-132). Başka bir deyişle, Freud evrensellik ve genellik kavramlarının özgün hasede ve düşmanlığa karşı savunmalar zincirinden türediğini iddia etmektedir. Yarı-Durkheimci bir girişimle, "*Gemeingeist, esprit de corps*, 'grup ruhu'" ya da "sürü içgüdüsü" dediği şey, bu eylemde evrensellik kazanma potansiyeline dayanır. Bu dayanak, başlangıçtaki "diğer çocuklarla özdeşleşme"[39] savunmasından kaynaklanır ve "özdeşim tabiatında pozitif içerikli bir bağ"a[40] neden olur. Böylece Rawls, hak kavramı üzerindeki biçimsel kısıtlamaların hasede başvurmadan formüle edilmesi temel varsayımına yönelik Freud'un özgül meydan okuyuşunu görmezden gelir. Freud, bir şekilde evrenselleştirilebilir ve genelleştirilebilir ilkeler kabul etmenin zaten haset tutkusuna bir tepki-oluşturma olduğunu savlayacaktır, biçimsel olsa da. Bunun anlambilimsel (semantik) bir mesele olduğu yanıtı verilebilir: Freud'un tepki-oluşturma dediği şeye Rawls biçimsel bir evrensellik ve genellik kısıtlaması der. Ama Freud'un kullanımı, Rawls tarafından ele alınmayan şu ola-

39. Freud, *Group Psychology*, *SE* XVIII, 119-120.
40. Agy., s. 121.

sılığa işaret eder: Biçimsel evrenselleştirilebilirlik kısıtlaması bizzat karakter bakımından savunmaya yönelik olabilir ve sadece biçimsel bir karakteristik olarak görülemez.

Bu *biçimsel* boyuttan söz ediyorum, çünkü Rawls, hasetten eşitlik isteğine doğru gelişimde rol alan güdüleyici *güçleri* betimlemeye gelince, Freud'un argümanının yararını kabullenir. Freud'un argümanının bu boyutunu büyük bir açıklıkla yorumlar: "Sanırım Freud'un niyeti sadece hasedin çoğu kez gücenme kılığına girdiğini söylemek değil. Adalet duygusunu güdüleyen enerjinin haset ve kıskançlıktan ödünç alındığını ve bu enerji olmadan adalet verme arzusunun olmayacağını (ya da çok daha az olacağını) söylemek istiyor" (s. 540). Rawls bunu adaletin hasetten türemesi konusunda Freudcu argümanın en güçlü versiyonu olarak görür ve yanıt olarak argümanın ikna edici gücünü haset ve gücenmenin bir araya gelmesinden aldığını iddia eder. Freud büyük olan çocuğun "ardılını kıskançlıkla bertaraf etmek, ebeveynlerinden uzaklaştırmak ve bütün ayrıcalıklarından etmek" istediğini anlatırken, Rawls bu arzunun hasetten değil, gücenmeden türediğini savunur; başkalarından daha az şeye sahip olmamıza gücendiğimizde, "herhalde onların daha iyi durumda olmalarının adaletsiz kuramların ya da onların yanlış davranışlarının sonucu olduğunu düşündüğümüzdendir"(s. 533).[41] O halde ahlâki bir duygu olan gücenme, açıklamasında ahlâki bir ilkeden (adaletsizliği yöneten ilkelerden) söz edilmesini gerektirir. Rawls bu yüzden Freud'u "gücenme"yi yanlış olarak haset diye adlandırarak ve

41. Geçerken belirtmeliyiz ki Rawls Freud'un çocuk yuvasındaki sahneye dair görüşünü aşağıdaki biraz değiştirilmiş şekilde yeniden anlatarak bu yeniden anlatımı kendisi açısından kolaylaştırır: "Eğer çocuklar anne-babalarının ilgisi ve sevgisi için yarışıyorlarsa (ki haklı olarak eşit hakka sahip oldukları söylenebilir), adalet duygularının kıskançlık ve hasetten kaynaklandığı iddia edilemez. Elbette çocuklar genellikle hasetli ve kıskançtır; ve kuşkusuz ahlâk anlayışları o kadar ilkeldir ki zorunlu ayrımları kavrayamazlar. Ama bu güçlükleri bir yana koyarsak, aynı şekilde şunu söyleyebiliriz ki onların toplumsal duyguları gücenmeden, adil bir şekilde muamele görmedikleri duygusundan çıkar." (s. 450) Yeniden anlatımda anahtar değişiklik Rawls'un sevgi ve ilgi için anne-babanın bakış açısını benimsemesidir, oysa Freud çocuğun bakış açısını benimser, çıkış noktası diğerini ortadan kaldırma arzusudur.

sonra da adalet talebini (herkese eşit muamele talebini) bizim gücenme dediğimiz örtülü adaletsizlik suçlamasından türeterek, adalet ilkesini "haset" açıklaması içine gizlice sokmakla, *petitio principii* ile suçlar.

Rawls ile Freud arasındaki fark şimdi daha kolay tanımlanabilir. Rawls bir çocuğun diğerinin zararına olmak üzere ebeveynlerinden sevgi ve ilgi talebinin çoğu zaman haklı olduğunu, ilkece haklı gösterilebilir sınırlar içinde bulunduğunu doğrulamak ister:

> Eğer çocuklar ebeveynlerinin ilgi ve şefkati için yarışıyorlarsa (*adil bir şekilde eşit hakka sahip oldukları söylenebilir*), adalet duygularının kıskançlık ve hasetten kaynaklandığı iddia edilemez. Belli ki çocuklar çoğu zaman haset dolu ve kıskançtırlar; ve kuşkusuz ahlâki anlayışları o kadar ilkeldir ki, zorunlu ayrımları kavrayamazlar. Ama bu güçlükleri bir yana bırakırsak, aynı şekilde şunu pekala söyleyebiliriz: Toplumsal duyguları gücenmeden, dürüst bir muamele görmedikleri hissinden doğar (s. 540; abç).

İnsan Rawls'a Augustine'den alıntı yapma isteği duyuyor: "Süt böyle bir bolluk içinde kaynağından akarken, hayatı için böyle bir beslenme biçimine umutsuzca ihtiyaç duyan ve buna bağımlı olan bir rakibe karşı çıkmaya elbette masumiyet denemez."[42] Rawls gücenmenin altında yatan ahlâki ilkelerin çocuklukta zaten mevcut olduğunu kabullenmemizi ister ve Freud'u haset ve gücenmeyi birbirine karıştırarak onları gerisin geriye ait olmadıklarını iddia ettiği yere gizlice sokmakla suçlar. Öte yandan Freud ise "erişkin" adalet ve dürüstlük ahlâki ilkelerinde haset tutkusunun iş başında olduğunu kabullenmemizi ister. Karşıt doğrultularda çalışırlar: Rawls erişkin ahlâki ilkeler dünyasından çocuksuluğu çıkartmak, Freud erişkinliğin unutulmuş çocukluk tarafından egemenlik altına alındığını göstermek ister. Rawls açıkça belirtmeden şu Freudcu var-

42. Yine de Rawls'un, Augustine'in bereketli göğüs görüşünün ortaya çıkardığı soruna değinmiş olduğu belirtilmelidir. Rawls köylü toplumlarda hasedin sözde yaygınlığını tartışırken, bu tür hasedin muhtemelen "toplumsal servet birikiminin az ya da çok sabit olduğu, bu yüzden bir kişinin kazancının diğerinin kaybı anlamına geldiği" şeklindeki hatalı ekonomik kurama dayandığını belirtir. (s. 539)

sayımı kabul etmeyi reddeder: Her zaman değilse de çoğu zaman erişkinliğe geçerken çocukluk yaşantılarının özgün kalıbını kullanmaya devam ederiz, bunların yol gösterici ve hükmedici bir yapıda olmaları erişkin dünyasında bir hayalet gibi algılanır. Bu reddin göstergesi onun suçluluğa ilişkin tartışmasında görülebilir. Burada otoriteye itaat etmemekten doğan "çocuksu" suçluluk şeklini, tamamen ahlâki olan suçluluk duygularından çıkarıp atma zorunluluğu konusunda çok açıktır (s. 481; ve izleyen sayfalarda).[43]

Ama Rawls özgün konum kurgusuna dayanan kendi argümanından çıkmayan adalet ilkelerinin hasetten türeyebileceğini kabul edecek kadar ileri gider: "Elbette hasetten kaynaklanan eşitlik biçimleri olabilir. Katı eşitlikçiliğin, bütün temel malların eşit dağıtımında ısrar eden öğretinin bu eğilimden türediği düşünülebilir" (s. 538). Rawls, kendisinden adalet ilkelerini türettiği argümanı, hasedin ve diğer tutkuların (kendini ele veren bir şekilde 'haset ve diğer sapkın eğilimler' de dediği 'özel psikolojileri'nin; s. 548) yıkıcı aşındırmasından koruduğunu düşünür. Bu nedenle, hasetten türemeyen bir adalet güdüsü *olabileceğini* gösterdiği kanısındadır. Ama gerçek dünyada hasede dayanmayan bir adalet talebinin bir zamanlar bulunmuş olduğunu, ya da şu anda mevcut olduğunu göstermez. Bu ampirik sorunu kendisi havada bırakır: "Bu sözlerin hiçbiri, adalet isteğinin çoğu zaman hasedin maskesi olduğunu inkar etmek amacında değildir" (s. 540). Ve hasede dair tartışmasını bütün dürüstlüğüyle şunu göstererek bitirir: "Göstermemiş olsam da, inanıyorum ki, hakkaniyet olarak adalet ilkeleri bu sınavı geçerler" (s. 541).

---

43. Ama Rawls Freud'un süperego görüşünün doğruluğunu örtük olarak kabul eder: "Mevcut ahlâki duygularımız birçok bakımdan akıldışı ve kendi çıkarımız için zararlı olabilir. Freud bu tutumların çoğu zaman cezalandırıcı ve gözü kapalı oldukları, ilk kez edinildikleri otorite halinin haşin yönlerinden birçoğunu içlerine aldıkları görüşünde haklıdır. Gücenme ve kızgınlık, suçluluk ve pişmanlık duyguları, görev duygusu ve başkalarının kınaması genellikle sapkın ve yıkıcı biçimlere bürünür ve nedensiz yere insanın kendiliğindenliğini ve sevincini köreltir. (s. 489)

Politik söylem tutkular konusunda her zaman bu kadar suskun ya da kuşkucu değildi. Sosyolojinin kurucu sorunlarından biri, tutkular üzerine söylemin gelişmesine dikkat edilmesini ister: Max Weber, Ernst Simmel, R. H. Tawney vd. modernitenin politik temellerinden birini Kilise'nin iş hayatı, ticaret ve banka işlemlerine karşı tutumundaki dönüşüme kadar izlerler. Kabaca söylersek, hepten yanlış olmasa da, açgözlülük yedi ölümcül günahın biri iken, yeni toplumsal düzenin istikrarının temel taşı ve güvencesi haline dönüşmüştür. Din ve kapitalizmin yükselişi tezi ile tutku ve kapitalizmin yükselişi tezi yan yana gider.

Teolojinin politik felsefeye doğru uzun süren dönüşümü, tutkuları dışsal toplumsal ve politik düzenlemelerin etkileri olarak görmüştür, bunların nedenleri olarak değil. Daha önce gördüğümüz gibi, Rawls planlı bir toplumun genel haset düzeyini idare edilebilir bir ölçüye indirebileceğini düşünür. Ya da daha eski bir örnekten, 1640'lardaki Winstanley'den alıntı yaparsak: "Şimdi Zalim ile mazlum arasındaki ilişkiye değineceğim; her ne kadar yeterince araştırılırsa zihnin imrenme ve gurur, ikiyüzlülük, haset, keder, korku, umutsuzluk ve delilik gibi içsel esaretlerinin hepsinin dışsal bir esaretten, birtakım insanların diğerleri üzerine baskı kurmasından kaynaklandığından emin olsam da, şu anda içsel esaretlere karışmayacağım".[44] İçi dışla, tutkuları toplumsal baskı ilişkisiyle karşılaştırmak, bin yıllık bir tema üzerine radikal bir dönüştür. Tutkular bizzat insanın inayetten düşmesi, Cennet Bahçesi'nden kovulmasının ürünleridir. Cennetin eşit toplumsal ilişkiler tarzında yeniden kurulması iç dünyada bir devrim, tutkuların esaretinden kurtuluş getirecektir.

Bu tutkuların (Winstanley'in imrenme, gurur, ikiyüzlülük, haset, keder, korku, umutsuzluk ve deliliği, Rawls'un haset, öfke, kin, kıskançlık ve garezi) Hıristiyanların yedi ölümcül günah tab-

44. Gerrard Winstanley, "The Law of Freedom in a Platform; or, True Magistracy Restored" (1652), George H. Sabine, der. *The Works of Gerrard Winstanley* New York: Cornell University Press, 1941, Carolyn Steedman'ın *Landscape for a Good Woman: A Story of Two Lives* (Londra: Virago, 1986)'da epigraf olarak alıntılandı.

losuyla önemli oranda örtüştükleri de ortadadır.[45] Dördüncü yüzyıldan bu yana tedricen işlenen ve Büyük Gregor tarafından belli bir istikrar kazandırılan yedi günah, dünyevi açıdan eskatolojik kaygılara bağlı bir tutkular söylemini düzenlemenin bir yolunu sağlıyordu. Hıristiyanlık günahlar ve böylece tutkular söylemine her zaman birleyci bir eğilim vermiştir; bunun yalın kanıtları St. Augustine'in inancında görülebilir: Asla, bir başka kişinin hayatını kurtarabilecek bir yalan bile söylenmemelidir, çünkü ölümsüz ruhunun yazgısıyla kıyasladığımızda onun fani hayatını önemli kılan nedir ki?[46] Ancak, klasik eğitimin yeniden canlanması ve üniversitelerde rutin hale gelmesi, insani meseleler bakımından ahlâk olarak bilinegelen şeylerin, tutkuların değerlendirilmesinde, Aristocu pratik felsefe incelemeleriyle (etik, politika ve ev idaresi) kaynaştırılmasına izin verdi. Daha somut söylersek, Makyavelli'den itibaren, Avrupa devletlerinin saray çevrelerinde politikanın temelleri daha az biçimsel ele alınır oldu.[47] Ve onyedinci yüzyılın yeni ahlâkçılığının tutkuların yerini seküler bir bağlamda çözümlemesi, saray çevrelerinde gerçekleşti.[48] Devlet kuramı insanın gerçekte nasılsa öyle tarif edilmesine bağlı olmaya başladı.

Hirschman *Tutkular ve Çıkarlar* adlı uyarıcı denemesinde onyedinci yüzyıl sonlarından onsekizinci yüzyıla kadar tutkular söyleminin çıkarlar kuramına doğru gelişimini izlemiştir. Tutkular, iyilik haline dönük tehdit olduğu kadar, politik ve ahlâki istikrar için de tehdit oluşturuyorlardı. Hirschman itaatsiz ve tehlikeli tutkuların zorunlu denetiminin ve disiplin altına alınmasının dü-

45. Lyman, *The Seven Deadly Sins.*
46. St. Augustine, *De Mendacio* ve *Contra mendacium* (420) *Treatise on Various Subjects*'de, der. R. J. Deferrari, *Fathers of the Church*, cilt XVI (New York: Fathers of the Church, 1952), s. 51-110 ve 121-179. Shakespeare'in *Measure for Measure*, Isabella'nın, iffeti uğruna erkek kardeşinin hayatını kurban etme isteğine de bkz.
47. Bkz. Johan Helibron, "The Tripartite Division of French Social Science: A Long Term Perspective", P. Wagner, B. Wittrock ve R. Whitley, der., *Discourses on Society: The Shaping of the Social Science Disciplines*, cilt XV (Dordrecht: Kluwer, 1990), s. 73-92.
48. A. Levi, *French Moralists: The Theory of the Passions, 1585 to 1649* (Oxford: Clarendon Press, 1964). P. Janet, *Histoire de la Science Politique dans ses Rapports avec la Morale*'e de bkz. (1858) (Paris: Alcan: 1913).

şünüldüğü üç kuramın ana hatlarını çizer: ilki, zorla bastırılmaları; ikincisi, uygarlığın, sivil toplumun etkisiyle dizginlenip yumuşatılmaları ve inceltilmeleri; üçüncüsü, tutkunun eşit değerde bir güçle karşılanması ilkesi, yani, tutkulardan birinin, diğerlerinin disiplin altına alınmasında toplumsal düzenin temel müttefiki haline gelmesi düşüncesi. Giderek iyi huylu tutkuların kötü huylu tutkuları bir kalıba döküp sınırlandırabilmesinin genel çerçevesi geliştirildi. İnsani güdülenmenin Rochefoucault, Nicole ve La Bruyere tarafından acımasız bir şekilde bıçak altına yatırılmasına neden olan saray ve salon toplumları, kendini-sevmenin temel ve sarsılmaz bir tutku olduğu inancına yol açtı.[49] Referans çerçevesi daha ticari bir toplum haline geldikçe, kendini-sevme de öz-çıkara dönüşebildi. Bu da insani eylemin güdülerinin sınıflandırılmasında değişmez bir öğe olarak incelenebilirdi. Marcel Mauss bireysel çıkar kavramının ortaya çıkışının tarihini onsekizinci yüzyıl başı (Mandeville'in *Arılar Masalı*'ndan sonra) olarak belirler.[50] Ve bütün tutkuların en değişmez ve inatçı olanı, Dr. Johnson'ın "düzgün ve uysal kusuru"[51] açgözlülük, para sevgisi, Hume'a göre "sadece belli aralarla işleyen ve belli kişilere yönelen"[52] haset ve intikamın tersine, evrensel ve daimi tutku konumunu kazanabildi.

Böylece açgözlülük ve hırs, "sakin servet arzusu"[53] resmen onaylanan, iyi ve zararsız tutkular; öfke ve tembelliğin, haset ve gururun dinsel kökenli talimatlara başvurmadan ehlileştirilebildiği üst tutkular haline geldi. Hirschman eşit değerde bir güçle karşı koyucu tutku öğretisinin çöküşünü Adam Smith'in *Ulusların Zen-*

49. Louis Hippeau, *Essai sur la Morale de la Rochefoucauld* (Paris: Nizet, 1978); H.-J. Fuchs, *Entfremdung und Narzissismus. Semantische Untersuchungen zur Geschichte der "Selbstbezogenheit" als Vorgeschichte von französich "amour-propre"*a da bkz. (Stuttgart: J. B. Metzler, 1977).
50. Marcel Mauss, *The Gift: Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies* 1925, çev. Ian Cunnison, E. E. Evans-Pritchard'ın girişiyle, düzeltmelerle yeniden basılmış (Londra: Routledge and Kegan Paul, 1969), s. 74.
51. Johnson, Rasselas, 39. Bölüm, aktaran A. O. Hirschman, *The Passions and the Interests* (Princeton: Princeton University Press, 1977), s. 55.
52. Hume, A *Treatise of Human Nature* III. Kitap, II. Bölüm, II. kısım, aktaran Hirschman, *The Passions and the Interests*, s. 54.
53. Hutcheson, *A System of Moral Philosophy* (1755), cilt V, s. 12, aktaran Hirschman, *The Passions and the Interests*, s. 65.

ginliği ile başlatır. Smith bu kitapta tutkular ve çıkarların öyküsünü daha önce veren politik ve ahlâki açıklamalar yerine, bireyin kısıtlamasız kendi çıkarı peşinde koşmasının güçlü bir ekonomik gerekçesi olduğunu saptamıştır. Ancak, evrensel olan, birleştirici olan, akla uygun olan, temel bir üst-ilke arayışı, Marx aracılığıyla haz ve acının yararcı bir şekilde hesaplanmasından, Weber, Durkheim ve Frankfurt Okulu'na kadar ondokuzuncu yüzyıl sosyolojilerinin karakteristik özelliğidir. Geçici olarak, buradaki anahtar belgenin Marx'ın *Kapital*'indeki para üzerine bölüm olduğunu öne süreceğim. Burada şeylerin özgül niteliklerinin paraya özgü içsel mantık tarafından niceliğe nasıl dönüştürüldüğü gösterilir; bunun yankılarını Weber ve Simmel'in modern toplumda gördükleri akılcılaştırmanın gizli mantığında buluruz. En bariz bir şekilde kamu yararına[54] ilişkin onsekizinci yüzyıl mekanik cebirinde ve Elster[55] tarafından geliştirilen ve eleştirilen, "çıkarlar"ın kuramsal hesaplarına dair akılcı kararlarda olmak üzere yok edilen şey, tutkuların kendine özgü rengi ve gücüdür. Tutkular epifenomenler haline gelirler; yalnızca çıkarların alttan alta değişmesinin sonuçları, yalnızca çıkarların, özellikle de farklı farklı öz-çıkarların çatışma ve çarpışmalarının belirtileridirler; ya da özelleştirilirler ve kendi karakterlerini ve tatlarını ailenin kapalı dünyasında korurlar.

Genç Marx'ın, evliliğe özel mülkiyet diye saldıran ve kadınları ortak mülkiyete, "evrensel fahişe"ye dönüştüren ilkel komünizm (özel mülkiyet eleştirisinin en uç bir şekilde genelleştirilmesinin) aldığı hayvani biçimi anlatımı sırasında, tutkunun toplumsal ilkeye dönüşümünün daha da geliştiğini görürüz.

> Bu komünizm her alanda insanın *kişiliğini* inkar ettiği ölçüde, aslında bu inkardan başka bir şey olmayan özel mülkiyetin mantıksal ifadesi

54. Bkz. örn. Frances Hutcheson, *Inquiry into the Original of our Ideas of Beauty and Virtue* (1725), 2. Basım, 1726, s. 182-184 ve Louis I. Bredvold, "The Invention of the Ethical Calculus"taki açıklamalar, R. F. Jones ve ark. *The Seventeenth Century* (Londra: Oxford University Press, 1951), s. 165-180.
55. Jon Elster, *Sour Grapes: Studies in the Subversion of Rationality* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983).

olur. Kendisini bir güç olarak oluşturan evrensel *haset*, *açgözlülüğün* kendini herşeyi düzleyip geçme arzusu ve haset şeklinde ortaya koyduğu ve tatmin ettiği gizli biçimdir; bu nedenle bu duygular aslında rekabetin özünü oluştururlar. Kaba komünistlik sadece bu *önceden kabul edilmiş* bir alt düzeye göre haset duymanın ve düzleyip geçme arzusunun ulaştığı zirvedir.[56]

Freud ve Klein bunları aile içinde tekrar bulurlar. Hatırlayın, arketipal haset sahnesi, biri memede, öteki ona bakan iki çocuk sahnesidir. Ya da Freudiyen cinsiyetler dramasında; bakan, gören ve ansızın hasedin pençesine yakalanan bir kız çocuğu vardır. Bununla birlikte, sosyologlardan farklı olarak psikanaliz paranın mantığına, hatta öz-çıkara bile kayıtsızdır. Ancak, mali öz-çıkar aritmetiğine pek kolay sokulamayan bir biçimde de olsa, bu kavramın gücü psikanalitik kuram tarafından yeni evrensel narsisizm ilkesinde bir ölçüde yeniden yakalanır. Psikanalizin ürettiği toplumsal kuramın çoğu zaman arkaik bir ton taşımasının nedeni de budur. Psikanalizin on sekizinci yüzyılın eşit değerde güçlerle karşı koyucu tutku ilkesinden söz ettiği besbellidir. Süperego, ego ve id hikayesi, bir günahın diğerine kuyu kazdığı, bir tutkunun ötekince alaşağı edildiği yeni bir ahlâk oyunudur. Analiz için, her zaman tutkulu ve intikamcı olan süperegonun, itaatsiz haset ve açgözlülük tutkularını dizginlemesi gerekir. Egonun narsisistik gururu ancak kendisi de *acedia*'ya (ilk Hıristiyan rahiplerinin dünyayla bağlarından uzaklaşmalarına) benzeyen kaybetme korkusuyla yumuşatılabilir. *Acedia* (ya da miskinlik) günahının en modern çevirisi "anomi" olabilir.[57] Böylece, psikanalitik ahlâk oyununda haset bize adaleti verirken, ahlâki eylemin asıl kaynaklarını belirleyen de pekala gururun ve anominin dengesi olabilir.

---

56. Karl Marx, *Economic and Philosophical Manuscripts* (1844), *Early Writings* Lucio Colleti'nin girişiyle, çev. Rodney Livingston ve Gregor Benton (Harmondsworth: Penguin, 1975), s. 346.

57. Bkz. Mark D. Altschule, "Acedia: Its Evolution from Deadly Sin to Psychiatric Syndrome", *British Journal of Psychiatry* 3 (1965): 117-119; Morton Bloomfield, *The Seven Deadly Sins: An Introduction to the History of a Religious Concept, With Special Reference to Medieval English Literature* (East Lansing: Michigan State University Press, 1967).

Bu yüzden, psikanalizin bir tutkular söylemi içerdiği söylenebilirse, bu söylem onyedinci yüzyıl Fransız ahlâkçılarıyla ve Aydınlanmanın (kapitalizmin meşruiyeti ve toplumsal düzenin istikrarı para piyasanın görünmez eline bağlanmadan önceki) "yerleşik" politik kuramının bazı yönleriyle birlikte olan ahlâki ve politik düşünceyle kimi benzerlikleri paylaşır. Freud ve Nietzsche burada aynı zemindedirler; eşit haklar ya da adalet kavramı gibi yüksek addedilen ilkelerin ve "düşmanını seveceksin" gibi evrensel bir ahlâkın tek olası kökenini tutkuların soyağacında ve eşit değerde bir güçle karşı koyan tutku ilkesinde ararlar. Onlar Mandeville'in kişisel kötü huyların kamu yararına dönüştükleri görüşünü destekler ve eklerlerdi: Kötü huyları süreç içinde bir oranda doyurulmadıkça insanların bu tür yararlara bağlanmaları beklenmemelidir.[58] Muhafazakar Freud'da ve Auden'in ona verdiği adla "yanlış liberal düşüncelerimizi ustalıkla çürüten kişi"[59] Nietzsche'de ahlâkın ve toplumun kökenlerine ilişkin bulduğumuz argümanlar, paranın içsel mantığından çıkan yapıları es geçer. Özellikle haset tutkusu, adalet ve bireysel haklar düşüncesi üzerine kurulan toplumun kaynağıdır.

Son olarak, penis hasedi sorununa geri dönmeliyiz. Psikanalitik kuramın sınırları içinde haset kavramı üzerine düşünmek için demin sunduğum daha genel bağlam göz önüne alınırsa, penis hasedi kuramına yönelik eleştirilerin daha çok Freud'un toplumsal dokunun ve onun kurumlarının (sosyal adalet ihtiyacı gibi) çimentosunu tutkuların, özellikle de hasedin değişimleri içine yerleştirmeyi amaçlayan daha genel projesine yönelmesi mümkündür, çünkü bunlar egemen iyilik, başarı, mükemmellik simgesi olarak penis imgesine karşıdırlar. Bu konuda son olarak üç yorum yapmak istiyorum.

58. Benzer bir görüş, çok farklı bir dille ifade edilmiş şekilde, Bernard Williams tarafından da belirtilmiştir, "Formal Structures and Social Reality", Diego Gambetta, der. *Trust: The Making and Breaking of Cooperative Relations* (Oxford: Blackwell, 1988), s. 3-13.

59. W. H. Auden, "Nietzsche", *New Year Letter*'da. (Londra: Faber and Faber, 1941), s. 96, aktaran Patrick Bridgwater, *Nietzsche in Anglosaxony* (Leicester: Leicester University Press, 1972), s. 206-207.

İlk yorumum, bu tam penis, haset edilen penis imgesinden kaynaklanmaktadır. Haset duyan özne öyle bir öznedir ki, bu tamlık imgesiyle karşılaşınca iktidarsızlık (Max Scheler'in hasedin kaynağı olarak bu imgenin karşısına koyduğu iktidarsızlığı) yaşar. Ötekindeki bu imgenin üzerinde kurulduğu iktidarsızlık ya da eksiklik, Lacan'ın çalışmalarında gördüğümüz arzu anlatımına (arzunun üzerinde durduğu temel eksiklik ve arzunun her zaman başkasının arzusu olduğu aksiyomuna) çok benzer.[60] Bu arzu kavramı hasete çok benzemiyor mu? Lacan'ın metinlerindeki haset (*envie*) ile arzu bağlantısı ilk seminerlerinde açıkça ortadadır:

> Başlangıçta, dilden önce, ayna evresinin imgesel ilişkisinin tek bir düzleminde başkasına yansıtılmış, yabancılaştırılmış sırf arzu vardır. Bunun neden olduğu gerilim o zamanlar bir sonuçtan mahrumdur. Bu demektir ki onun –Hegel bize böyle öğretir- başkasının yok edilmesinden başka bir sonucu yoktur. Öznenin arzusu ancak yöneldiği nesnenin önünde bir yarışma yoluyla, ötekiyle mutlak bir rekabetle doğrulanabilir. Ve belli bir öznede bu ilkel yabancılaşmaya her yaklaştığımızda, en radikal saldırganlıklar ortaya çıkar –öznenin arzusunu desteklediği ölçüde ötekinin gözden kaybolması arzusu.[61]

Eğer arzu ve hasedin bu neredeyse-özdeşlikleri doğruysa, Freud'un penis hasedi ile Lacan'ın genel arzu formülü bir ve aynıdır. Haset ile arzu arasındaki ayrımın böyle ortadan kaldırılmasını Fransız dilinin kolaylaştırdığına işaret edilebilir: *j'ai envie*, "istiyorum, arzuluyorum" demektir, ama Lacan'ın *desir*'e verdiği yapılandırma tam olarak Almanca konuşan filozofların ve analistlerin *Neid*'a ve İngilizce konuşanların "haset"e (envy) verdikleri anlamdır.

İkinci olarak, Rawls'un özgün konumuna geri dönmek istiyorum. Cehalet perdesi arkasındaki özne, hatırlayın, "kendisi için

60. Örneğin, Jacques Lacan, *Ecrits: A Selection* çev. Alan Sheridan (Londra: Tavistock, 1977), s. 264; Jacques Lacan, *Le Seminaire. Livre IV. La Relation d'Objet. 1956-1957* (Paris: Seuil, 1994).
61. Jacques Lacan, *Le Seminaire. Livre I. Les ecrits tecniques de Freud* (1953-54) (Paris: Seuil, 1975), s. 193; *The Seminar. Book I. Freud's Papers on Technique 1953-1954*, çev. John Forrester'ın notlarıyla. (Cambridge: Cambridge University Press/New York: Norton, 1988), s. 170.

yeterli olan kendi yaşam planı"na sahip olmakla birlikte (s. 144), nitelikleri ya da toplumdaki konumuna ilişkin bir şey bilmez. Kendi kendine yeterli bir yaşam planına sahip olan bu özne, ne türden bir özne olabilir? Örneğin (gerçi sizi temin ederim ki bu rasgele alınmış bir örnek değildir) cinsiyeti olan bir özne olmasının bir önemi olabilir mi? Cehalet perdesi arkasında olanın erkek ya da kadın olması önemli midir? Rawls'un özgün konum yapısının içine koymaya mecbur olduğu temel bir kısıtlama, kuşaklar arasında adaleti muhafaza eden, tasarruf ilkesi dediği şeydi. Cehalet perdesinin arkasındaki özneler sonraki kuşağı düşünmeyi reddederek, kendi kuşakları lehine karar verebilirler; bu sorun, diye kaydeder Rawls, "herhangi bir etik kuramı olanaksız denecek düzeyde sert sınavlara tabi tutar" (s. 248). Rawls buyurucu bir şekilde talepte bulunur: "Herhangi bir kuşağın ötekinden daha fazla hakkı yoktur... Bu yüzden sözgelimi kendilerinin baba olduğunu düşünen [özgün konumdaki kişiler], babalarından istemeye hakları olduğuna inandıkları şeylere dikkat ederek, oğullarına ne kadar bırakmaları gerektiğini belirlemelidirler" (s. 289) Ve hasede ilişkin tartışmasındaki gibi, Rawls "Bu değiştirilemez bir durumdur, böylece adalet sorunu da doğmaz" (s. 291) diyerek, daha sonra yaşayanların aynı bedeli ödemeden kendilerinden öncekilerin çalışmasından yarar sağlamaları şeklindeki insanlık tarihinin kronolojik haksızlığı konusunda Kant ve Herzen'in kafa karışıklarına düşmediğini sanar.

Peki ya hasedin özgün nesnesi, Rawls'un "adil tasarruf ilkesi"yle çözdüğü, kuşaklar arasındaki bu ilişki sorunuyla yakından bağlantılıysa? Ya ipucumuzu Freud'un meşhur dışkı=penis=bebek eşitliğinden alıyorsak? Dışkı, geçmiş üretimin ve tüketimin birikmiş sonucu olarak, ama para olarak da, Rawls'un umduğu gibi, sürekli kendi tarihini silen bu değiş tokuş çökeltisi, adil tasarruf ilkesine çok iyi uyar. Burada tasvir ettiğimiz şekliyle penis, tam penis, doğurganlığın ilkesi, Lacan'a göre tam olarak üretkenliğin simgesidir. Gelecekteki üretkenlikten kastettiğimiz şeyin bebeğin kendisi olduğunu vurgulamaya gerek duymuyorum. Bu durumda

dışkı=penis=bebek dizisinde kuşakları birbirine bağlayan ve bu yüzden adalet ilkelerinin ötesinde özel olarak ele alınmayı isteyen nesnenin geçmişine, şimdisine ve geleceğine sahip oluruz.

Bu söylenenlerden çıkan sonuç bellidir. Peki ya cehalet perdesinin arkasındaki Rawlscu özne, kendi kendine yeterli bir yaşam planı olan cinsiyetten arındırılmış bireysel özne yerine, bütün kadınlara sahip olduğu için ilksel babayı kıskanan bir erkek çocuğuysa, ya da erkek kardeşinin penisine haset duyan bir kız çocuğuysa, veya ölü bir bebeğin annesiyse? Bunları cahilce kabul edelim: Bu, kime borçlu olduğunu bilmeyen bir erkek çocuğudur, hasedinin/arzusunun mevcudiyetinin hangi eksikliğe tanıklık ettiğini bilmeyen bir kız çocuğudur, bebeğinin canlı mı, ölü mü olduğunu bilmeyen bir annedir.[62] Bu örnek Freudcu öznelerden her biri, sanal bir özne olarak, Rawlscu şemanın iflasıdır, çünkü her biri hasedi cehalet perdesinin ardına sokardı. Yine de bunların her biri insani bir öznedir. Özgül nitelikleri (erkek çocuğu, kız çocuğu, anne), –Rawls'un dürüstlükle çözülmesinin gerektiğini kabul ettiği– kuşaklar arasındaki ilişki sorununu inkar etmeden cinsellikten arındırılmış, kendine-yeten, bireyci öznelere indirgenemez. Lacan'ın Maya perdesi ardındaki her zaman fallustur; Rawlscu cehalet perdesinin ardında (belki de perdenin bizim bulunduğumuz tarafında) hasedinin nesnesi perdenin arkasında olan bir özne vardır. Lacan'ın fallus merkezli ontolojisini yüklenme gereği duymuyorum; canlı bir bebeğin haset nesnesi olabileceğini kabullenmek yeterlidir.

Son olarak, adalet duygusunu haset tutkusundan türeten Freudcu açıklamaya neden böyle kuşkuyla bakıldığını sormak istiyorum. Şu eşit değerde bir güçle karşı koyan tutku düşüncesi, kötü huylu bir tutkudan bir başkasının kuvveti sayesinde korunduğumuz düşüncesi makul olmayan bir düşünce midir? He-

62. Canlı bebek üzerinde hak iddia eden kadının cehalet perdesi ardında bulunabileceği düşüncesini Elizabeth Goodstein'a borçluyum, bu fikri Haziran 1995'te Cambridge Gayrıresmi Bilgi grubundaki (Peter de Bolla, Jonathan Burt, Maud Ellman ve Siman Goldhill) onunla ve meslektaşlarımla çok yararlı tartışmalar sırasında edindim.

pimizin zalimane itkilere göre hareket etmekten utanabilmemizi ya da sevdiğimiz biriyle sevişmekten korku nedeniyle kaçınabilmemizi makul buluyorum. İlk Tötonik hukuktan çıkan dört kardeşin öyküsündeki ahlâk dersini unutmayın: Bunlar çeyizi tekrar elde edebilmek için boşanmış annelerine zina davası açarlar. Yargıçtan, annelerinin zina yaptığını kabul ettiğini ve kardeşlerden hangisinin bu zinanın ürünü olduğunu da bildireceğini duyunca, davalılar davadan çekilmeye razı olurlar.

Yoksa, Klein'ın kuşkulandığı gibi, hala kendimizde ve toplumsal dünyalarımızda değer verdiğimiz daha yüksek bir dayanağı, nefretten çok sevgi gibi bir şeyi, haset ya da açgözlülükten çok Adam Smith'in "sempati"si ya da John Rawls'un yardımseverliği gibi bir şeyi mi özlüyoruz? La Rochefoucauld çoğu zaman tutkularımızın en suça dönük olanından bile gurur duyduğumuzu belirtiyordu, "ama haset o kadar korkakça ve utanç verici bir tutkudur ki, onu kabullenmeye asla cesaret edemeyiz."[63] Soylu olmak, hasetten bağımsız olmaktır: "Bütün komplocular sadece onu kurtarırlar / büyük Sezarın hasediyle yaptıklarını yapanı."[64]

Burada iş başında başka bir etken de vardır. Din ve Hıristiyan ahlâkı için temel bir soyağacı kabul edebilir hale gelmiş olabiliriz; en azından Freudcu ve Nietzscheci eleştiriler bizi alçakgönüllü ve kardeşçe sevginin korku ve gücenmeye dayanabileceği düşüncesine alıştırmışlardır. Ama hasede dayanan kendi adalet duygumuzu görmek konusunda ne kadar rahatız? Şimdi tanrının ölmüş olmasına alıştık gibi görünüyor, ama benzer nedenlerden ötürü sosyal adaletin de öldüğünü kabullenmeye isteksiziz.

---

63. La Rochefoucauld, *Reflections ou Sentences et Maximes Morales, suivi de Reflections diverses et des Maximes de Madame de Sable*, der. Jean Lafond (Paris: Gallimard, 1976), no 27, s. 48: "On fait souvent vanite des passions meme les plus criminelles; mais l'envie est une passion timide et honteuse que l'on n'ose jamais avouer."
64. William Shakespeare, *Julius Caesar* V.5.68.

II

Gerçeğin kurbanları

Ne disons pas *–Autres moeurs que les notres, disons: Moeurs plus en honneur qu'aujourd'hui.*

–Bizimkinden başka yollar, demeyelim, onun yerine: *Şimdikinden çok o zaman onurlu olan yöntemler*, diyelim.

Charles Baudelaire, *Note sur Les Liaisons Dangereuses*
[Tehlikeli İlişkiler Üzerine Haturlatma]

"Dinden mahrum ve çok sayıda bilimin düzmece nesnelliğiyle ihanete uğramış modern akıl, hiçbir şeyi aynı zamanda kişisel gündelik yaşama dair bir davranış bilgisi de olan bir bilim kadar inandırıcı bulmamıştır."[1] Philip Rieff'in psikanalizin cazibesine ilişkin kısa tanımı böyledir. Freud'un bilimi bilgi ile inanç, teknik ile etik arasındaki yeni orta yoldur. Yeni psikanalitik ethostaki tek buyruk, mutlak dürüstlük gereğidir. Freud hastalarına "Kesinlikle dürüst olmaya söz verdiğinizi asla unutmayın" der, "ve şu ya da bu sebeple söylenmesi hoş olmadığı için hiçbir şeyi asla dışarda bırak-

1. Philip Rieff, *Freud, the Mind of the Moralist*, 3. Basım (Chicago: University of Chicago Press, 1979), s. 300.

mayın."[2] Bu zorunluluktan kurtulan hiçbir konu yoktur: bütün isimler açığa vurulmalı ve üçüncü tarafların mahremiyet ve sır tutma hakları gözardı edilmelidir:

> Herhangi bir konunun saklanmasına izin verilirse bütün işin nasıl imkansız hale geldiği çok dikkate değer. Ama sadece, bir kasabanın herhangi bir yerinde tımarhanenin yetkisi bulunsaydı ne olacağını düşünsek yeter; kasabanın bütün ayaktakımı [*Gesindel*] orada toplanmadan önce ne kadar süre geçerdi? Bir zamanlar işyerinin devlet sırrı oldukları için bazı şeyleri anlatmama yeminiyle bağlı olan bir yüksek memur tedavi etmiştim ve analiz bu kısıtlamanın sonucu olarak felakete uğradı. Psikanalitik tedavi böyle bütün düşünceleri gözardı etmelidir, çünkü nöroz ve onun dirençleri başkalarını çok düşünmezler.[3]

Freud'un burada seçtiği metaforun yalın toplumsal muhafazakarlığına rağmen, 1905'ten Büyük Savaş'a kadar olan dönem kuşkusuz gerek cinsel ahlâk, gerekse psikanalitik dürüstlük ethosunun bütün kültürel hayata yayılması açısından Freud'un liberal görüşlerinin zirvede olduğu dönemdi. 1908'deki önemli denemesi "'Uygarlaşmış' Cinsel Ahlâk ve Modern Sinirsel Hastalık" cinsel ahlâkın altında yatan ikiyüzlülükleri –dürüstlüğün tamamen eksik olmasını– acımasızca gözler önüne seriyordu: Çifte Standart, kadınların neredeyse bütün evliliklerin doyumsuz niteliğini gizleme yükünü taşıması mecburiyeti. Freud'un en açık bir şekilde özgürlükçü bir cinsel etiğe dayanan ifadelerde bulunmasına yol açan, Freud'un Birleşik Devletler'deki önde gelen taraftarı James Jackson Putnam'ın görüşlerindeki cinsel ahlâkçılık eğilimiydi. 1913'te Ernest Jones'tan Putnam'ın psikanaliz ve ahlâk konusundaki sorularına yanıt vermesi istendiğinde, Freud tuhaf ama sevimli İngilizcesiyle onu herhangi bir mazeret bırakmamaya zorlamıştı: "Umarım, kendimizi bireysel özgürlükten yana hissettiğimizi ve Amerikan iffetinin katılığında bir düzelme görmediğimizi inkar [etmeye çalışmayacaksınız]. Ama ona şunu hatırlatabilirsiniz: Tavsiyede bulunmak tedavi anlayışımızda belirgin bir rol oy-

2. Freud, "On Beginning the Treatment", *SE* XII, 135-136.
3. Agy. Düzeltilip değiştirilmiş çeviri.

namamaktadır ve herkesi nazik sorulara kendi vicdanlarına ve kişisel sorumluluklarına göre karar vermekte serbest bırakmaktan memnunuz."[4] Yine 1915'te Putnam, bu kez doğrudan Freud'dan, radikal bir yanıt aldı: "Toplumun, en uç biçiminde Amerikan toplumunun, tanımladığı şekliyle cinsel ahlâk bana çok rezilce görünüyor. Kendim böyle bir özgürlükten pek yararlanmamış olsam da, karşılaştırılamaz ölçüde daha özgür bir cinsel hayat öneriyorum."[5] Adam Philips "Bugün cinsel özgürlük hakkında konuşmak hoş görünüyor, devletin sönmesi ya da Büyük Edebiyat'ı sevmek hakkında konuşmak gibi"[6] diye yazar. Bununla birlikte, psikanalizin tarihsel yazgısının cinsel ahlâk ve cinsel özgürlük üzerine yirminci yüzyıl başlarındaki tartışmalarla belirlendiğine kuşku yoktur. Freud alışılmış ihtiyatlılıkla (kendi toprağından çıkıp başkalarının arazisine girmeye karşı karakteristik bir isteksizlikle, bu tür güven verici bir cömertlikten dolayı kendisine ya da bilimine bir fayda gelmeyeceğini söyleyen bir endişe ve hesaplılık karışımından doğan bir dirençle) bu tartışmaları aşarak yoluna devam etmiştir. Psikanalizin –nörozların cinsel etiyolojisine, çocukların çok yönlü sapkınlığına ilişkin- öğretileri modern toplumsal düzenlemelerin zehirleyici niteliğine işaret ediyordu. Uygarlık standartının herkesten cinsel hayatı aynı şekilde yürütmesini talep etmesi "göz önündeki toplumsal adaletsizliklerden biridir."[7] diye yazabiliyordu Freud; erkeklerin, kadınların, onların cinsel arzularının özündeki çeşitliliği vurgulayarak. Ama bu çeşitlilik cinsel özgürlük ve özgür düşünme ruhsatı vermiyordu. Freud doğal olanın iyi olduğunu söyleyen pozitivizm türünü de kabul etmiyordu. Rieff'ın doğru bir şekilde gözlemlediği gibi; "Freud kültüre karşı tavır alıyorsa, bu yalnızca terapötik amaçlardandır. İçgüdülere kültürden daha fazla inanmıyordu".[8] Psikanalizde yirminci yüzyıl toplumsal düşüncesinin kalıcı bir akımı olan cinsel özgürleşme ara-

4. *FJones*, Freud'dan Jones'a, 21 Eylül 1913, s. 226.
5. *Letters*, Freud'dan J. J. Putnam'a, 8 Temmuz 1915, s. 314.
6. Adam Philips, "Women: What Are They For?" *London Review of Books*, 4 Ocak 1996, s. 6.
7. Freud, "'Civilized' Sexual Morality and Modern Nervous Illness", *SE* IX, 192.
8. Rieff, *Freud*, s. 324.

cılığıyla ütopyanın gerçekleşme ihtimalini coşkuyla ilan edenlerin bilimsel kanadını görenler, radikal Freudcular –Wittels, sonra da Reich– oldu.

Öyleyse, psikanalizin bilimsel ve uluslararası bir hareket olarak kurulduğu çok önemli bir dönemde Freud'a en yakın insanın toplumun psikanalitik ilkelere göre reforme edilmesinin ateşli bir taraftarı, gönülsüz bir Freud'u yaygınlaşmış bir dürüstlük etiğiyle dönüştürülmüş bir toplum görüşüne psikanaliz adına utanmadan inandırmaya çalışan bir kandırıkçı olması ne kadar ilginçtir. Bu yakın arkadaş ve meslektaş, Sandor Ferenczi, yirmi yıl süreyle Freud'un derin sevgisinin (çok önemli öncülü Freud'un 1890'larda Wilhelm Fliess'e duyduğu sevgi kadar gidişi açısından şaşırtıcı olan sadık bir sevginin) umulmadık nesnesiydi. Ferenczi'nin Freud'la dostluğunun tuhaf ve akıldışı yönleri (düşünce aktarımı üzerine, Ferenczi'nin denemeler yaptığı çeşitli esnek psikanalitik teknikler üzerine, her ikisinin de psikanalitik araştırmayla çekimine kapıldıkları biyolojik spekülasyonlar üzerine işbirlikleri ve kavgaları) bugün daha fazla tartışılmaktadır. Ancak, ilişkilerinin en duyarlı döneminin (Ferenczi'nin aşk hayatı ve bunun Freud'la kısa süreli analiziyle kesintiye uğraması), ciltlerce tutan yazışmalarının yayımlanmasındaki tembelliğe bağlı olarak, son zamanlara kadar hakkı verilememiştir. Bu mektupların yayımlanmasıyla birlikte, Ferenczi ile Freud'un analizi, sevgiyi, etiği ve bilgiyi birbirine nasıl bağladıklarının öyküsünü daha açık bir şekilde görebiliyoruz.

Belki de dostluklarının anahtarı Ferenczi'nin temel bir karakter özelliğinde ya da libidinal konumunda saklıdır. O, kendisine doğruyu söyleyenlere âşık olan bir adamdı. Eros ve bilginin bu ilginç çaprazlaşmasında, psikanalizin gelişiminde ilk kez cinsellik ile bilginin içiçe girdiği, kadın bir hastanın sırrını saklayıp, tutkusunu onun yerine analiste yönelttiği anın bir yankısını buluruz. Seks ve bilginin içiçe girip karışmasına analistler tarafından aktarım adı verilir, ancak, aktarımın nasıl üç tutku içerdiğini –sevgi, nefret ve bilgi– ve aktarımdaki analistin bir başka adının "bildiği varsayılan özne" olduğunu en açık dile getiren Jacques Lacan idi.[9] Fe-

9. Jacques Lacan, *Le Seminaire: Livre XI* (Paris: Seuil, 1973), s. 230-260.

renczi'yle birlikte Freud sevgi ve gerçeğin bilerek ve hevesle karıştırılmasıyla bir kez daha tanıştı. Bu karışıklığa 1890'lardaki ilk hastalarında görünüşte isteksizce razı olurken; Ferenczi'yle birlikte, memnuniyetle ve cömertçe kabullendi. Sonunda dostlukları içinde hoşnutlukların, yanlış anlamaların ve düşkırıklıklarının sona ermez bir şekilde karışması bize psikanalizin sevgi, gerçek ve etikle ilişkisinde nasıl bir yer tuttuğu konusunda çok şey öğretir.

Freud'un önde gelen Macar müridi Sandor Ferenczi Ocak 1908'de ilk kez Freud'a yazdığında 34'ündeydi. Hemen arkadaş oldular. Ferenczi her zaman ustasıyla içli dışlı olma ayrıcalığı bulunan evladı kadar yakın bir mürit konumunu aldı; müritlerin ustasının fikirlerini kendi görüşünce mantıksal sonuçlarına götürme ve ustasını çekingenliği için azarlama ayrıcalığını da kullandı. Ferenczi bir dünya görüşü olarak psikanalizin özel-olan ile profesyonel-olan arasındaki sınırı ortadan kaldırdığına inandığından, yaşlı adamın dostluğa ve psikanalize aynı şekilde dayattığını düşündüğü sınırlar konusunda hemen Freud'a karşı çıkmaya başladı.

Belki de tamamen raslantısal olmayan bir şekilde 1908-1910 döneminde Freud'un paranoya ile eşcinsellik arasındaki yakın ilişkiye dair görüşlerinin billurlaştığı görüldü.[10] Ferenczi başından beri bu kuramın geliştirilmesine katılmıştı – Freud'un Ferenczi'yle ilk haberleşmesi, Ferenczi'nin ondan görmesini istediği paranoid bir hastayla ilişkiliydi. Şubat 1908'de Ferenczi'ye yanıtında Freud ilk kez "bunun libidonun eşcinsel bileşeninin çözülmesi olgusu olduğu"[11] görüşünün taslağını oluşturmuştu. Bir hafta sonra Freud bu kuramı 1907'ye kadar giden yakın ve güven verici bir ilişkisinin olduğu Jung'la paylaştı ve bu fikrin kaynağını da açıkladı: "Bir zaman arkadaşım olan Fliess kuşkusuz önemli oranda olan bana yönelik sevgisinden kurtulduktan sonra berbat bir paranoya olgusu geliştirdi. Bu fikri ona, yani onun davranışına borçluyum. Her de-

10. Bkz. Lisa Appignanesi ve John Forrester, *Freud's Women* (Londra: Weidenfeld and Nicolson/New York: Basic Books, 1992), s. 178-180.
11. *FFer I*, Freud'dan Ferenczi'ye, 11 Şubat 1908, s. 5.

neyimden bir şey öğrenilmeye çalışılmalı."[12] Freud bu fikirleri henüz yayımlanması için geliştirmemişti, ama Ferenczi ile birlikte bunları sık sık tartıştıkları bellidir; yazışmaları 1908-1910 yıllarında özellikle eşcinsellik üzerine dağınık birçok ifade içermektedir. Bu yüzden, gerek Ferenczi, gerekse Jung izleyici ve mürit olarak Freud'un arkadaşlığın örtülü eşcinselliğinin nasıl paranoya kuramına dönüşebileceğini gösterme çabasına ilk başlarda taraf oldular.

Bunlar Ferenczi'nin zamanını Berchtesgarten'de Freud ailesiyle birlikte geçirdiği 1908 yazında başlayan Freud ve Ferenczi dostluğunun balayı yıllarıydı. O sırada Freud'un aklından mutlaka bu gözde müridini en büyük kızı Mathilde ile evlendirerek ilişkisini sağlamlaştırma düşüncesi geçiyordu.[13] Ferenczi ve Mathilde'in Freud'un bu genç müridi evlilik yoluyla aileye sıkıca bağlama burjuva fantazisine razı olmaları, ama bu bağı karşılıklı analizi de içeren daha Freudiyen bir arkadaşlık biçimine ifade etmeleri oldukça ironiktir.[14] Daha sonra olacaklara bakılırsa, ne Freud'un meslektaşlığı, dostluğu ve aile bağlarını bağdaştırma isteği, ne de Ferenczi'nin Freud'un ailesinin bir parçası olmasını istediği için müteşekkir olarak duyduğu edilgin gurur hafife alınmalıdır.[15] Hiçbir zaman kayınbaba ile damat olmamakla birlikte, Freud, Ferenczi ve Jung'un birlikte Birleşik Devletler'e yolculuk ettikleri 1909 yazında yakın mesleki dostlukları daha da pekişti.

Üç adam da onları birbirlerine bağlayan eşcinsellik konusunda aynı oranda bilinçli ve aynı oranda utangaçtılar – bu eşcinsel bağların onlar için çok önemli olduğunu doğal bir şekilde ka-

12. *FJung Letters*, 70F, 17 Şubat 1908, s. 121.
13. *FFer I*, Freud'dan Ferenczi'ye, 7 Şubat 1909, s. 42-43.
14. Bkz. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 30 Ekim 1909, s. 91, Gizella'nın, Ferenczi'nin eniştesine bir cezve verme arzusunun analizinden ibarettir, o (Gizella) ve Ferenczi bunun penisi simgelediği kararına varmışlardır; Ferenczi'nin yanıtı kendi cezvesini gözdesi olan kız kardeşine vermeye yönelik örtülü bir arzuydu, onun kocası tarafından ihmal edildiği kanısındaydı; söz konusu cezve siyah kahveden hoşlanmayan Mathilde Freud'un bir armağanıydı –"o zamanlar bastırmalarla ilişkilendirdiğimiz" bir özellik (bu cümlenin daha açık bir şekli için bkz. Fransızca çeviri (*FFer I* (Fransızca), s. 98)). Bkz. Appignanesi ve Forrester, *Freud's Women*, s. 55-56.
15. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 8-11 Şubat 1909, s. 44.

bulleniyor, eşcinsel arzuları ve fantazilerinin gerçek içeriğine herhangi bir anlam yüklemiyorlardı. Nisan 1910'da Ferenczi Freud'a şöyle yazıyordu: "(Kamusal, ortak) eşcinsel ilgiler ile (istisnai, özel) karşıcinsel ilgiler arasında sürekli bir gidiş geliş vardır."[16] Ferenczi yetişkin iki kız çocuk (Magda ve Elma) sahibi evli bir kadın olan Gizella Palos'u, bu uzatmalı metresini, özel tarafa, karşıcinsel tarafa yerleştiriyordu. Ancak, Gizella, Ferenczi'nin Budapeşte'deki en yakın bilimsel meslektaşıydı – ve bu tamamen Ferenczi'nin özel ile kamusal olanı ayrı tutma arzusundaki yetersizliğe, böyle bir arzusunun olmamasına has bir özellikti. Ferenczi'nin 1908-1911 döneminde Freud'a mektupları giderek daha fazla Gizella ile konuşmalarla, onun psikanalitik yazılarını okumasıyla, hastalarına dair görüşleriyle dolu hale geliyordu.

Ferenczi'nin aslında hayatının kamuya açık "eşcinsel" yanını özgürleştirme konusunda epey sorunu vardı. 1908-1912 döneminde meslektaşlarla ve genç taraftarlarla birlikte çalışmanın güçlükleri, bir sonraki adım olduğu belli olan bir Budapeşte Psikanalitik Derneği kurmasını engellemişti. Ancak Freud'un uluslararası hareketinin Jung-karşıtı politikası sadık Freudcuların mutlaka kendilerine bağlı dernekler kurmasını gerektirdiğinde, 1913'te, Ferenczi ve daha sonra aynı yıl onu izleyen Jones, Budapeşte ve Londra Psikanalitik Derneklerini kurdular.[17] Ama Ferenczi'nin hayatının bu rahatsız eden "eşcinsel" yanının daha çok bilinen göstergesi, 1910 yazındaki Palermo olayından itibaren Freud'la geliştirdiği karışık baba-oğul ilişkisidir. Böylece, Ferenczi'nin gerek Freud'la, gerekse Gizella'yla geliştirmeyi umduğu ideal ilişkinin, eşcinsellik ile karşı cinsellik arasındaki, kamusal ile özel arasındaki, bilimsel ile erotik arasındaki bölünmenin eridiği bir ilişki olduğunu görürüz.

Psikanalitik harekete ilk günlerde katılmış olan diğer kadınlardan farklı olarak Gizella Palos kendi başına analist olacak kadar güçlü bir sevgi ve analiz karışımından oluşan aşamadan

16. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 27 Nisan 1910, s. 167.
17. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 12 Mayıs 1913, s. 485 ve *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 6 Kasım 1913, s. 518.

öteye geçemedi. Yine de, ilk analistlerle girift duygusal ve entelektüel ilişkilere giren kadınların bir başkası olan Sabina Spielrein gibi, Gizella da şimdi psikanalize ve Freud'a bağlılığının, sevgilisiyle yakın ilişkisinden –bir anlamda– daha derin olduğunu da açıkça göstermişti.

Haziran 1912'de Ferenczi kendi dürtüsel davranışlarından ötürü (Gizella'nın) sevgisini yitirmiş olduğunu düşünürken, Freud'a şöyle yazıyordu: "Frau G.nin bana yazdığına göre, beni kaybetmiş olsa bile, size ve davaya sonsuza kadar bağlı kalacak."[18] Daha sonra 1932'de Ferenczi onun kendisini "psikanalizin özünden (travma ve yeniden yapılandırma) etkilenmiş, ama bütün analistlerin bunu kullanma yöntemlerinden iğrenmiş" olarak hissettiğini belirtiyordu. "O (Gizella) analitik açıdan kendisi kadar yetenekli olacak, her şeyden önce gerçekle ilgili olacak, ama" –bundan sonrası Ferenczi'nin ve muhtemelen Gizella'nın Freud'u eleştirisidir– "sadece bilimsel açıdan doğru değil, insanlar konusunda da doğru sözlü olacak bir analisti özlüyor".[19]

Freud'un kadın dostlar ve çalışma arkadaşları yelpazesinin geniş olmasına rağmen, Ferenczi'nin metresiyle yakın entelektüel ilişkileri tamamen farklı bir doğrultuda gelişecekti. Bunun nedeni bir ölçüde onun psikanalizin değerini özellikle hevesli ve ütopyacı bir şekilde okumasıydı. Freud kibar, samimi, ancak her zaman doğru tarzıyla gelini Minna'yı, Spielrein'ı ve Lou Andreas-Salome'yi meslektaşı yapmanın ve bunu korumanın yolunu bulduğu halde, Ferenczi'nin, daha sonra göreceğimiz gibi, psikanalizin değerleri ve bu değerlerin, cinsel ilişkilerle bilimin ortak dokusundaki yeri konusunda hepten ihtiraslı bir anlayışı vardı.

Ferenczi 1908-1911 döneminde, hayatının iki temel ilişkisinde (Freud ve Gizella Palos'la) psikanalitik içtenlik mutlak idealini iki sevdiğine de örnek gösterdi. İdeal, öncelikle psikanalitik uygulama için zorunlu olan etik bir duruş olarak ortaya çıktı: "Dürüstlük ol-

18. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 12 Temmuz 1912, s. 389.
19. Ferenczi, *The Clinical Diary of Sandor Ferenczi*, der. Judith Dupont, çev. Michael Balint ve Nicola Zarday Jackson (Cambridge ve Londra: Harvard University Press, 1988), 4 Ağustos 1932, s. 186.

madan psikanalizde hiçbir ilerleme mümkün değildir."[20] Ferenczi ardından idealin ve onun gerçekleşmesinin onu Gizella'ya nasıl bağladığını da açıkladı ve süreç içinde, şu otomatik varsayımını açığa vurdu: Yakın çevreyle ilişkiler, içtenliğin desteğiyle psikanalitik durumun devamı haline getirilmelidir.

> [Bir süre ona verdiği adla] Frau Isolde'ye yönelik duygularıma gelince... Ona bir itirafta bulundum ve belli bir isteksizlikten sonra durumu doğru bir şekilde kavrama yeteneğinin ve aramızda mümkün olan doğruluğun galiba *uzun vadede* başka bir kadına bağlanmam olasılığını azalttığını söyledim...Belli ki onda *çok şey* buluyorum: sevgili, dost, anne ve bilimsel konularda, bir öğrenci, yani bir çocuk – ayrıca yeni bilgilerin düzeyini çok iyi kavrayan son derece zeki, hevesli bir öğrenci–. Aksi halde bilimsel açıdan yalnız kalırım.[21]

Üç ay sonra, 1910 başlarında, Ferenczi'nin psikanalizin tek tek diğer insanlarla mümkün kıldığı ilişkiyi idealize etmesi doruğa çıktı. Bu kez hedef Freud'du. Ardarda gelen mektuplarda Ferenczi insan toplumunda bir dönüşüm için kalıp olarak psikanalitik dürüstlük ve bunun önemi üzerine Freud'a konferans veriyordu:

> Bununla birlikte, sarsılmaz inancım şudur ki, [psikanalizin] bu taraftarları bütün insanlığın öncülerinden başka bir şey değildirler. (22)...Toplum çocukluğu aştıkça, toplumsal ve politik yaşam için bugüne kadar hiç akla gelmemiş olasılıklar ortaya çıkar. Sadece herkese (babaya, öğretmene, komşuya, hatta krala) *doğruyu söyleyebilmenin* ne anlama geleceğini düşünün. Bütün uyduruk, dayatma otorite çökecektir – *doğru* olan, doğal kalmaya devam edecektir. Özel ve kamusal hayattan yalanların temizlenmesinin daha iyi koşullara yol açması *zorunludur*.[23]

Ferenczi bu ideali Gizella Palos ve Freud'la gerçekleştirmeye çalıştı. Kendi otuzyedinci yaş günü ve Freud'un "şeylere ψ-analitik bakış yöntemi"nin içsel yaşamında ortaya çıkardığı içsel devrim

20. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 10 Haziran 1909, s. 65.
21. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 26 Ekim 1909, s. 87-88.
22. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 2 Ocak 1910, s. 119.
23. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 5 Şubat 1910, s. 130.

üzerine derin düşüncelerin bulunduğu bir mektupta Ferenczi şöyle yazıyordu: "Psikanalitik dürüstlüğün yalnızca arkadaşlar arasında değil, çeşitli cinslerden hayat arkadaşları arasında da yürütülebileceğine inanıyorum. Frau G. ile analitik birliktelik, kimi zaman çok büyük dirençlerin üstesinden geldikten sonra kararlı bir ilerleme gösteriyor."[24] Freud'un psikanaliz etrafında kurulan bir hayata yönelik bu methiyeye yanıtındaki ironik öğeyi Ferenczi'nin anlayıp anlamadığı belli değildir: "Ben de psikanaliz yoluyla yaşam düzeyinin yükseltilmesini şükranla karşılıyorum. Daha mükemmel bir hayat anlayışı mutlaka ona dayanmalıdır. Şimdi, yıl sonu yorgunluğu içinde bunun zamanı değil."[25] Yıl yorgunluğu Ferenczi ile Freud'un 1910 Eylül'ünde birlikte gittikleri *Italienische Reise*'deki (İtalya Seyahati) dağıtmalarını kastediyordu.

Nisan 1910'da Jung, Senatsprasident Schreber'in yazdığı *Sinirsel Hastalığıma Dair Anılar*'dan Freud'a hevesle söz etmişti. Paranoyanın eşcinsel kökeni hakkında Fliessçi varsayımı elinde hazır olan Freud *Anılar*'ı Ferenczi ile tatildeyken aldı. O yaz birlikte Freud'un çok sevdiği İtalya'ya bir tura çıkmışlardı. Schreber üzerine birlikte çalışmayı amaçlayan Freud, Ferenczi'nin söylediklerini yazıya dökmesini önerdi. Ferenczi bağımsızlığını kaybedeceğinden korkarak ve Freud'un çok otomatik bir şekilde yazma sürecinde kendisinin entelektüel olarak üstünlüğünü varsaydığını düşünüp buna itiraz ederek yazmayı reddetti.[26] Sonraki akşamlar Freud yalnız çalıştı.

Sonradan Palermo'daki olay adını verdikleri bu sahneyle Freud, Ferenczi'nin onunla eşit ve tamamen açık bir ilişki kurma umutlarına ezici bir darbe vurdu. Ferenczi olayı hiçbir zaman unutmadı ve ikisi sonraki yıllarda sürekli buna gönderme yaptılar; genç adam

24. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 9 Temmuz 1910, s. 186.
25. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 10 Temmuz 1910, s. 189: "Jetzt in der Müdigkeit des Jahresendes ist nicht die Zeit dazu." (Briefwechsel, Band I/1, 1908-1911, s. 273).
26. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 28 Eylül 1910, s. 214n1 ve *Sandor Ferenczi-Georg Groddeck Briefwechsel 1921-1933* (Frankfurt: Fischer Taschenbuch Verlag, 1986), Ferenczi'den Groddeck'e, 25 Aralık 1921, s. 37.

özellikle bundan çıkarabileceği derslere sıkı sıkı sarılmaya çalıştı.[27] Olay Freud'u Roma'dan Jung'a yazmaya sevk etti:

> Yol arkadaşım değerli biri, ama rahatsız edici bir şekilde hayalperest; bana yönelik tutumu da çocukça. Bana hayran olmadan duramıyor, bundan hoşlanmıyorum, muhtemelen onu hafife aldığım zamanlar da bilinçdışında bana karşı sert bir şekilde eleştirici. Çok edilgin ve alıcı, bir kadın gibi herşeyin onun için yapılmasına izin veriyor ve bende onu böyle kabul edecek kadar eşcinsellik yok. Bu geziler büyük bir gerçek kadın özlemi doğurdu. Getirdiğim birtakım bilimsel görüşler paranoya üzerine bir makale oluşturacak kadar oldu.[28]

Yine Viyana'da oldukları bir seferinde Freud Ferenczi'ye şu itirafta bulunmuştu: "Çocukluk rolünden sıyrılmanızı ve eşit haklara sahip bir yol arkadaşı olarak yanımdaki yerinizi almanızı ve işin (yer ve zamanda yön bulma) size düşen kısmını daha güvenle yerine getirmiş olmanızı isterdim...Ama ketlenmiş ve rüyada gibiydiniz. Eğitsel çabalarım için bu çok fazla."[29] Ferenczi karşı çıktı; çocukluk rolüne Freud tarafından itildiğini düşünüyordu. "Belki de birbirine gerçeği *acımasızca*, bütün kaygıları feda ederek söyleyen iki erkek arasındaki arkadaşlık konusundaki fikrim abartılıydı."[30] diye kabul etti. Ancak, hırçın bir şekilde bu amacın Freud'un reddedebileceği türden olmadığında ısrar etti:

> Bütün kaygıları yerle bir eden bir doğruluğa yönelik idealim kesinlikle sizin öğrettiklerinizin en açık seçik sonucundan başka bir şey değildir...Bir keresinde bana ψA'nın sadece olgulara dair, buyruklara (imperatiflere) (bunlar paranoiddir) tercüme edilmemesi gereken be-

27. Ferenczi'nin Freud'u 1913 ve 1914'te Goethe ile benzerliğine inandırma çabası da muhtemelen bu olaydan kaynaklanıyordu: Freud'un davranışlarının genç hayranını bir Eckermann'a çevirme çabasıyla eşdeğer olduğunu sanıyordu. 17 Ocak 1930 gibi geç bir tarihte bile Ferenczi bu olay üzerine düşünüyor ve Freud'a soruyordu: "Otorite sahibinin ılımlı ve hoşgörülü olması daha uygun olmaz mıydı?" (Aktaran Ferenczi, *Clinical Diary*, s. Xiii; şuraya da bkz. *Clinical Diary*, s. 185'teki 4 Ağustos 1932'nin günlük girişindeki Palermo olayı üzerine yorumlar.)
28. *FJung*, Freud'dan Jung'a, 24 Eylül 1910, s. 353.
29. *FFer I*, Freud'dan Ferenczi'ye, 2 Ekim 1910, s. 215.
30. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 3 Ekim 1910, s. 218.

> lirteçlere (indikatiflere) dair bir bilim olduğunu söylediniz. Bu görüşe göre ψα bir dünya görüşü, ψα etik, ψα davranış kuralları yoktur... Eğer psikanalizin, anlamını tam olarak kavrayan kimseleri kesinlikle güvene değer kıldığına inanmıyorsanız, sanırım psikanalizin soylulaştırıcı gücünü çok çok fazla hafife alıyorsunuz.[31]

Freud'un yanıtı Ferenczi'nin olmasını istediği bu "psikanalitik süpermen" rolüne girme çağrısını kibarca reddediyordu. Freud savunmasında üstesinden gelmemiş olduğu ve üstesinden gelmek *istemediğini* ima ettiği karşı aktarıma işaret etti: "Karşı aktarımla başa çıkamadım. Bunu yapamazdım, tıpkı üç çocuğumla yapamadığım gibi, çünkü onları seviyorum ve süreç içinde onlara merhamet duyuyorum."[32] Çoğu zaman olduğu gibi, Freud psikanalizin bırakın arzulanabilir olmasını, zorunlu olmasına bile sınırlar koymaya çalıştı. Dahası, onu Ferenczi'nin dürüstlük ve açıklık idealinin ötesine götüren şeyin, analizinin yetersizliği değil, *başarısı* olduğunu savundu:

> Kişiliğimin tam olarak ortaya serilmesine *artık* ihtiyaç duymadığımı fark etmekle kalmadınız, bunu anladınız da ve doğru olarak bunun travmatik sebebine geri döndünüz. Öyleyse neden buna önem verdiniz? Sadece sizin baş etmeye uğraştığımı gördüğünüz Fliess olayından beri bende bu ihtiyaç kalmadı. Bir parça eşcinsel yatırım geri çekildi ve egonun genişlemesi için kullanıldı. Paranoyağın yetersiz kaldığı yerde, ben başarılı oldum.[33]

Ferenczi'nin açıklık ve eşitlik ihtiyacı, Freud'un ima ettiğine göre, onun tam olarak hakim olamadığı eşcinselliğine bağlıydı. Bu argümana göre, Ferenczi'nin, hayatın bütün alanlarına nüfuz eden analitik dürüstlük idealinin karşısına Freud, böyle karşılıklı bir

---

31. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 3 Ekim 1910, s. 219-220.
32. *FFer I*, Freud'den Ferenczi'ye, 6 Ekim 1910, s. 221; Almanca metin şöyledir: "Ganz richtig es war Schache von mir, ich bin auch (nicht) jener ψ Übermensch, den wir konstruiert haben, habe auch die Gegenübertragung nicht überwunden. Ich konnte es nicht, wie ich es bei meinen drei Söhnen nicht kann, weil ich sie gerne habe und sie mir dabei leid tun." (*Briefwechsel*, Band I/1, 1908-1911, s. 312).
33. *FFer I*, Freud'dan Ferenczi'ye, 6 Ekim 1910, s. 221.

nüfuz etmeye dair kendi yorumunu koyuyordu. Ferenczi'yle ilişkisinin sınırlılıkları, Fliess'le yaşadıklarının ürünüydü, bunu Schreber üzerine bir bölüm şeklinde yazıya dökmesini istemişti Ferenczi'den. Bu sanki Freud'un yeni aşkından eski aşkına son bir veda (bir daha asla kimseyi onu sevmiş olduğu gibi sevmeyeceği sözünü veren bir veda) yazmasını istemek gibiydi. Kuşkusuz Ferenczi Fliess meselesiyle Schreber kuramının birbiri içine böyle girmesini (böyle bir karşılıklı nüfuz etmeyi) anlıyordu, çünkü başından beri işin içindeydi. Freud salt konuyu gözden kaçırmasın diye, bunun altını çizdi: "O sırada düşlerim, size işaret ettiğim gibi, tamamen Fliess meselesiyle ilgiliydi, bu sorun varken eşyanın tabiatı gereği duygularınızı paylaşmak zordu."[34]

Yarı şaka, yarı ciddi bir şekilde psikanalizin iddialarını yeniden ortaya koyan, kendine verdiği adla "iflah olmaz terapist"[35] Ferenczi, Freud'a analist olarak hizmetlerini sunarak yanıt verdi. Yine dürüstlük ideali üzerinde ısrar etti: "Geri çekilmiş eşcinsel libidonuzun bir kısmının yeniden serbest kalmasına izin verip 'dürüstlük ideali'me daha fazla sempati duyacak hale geleceğiniz umudunu korumak istiyorum."[36] Freud, Ferenczi'nin önerisiyle ilgilenmedi; onun yerine, 1910 sonbaharında Schreber analizini yazmaya devam etti, Aralık başında Ferenczi'ye Palermo'da elini kolunu bağlamış olan bir hatanın üstesinden gelmiş olduğunu bildirdi, böylece 16 Aralık'a doğru şunu söyleyebildi: "Şimdi Fliess'i yendim."[37] –başka bir deyişle Schreber olgusunu tamamlamıştı.[38]

34. *FFer I*, Freud'dan Ferenczi'ye, 6 Ekim 1910, s. 222.
35. *FFer I*, s. 224 "kusur bulunamaz terapist" der; Almancası "ein unverbesserlicher Therapeut"tur. (*Briefwechsel*, Band I/1, 1908-1911, s. 312). "Unverbesserliche" kelimesi (harfiyen) "aşılamaz" anlamına geliyor gibi görünse de, sözlükler onun gerçek anlamını "unverbesserliche Trinker"deki (müzmin sarhoş) gibi "düzelmez, müzmin" olarak verirler.
36. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 12 Ekim 1910, s. 224.
37. *FFer I*, Freud'dan Ferenczi'ye, 16 Aralık 1910, s. 243.
38. Sigmund Freud ve Karl Abraham, *A Psycho-analytic Dialogue: The Letters of Sigmund Freud and Karl Abraham*, 1907-1926, der. Hilda C. Abraham ve Ernst L. Freud (Londra: The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, 1965), Freud'dan Abraham'a, 18 Aralık 1910, s. 97: "Yeni bitirdiğim bir yazım Schreber'in kitabıyla ilgili ve onu paranoya muammasını araştırıp çözmek için bir çıkış noktası olarak kullanıyor. Düşünebileceğiniz gibi, histeriyle demansiya

İki adam arasında gelişen dostluğun seyri sırasında, Freud'un cinsel ilişkiler konusunda psikanalitik bilginin ortaya çıkardığı etik sorulara ilişkin giderek farklılaşan görüşünü açıklıkla dile getirdiğini görüyoruz. Bu görüş, Ferenczi'nin Gizella'yla ilişkisinde –ilk kez– müdahale düzeyine ulaştı. Haziran 1910'da, Palermo olayından önce Ferenczi'nin psikanalist dürüstlükten beklenen toplumsal ve kişisel dönüşümlere yönelik hevesinin çoğalmaya başladığı görülüyordu. Bugüne kalmayan bir mektupta Ferenczi, Freud'a, başka kadınlarla cinsel ilişkilerini ve bazı itkilerini Gizella'ya nasıl itiraf ettiğini ve bu yüzden nasıl suçlandığını anlatmıştı. Ferenczi'nin tamamen dürüst bir erotik ilişki kurma çabasını Freud'un yorumlama tarzı şöyledir:

> Gerçek olan şu ki, sevdiğiniz kadına açılmanızın genel olarak kuşkusuz doğru olduğunu söylemeliyim. Bir erkeğin cinsel hayatının kadınınkinden farklı bir şey olabileceği ve bunu bir kadından gizlememenin sadece bir saygı belirtisi olduğu dünya görüşümüzün ABC'sinde yer alır. Mutlak doğru sözlülük gereğinin kişisel çıkar postülasının ve sevginin amaçlarının bir ihlali olup olmadığına tereddütsüz olumsuz yanıt vermek istemem; ihtiyatlı olmakta ısrarlıyım. Doğruluk ancak bilimin mutlak hedefidir, ama sevgi bilimden tamamen bağımsız olan hayatın bir amacıdır ve bu büyük güçlerin ikisi arasında çatışmalar olması kesinlikle beklenebilir bir şeydir. Birinin ötekine ilke düzeyinde, her zaman tabi olması için bir zorunluluk görmüyorum.[39]

Freud iki büyük ilkeyi yan yana koyuyordu: bilim ve sevgi. Bilimde doğruluk (ya da gerçek) en yüksek değerdir, sevgideyse öyle

---

prekoks arasındaki psiko-seksüel farklılıklar üzerine olan makalenizde gösterilen yolu izledim. Palermo'da bu düşünceler üzerine çalışırken özellikle megalomaninin egonun cinsel aşırı-değerlendirilmesi olduğu önermesi hoşuma gitmişti. Viyana'da sizin zaten çok açık bir şekilde aynı şeyi söylediğinizi gördüm. Tabii ki bu makalede sizden çok geniş alıntılar yapmam gerekti." Şuna da bkz. *Sigmund Freud/Ludwig Binswanger: Correspondance 1908-1938* (Paris: Calman-Levy, 1995), Freud'dan Binswanger'e, 3 Aralık 1910, s. 118. ve Freud'dan Binswanger'e, 1 Ocak 1911, s. 121. Freud'un bu sıralarda Jung ve Ferenczi ile ilişkileri üzerine ilginç bir yorum için bkz. Herbert Lehmann, "A Dream of Freud in the Year 1910", *International Journal of Psycho-Analysis* 59 (1978): 181-187.

39. *FFer I*, Freud'dan Ferenczi'ye, 10 Ocak 1910, s. 122. J II, 495'te de alıntılanmış.

değil; o doğruluktan (ya da gerçekten) tamamen bağımsız olabilir. Ferenczi için doğruluğun değeri psikanalizden hayata doğru taşıyordu. Böyle bir içiçe girme, ikisinin de yararına olurdu. Freud ise tersine, psikanalitik bilimin gerektirdiği dürüstlüğü sevginin taleplerinden ayırıyordu. Bilimde değil ama hayatta doğruluk sevginin daha baskın taleplerine zorunlu olarak yenik düşebilir. Başka bir şekilde söylersek, sevgi, hayattaki en önemli şey, insan için neden doğruluğun (gerçeğin) nasırlaşmış aldırmazlığının kurbanı olsun?

Freud ile Ferenczi arasındaki tavır farkı, Freud'un 1880 başlarındaki davranışlarına bakarak anlaşılabilir. O zamanlar genç Freud kendisi ve nişanlısı Martha için, daha sonra Ferenczi'nin psikanaliz-sonrası toplumun tümünden talep edeceği aynı doğru sözlülüğü, aynı dürüstlüğün tiranlığını arıyordu.[40] Nişanlılıklarının başında Freud Martha'ya tehlikelerin neler olduğunu açıklamıştı: "Eğer sizi henüz bir eşit olarak değil de sevimli bir kız, düşüncelerimi ve kanılarımı –kısacası, doğruyu (gerçeği)– gizlemem gereken biri olarak sevmeye karar vermek zorunda olsaydım, bu ikimiz için de korkunç bir kayıp olurdu."[41] Başka bir seferinde, uzun süren nişanlılığın yorucu son aylarında, genç Freud konuyu bir kez daha yinelemişti –güvenli bir sevginin tek garantisi olan doğruluğun dar yolundan ayrılmanın sonuçlarından korktuğu için dürüstlüğün gereklerini cinsiyetler arasındaki ilişkilerin zorunluluklarına feda etmeyecekti: "Sizle her zaman samimi oldum, değil mi? Genellikle öteki cinsten bir kişiye bağışlanan –size en iyi yanımı gösterme– izninden yararlanmadım. Çok çok uzun bir süre sizi eleştirdim ve didikledim, bütün bunların sonucu şudur ki, size sahip olmaktan, nasılsanız öyle size sahip olmaktan başka bir şey istemiyorum."[42] Bu nedenle, genç Freud kesinlikle Ferenczi'nin daha sonra olacağı kadar tutkuyla kendini tanrıça Veritas'ın mutlak taleplerine adamıştı. Freud Ferenczi'ye öğütler verdiği 1910'a doğru daha büyük bir bilgelik mi edinmişti? Doğruluk (gerçek)

40. Bkz. Appignanesi ve Forrester, *Freud's Women*, s. 35.
41. *Letters*, Freud'dan Martha Bernays'a, 25 Eylül 1882, s. 47.
42. *Letters*, Freud'dan Martha Bernays'a, 2 Şubat 1886, s. 214.

aşkı sadece genç bir adamın sevdası mıydı? Yoksa yalnızca artık bir kadınla ya da psikanalizle tutkulu bir ilişkinin esareti altında olmamasından mıydı? Gizella ile ilişkisinde Ferenczi psikanalizin doğruluğunu hayata geçirmek, kişisel hayatını doğruluğun kör edici ışığında yaşamak istiyordu. Psikanalizi somutlaştıran, hiç bitmeyen bir psikanaliz olan bir aile yaratmayı düşlüyordu.

Palermo olayı kuşkusuz bu ideale bir set çekti. 1911'in başlangıcı bu ideali iyice zorlaştıracak olan başka bir uyarıcı durum getirdi. Ferenczi, Freud'dan Gizella'ya 24 yaşındaki kızı Elma'nın "evliliği ve aşk ilişkileri" konusunda öğütler vermesini istedi. Ferenczi "karar veremeyecek ve serinkanlılıkla hareket edemeyecek kadar işin içine girmiş"[43] olduğunu itiraf ediyordu. Bu endişelere rağmen Ferenczi 1911 yazı başlarında Elma'yı analize aldı. Kasımda Freud'a Elma'yla evlilik fantazilerinin, bilinçli olarak ilk kez 1911 ilkbaharında ortaya çıkmış fantazilerin, giderek daha fazla etkisinde kaldığını gecikmiş bir şekilde itiraf etti.[44] Kendisinin "isyan mektubu" dediği mektupta meydan okuyucu bir tavırla son zamanlarda Freud'dan ve Gizella'dan uzaklaşmasının nasıl bağımsızlık çabası olduğunu çok açık bir şekilde anlattı. Freud'un Ferenczi'yi kendini disipline etmeye çağıran yanıtı muhtemelen pek yardımcı olmadı: "Bağımsız bir arkadaşı tercih ederdim, ama böyle güçlükler yaratırsanız, sizi bir oğul olarak kabul etmem gerek."[45] Ferenczi'yi yatıştırmayı amaçlayan, "babacan bir tavırla konuştuğu"[46] iki mektupta Freud, Ferenczi'ye "Sevgili Oğlum" diye hitap etti.

Olaylar şimdi hızlanıyordu. Ferenczi Elma'yla yakınlığını artık "hekimin ya da babacan bir dostun" yardımseverliği[47] olarak gösteremeyeceğini anladı. Elma'da onu en çok uyarmış olan şey, sa-

43. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 3 Ocak 1911, s. 248 şöyledir: "I am much too interested in it to be able to judge and act quite calmly". Bu kötü bir İngilizce, kötü bir çeviridir: "ich bin dabei viel zu sehr interessiert, als dass ich ganz kühl urteilen und handlen könnte." (*Briefwechsel*, Band I/1, 1908-1911, s. 344.) Karş. Fransızca basım, s. 261.
44. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 14 Kasım 1911, s. 312.
45. *FFer I*, Freud'dan Ferenczi'ye, 17 Kasım 1911, s. 314.
46. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 26 Kasım 1911, s. 315.
47. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 3 Aralık 1911, s. 318.

yısız taliplerinin en ciddisinin 1911 Ekimindeki intiharını takiben yaşadığı ıstıraptı. "Kendisini destekleyecek ve ihtiyaç duyduğunda *yardım* edecek birine şiddetle ihtiyaç duyuyordu."[48] Ancak, onun ihtiyaçları her zaman ortadaydı; daha önceki suskun dönemden farklı olarak öne çıkan zorlayıcı etken, Ferenczi'nin kendi ihtiyacıydı –"Beni tanıyorsunuz, bir aile istediğimi de biliyorsunuz."[49] Hemen kavradığı gibi, bu, "aile romansının gerçekleşmesi"ydi.[50] Oniki çocuğun sekizincisi olan Ferenczi için bunun annesine ve kızkardeşlerine hep birlikte sahip olması şeklini aldığı belirtilmelidir –Freud daha sonra Gizella'ya "otomatik bir şekilde annesinden kız kardeşine geçiyor, bir zamanlar ilk yıllarında olduğu gibi."[51] diye yazıyordu. Kendisine ait bir şey: sevgi, mutluluk, gençlik –ve bir bebek. Freud Ferenczi'ye Elma'nın analizini bırakıp Viyana'ya gelmesini emretti. Ferenczi söz dinledi. İki adam ortaya çıkan aile dramasını tartıştıktan ve Ferenczi Budapeşte'ye döndükten sonra Gizella Freud'dan durumun gidişatına dair bir açıklama istedi.

Freud, Gizella'ya yazdığı mektuba Ferenczi'nin çıkmazını hatırlatarak başlıyordu: Çocuk doğuramayacak kadar yaşlı, ama "feragat etmiş olduklarından çok daha fazlasına sahip olan",[52] yüksek niteliklere sahip bir kadına bağlanmak. Dramatik bir etkisi olsun diye Freud yaşlı bir hanımefendiye hitap eden yaşlı bir beyefendinin samimi havasını seçmişti: "Yaşlanmanın trajedisini anlıyorum; nihayetinde bu benim de trajedim."[53] "Katı gerçek şu ki, aşk sadece gençler için ve vazgeçilmeli; bir kadın olarak, fedakarlıkların nankörlükle karşılandığını görmeye hazır olmak gerek. Ödipus öyküsündeki gibi, bireysel, doğal yazgıya gücenmemeli."[54]

48. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 3 Aralık 1911, s. 318.
49. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 3 Aralık 1911, s. 318.
50. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 3 Ocak 1912, s. 326.
51. *FFer I*, Freud'dan Gizella Palos'a, 17 Aralık 1911, s. 320.
52. *FFer I*, Freud'dan Gizella Palos'a, 17 Aralık 1911, s. 319.
53. *FFer I*, Freud'dan Gizella Palos'a, 17 Aralık 1911, s. 320.
54. *FFer I*, Freud'dan Gizella Palos'a, 17 Aralık 1911, s. 320.

48 yaşındaki Gizella bile Freud onu Jocasta ile özdeşleştirdiğinde ve –sanki Ödipus'u ayartan Antigone'ymiş gibi- Ödipus ve Jocasta'nın trajedisini kendisininkiymiş gibi doğal bir yazgı olarak kabullenmesini istediğinde, olayları biraz gerdiğini hissetmiş olabilir. Yine de Freud Gizella'ya kızının lehine kenara çekilmesini ve böylece Jocasta'nın aile romansını gerçekleştirmesini öneriyordu; zaten *Düşlerin Yorumu*'nda şöyle yazmıştı:

> Kız çocuk büyümeye başlayıp cinsel özgürlük istediğinde, ama kendisini annesinin himayesi altında bulduğunda, kızla annesi arasında çatışma olasılığı doğar, çünkü bu arada anne de kızının büyümesiyle kendi cinsel doyum hakkını terketmesini gerektiren anın geldiğini anlamıştır.[55]

Böylece tıpkı Ferenczi'nin önceki ayın isyan mektubunda yapmış olduğu gibi, kendisini ve Gizella'yı yaşlı anne ve baba yerine koyan Freud, Ferenczi ve Elma'yı da çocuklar, gençler konumuna sokabildi. Onlar da tam olarak birbirleri için anneyi terkeden erkek ve kız kardeş rolündeydiler. Gizella'ya, Ferenczi'ye pratik, ama duygusal olmayan öğütler verdiğini bildirdi: "Zavallı annenin iki katlı acısıyla başbaşa bırakılması gerekir"[56] –hem sevgilisinin, hem de kızının kaybı. Genç kadın uğruna yaşlı olanın terkedilmesinin eşyanın tabiatında olduğunu ima ediyordu Freud. Bu bakımdan, Ferenczi'nin Elma'yla birleşmesi Freud'dan açıkça yeşil ışık almıştı.

Freud Gizella'nın acısının zorunluluğunu ileri sürmeden önce sahneyi şu renklerle boyamıştı: "Eğer genç kızın annenin genç arkadaşına âşık olup onun özlemini çektiği ve süreç içinde diğer ikisi bu sırrı keşfedene kadar acı çektiği bir durum olsaydı, çoğu zaman gerçek hayatta olduğu gibi, dokunaklı bir sonu olan güzel bir roman olurdu; ama burada bir nörozun rol oynadığı dü-

55. *ID*, *SE* IV, 257.
56. *FFer I*, Freud'dan Gizella Palos'a, 17 Aralık 1911, s. 321; "Die arme Mutter muss man ihrem zweifachen Leiden überlassen" (*Briefwechsel*, Band I/1, 1908-1911, s. 432); *FFer I* (Fransızca) bu cümleye hafiften farklı bir mahiyet verir: "On doit laisser la pauvre mere a sa double souffrance."

şünülmezdi."[57] Bu sahne tümüyle sıradandır, hatta sağlıklı. Kesinlikle Freud'un hayatının ve çağının klasik sahnesidir bu: Freud'un iki yıl önce "erkeklerin özel bir nesne-seçimi türü" nde[58] portresini çizdiği, anne ile kız arasındaki seçiminden emin olamayan genç adam sahnesi; diğer eksenlerle, şehvet ve sevecenlik, fahişe ve anne eksenleriyle kesişen bir bölünmenin sahnesi. Freud'un "Ekran-anılar" makalesinde anlattığı, Gizella Fluss'a yönelik kendi ergenlik tutkusuna eşlik etmiş olan ana eksen budur: Onaltı yaşındaki Freud "bana öyle geliyor ki anneye verdiğim değeri kızına yönelik dostluğa aktardım...Bu kadına çocuklarının hiçbirinin tam olarak karşılayamayacağı kadar beğeni ile dö luyum"[59] diye itiraf ediyordu. Freud *Yeni Giriş Dersleri*'nde son kez kadınlığı işlerken anne ve kız kuşakları arasındaki bu geçişi destansı ve kuramsal bir tarzda anlatacaktı: Bir erkeğin aşkı ile bir kadının aşkının psikolojik olarak ayrı bir evrede olması, kadının annesiyle özdeşleşmesine bağlanmalıdır: "Annesine Ödipal bağlılığı nedeniyle tutkusu alevlenen bir erkek için çekicilik kazanması da, [kızın annesiyle] bu özdeşleşmesinde olur."[60]

Freud anne ile kız ilişkisini tam anlamıyla kadınsı bakış açısından da düşünebiliyordu. Bu durumda, Gizella-Elma krizinin yüzeye çıkmasından birkaç yıl sonra (1915'te) bir kadındaki paranoya olgusunda anlattığı gibi, bu ilişki kesintisiz bir mücadeleye dönüşüyordu:

> Bir anne kızının cinsel faaliyetini engellediği ya da durdurduğu zaman, güçlü bilinçdışı güdüleri olan ve toplumun onayını kazanan, çizgileri çocukluktaki olaylarla belirlenmiş normal bir işlevi yerine getirmektedir. Kızın görevi bu etkiden kendini kurtarmak, zevki paylaşmasının ya da cinsel hazzı reddetmesinin başlıca hangi akılcı zeminlerde olacağına karar vermektir. Kendini kurtarma çabasında bir

57. *FFer I*, Freud'dan Gizella Palos'a, 17 Aralık 1911, s. 320.
58. Freud, "On a Special Type of Choice of Object Made by Men" (1910h), *SE* XI, 165-175.
59. *The Letters of Sigmund Freud to Eduard Silberstein*, 1871-1881, der. Walter Boehlich, çev. Arnold J. Pomerans (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1990), 4 Eylül 1872, s. 17.
60. Freud, "Femininity", *SE* XXII, 134.

nöroza yenik düşerse, bu, kural olarak çok güçlü olan ve kesin olarak üstesinden gelemediği bir anne-karmaşasının bulunduğu anlamına gelir.[61]

Başka bir olguda kadın bir eşcinselin bulduğu ilginç ve şaşırtıcı çözüm de kendi annesi lehine kenara çekilip erkekler alanını tümüyle annesine terketmekti.[62]

Freud'un Gizella'ya mektubu kızın gizli arzu nesnesi haline gelen olgun kadının genç arkadaşı sahnesini tamamen alışılmış bir durum olarak resmeder; konuşulması gereken sorun her iki tarafta da (erkekte ve kızda) bulunan nörotik öğelerdir. Freud erkeğin anne ile kız kardeş arasında salınıp durduğuna dikkati çeker, bu yüzden tek bir hareket yolu önerilebilir: bütün taraflar *beklemelidir*. Böylece erkek anneden kız kardeşe yer değiştirmeyi kabullenip önemsemez olunca,[63] herhangi bir şey atlayıp atlamadığını görür; kız da beklemekle yoksunluğa dayanıp dayanamayacağını, bedensel duyumlarını denetleyip denetleyemediğini öğrenir. "Her şey yolundaysa, o zaman eski fantaziler üzerinde yeni gerçekliği kurmaya cesaret edilebilir."[64] O (kız) –ve analitik gözlemciler de– "annesini bastırmak"tan[65] daha fazla bir şey isteyip istemediğini belirleyebilirler. Demek ki Freud'un herkese verdiği öğüt şuydu: Bekle. Taraflardan bazısı için (Elma için, ve gizliden gizliye Ferenczi için) bu bekleyiş bir engellenme, kuşkusuz gerileme oluşturması için tasarlanmış yarı-analitik bir hile oluşturacaktı. Başkaları (özellikle Gizella) için bu, zafer değilse de, hakimiyet kazandıracak bekleyişti. Freud bunun, harekete geçmek için uygun bir an olmadığını ima ediyordu.

Gizella'nın uzun süre bekleyecek zamanı yoktu. Freud'un Gizella'ya yazmış olduğu günün ertesi Freud'a yazan Ferenczi'ye göre: "Elma'yla evliliğe karar verilmiş gibi görünüyor. Henüz

61. Freud, "A Case of Paranoia Running Counter to the Psycho-analytical Theory of the Disease" (1915), *SE* XIV, 267-268.
62. Freud, "The Psychogenesis of a Case of Homosexuality in a Woman", *SE* XVIII, 157-158.
63. *FFer I*, Freud'dan Gizella Palos'a, 17 Aralık 1911, s. 321.
64. *FFer I*, Freud'dan Gizella Palos'a, 17 Aralık 1911, s. 321.
65. *FFer I*, Freud'dan Gizella Palos'a, 17 Aralık 1911, s. 320.

eksik olan şey, babanın kutsamasıdır."[66] Ferenczi sadece Elma'nın babasının kutsamasını mı kastetmişti, yoksa Freud'un kutsamasını da elde etmeye çalışıyor muydu? Viyana'daki psikanalitik babadan, babayla ilgili kutsama kesinlikle çıkmadı: "Söyleyecek pek bir şeyim yok, belki de gereğinden çok şey söyledim ve geleceğinizi berbat etmek istemiyorum."[67] Freud-Ferenczi yazışmalarının ilk bölümünün geri kalan kısmında hiç görünmediği için şaşırtıcıydı, ama asıl dönüm noktasının gerçek baba Geza Palos'un kararı olduğu anlaşıldı:

> Son anda, zaten tamamlanmış olan plan Elma'nın babasına sunulduğunda, Elma'nın birkaç yıl önce iptal etmiş olduğu eski nişanlılığını ima ederek, birkaç müteredditi itirazda bulundu. Yanısıra, beni hayrete düşürecek bir şekilde, *Elma*'nın aklında bazı kuşkular doğdu. Bu beni kuşkulandırdı. Daha fazla soruşturunca ondan analizinde mutlaka öğrenmiş olmam gereken şeyleri, *ne zaman* bir şeyi çok fazla isterse, bunu kayıtsız şartsız isteyemediğini (ve nefret edemediğini) öğrendim. *Bu* onu hep çok mutsuz kılıyordu...Ama gözlerimden perde kalkmıştı ve bu sahneden sonra, onun varlığı bende şefkat duyguları uyandıramadığı zaman, buradaki meselenin evlilikle değil, bir hastalığın tedavisiyle ilgili olması gerektiğini kabul etmek zorunda kaldım. Bu durumda tabii ki tedaviye devam edemem. Epey acı gözyaşından sonra (bunlar elbette bir dereceye kadar kendi yazgısıyla ilgili olmalıydılar), Viyana'ya gidip sizinle tedaviye girmeye razı oldu.[68]

Elma'nın babası, Ferenczi'nin Freud'la yazıştığı yıllar boyunca sadece bir hayalet gibi görünen, Ferenczi'nin metresinin hayalet kocası, duygusal yaşamlarında yüzeysel bir önemi olan bu adam,

---

66. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 18 Aralık 1911, s. 321-322.
67. *FFer I*, Freud'dan Ferenczi'ye, 26 Aralık 1911, s. 322; "ich habe nichts mehr zu sagen, habe vielleicht mehr gesagt, als zu rechtfertigen war, und will es mir mit Ihrer Zukunft nicht ganz verderben." (*Briefwechsel*, Band I/1, 1908-1911, s. 433). *FFer I* (Fransızca), s. 338-339 çok farklı bir sözdizimine sahiptir: "je ne veux pas me gacher tout a faire l'avenir avec vous." Bu yüzden İngilizce onun kendisine ("mir") göndermeyi atlar. Makul bir çeviri şöyle olabilir: "it is not for me to spoil your future completely." (Geleceğinizi tümüyle berbat etmek değil benim işim)
68. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 1 Ocak 1912, s. 324.

"hasta" üzerindeki etkisi düşünülürse, en az Ferenczi'nin, yani genç kadının analistinin herhangi bir yorumuna eşdeğer bir müdahalede bulunmuştu.

Freud, Ferenczi ısrar ediyorsa, Elma'yı elbette hasta olarak kabul edeceği yanıtını verdi; ama bu hareket tarzının akıllıca olup olmadığı konusunda kuşkuluydu: "Hangi olumsuz koşullar altında işe başlamamın gerektiğini bir hayal et. Onu iyileşmeye teşvik edebilecek armağan geri çekildikten sonra, düşüncelerine yakınlık duymadığım bilinirken ve onu bu tedaviye gönderen sana karşı müphem intikam arzuları varken! Bu ruh halindeki kadın hiç baştan çıkar mı?"[69] Freud Shakespeare'in *III. Richard*'ına böyle bir göndermede bulunarak, karşılaştığı analitik sorunun dikkate değer iki yönünü tanımlamaktadır. Gloucester Dükü Richard, kocası Prens Edward ile kayınbabası VI. Henry'yi yeni öldürmüş olduğu Anne ile karşılaşır. Ona kur yapmaya başlar, amacı onu eşi yapmaktır. Bazılarına göre, anlaşılmaz bir şekilde başarılı olmasıyla ünlüdür. Anne sahneyi terkeder ve Richard son derece küçümseyici bir edayla onu baştan çıkartmanın olanaksızlığı üzerine düşünce yürütür:

> Bu ruh halindeki kadın hiç baştan çıkar mı?
> Bu ruh halindeki kadın hiç ele geçer mi?
> Ona sahip olurum, ama uzun süre elimde tutamam
> Hey, kocasını ve babasını öldüren ben,
> Kalbindeki en kötü nefreti çekmek için
> Dilinde beddua, gözünde yaşlar
> Nefretinin kanayan tanıklığı
> Sahip olduğu Tanrı, vicdanı ve bana karşı duvarlar
> Ve benim sırtımı dayayacak bir şeyim yok
> Apaçık şeytani ve yıkıcı bakışlardan başka
> Yine de onu yenmek için, hiçbir şeye bütün dünyayı!
> Ha![70]

Belli ki Freud'un tepkisi de kendini Elma'nın yerine koymak ve fikir yürütmekti: "Ben onun yerine olsaydım, Freud'a analiz için

69. *FFer I*, Freud'dan Ferenczi'ye, 2 Ocak 1912, s. 325.
70. Shakespeare, *Richard III*, I.perde, 2. Sahne.

gönderilmeyi, kocamı ve babamı öldüren bir adama gönderilmekle eşdeğer görürdüm." O halde analistin görevi de kaçınılmaz bir şekilde bu kadını baştan çıkarmak olacaktır. Başka bir deyişle, Freud'un varsaydığına göre, psikanaliz her zaman hem baştan çıkarma yeri, hem de kişi psikanalize girerken ona engeller koyan yasaklar ve kısıtlamaların nedenidir. Gerçekte Elma'nın evliliğine şartlar getiren Ferenczi ile kızın babasıdır; ama (Elma) Viyana'daki analitik harabeye varınca, analisti bütün bu yasakların en yakın kaynağı yapacaktır.

Freud'un, Ferenczi'nin Elma'yı analiz etmesi isteğini hiçbir noktada gayrımeşru ya da kurallara aykırı görmemesi ilginçtir. Ferenczi'yi sevgilisinin kızını daha önce analiz ettiği için de uyarmamıştı. Başka bir deyişle, Freud analize ilişkin kararları sınırlandıran ya da kısıtlayan etik koşulların bulunduğunu düşünmüyordu. Birkaç yıl sonra kendi kızını analiz etme kararı verdiğinde bu tür koşulları kesinlikle engel olarak görmediğini biliyoruz. Elma olayında onu düşündüren şey, daha çok durumun olumsuz *teknik* koşullarıydı: III. Richard'ın teknik becerilerine, bir baştan çıkarıcının teknik ustalığına öykünmek zorunda kalacaktı. Yine de belli bir olguya uyan edebi modeli kolayca oluşturabilmesi –bu model ona tam da "apaçık şeytani ve yıkıcı bakışlardan başka / sırtını dayayacak bir şeyi olmadığı" için aşk ve savaş oyunlarında[71] hiçbir şeyi sona erdirmeye yetkisi olmadığını hisseden bir adam rolü verdiği zaman bile– Freud'un (tamamen teknik ya da pragmatik) analitik çalışmaya ilişkin anlayışını ne kadar ileri götürebileceğini göstermektedir.

Diğer tarafta Ferenczi ise, Freud'un analitik tekniğini, evliliklerinin arifesindeki bazı modern çiftlerin genetik test laboratuvarlarını kullandıkları gibi, evliliğe uygunluk için objektif bir test olarak kullanabileceğini sanıyordu. Eğer aşkın kimyasında gizemli, müphem, sallantılı bir şey varsa, sorunu çözmek için bilimsel bir laboratuvara başvurulur. Bir kez daha Ferenczi hevesle ve ayrımsızca bilimle aşkı karıştırıyordu.

71. Bkz. Freud'un "Some Character-Types Met with in Psycho-analytic Work"ndeki III.Richard karakterine dair sözleri, *SE* XIV, 314-315.

Böylece Ferenczi'nin ısrarıyla Freud pek uygun gibi görünmediği III. Richard rolünde sahneye çıktı. Ve genç Elma'yı ayartmaya koyuldu. Shakespeare'in oyunundaki Richard gibi, bu işin de, görünüşe bakılırsa, beklendiği kadar zor olmadığı görüldü. Elma'nın ruhsal yaşamının merkezi, babasına duyduğu çocukluk aşkı ve bunu takiben babanın da onu ihmal etmesiydi, bu da sonra "kendini çıplak gösterme özleminde, erkeksi bir şeyi görmeye yönelik cinsel merakta" kendini gösteriyordu. "Doktorlara, yani onu fiziksel olarak ve şimdi de zihinsel olarak çıplak gören kişilere zorlantılı bir şekilde âşık oluyor"du.[72] Böylece direnç sorunu ilk olarak sevilme ihtiyacından, iyi bir hasta olma isteğinden kaynaklanmıştı. İki ay sonra Freud onun baba karmaşasının bu özelliğinin üstesinden gelmiş olmaktan memnundu: "Aslında çok kendi kendine yeten bir şekilde davrandığı ve yardımı gerçekten reddettiği narsisistik evredeyiz. Şimdi kendisi oldu...Artık hiç iyi hasta rolü oynamıyor."[73] Bununla birlikte, birkaç hafta sonra, onun belirsiz narsisisizm sorununda daha fazla bir ilerleme kaydedememişti –"seninle (Ferenczi) yaşantıya girmek istemiyor ve benimle de bitirmek ister gibi görünmüyor; yani aktarımdan dolayı burada kalışını Paskalya yortusuna kadar uzatmak istiyor, ben bunu yapmasını istemiyorum. Bu yüzden yine onu farkedilir bir şekilde soğutuyorum."[74] Freud istediğini elde etmişti; Elma Nisan'da annesine ve Ferenczi'ye döndü.

Ferenczi'nin psikanalitik ailesinin en garip çeşidi şimdi şekilleniyordu:

> Frau G.nin benim için dost ve çalışma arkadaşı olarak vazgeçilmez olduğunu ve kendisinde (Elma'da) aramak zorunda kaldığım gençlik dışında ihtiyaç duyduğum her şeyin onda bulunduğunu (Elma'ya) içtenlikle söyledim.
>
> Sonraki akşamlar ikisine hep eşlik ettim. Birlikte rahat ve uyumlu bir hayatın temelini kurmaya çalışıyordum...Eğer *o* (Gizella) beni

72. *FFer I*, Freud'dan Ferenczi'ye, 13 Ocak 1912, s. 326-327.
73. *FFer I*, Freud'dan Ferenczi'ye, 13 Mart 1912, s. 357; "son derece ilgisiz" sözleri orijinal halinde İngilizcedir.
74. *FFer I*, Freud'dan Ferenczi'ye, 24 Mart 1912, s. 362.

> Elma'ya ve Elma'yı bana verirse, bu evlilik onun için geleceğe yönelik en güzel ve uyumlu çözüm olacak gibi görünüyordu.[75]

Daha sonraki bir rapor iki kadının planladığı işbölümünü göstermektedir:

> Akşamlarımı Frau G. ve Elma ile geçiriyorum ve güya üç kişilik bir grup şeklinde birlikte yaşamayı deniyorum. Elma bana yemek pişirme sanatında yeni kazandığı ustalığı gösteriyor ve bana her yakınlaşma fırsatını kullanıyor; ben de ona sevgi ve dostlukla davranıyorum. Frau G. ile bilimsel konularda sohbet ediyorum –Elma da dinliyor, ilgilenmiş görünüyor ve arada bir oldukça iyi bazı sözler ediyor– elbette Frau G.nin gösterdiği gibi, bilmenin coşkulu sevincini yaşamadan.[76]

Elma açıkçası Ferenczi'nin terbiye ettiği bir ev hayvanıydı. Ama duygusal tavırların kaleidoskopu hemen yine değişti. Ferenczi sertleşiyordu. Nişanlılığı bozma tehditini kesinlikle bir sopa gibi kullanarak 1912 Nisan'ında Elma'yı tekrar analize almıştı, böylece "analizin yardımıyla Elma'ya konuşma özgürlüğü eğitimi verecek"ti.[77] Bu özgürlük ve dürüstlük sığınağını, psikanaliz saatini, Elma'nın potansiyel bir eş olarak erdemlerini kanıtlayacağı bir ev ödevine dönüştürdüğü daha da açık bir hale geliyordu: "Eğer benimle ve kendisine karşı acımasızca dürüst olması için onu eğitmekte başarılı olsaydım, karanlık dürtülerin oyuncağı değil, evlilikte güvenilir olacağına belli bir güven duyacaktım ve o zaman hala bir şeyler olabilirdi."[78] Ağustos 1912'de bu analitik dansın en zalim anı geldi. Kesintisiz baskılarının bir sonucu olarak Ferenczi için şu iyice açığa çıktı:

> Yalnızca umut ettiği ve sabırsızlıkla beklediği evlilikten dolayı, istemeden analize giriyor ve bu planı engelleyen her şeyi analizden esirgemek eğiliminde. Bu koşullar altında analizin anlamsız olduğunu...

75. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 17 Nisan 1912, s. 364-365.
76. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 23 Nisan 1912, s. 368.
77. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 26 Nisan 1912, s. 370.
78. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 27 Mayıs 1912, s. 375.

ona açıkladım. Aynı zamanda, doktor ile hasta arasındaki duygusal ilişkilerin genellikle analize yenik düştüğünü, bu yüzden ikimiz arasındaki evlilik birliği tasarılarının, analizin devam etmesi gerekse bile, en az düzeyde olduğunu açıkça belirttim. Yine, eğer *hasta* olarak gelirse bana her zaman ulaşabilmesinden memnun olacağımı da söyledim. –

Bunu, içimdeki acı verici seslere kulak vermeden, uyurgezer gibi bir kesinlikle yaptım.

Elma umutsuzluk içindeydi; eve kadar ona eşlik ettim ve annesine teslim ettim. O zamandan beri onu görmedim; dün Frau G.'den duyduğuma göre henüz kendisine gelememiş ve bana yönelik eğilimi değişmemiş.[79]

Freud'un yanıtı, ki birkaç ay almıştı, kısa ve özdü: "Kuşku varsa, sakının."[80]

Ferenczi bu üçlü düzeni, bu *folie a trois*'yı hiçbir zaman kesin bir şekilde kıramadı. Mayıs 1913'te Freud'a üçgenin tek tek üyelerinin çok çeşitli roller üstlenmelerine rağmen yapının nasıl hala sağlam kaldığını bildiriyordu:

Ruhsal sağlığıma gelince, durum şu: Erotik ihtiyaçlarımı hep "dışarıda" doyurmaya çalıştım, ama (belki de malzemenin adiliğinden dolayı) bunun tek sonucu hemen Frau G.ye geri dönmem oldu. Ama, Frau G. bu arada yorulmak bilmeden benle Elma arasındaki ilişkileri yeniden kurmaya çalışıyor. Şimdiye kadar şiddetle direndim. Elma'nın kendisi iyi, rasyonel davranıyor; Frau G.ye göre gizliden gizliye beni arzuluyor, ama sessiz kalıp güya bizi (beni ve Frau G.yi) "destekliyor".[81]

Ferenczi gibi Elma da ilişkiyi bitirme girişimlerinde bulunuyordu: Belli ki ne pahasına olursa olsun evlenmek istiyordu. Ekim'in sonunda Freud'u ziyaret etmeye ve Viyanalı bir sanayiciyle niyetlendiği evliliği tartışmaya hazırlanıyordu; Ferenczi zaten "izin" vermişti. Bununla birlikte, bu adamla evlenmedi, onun yerine İsveç kökenli bir Amerikalı gazeteci ve yazar olan Harve Laurvick'le ni-

79. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 8 Ağustos 1912, s. 402.
80. *FFer I*, Freud'dan Ferenczi'ye, 12 Ağustos 1912, s. 403.
81. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 3 Mayıs 1913, s. 481-482.

şanlandı ve sonunda 1914 Eylül'ünde evlendi. Gizella 1913 yılı boyunca ve hemen hemen kızının evliliğine kadar "bıkıp usanmadan Elma'nın planlarını destekledi...Hepimiz için tek olası ve –söylediğine göre– olumlu çözümü bunda görüyor"du.[82] Açıkçası Gizella, Freud'un Aralık 1911'deki mektubunun sonunda önermiş olduğu "müşfik anne"yi[83] frenleyememişti: Çocuklarının (ve kendisinin) mutluluğuna giden yolun, sevgilisinin kızıyla evlenmesinde ve ister ikili anne, isterse "kayın-aşık" (*belle amante*) şeklinde olsun, onların sonsuza kadar gözetim altında kalmasında olduğuna kesinlikle inanmıştı.

Freud'un kuşkulandığı gibi, *menage a trois* bir kez kurulunca doyum bulmanın tek yolu vardı, bu yol da ondan kaçmaktı. Bunu daha çok Ferenczi için önermişti, ama özgürlük için bir yol bulmuş gibi görünen yalnızca Elma'ydı. Bu arada Ferenczi çeşitli fiziksel hastalıklara yakalanmıştı, bunların Gizella'yı kendisine tekrar bağlama ihtiyacına yarayacağını düşünüyordu. Belki de Ferenczi, Ernest Jones gibi, kendisi analize girmeye hazır olmadan önce, bir kurban sunuşu gibi, kadınının Freud'un divanının sunağında kurban edilmesine gerek duyuyordu.[84] Her neyse, Freud'a analiz için ilk açık talebi Aralık 1912'de geldi.[85] Ve bu analiz ilki 1914, sonra Haziran ve Temmuz 1916'da, ve son olarak 1916 Sonbaharında iki hafta boyunca olmak üzere üç kısa ve yoğun hamle şeklinde gerçekleşti, ve böylece sona erdi ("Ben [Freud] sonlanmış olduğu kanısında değildim").[86]

Ama ne Elma'nın evliliği, ne de Ferenczi'nin Freud'la analizi meseleleri temelden değiştirdi.[87] 1915 sonunda Freud'a "İkili ilişki, *Frau G.* ve *Elma*, bilinçdışı fantazilerimde hala çözülmedi."[88]

82. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 7 Temmuz 1913, s. 497.
83. *FFer I*, Freud'dan Gizella Palos'a, 17 Aralık 1911, s. 321.
84. Jones-Loe Kahn-Freud analitik üçgenine dair paralel öykü için bkz. Appignanesi ve Forrester, *Freud's Women*, s. 226-239.
85. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 26 Aralık 1912, s. 450; bu analiz talebinin Jung'la bozuşma sırasında, Ferenczi kendi isyankar itkilerini Jung'un güncel "isyan"ıyla karşılaştırırken açıkça yüzeye çıkması çok önemlidir.
86. *FFer 2*, Freud'dan Ferenczi'ye, 24 Ekim 1916, s. 149.
87. Bkz. *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 18 Aralık 1914, s. 39.
88. *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 16 Aralık 1915, s. 95-96.

diye yazıyordu. Nedeni ne olursa olsun (Ferenczi'nin Gizella'ya bağlanma süresinin giderek uzaması, Ferenczi'nin kararsızlığını gösteren psikosomatik yakınmalar nedeniyle fiziksel sağlığının zayıflaması ya da Freud'un yakasını kurtaramadığı bir aktarım rolünün yerine getirilmesi) Ferenczi'nin duraksaması konusunda Freud'un sabırsızlığı artık net ve tutarlı bir şekilde dile getiriliyordu. "Öyleyse, şimdi mümkün olduğunca hızla ve kararlı bir şekilde harekete geç ve şu anda analizden sakın, bunu gerçek bir etkisi olmayan ekstra bir zevk olarak düşün."[89]

Ferenczi hareket aşamalarını gözden geçirdi, ancak buna da Gizella'nın kararsızlığı engel oldu. O (Gizella), Elma'nın Amerika'dan dönüşüne kadar kararı ertelemek istiyordu: "(Elma) evlilikte kendini mutlu hissetmediyse, onu almaya söz verdi"[90] Ferenczi de o sırada, çok fazla etkisi altına girmekten ve düşünce ve yargılama bağımsızlığını yitirmekten korktuğu için Freud'la çalışmayı reddettiği Palermo olayının yankılarından dolayı, karar konusunda Freud'un etkisinden kurtulmak istiyordu.[91] Onunla Gizella'ya duyduğu arzuya dair net bir görüş arasına tekrar tekrar Ferenczi'nin bedensel rahatsızlıkları giriyordu. Freud kaba ve küçümseyici bir yanıt verdi: "İnsan burun delikleri tıkalıyken bile bir kadını sevip sevmediğine karar verebilmeli. Elbette insanın kendisinde ruhsal ile bedensel arasında ayrım yapmasının ne kadar zor olduğunu biliyorum."[92]

Ferenczi'nin analizinin ikinci kısmı 1916 Haziran'da ve Temmuz başında gerçekleşti. Gizella'yla evlilik konusunda karar verme sorunu açıkçası bu üç haftanın merkezindeydi; Ferenczi de bu üç haftanın "hayatında ve hayatı için belirleyici önemde" olduklarını söylüyordu. "Bugün Gizella'ya[93] başka bir kişi, daha az ilginç, ama daha normal biri haline geldiğimi söyledim."[94] Ama Gizella'nın

89. *FFer 2*, Freud'dan Ferenczi'ye, 18 Ocak 1916, s. 105.
90. *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 24 Ocak 1916, s. 107.
91. *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 2 Şubat 1916, s. 109.
92. *FFer 2*, Freud'dan Ferenczi'ye, 12 Mart 1916, s. 119.
93. Metinde Gisella; yanlış telaffuza (Gizella) dikkat edin, ama daha önemlisi, bu Ferenczi'nin ona Frau G. yerine adıyla hitap ettiği ilk mektuptur.
94. *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 10 Temmuz 1916, s. 132-133.

tavrı değişmedi: Hala savurgan kızının Amerika'dan dönüşüne kadar herhangi bir kararı ertelemek istiyordu. Bir kez daha (Aralık 1911'deki gibi) beklemesinin doğru olup olmadığı konusundaki öğüdünü almak için Freud'a yazdı. Freud'un yanıtı ne öğüt vereceği konusunda kararsız gibi görünüyordu. Ama keskin bir analiz içeriyordu:

> Zaten bunca uzun yıllar bekledikten sonra yarım ya da 3/4 yıl daha beklemeyi mi düşünüyorsunuz? Peki neden? Zaten kendisini ikinizin arasına yerleştiren bu aynı kız, gerek kendi iradesi, gerekse ikinizin rızasıyla bunu hemen yine yapacaktır. Bu belki de yeni bir "hayır" güdüsüne yol açacaktır. Bu da ertelemenin ardındaki "hayır"ı gizlemekten başka bir anlama gelir mi?[95]

Gizella'nın Elma'yı bekleme arzusunu bir "hayır" olarak tercüme ederek güdüsünü kutsallaştırmaya çalışıyordu: "Sadece karşınızdaki tarafın, sizin üzüntünüze rağmen, size aktardığı bir rolü oynadığınızın ve böyle bir intikamın psikolojik olarak tamamen haklı olduğunun farkındayım."[96]

Freud yıllardır Gizella yararına çalışmakta olduğunu belli ediyordu:

> Arkadaşımız konusunda yıllarca kendimi tuttuktan sonra sonunda öğütlerle ortaya çıkıyorum. Çünkü bu süre içerisinde başka bir olasılık bulunmadığı kanaatine varmış olduğuma inanıyorum, çünkü genel olarak her şeyin beklenen bir ona ulaştığına da inanma eğilimindeyim –gençlik de bunlar arasında. Şimdi dehşet içindeyim ve henüz herhangi bir şey önermek istemem. Sorumluluk alma konusundaki korkaklıktan değil, kendimi emin hissetmediğim için ve doğal olarak en iyisinin ne olduğuna hatasız karar verebilmeye çok fazla kendimi kaptırdığım için.[97]

Ama artık çözemeyeceği kadar karmaşıklaştığını hissettiği denkleme Elma'yı da dahil etme gereğini unutmuyordu: "Kader

95. *FFer 2*, Freud'dan Gizella Palos'a, 31 Temmuz 1916, s. 136.
96. *FFer 2*, Freud'dan Gizella Palos'a, 31 Temmuz 1916, s. 136.
97. *FFer 2*, Freud'dan Gizella Palos'a, 31 Temmuz 1916, s. 136-7.

Elma'yı dışardaki birinin çözmesi zor olan bir düğümle bağlamıştır."[98]

1911-1912 döneminde Ferenczi, sanki "gençliğin (Elma'nın, üretkenliğin, çocukları birlikte kutsamanın)"[99] peşine düşerek Gizella'yı terkediyormuş gibi görünüyordu. Oysa 1912'den itibaren – belki de Ferenczi Elma'ya âşık olmadan birkaç yıl önce küçük kızı Magda ile evlenen Ferenczi'nin küçük erkek kardeşinin sunduğu modele uygun olarak– kızının mutluluğunun Ferenczi ile evlenerek güvenceye alınabileceğine inanan Gizella'ydı.[100] 1916 ve 1917 yıllarında Ferenczi cesaretini toplayıp Gizella'ya evlenme teklif edince, o hep Elma mazeretiyle hevesini kırmış; Elma'nın şu anda mutsuzluğu ortada olan evliliğinin Ferenczi'yi Elma'yla evlendirme planının yeniden canlandırılmasıyla düzelme ihtimalini ortaya atmıştı. Nasıl ki Freud'un yıllar boyunca Ferenczi'ye verdiği çeşitli öğütlerin onun üzerinde pek etkisi olmamışsa, (Gizella'ya) mektubunun da pek etkisi olmamış gibi görünüyordu. Şimdi Gizella'ya karar vermesi için ısrar etme sırası Ferenczi'nindi: "Dünden itibaren Gizella ile kararlı bir tonda konuşmamın etkisi oldu. Onda sonunda benimle Elma arasında seçim yapmasını, daha net söylersek, onu benimle birlikte kandıran Elma'nın nörotik şımarıklığını (neredeyse tapınmasını) bırakıp gerçek çıkarlarının farkına varmasını söyleyen bir kriz sahneleniyormuş gibi görünüyor."[101]

Ferenczi'nin analizinin 1916 Ekim başlarında nihai sona erişinden sonra da devam eden bu işler, Freud'u kararlı ve sert tonuna dönmeye zorladı; Ferenczi'ye artık Gizella ile evlenmek istemediğinin çok açık olduğunu söyledi. (Gizella'nın) onun teklifini kabul etmeye gönülsüzlüğü (Freud bunun onun üzerindeki kendi

98. *FFer 2*, Freud'dan Gizella Palos'a, 31 Temmuz 1916, s. 136-137.
99. *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 19/29 Aralık 1917, s. 254.
100. Evliliğin tam tarihi yazışmalarda verilmemiştir, ama 1905 ile 1909 arasında gerçekleşmiş olmalıdır: bkz. *FFer 1*, Ferenczi'den Freud'a, 8 Kasım 1909, s. 93 Ferenczi'den Gizella'ya, 20 Ağustos 1905 tarihli bir mektubun kopya edilmesi ve *FFer 1*, Ferenczi'den Freud'a, 14 Ekim 1909, s. 82, Gizella'ya, Lajos'un "şu andaki kaynanası" diye hitap eder.
101. *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 23 Ekim 1916, s. 148.

etkisine bağlı olmadığında ısrarlıydı) onun da bunu açıkça gördüğünün dolaysız kanıtıydı.

Ferenczi bunu görmüş olsun ya da olmasın –Freud'un sert mektubunu almadan önce– bu duruma tepkisi Gizella ile ilişkisinin belirleyici işareti olan bu ensestiyöz cinsel faaliyete kendini bırakmak oldu –bunlar aslında bağlarını bu "aile"ye daha da sıkıca bağlamanın sayısız yollarıyken, onun bunlara "zorlantılı kaçma girişimleri"[102] demesi oldukça tuhaftır. "Dün öğleden sonra–mektubunuzu almadan *önce*– Sarolta [Gizella'nın kız kardeşi] bir tiyatro biletiyle ilgili olarak beni ziyaret etti. Onu elde etme isteğime karşı koyamadım, en azından elle...Bu benim için tipik bir şey. Roma'ya yolculuktan önceki güncel nörozum böyle başlamıştı. Bir fahişeyle (ayrıca Sarolta ile) ilişkiye kalkıştım, ceza olarak sifilofobi geldi."[103] Gizella bu olaylara ve onun itiraflarına –başkalarının fedakarca teslimiyet diyebileceği– sevgisi ve cömertliğiyle yanıt veriyordu: "Sonunda cinselliğimi başka bir yerde doyurup onunla sadece arkadaşlığı sürdürmem gerektiği önerisinde bulundu."[104]

Freud Ferenczi'ye Gizella'nın evlilik önerisini"kesinlikle nörotik olmayan"[105] reddinin şimdi daha açık görüleceğinde ısrar ederek sert ve kararlı tutumunu sürdürdü. Artık evlilik planının umutsuzluğuna kesinlikle inanan Freud 1917 Ocak'ta Gizella'ya evliliği güvenceye almak için gücünün yettiği her şeyi yapmış olduğunu, ama bir işe yaramadığını anlatıyordu:

> En değişik araçlarla, doğrudan ve dolaylı olarak, dostane ilişkilerle ve analiz yoluyla, benim konuyu açmam onda itaatsizlik oluşturmasın diye dikkatli bir şekilde ve üzerinde etkim olsun diye sözümü sakınmadan talepte bulunarak, bu isteğin gerçekleşmesi için çalıştım. Kendisi için başka bir şey yapıp yapamayacağını sınamak için sizden kurtulmaya zorladım ve sizsiz yapamayacağı ve sizin yerinize bir şey koyamayacağı belli olduktan sonra onu size havale ettim. Gerçekten

102. *FFer 2*, s. 156, Ferenczi'den Freud'a, 18 Kasım 1916, s. 154-155.
103. *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 18 Kasım 1916, s. 155.
104. *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 24 Kasım 1916, s. 160.
105. *FFer 2*, Freud'dan Ferenczi'ye, 26 Kasım 1916, s. 162.

denenmemiş bir şey bırakmadım ve hiçbir başarıya ulaşamadım. Sonunda kendime gelmek zorunda kaldım ve ona sert bir şekilde kararlı bir şey yapmak istemediğini, hatta "hayır"ını gizlemek için analizi kötüye kullandığını söyledim. Bu bir hayır bile değil; sadece herhangi bir şeyi değiştirmek, herhangi bir şey yapmak istemiyor, bir şeyin yardımına gelip gelmediğini görmek için edilgin bir şekilde bekliyor. Bir de bu aptal, önemsiz ama yine de inkar edilemez organik hastalık, morbus Basedowi çıkageldi ve onu yakalamasını umduğum tuzaktan kendini kurtarmasını sağladı. Size ve hayata öncekinden daha fazla sahip çıkmaması beni derinden rahatsız ediyor. Ama elimden bir şey gelmiyor.[106]

Bu bir başarısızlık itirafı mı, yoksa kurnaz analist-artı-çöpçatanın yeni bir oyunu muydu? Freud'u tamamen iktidarsız kılmak, Ferenczi ve Gizella'nın evliliği için zorunlu bir koşul muydu? Gizella'ya bu açık sözlü mektupların gizli tutulmuş, Gizella ile Freud arasında korunmuş olarak kalmış olacağı düşünülebilir. Ama Gizella Freud'un her zaman beklediği yaşlı bilge ebeveyni oynamayı reddetti (Karısı Martha ile hemen hemen aynı yaşta olan bir kadındı). Freud'un mektuplarını her zaman Ferenczi'ye gösteriyordu: Freud, Ferenczi'nin her zaman Gizella ile ilişkilerini yürüttüğü dürüstlük etiğine bahse girse daha iyi ederdi. Görünüşte endişeli bir şekilde 1917 Şubat'ında Gizella'ya şöyle yazıyordu: "Size son mektubum yalnızca sizin için düşünülmüştü; onun (Ferenczi) için fazla açıktı."[107] Yoksa bu da Freud'un bir kurnazlığı mıydı? Evliliği "nörotik olmayan" bir şekilde reddettiği için Gizella'nın tarafını tutmaya ve böylece onu Ferenczi'den ayırmaya yönelik bu açık seçik girişim, Ferenczi'yi bağımsız bir karara zorlama planında son dönemeç miydi?

Ferenczi 1916 Kasım'ında kesinlikle böyle düşünmüştü: "Doğal olarak (bütün analizandların kötücül güvensizliğiyle) Gizella'yla ilişkime dair kesin görüşünüzü bildirdiğinizde bunun sizin bir hileniz olduğunu düşündüm. Özgürce karar verebilmem için, daha önceki (G. ile evlenme) görüşünüzün telkin etkisinden beni

106. *FFer 2*, Freud'dan Gizella Palos'a, 23 Ocak 1917, s. 176.
107. *FFer 2*, Freud'dan Gizella Palos'a, 11 Şubat 1917, s. 181.

kurtarmak istediniz."[108] Ama 1917 başlarında Freud'un bütün şeytani planlarını kesinlikle bıraktığı haberi –ve bunların iflas etmesinin yarattığı açık umutsuzluk– Ferenczi üzerinde farklı bir etki bırakmış gibi görünmektedir. Son dönemeçte, Freud'un analitik ve paternal yansızlık konusundaki bütün karşı çıkmalarıyla alay eden bir analitik şakayla Ferenczi, Freud'dan evlilik önerisini kabul etmesi için Gizella üzerindeki etkisini kullanmasını istedi. Ferenczi, Elma'nın geri dönüşü üzerine, tekrar ona (Elma'ya) âşık olma ihtimalini de örnek göstererek, "bu konuda tek otorite" olan Freud'dan[109] hangi bilinçdışı güdülerin yanıtını geciktirdiğini Gizella'ya açıklamasını istedi. Başka bir deyişle, Ferenczi, Freud'un onun adına evlenme teklif etmesini istiyordu: "Demek ki bunca yanılgıdan sonra içten içe asla ayrılmamış olduğum yere geri dönüyorum; Frau G.yi sizin aracılığınızla elde etmek isteyişimin bile simgesel bir anlamı var gibi görünüyor."[110] Ferenczi'nin Freud'dan Elma'yı analize kabul etmesini istediği 1911 Ekim'indeki gibi, Freud bu dileği de geri çevirmedi: "İstediğiniz yapılacak. Frau G.ye yazıp kararını Elma'ya yönelik endişelerin arkasına gizlememesini isteyeceğim, ama sonuca kefil olamam."[111]

İşte böyle anlar, yani Freud'un çöpçatan gibi davranarak analist ve arkadaş işlevini yerine getirmesi için arkadaşlık bağlarına ihtiyaç duyduğu anlar Jean Allouch'un Freud/Ferenczi yazışmalarını *Les Liaisons Dangereuses*'ün mektup aşklarının örneklediği gibi, uzun sürmüş bir sefih aşk olarak okumasını çok anlaşılır kılar. Allouch, analiz bu ilişkinin neresinde, diye sorar. Yoksa bu sadece Freud'un kendi etik ilkelerini oluşturan, kendini yetiştirmiş bir kadın olan Madame de Merteuil rolü oynadığı uzun süreli, bozguncu bir özgür düşünce alıştırması ve bir baştan çıkarma mıdır?

> Psikanalizin orta çıkışı yirminci yüzyılın başında kendine özgü bir sefahatin geri dönüşüne neden oldu, belki onsekizinci yüzyıldaki muhteşem döneminden daha az cesur olan, ne olursa olsun, analiz divanı

108. *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 18 Kasım 1916, s. 154- 155, s. 156.
109. *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 24 Mart 1917, s. 189.
110. *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 24 Mart 1917, s. 189.
111. *FFer 2*, Freud'dan Ferenczi'ye, 25 Mart 1917, s. 190.

ile yatak arasındaki tahterevallide (mektup romanının geri dönüşünün daha ötesinde) bile tanınabilmesi dışında kendini bu şekilde tanımlamayan bir sefahatti bu. Onun sefih niteliğini hemen anlamamızı sağlayan özellik, Ferenczi'nin ne olursa, yazarken olaylardan Freud'u haberdar ettiğinden emin olmasıdır.[112]

Allouch'un sandığı gibi, sefahat ile analiz arasında ayrım yapılıp yapılamaması; ensest, aile romansı ve bunların analizleri arasında –anımsamakla eyleme dökme, aktarımla aktarım olmayan, gerçekle imgesel, konuşmayla eylem arasında– ayrım yapılabileceğini sanmaya benzer. Yapılsın ya da yapılmasın, Ferenczi'nin Gizella'ya kur yapmasının bu son zirve noktasının tanıklık ettiği gibi, Freud kesinlikle bu tür ayrımların salt akademik olduğu koşullar altında çalışmakta ustadır.

Freud'un Gizella'ya önerisi şuydu: "Artık onunla bir işi kalmayan kızınız için endişelenmeyi bir yana bırakın...Kendinizi kızınıza adamanız doğal olmaz, bu adanma ona herhangi bir avantaj sağlayamaz...Meseleleri yoluna koymak için sadece ciddi şeyler yapma zamanıdır."[113] Boşuna; yararı yok. Gizella hâlâ Elma'nın Birleşik Devletler'den dönüşünü bekliyordu ve artık belliydi ki kızına eğer isterse Ferenczi ile yakın bir zamandaki evliliği için kapalı bir şekilde umut vermiş olduğunu düşünüyordu:[114] "Ancak, ikisinden biri ile (anne ya da kız) mutlu olabileceğime inanmış olduğundan, birinden birinin karım olması gerekirdi. Şu anda üçümüz için de en iyi çözümü bulmak amacıyla, onun mümkün olduğunca çabuk eve dönmesini istiyordu."[115]

Yine de bir şeyler oluyordu: Gizella kocasından patırtısız gürültüsüz ayrılığa gitmeye karar vermişti. 1917 yazı boyunca Martha ve Minna ile oluşturduğu kendi üçlü grubuyla sık sık seyahat eden Freud, Macar kırsalında Gizella ile bir süre geçirdi, oradan Ferenczi'ye şöyle bildiriyordu: "Arka planda, mektuplarını bir parça

112. Jean Allouch, "Sincerites libertines", *Etudes Freudiennes No. 34* (Eylül 1993): 205-224; bu alıntı s. 210'dandır.
113. *FFer 2*, Freud'dan Gizella Palos'a, 25 Mart 1917, s. 191-192.
114. *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 11 Nisan 1917, s. 195.
115. *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 25 Nisan 1917, s. 196.

okuduğum Elma var. İzlenimim sizinkiyle aynı. Elma'ya sadakatsizliğinizden dolayı, onu derinden yaraladınız ve şeytani bir ustalıkla olası geleceği karıştırdınız. Ama başka bir şey yapılamaz ve Elma geri gelirse, onun için sadece bir baba olabileceğinizi unutmayın."[116] Bu mektubun bulanıklığı –kim derinden yaralandı, Gizella mı, Elma mı? Kimlerin geleceği böylesine ustalıkla karıştı? – Freud'un daha basit, daha idare edilebilir öğelere ayırmakta yetersiz kaldığı üçlünün sağlamlığını göstermektedir. Tıpkı 1911'deki gibi, bu durum da ancak kendisini eşinden son bir ayrılığa hazırlayan ve boşanmaya razı olan Gizella'nın eşi tarafından çözüldü.[117] Artık Gizella ile Ferenczi'nin evlenmesi için yol açılmıştı. Elma'nın dönüşüne dair konuşmalar gittikçe azalarak kayboldu. Çift, dönemin boşanma yasalarının gerektirdiği uzun süreli bir hicap devresine girdi. Ve sonunda Ferenczi yasal evlilik haline girme ihtimalini kutlarmış gibi, Gizella'ya karşı dürüst olmaktan vazgeçti:

> Seyrek yakınlaşma anlarımızda çoğu zaman bu aşkın görev gibi yürütüldüğünün tatsız bir şekilde farkına vardım. İleriye dönük adım, öncekinin tersine (daha önce sub titulo "dürüstlük" (adı altında) birkaç kez yapmış olduğum gibi), bunu Frau G. ile paylaşmayışımdı. Yine haklıydınız. Herhangi bir şeyi analitik olarak ele almam zordu; anlamlı bir ruhsal gelişme göstermek için, şimdi olduğum gibi, *gerçekten* mecbur edilmiş olmam gerekiyordu.[118]

Ama ilişkilerindeki tutku eksikliğinin böylece farkına varılması artık harekete geçmiş olan acımasız sürecin planlanan sonuna ulaşmasını önlemedi. Ancak, Freud hala yaşlı bir kadını Ferenczi'ye yamamaya çalıştığını ima eden eleştirilerden yakınıyordu:

> Belki de, kendim de yaşlandığım ve gençliğe ulaşma yolum bulunmadığı için, benim de yaşlı bir kadını sizin için istediğimi düşünüyorsunuz. Hayır, sizden bunu istemezdim, ama bu bir eş seçme meselesi değil. O zaten on beş yıldır bu durumda. Genç ve güzelken

116. *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 6 Temmuz 1917, s. 226.
117. *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 18 Ağustos 1917, s. 234.
118. *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 18 Kasım 1917, s. 246.

eşiniz olmuştu, sizle birlikte yaşlandı ve bu, bunca yıldan sonra insanın karısını kapı dışarı etme nedeni olmamalıdır. Şu anda bu sadece huzursuz bir evliliği mutlu bir birlikte yaşama dönüştürme meselesidir. Aklıma gelmişken söyleyeyim, o bugün yine –sadece bedensel– yaşının bütün eksikliklerine rağmen, evlenmekte olan cilalı ve tertemiz kadınların çoğundan kıyas kabul etmez şekilde daha fazla değerlidir. Ve son olarak –bunu siz de biliyorsunuz. Aksi halde, elinizden kaçırdıklarınız, sizin için sadece bir ceza işlevi görür ve böylece yine içsel bir ihtiyacı doyurursunuz.[119]

Mali düzenlemeleri ayarladıktan sonra, 1918 sonlarında, savaşın bitmesinin bütün hengamesi içinde, Almanya, Avusturya ve Macaristan'ın eski Merkezi Güçleri'ni süpürüp götüren art arda politik devrimlerin ortasında, sonunda boşanma gerçekleşti. Karışıklıktan ötürü Freud düğüne gelemedi. Yazgının, Freud'un, Ferenczi'nin evliliğini tartışırken sık sık anımsattığı bu iblisin, o gün söyleyeceği son bir sözü daha vardı. Ferenczi'nin, evlendikleri gün, 1 Mart 1919'da yazılan bir mektupta belirttiği gibi, yazgı yine önceki gibi esrarengiz Geza Palos kılığına girmişti:

İlk selamlarımız evliliğimizin tanığı olarak seçmiş olmaktan çok mutluluk duyacağımız sizedir. –

Düğün günümüzün trajik bir tesadüfle kesildiğini bilmek size ilginç gelecektir. G.nin boşandığı kocası Dr. Palos aynı gün bir kalp kriziyle aniden öldü; haberi zaten törenden önce almıştık.[120]

İki ay sonra Gizella ve Ferenczi birlikte kalıcı bir ev kurdular. Ferenczi taşınma esnasında eski yazılarını gözden geçirirken ilk kez şunu duyumsadı:

Bana Elma'ya karşı öğütler verdiğiniz andan itibaren kişiliğinize yönelik bir direnç geliştirmiştim. φα bir tedavi girişimiyle bile üstesinden gelinemeyecek ve bütün duyarlılıklarımdan sorumlu olan bir dirençti bu. Gönlümdeki bdş. güvenikliğe rağmen, sadık bir "oğul" olarak yine de bütün önerilerinize uydum, Elma'yı terkettim, şu andaki eşime tekrar döndüm, başka çevrelerden gelen sayısız ayartıya rağmen

119. *FFer 2*, Freud'dan Ferenczi'ye, 20 Kasım 1917, s. 249.
120. *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 1 Mart 1919, s. 333.

onunla birlikte kaldım...Öyle görünüyor ki ancak sizinle iyi ilişkilerde olduğum ve bunu sürdürebildiğim zaman hayatımda mutlu ve işimden memnun olabiliyorum. Yapım düşünülürse, başıma gelebilecek en iyi şeylere Frau G.de sahip olduğumun kavranması –bünyeme göre– sizinle içsel uzlaşmamın ilk meyvesidir.[121]

Gizella ile evlenme ve Freud'la uzlaşma Ferenczi'nin arzuları olmuş olabilir. Ama ikisinin de tamamen çatışmasız olmadığı belli oldu. 1920'ler boyunca dönem dönem Ferenczi, Elma'ya yönelik arzularının yeniden uyanmasından dolayı acı çekti. Gizella ile evliliğinden iki yıl sonra ve Elma'yla nişanlılığının neredeyse on yıl sonrasının ertesi günü, 1921 Noelinde Ferenczi giderek daha yakın arkadaş olduğu Georg Groddeck'e Freud'la ilişkileri ve analizi hakkında yazıyor; geriye dönük olarak Freud'un, hayatındaki Elma dönemine dair manevralarından yakınıyordu: "Analitik bir yorum değil, gerçek bir şey, genç bir kadın, bir çocuk ... istiyordum."[122]

Elma'ya yönelik arzu zaman zaman, özellikle de 1926-1927'de Gizella ile birlikte Amerika'da onun yanında vakit geçirirken yeniden yüzeye çıktı. Bir kez daha Gizella mükemmel çözümü bulmak amacıyla, kızıyla evlenebilmesi için ondan boşanmayı önerdi.[123] Freud'la uzlaşma da hiçbir zaman tam olmayacaktı. 1924'te, yine 1928 başlarında ve en ünlüsü Ferenczi'nin hayatının son yıllarında 1930'dan 1933'e kadar olmak üzere, terapötik deneyimleri üzerine çatışmalar su yüzüne çıktı.[124] Ferenczi'nin ilk ipuçları evliliğinden kısa süre sonra Groddeck'e yazdığı bu mektupta bulunan ve 1930'da aşikar hale gelen gücenikliği ve Freud'un bunu tam olarak analiz edememiş olması Freud'u 1937'de "Sona Eren ve Eremeyen Analiz" makalesinde Ferenczi'nin analizinin yararı sorununa değinmeye sevketti. Ferenczi'ye veda olan bu makalesinde

121. *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 12 Mayıs 1919, s. 356-357.
122. Ferenczi'den Groddeck'e, 25 Aralık 1921, *Sandor Ferenczi-Georg Groddeck: Briefwechsel* 1921-1933, s. 39'da.
123. Frederic'ten Vilma Kovacs'a mektup, 8 Ocak 1927, Ferenczi ve Groddeck'te, *Briefwechsel*, s. 94.
124. Ilse Grubrich-Simitis, "Six Letters of Sigmund Freud and Sandor Ferenczi on the Interrelationship of Psychoanalytic Theory and Technique", *International Review of Psycho-Analysis* 13 (1986): 259-277.

Freud, Ferenczi'nin kısa süren, ama yoğun analizini tümüyle başarılı olarak tanımlıyordu: "Sevdiği kadınla evlendi ve beklenen rakiplerinin dostu ve öğretmeni haline geldi."[125]

Ferenczi'nin 1911'den 1919'a kadar yaptığı mücadelelere dair Freud'un bu kısa özeti taraflıdır. Ve Freud olumsuz aktarıma dikkat etme yükümlülüğünü kabul etmemeye devam ederek, gerçekte hiçbir belirtisi olmamasına rağmen "onu harekete geçirmenin kesinlikle analist açısından aslında pek de dostane olmayan bir davranış gerektireceği"ni[126] belirtiyordu. Eğer Ferenczi bu sözleri okuyacak kadar yaşasaydı, ne kadar derin ve ne kadar kalıcı olduğuna karar vermek zor olsa da, çoğu zaman hissetmiş olduğu gibi, Freud'un annenin amacını benimsemesi ve kızına yasaklar koymasını tam da böyle pek de dostane olmayan bir davranış anlamına geldiğini hissedebilirdi. Ama o zaman sorması gerekirdi: Freud'un davranışları ne zaman aktarımla uğraşan bir analistin davranışlarıydı, ne zaman "gerçeklikte"ki dostunun davranışları?

Ferenczi'nin Gizella'yla evliliği, Gizella ve Elma ile oluşturduğu üçgen sorununu belki onun için sona erdirmedi ama, Freud'un da bu konuda fikir yürütmeye devam ettiğini gösteren kanıtlar vardır. Psikanalizin geleceğini ve ortodoksluğunu güvenceye almak için 1913'te oluşturulan Gizli Komite'nin altı üyesine Freud'un 1921 Eylül'ünde Harz dağlarındaki toplantılarında okuduğu "Psikanaliz ve Telepati" makalesinde bunun kanıtları bulunabilir. Bu makalede Ferenczi-Gizella-Elma-Freud dörtgeninin garip bir yankısı, esrarengiz bir tekrarı vardır.[127] Gerçekten de, Ferenczi'nin telepati konusunda yıllarca Freud'un konuştuğu kişi işlevi gördüğünü akıl-

125. Freud, "Analysis Terminable and Interminable", *SE* XXIII, 221.
126. Agy., s. 222.
127. Uygun bir "ensestiyöz" telepatik deney 1909'da meydana gelmişti. Ferenczi'nin halen Gizella'nın diğer kızıyla evli olan erkek kardeşi, Ferenczi'nin Gizella'ya Macarca yazmış olduğu bir mektup konusunda denemeler yapan kadın medyuma gönderilmiş; bu şekilde, Ferenczi medyumun telepatik güçleri aracılığıyla erkek kardeşinin Gizella'yla ilişkisi hakkında ne düşündüğünü öğrenmeyi ummuştu. Bkz. *FFer I*, Ferenczi'den Freud'a, 14 Ekim 1909, s. 82.

da tutarsak, bu makalenin esasında Ferenczi için yazılmış olduğundan kuşku duyulamaz. Ferenczi, Freud'un bu makaleye aldığı üçüncü olgu incelemesinde Jones, Abraham, Rank, Sachs ve Eitington'dan oluşan diğer izleyicilerden mutlaka daha fazla kendinden bir şeyler bulacaktı. Freud'un söylediğine göre, özgün olarak sunulması amaçlanan olgunun notları Viyana'da kaldığından, son dakikada eklenmiş bir olgu çalışmasıydı bu.

Psikanaliz ve telepati üzerine bir değerlendirmede yer alması beklenmeyen bir öyküdür bu, çünkü incelenmekte olan telepatik fenomenler analitik malzemeden çok daha az ilginçtirler. Bu yüzden, Freud'un malzemeyi birtakım amaçlar için kullandığı açıktır: Bu amaçlar analizdeki genç adamın grafolog Schermann'a danışarak biri psikanalitik, öteki kahinlikle ilgili olmak üzere iki "yorum" kümesi aldığını gösterip, böylece hem analist ile kahinin başarıları arasında bir karşılaştırma imkanı yaratmak, hem de kahinin öngörülerinin yargılanabileceği bir arka plan malzemesi sunmaktır. Burada bizi ilgilendiren şey, Schermann'la ilgili malzemeden çok, Freud'un anlatısının merkezindeki hastanın "aile romansı"dır. Bu kendine özgü aile romansının telepati hakkındaki bir öyküde gizlenmesi kuşkusuz Ferenczi'yi iki kat merakta bırakıyordu.

Genç adam bir *demi-mondaine*'e (kibar fahişe) felç edici bir şekilde bağlanmasından ötürü Freud'la analizdeydi. Analiz *demi-mondaine*'in gençliğinde yoğun olarak ilgilenmiş olduğu bir kadının ikamesi olduğunu açığa çıkardı; cömert ve sevecen *demi-mondaine*'de oluşturduğu acılar yoluyla bu kadından simgesel intikamını alabilirdi. Analiz genç adamın geçmişten getirerek tekrar etmekte olduğu sahneyi böylece aydınlattıktan sonra ancak ilerleyebilmişti:

> Düşlerinden, bir plan şekillendirdiğini ortaya çıkardım. Bu plan aracılığıyla eski aşkını çok incitmeden ya da ona maddi bir zarar vermeden ilişkisinden kaçabilecekti. Onun (kadının) ailenin genç dostuna çok düşkün olan ve görünürde onun (adamın) oynadığı gizli role dair hiçbir şey bilmeyen bir kızı vardı. O ise şimdi bu kıza evlenme teklif ediyordu. Kısa süre sonra plan bilinçli hale geldi ve adam bunu yü-

rürlüğe sokacak ilk adımları attı. Tasarılarını destekledim, çünkü çarpık bir şekilde de olsa, zor durumundan muhtemel bir çıkış yolu sunuyordu.[128]

Bununla birlikte, gerek Freud'un adamın düşlerine dair yorumları, gerekse Schermann'ın genç kızın el yazısına dair yorumları bu plandaki tehlikeleri işaret ediyordu:

> Bugüne kadar adamın *fiancee*'si (nişanlısı) olarak görülen kız giderek daha çelişkili bir tarzda davranıyordu ve analiz edilmesi gerektiğine karar verildi. Analizin sonucunda evlilik planı bırakıldı. Kızın annesi ile nişanlısı arasındaki ilişkilere dair tamamen bilinçdışı bir bilgisi vardı ve sadece Ödipus karmaşası nedeniyle ona bağlanmıştı.
>
> Tam bu sıralarda analiz kesildi. Hasta gelecekte kendi yolunu seçmekte özgürdü ve bunu yapacak yetenekteydi. Karısı olarak aile çevresinin dışından saygın bir kız (Schermann'ın olumlu bir yargı verdiği bir kız) seçti. Bu kez bir kez daha haklı çıkmasını umalım.[129]

Genç adamın durumu ile Ferenczi'ninki arasındaki koşutluk açıktır: Her ikisinin de evli bir kadınla kendilerini kurtaramadıkları uzun süreli ilişkileri vardı. İkisi de özgürlüklerini bir uzlaşmada arıyordu: Annenin kızı ile evlenmek. Freud'un 1921'deki olgu öyküsünde genç adamın öyküsünün sonu, nişanlısı ile annesi arasındaki cinsel ilişkilere dair bilinçdışı bilgilenme sorunu üzerinde odaklaşır. Freud'un 1911 Aralık'taki Gizella Palos'a mektubunda öne çıkardığı temadır bu. Bu mektupta Freud, Elma'nın temel amacının annesine saldırmaya dönük çocuksu arzusunun canlanmasından kaynaklandığını ve sonuç olarak annesinin sadece bir ikamesi, hem de zavallı bir ikamesi olduğunu kabul edemeyeceğini açık olarak görmüştü: "Temel güçlük şudur: İnsan hayat arkadaşlığını, erkeğin, sözcüğün tam anlamıyla annesinin sevgilisi olmasını gizlemek üzerine kurmak ister mi? Ve bunu öğrendiğinde, üstün bir şekilde kabullenip başedebileceğine güvenebilir mi?"[130] Freud'un 1921'deki olgusu gibi, 1911'de bütün düzenlemenin sağ-

128. Freud, "Psychoanalysis and Telepathy", *SE* XVIII, 91.
129. Agy., s. 192-193.
130. *FFer 1*, Freud'dan Gizella Palos'a, 17 Aralık 1911, s. 320-321.

lamlığı adamın arzularından bağımsız olarak genç kızın bilinçdışına bağımlıdır.

Ferenczi'nin öyküsü ile Freud'un hastasınınki arasındaki benzerlikler çarpıcıdır. Genç adam gibi, Ferenczi de 1915 sonlarında anne ile kız arasında seçim yapamamasından dolayı falcıların kehanetlerine sığınmıştı. "İkili bağ, *Frau G.* ve *Elma*, bilinçdışı fantazilerimde henüz çözülmedi. – Bir falcı dün *iki kere* evleneceğim "kehanetinde" bulundu. Son zamanlarda evlenmemin beklendiğini, ama gelini kendimden uzak tuttuğumu, evli bir başka kadının "beni çok sevdiğini" vs söyledi."[131] Bu benzerlikler o kadar akıl çelicidir ki tarihçiler genç adamla *demi-mondaine* öyküsünün Ferenczi, Gizella ve Elma'nın hafif kurgulanmış versiyonu olup olmadığını merak ederler. Nişanlının hızlı bir analitik çalışma için gönderilmesi Ferenczi'nin Elma'ya yönelik davranışına tesadüf olamayacak kadar çok benzemiyor mu? Daha kuşkulu psikanaliz tarihçileri, ki bunlardan son zamanlarda çok fazla mevcuttur, psikanalistler hastaları üzerine akıldışı öyküler anlattıkları için psikanalizi akıldışı görmeye hazırdırlar, genç adamın salt Freud'un bir icadı olduğunu, uydurma psikanalitik olgu yıllıklarını doldurmak için kafadan atıldığını düşünebilirler. Başkaları da genç adamı, Ferenczi'nin kılık değiştirmiş versiyonu olarak görmekte acele edeceklerdir. Freud'un Gizella'ya yazmış olduğu gibi, Elma ile Ferenczi'nin öyküsü pekala "çoğu zaman gerçek hayatta olduğu gibi dokunaklı bir sonu olan güzel bir roman"[132] gibi görülebilecektir. Öyleyse genç adamla *demi-mondaine*'in öyküsü de bir roman olamaz mı? Psikanaliz, gerçek gibi, kurgudan daha acayip olmakla birlikte, gerçekle sadece bu acayipliği paylaşıyor olamaz mı?

Bu olguda tersi oldu. 1911'de Elma Palos, Freud'la analize gönderildi; Freud'un telepati makalesinde nişanlı analiz için Helene Deutch'a gönderildi. Onun otobiyografisi, bu Schnitzlerci öykünün sahiciliğini doğrulamaktadır. Ancak, olguya ilişkin Freud'un anlatısının gizlemiş olduğu dikkate değer bir gerçeği de

131. *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 16 Aralık 1915, s. 95-96.
132. *FFer 1*, Freud'dan Gizella Palos'a, 17 Aralık 1911, s. 320.

açığa çıkarmaktadır: Genç kız aslında genç adamın *yeğeni*dir. Bu durumda adamın aşk yaşadığı anne, erkek kardeşinin karısıdır. "Kız nişanlandığı amcasının aslında amcası değil, babası olduğundan kuşkulanıyordu. Freud tarafından tedavi edilmiş olan amcanın kızın annesiyle gerçekte bir kez ilişkisi olmuştu. Nişanlısı ona ne zaman cinsel olarak yaklaşsa, hastamın hissettiği tiksinti, bunların kendi babasının cinsel amaçlı yaklaşımları olabileceği korkusunun ifadesiydi."[133] Mecazi anlamda ensestle başlayıp sonunda gerçekte var olan, yani teolojik ya da yasal enseste yaklaşan bir şeye vardık. Freud'un telepati olgusu, erkek kardeşinin karısıyla ilişkisi olan ve nişanlısının babası olduğuna inanan yeğeniyle evlenmeyi planlayan bir genç adamın olgusuydu.

Bu ensestiyöz ilişkilerde bile Freud niyetlenilen ensestiyöz evliliğe müdahale etmenin analitik olarak uygun olduğunu düşünmedi. Tamamen tersi: Bunun "çarpık" olduğunu kabul etse bile, genç adamın planını destekledi. Freud'un, nişanlının erkek hastasının yeğeni olması gibi önemli bir olgudan ayrıca söz etmediği zaman bile, çözümü "çarpık" olarak nitelediğine dikkat edin; çarpıktır, ama belki de eski sevgilinin kızıyla evlenmek "zor bir durum" için uygun bir çözümdür. Telepati üzerine bu makaleyi dinleyen Ferenczi için burada gizli bir mesaj vardı; Freud'un bir kez daha sonsuz üçgene müdahale etmesi, ensestin erdemlerini ve âşık gençlerin haklarını savunması gerekmişti. Bir kez daha esas erkek karakterin ensestiyöz planı boşa gitmişti; ama bir kez daha, Freud'un ima ettiğine göre, Freud'un plana muhalefetinden dolayı değildi bu. Pratik etik alanında, ister hastalarla olsun, isterse meslektaşlarla, Freud'un normları hiçbir şekilde geleneksel değildi.

Freud genç nişanlının adamın yeğeni, onun erkek kardeşinin kızı olduğunu neden gizledi? Ferenczi'nin olgusunda bu, Elma'nın, (Ferenczi'nin) erkek kardeşi Lajos'un baldızı olmasına uygun düşmektedir. Freud'un olgu öyküsünde genç adamın sevgilisinin, erkek kardeşiyle evli olması, suskunlukla geçiştirilmiştir; aynı şe-

133. Helene Deutch, *Confrontations with Myself* (New York: Norton, 1973), s. 135.

kilde Ferenczi'nin mektuplarında ve analizinde erkek kardeşleri, özellikle sevgilisinin damadı olan erkek kardeşi konusunda somut pek az şey görülür.

Ve böylece Ferenczi için baba-oğul ekseni kadar "erkek kardeş karmaşası" etrafında da dönen eşcinsellik sorununa geri geliriz. Freud da Ferenczi'nin eşcinselliğini bebek arzusunun ve anneden intikam alma isteğinin ardındaki temel yönlendirici kuvvet konumuna yerleştiriyordu: "*O*nun durumunda eşcinselliğinin zorunlu olarak bir çocuk talep ettiği ve içinde annesine karşı çocukluğun en güçlü izlenimlerinden kaynaklanan bir intikam duygusu taşıdığı bellidir."[134] Freud'un Ferenczi'nin analizine ilişkin göndermeleri genellikle Gizella Palos'un kocası ve Ferenczi'nin rakibi Geza Palos figüründe odaklanır.[135] Ama öteki erkek kardeş, gerçek erkek kardeş Lajos'un da önemli bir rolü vardı. Ferenczi ile Gizella'nın evliliğe doğru işleri hızlandırma kararı sonunda 1918'de alındığında, ailenin çeşitli üyeleri çarpışma için cepheleştiler. Elma annesine destek verdi, ama "-çok daha 'dünyevi' bir doğası olan- kız kardeşi olacakları düşünerek titriyor; kocası da (erkek kardeşim) kesinlikle sert bir muhalif. Onun da yasal argümanlarla Palos'a yardım edip etmediğini bekleyip görmemiz gerek."[136] Bir kez daha ilginç bir senaryoya rastlıyoruz: Erkek kardeşiyle evlenmek isteyen kaynanasının, karısının babasını boşama niyetine sert bir şekilde karşı çıkan bir adam. Ferenczi'nin arasıra Gizella'nın kız kardeşiyle yatmasında bulunan ensestiyöz güçlerden söz etmesek bile, Ferenczi'yi sevgilisiyle ve onun kızıyla birbirine bağlayan daha klasik Freudcu ensestiyöz güçlerin yanısıra, erkek kardeşi ile arasında da işbaşında olan apaçık ensestiyöz güçler vardı.

Ferenczi'nin öyküsü ve genç amcanın öyküsü açıkça göstermektedir ki Freud ister cinsel, ister psikanalitik ensest olsun, ister güdülenmesi daha çok eşcinsel karakterde, isterse karşıcinsel olsun, ensesten korkuya kapılmıyordu. Aşağıdaki sözlerin yazarından başka türlüsü beklenebilir miydi? "Sadece kabul edilemez

134. *FFer 1*, Freud'dan Gizella Palos'a, 17 Aralık 1911, s. 320.
135. Bkz. örneğin, *FFer 2*, Freud'dan Ferenczi'ye, 17 Ekim 1915, s. 83.
136. *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 8 Nisan 1918, s. 276-277.

değil, çelişkili de geliyor, ancak, yine de şu söylenmelidir ki aşkta gerçekten özgür ve mutlu olacak biri kadınlara saygısının üstesinden gelmeli ve annesi ya da kız kardeşiyle ensest düşüncesiyle uzlaşmaya varmalıdır."[137] Bunlar Freud'un, Ferenczi'nin anneye ve kız kardeşe saplanıp kalmış olduğuna dikkat çektiği mektubu Gizella'ya gönderdikten birkaç gün sonra tamamlamış olduğu sözlerdir. Freud öyle görünüyor ki Ferenczi'nin açmazını ve arzularını çok fazla zihninde taşıyordu. Çalışma tarzının bu olduğu sonucunu çıkarabiliriz: Divandan ve mektup torbasından yoluna düşen gündelik malzemelerle. Psikanaliz mutlaka doğrudan değilse bile, gerçekten inşa edilmişti.

Ensest, hatırlayalım, mükemmel bir psikanalitik temadır. Ve şimdi genç amcanın ensest olgusuyla daha da dikkati çeken Ferenczi, Gizella ve Elma'nın durumu, Freud ve Ödipus karmaşasının gerektirdiği gibi özellikle ensest üzerine odaklanmanın etik sonuçlarını bize anımsatmalıdır. Freud'un ensest ve cinayet gibi etik hayat ikilemlerine karşı tutumu sözcüğün en iyi anlamında ahlâkın dışındaydı: Onun "bilimsel" veya "pozitivistik" (bazılarının Nietzscheci diyeceği) tutumunun doğalcılığı bu bakımdan gayet açıktı. Her zaman zararlı etkileri olan süperego onun psikanalitik biliminin temel bir keşfiydi.[138]

Freud'un ensest sorununa kendine özgü ahlâkdışı tavrını açıklamak için Freud'un Marie Bonaparte'a yanıtından daha iyi bir başlangıç noktası olamaz. 1930'larda onun erişkin oğlu Peter'le cinsel ilişkileri olduğu düşünülüyordu. Peter, bu arada, yakın zamanlarda annesinin sevgililerinden biri olan Rudolf Loewenstein'la analize girmeye karar vermişti. Bunun tam olarak nedeni de söz konusu analist/sevgiliye karşı duyduğu cinsel kıskançlıktı. 1932'de Peter annesine şöyle diyordu: "Sizinle bir gece geçirseydim, bu beni iyi-

137. Freud, "On the Universal Tendency to Debasement in the Sphere of Love" (1912d), *SE* XI, 186. Bkz. *FFer 1*, Freud'dan Ferenczi'ye, 26 Aralık 1911, s. 322 ve *FJung*, 290F, 31 Aralık 1911, s. 475. Bir yıl önce taslağı çıkarılan bu yazı anneye ensestiyöz saplanıp kalmanın etkilerine ayrılmış bir makaleye geri dönmesi için çok uygun bir andı.

138. Freud'un düşüncesinin bu yönünün Rieff'ten daha iyi bir açıklaması henüz yoktur, *Freud*.

leştirebilirdi."[139] Her zaman erosun terapötik güçlerinin savunucusu olan Marie'nin hem erotik olarak, hem de annelik kaygısından dolayı aklı çelinmişti. Freud'dan öğüt istediğinde onun yanıtı, ensest sorununun yamyamlığın yasaklanmasına çok benzediğiydi: "Hayvan eti yerine insan eti yemeye karşı bir neden ileri sürülemez. Yine de çoğumuz bunu tamamen imkansız buluruz...Ensest bize bu kadar uzak değil, aslında yeterince sıktır bile...Tek tek istisnai olgularda ensest bugün bile zararsız olurdu...[Ancak] bu ihlali insanın karşısında tamamen çaresiz olduğu suçluluk duyguları izle[yebilir]"[140] Uygarlıkla eşanlamlı olan temel yasakların bir dayanaklarının bulunmaması, yasaklanan eylemlerin ve itkilerin bir tarihsel uğraktan diğerine, bir kişiden diğerine çok fazla değişebileceği anlamına gelir: "İlerde öyle kültürel gelişmeler önümüze çıkabilir ki bugün tamamen izin verilebilen birtakım isteklerin doyurulması da (tıpkı bugün yamyamlığın olduğu gibi) kabul edilemez olabilir."[141]

Marie Bonaparte kuşkusuz Freud çevresinin cinsel olarak daha aşırı olanlarından biriydi. Sayısız sevgilisi vardı ve soğukluğunu iyileştirmek umuduyla klitorisine üç cerrahi müdahaleye boyun eğmişti.[142] Onunla birliktc ensestin terapötik değerinin ciddi bir sorun olarak ele alınmasına yönelik bir olasılık doğduğunu görüyoruz; ve bunun çıkar yol olup olmayacağı konusundaki karar ne Freud, ne de Bonaparte için etik değerlendirmeler içermemektedir. Ve burada Bonaparte'ın bu durumunun (erişkin oğluyla cinsel ilişki düşünen bir annenin durumunun) ensest tabusunun evrenselliğini tartışan (ve tartışmaya devam eden) antropologlar için olduğu kadar psikanalistler için de enseste ilişkin temel bir anlayış olduğunu belirtmeliyim. Ensestin yasadışı planlar ya da kutsal şeylere karşı ortak saygısızlık değil de, çocuklara tecavüz üzerine modellenen bir suç olarak düşünülmesi ilk analistlere yabancı bir kavramdır.

139. Celia Bertin, *Marie Bonaparte: A Life* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1982; Londra ve Melbourne: Quartet, 1983), s. 184.
140. *J III*, 484, Freud'dan Bonaparte'a alınmış, 30 Nisan 1932.
141. Freud, *The Future of an Illusion*, *SE* XXI, 11.
142. Bkz. Appignanesi ve Forrester, *Freud's Women*, s. 329-348.

Nihayetinde Ödipus karmaşası adını suçun erişkin failinden almıştır. Çocuğun Ödipal arzuları erişkin arzuları modeline göre anlaşılmalıdır; Ödipal çocuğun bakış açısından erişkinlerle çocuklar arasında temelde bir fark yoktur. Erişkinlerin dünyası ile çocukların dünyası arasına, tehlike ile saflık dünyası, zındık ile kutsanmış, manipülatörlerle kurbanlar arasına ilksel bir ayrılık sokan sadece erişkinlerdir.[143]

Bunu profesyonel sözleşmeli ilişkilerin tezahürü olarak görmek psikanalizde yeterince sık raslanan bir görüştür. Bunu *Psikanalizin Ayartmaları* kitabımda tartıştım. İdeal olarak hasta ile analist sözleşmeli bir ilişkiye girerler; bu ilişkide hastanın bağımlı olduğu yakınlarının ve sevdiklerinin baskısından özgür olması başarılı bir analizin zorunlu koşuludur. Freud Loe Kann'ın resmi bir nikahı olmayan kocası Ernest Jones'a mecbur olduğu duygusundan kurtulmasını, analizinin ilerlemesi için özellikle şart olarak görmüştü; kocası Jones ve analisti Freud'la ilişkilerindeki bir krizin doruğundayken Freud, Jones'a şöyle yazıyordu:

> Size olduğu kadar bana karşı da tavırlarında bir değişiklik var. Tedavi devam ettiği sürece kendini özgür görüyor ve psikanalizin kurallarına göre bunu yapmaya hakkı var. *Kendini böyle bir konuma sokmasından memnunum, yoksa ben onu buna zorlamaya mecbur olacaktım.* Onun hekimi olarak hareket etmem gerektiği sürece, arkadaşınız rolüne devam edemezdim. Hekimlik dışında her şeyi unutmam gerekiyordu. Şimdi bu bana doğal geliyor, diğer bütün amaçları bir yana bırakarak onun düzelmesi için çalıştığımı (sizin için değil) biliyorsunuz.[144]

---

143. J. M. Masson'un *The Assault on Truth: Freud's Suppression of the Seduction Theory*'ndaki son bölümden alınan bir tema (Londra: Faber and Faber, 1984). Şunlara da bkz. Martin Stanton, *Sandor Ferenczi: Reconsidering Active Intervention* (Londra: Free Association Books, 1990); Claude Lorin, *Sandor Ferenczi: De la medicine a la psychose* (Paris: Presses Universitaires de France, 1993); W. B. Lum, "Sandor Ferenczi (1873-1933): The Father of the Empathic-Interpersonal Approach. Part Two: Evolving Technique, Final Contributions and Legacy", *Journal of the American Academy of Psychoanalysis* 16 (1988): 317-347.

144. FJones, Freud'dan Jones'a, 10 Şubat 1913, s. 192; altı çizildi.

Daha önce gördüğümüz gibi, Freud'un Elma'ya karşı tutumunda bu görüşün ipuçları vardır. Onu şöyle anlatıyordu: "Çok kendine yeten bir şekilde davranıyor ve şu anda yardım istemiyor. Artık kendisi oldu...Şimdi iyi hasta rolü de oynamıyor."[145] Böylece ideal hastasının, yani, karşıaktarımını güçlü bir şekilde harekete geçiren hastanın, *ilgisiz* hasta olduğuna işaret ederek şöyle ekliyordu: "Sadece bana böyle ilgisiz olduğu için, bu kadar iyi gittiğine inanıyorum. Şimdi doğal olarak ona daha çok değer veriyorum, ve bu durumla bağlantılı olan tehlikeye yakından bakmaya devam etmek istiyorum."[146] Birkaç yıl sonra Freud biraz hayalci bir şekilde, hastanın mali açıdan ve duygusal olarak bağımsız olmasını talep ettiğini ilan etti: "Savaştan önceki yıllarda *sui juris* (tam ehliyetli), hayatının temel ilişkilerinde başka birine bağımlı olmayan bir hasta olmadıkça onun tedavisini üstlenmemeye yönelik bir kural izledim."[147] Başlıca tehlike her zaman yakınlardı: "Psikanalitik tedavilerde akrabaların müdahaleleri kesin bir tehlikedir...İşin bütününden uzak durmaları sağlanamaz."[148]

Psikanalizin sözleşmeli ilişkilerin kamusal dünyasına mal olması ile birlikte ekonomik olarak bağımsız hasta ideali, Aydınlanma liberallerinin ve İngiliz faydacılık geleneğinin mirasçısı olan Freud'un hiçbir zaman ayrılmadığı bireyciliğin bir parçasıdır. Yine de Ernest Gellner'in Aydınlanma bireyciliğinin neden olduğu rasyonel öz-çıkar hesapları yapan çağrışımcı psikolojinin kısırlığına işaret etmesi oldukça yerindeydi. Freud'un içgüdüselliğe ve içsel karmaşıklığa vurgusu buna bir karşı çıkıştı.[149] Ancak, kendi koşullarında bile ve Freud'dan önce de rasyonel bir egoist öz-çıkar psikolojisi –ya da ekonomisi–, yüksek din, ahlâk ve görev ideallerine başvurarak zayıflatılabiliyordu. Psikanaliz bu muhalefet

145. *FFer 1*, Freud'dan Ferenczi'ye, 13 Mart 1912, s. 357.
146. *FFer 1*, Freud'dan Ferenczi'ye, 13 Mart 1912, s. 357; "son derece ilgisiz" sözleri orijinal metinde İngilizcedir.
147. Freud, *Introductory Lectures*, *SE* XVI, 459-460.
148. Agy.
149. Ernest Gellner, *The Psychoanalytic Movement or the Cunning of Unreason* (Londra: Paladin, 1985).

kaynağını ortadan kaldırdı, böylece bireyci dürüst insan görüşünü serbest bıraktı: "Dürüst insanın egoizmi konusunda samimi olması, öz-çıkarını gizleyip bunlardan utanç duyması gerektiğini hissettiren uyarılardan çekinmemesi için ahlâki özlemlerin patolojisini sergileyen bir bilime ihtiyacı vardı."[150] O halde psikanalist her yerde, ama en katı biçimde bireyin ailesinde gizlenen örtülü ilişkiler ve ikiyüzlülükler ağına karşı kamunun haykırışını temsil edecek olan kişidir. Psikanalist, hasta ancak nörozun sahtekarlığının ve ikiyüzlülüğünün içine yerleştiği bütün bağlardan koparsa, onu bir iyileşmenin habercisi olan bir dürüstlük düzeyine yükseltmeyi umabilir.

Freud'un uygulamaları konusunda bildiğimiz her şeyden bellidir ki bu bağımsız hasta ideal bir tipti, pratikte hiçbir zaman gerçekleşmemişti, belki de kendi idealizasyonuydu. Aslında onun uygulamalarının gösterdiği şey, hastalarının gerek analizin içinde, gerekse dışındaki ilişkilerinin karmakarışık "ensestiyöz" karakteridir. Özellikle taraftarları ve müritleriyle uğraşırken (kim hastalar ile taraftarlar arasında kesin bir çizgi çekebilir?), onların kişisel yaşamlarının karmaşık örgüleri çoğu zaman içiçe dokunarak ensestiyöz analitik aktarımların resimlerine dönüşmüşlerdir.

Gerek 1911'de, gerekse 1920'lerde Ferenczi'yle birlikte bu işlerin mantıksal uzantısını görüyoruz: Analitik ve aşkla ilişkili biçimler arasında kafasına göre değişiklikler yapmak, analizi ilerletmek için aşkı kullanmak ve aşk zorluklarla karşılaştığında aşkı ilerletmek için analizi kullanmak. Freud psikanalizin ancak bağımsız, özgür faillerle çalıştığını ileri sürmüş olabilir, ama gerçekte hastaları genellikle ensestiyöz ağlara mahkumdular.

Modern anlamda evliliğin iki bağımsız fail arasındaki bir sözleşme olduğu görüşü bir dayanak kazanmış olduğu için, evlilik anlayışları değişmekte olabilir, ama gerçeklik, özellikle Yahudi çevrelerde, çok daha sıkı bir şekilde oluşturulan ilişki ağlarından yanaydı. Sanırım Freud'un telepati üzerine makalesinde söz konusu olan genç adamın bir Yahudi olduğunu çıkarsayabiliriz,

150. Rieff, *Freud.*

çünkü amca ile yeğen arasındaki evlilikler Yahudi hukukunda ensestiyöz değildi.[151] Freud'un kendi babasının ve üvey erkek kardeşinin gençken ona yeğeni Pauline'le evlenmesinin iyi olacağını telkin ettiklerini anımsamamız yararlı olabilir; bu planın anılarının Freud'un Gizella Fluss'a ve onun annesine ilk aşkıyla bir karışımı, "Ekran Anılar" makalesinde analiz edilmişti. Metaforik ve hakiki anlamlar arasında bir yerde bulunduğu anlamda ensestiyöz birleşmeler ondokuzuncu yüzyıl sonlarında Yahudi çevrelerinde sıktı; gerçekten de, yeni yeni gettolarından çıkan Yahudiler genellikle ensestiyöz evlilikleri ve sık görülen nörozlarına neden olan üremeleri yüzünden hakarete uğruyorlardı.[152]

Freud'un kendisi de *Totem ve Tabu*'da Katolik Kilisesi'nin "erkek ve kız kardeşler arasında evlenmeye karşı getirilen eski yasakları, kuzenler arasında evlenmeye, hatta sadece manevi akrabalar (vaftiz annesi, vaftiz babası, vaftiz çocukları) olan kişiler arasında evlenmeye dek genişletti"ğini[153] kaydederken, Katolik Avusturya'da bulunan çok daha geniş kapsamlı ensest tanımına dikkati çekiyordu. Freud'un kendi cinsel arzuları nesne olarak kesinlikle çocuklarının vaftiz annelerini almıştı.[154]

Cinsel arzunun ancak ilişki bir anlamda kuraldışı olduğunda ortaya çıktığı kuramını da onaylamak zorunda değiliz; profesyonel yakınlık ağları ve aile bağları, Freud'un tipik Yahudi çevresinde sımsıkı içiçe geçmişti. Sadece üvey yeğeniyle evlenmeyi düşünmekle kalmamıştı; Martha Bernay'ın erkek kardeşi Eli, Sigmund Freud'un kız kardeşi Anna ile evlenmiş olduğundan, Sigmund aslında eniştesinin kız kardeşiyle evlenmiş oldu. Kendisinin psikanaliz öncesinde belirgin olan profesyonel-olan ile aileviolanın hayırlı bir şekilde birbirine karışması anlayışı, Sandor Fe-

151. Geçerken, Yahudilerin yasaklanmış cinsel ilişkilerle ilgili kurallarının bu kendine özgülüğünün, Freud'un 1890'larda kimi zaman neden cinsel açıdan doymak bilmez babanın kimliğini gizleyerek onun yerine "amca"yı koyduğunu açıklayabileceğini ileri süreceğim. Örneğin, bkz. *Studies on Hysteria, SE* II, 134n2'deki Katharina olgusu.

152. Sander Gilman, *Freud, Race and Gender* (Princeton: Princeton University Press, 1993), s. 109 vss.

153. Freud, *Totem and Taboo, SE* XIII, 9.

154. Bkz. Appignanesi ve Forrester, *Freud's Women*, 4. Bölüm.

renczi'yle 1908 yazında ilk kez karşılaştıklarında, onu en büyük kızı Mathilde için çok uygun bir koca adayı yapmıştı.

Ferenczi-Elma-Gizella üçgeni bile bir parçası olduğu ağ nedeniyle bu evliliği bekleyen yolu açmıştı. Ferenczi ara sıra, 1909 başlarındaki dil sürçmesinin de gösterdiği gibi, anne-kız fantazi yapısının pekala farkındaydı: "[Konferansımda] Moebius'un, erkeklerin daha uzun süre aktif bir seks hayatları olduğu görüşünden söz ettim ve erkeğin eski sevgilisinin kızıyla evlendiği olgular konuşuldu. Ama ben böyle bir eylemin haklı görülebileceğini söylemek yerine "haklı görülemez" dedim. Sizinle yeni yaptığımız konuşma bu sürçmeyi açıklayacaktır."[155] Eğer bu sürçme bir fantaziden doğduysa, "ensestiyöz" ilişkilerin gerçekliği bu fantazinin yolunu oldukça uygun bir şekilde hazırlamıştı. Unutulmamalıdır ki Ferenczi erkek kardeşinin kaynanası olan evli bir kadınla ilişkiye girmişti ve muhtemelen, erkek kardeşi Magda ile evlenebildiyse, kendisi niçin Elma ile evlenemesin diye aklına gelmişti. Gerçekten de tıpkı Jung'un ilk analitik hastası, sevgilisi ve öğrencisi Sabina Spielrein'ın Freud'la yazışmalarına, onun için evlilikle ve meslekle ilgili krizi somutlaştıran bir figüre dönüşmeden önce ilk kez anonim bir olgu öyküsü kılığında girmesi gibi, Ferenczi'nin 1900'den beri sevgilisi olan Gizella Palos'tan Freud'a 1909'da ilk söz edişi de[156] şu ilginç formülde olmuştu: "küçük erkek kardeşimin şimdiki kaynanası."[157] Şimdi kaynana kuramına geçiyorum.

Şimdi, Freud'un zamanını yalnızca başka kişilerin ensestiyöz ilişkilerini analiz ederek geçirmediğini; ensest konusunda kuramsal makaleler de yazdığını anımsamanın zamanıdır. Ödipus karmaşası, en erken ensestiyöz bağlılıklarımızın etkilerinden kaçmanın olanaksızlığı üzerine bir kuramdır; bu itkilerin her yerde, her zaman bulunduğuna ve önemine, ensestiyöz itkilerin arzunun daha sonraki bütün kılıkları için temel bir konumda olduğuna dair bir kuramdır.

155. *FFer 1*, Ferenczi'den Freud'a, 11 Ocak 1909, s. 35.
156. *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 17 Ekim 1916, s. 141.
157. *FFer 1*, Ferenczi'den Freud'a, 14 Ekim 1909, s. 82.

Ferenczi'nin Elma ve Gizella ile krizli dönemine raslayan 1911-1912'ye doğru Ödipus karmaşası iki yaşındaydı[158] ve şüphesiz layık olduğu yere gelmişti. Freud 1911 yazında ensestin antropolojik yönlerini araştırmaya koyulmuştu, bu yeni ilgi alanını benzer bir konuda çalışan Jung'dan ve diğer müritlerinden büyük ölçüde gizli tutuyordu. Ferenczi en ilginç analitik hastası olan Elma'yla giderek daha fazla ilgilenir olduğu için ondan gelen mektup akışının kuruduğu 1911 sonları boyunca Freud ensest tabusunun kökeni konusunda uğraşıp duruyordu. Daha sonra dört denemeden oluşan *Totem ve Tabu*'ya dönüşen kitabın "Ensest Korkusu" başlıklı ilk denemesi 1911 Noel'i civarındaki haftalar içinde bitmişti. Kısa bir denemedir bu ve karakteristik olmayan akademik hantallığı Freud'un Mayıs 1913'te yazılmasının bitişinden sonraki gün yayımlanan bütün kitaba ilişkin yargısını yeterince haklı çıkarmaktadır: "İçerde uyuyan prensesi kim öpmek isterse, mutlaka birkaç dikenli literatür ve makale çitini aşması gerekecektir."[159] Bu ilk deneme görünüşte çok az psikanalitik önem arzetmekte, sadece totemizm kurumu üzerine antropolojik literatürün gözden geçirilmesinden oluşmaktadır. Freud'un bu literatürden çıkardığı önemli sorun, egzogami kuralıdır: "aynı totemden olan kişilerin birbirleriyle cinsel ilişkilere girmesine ve sonuç olarak evlenmelerine karşı olan bir yasa."[160] Deneme, bu yasaklamanın karakterinin incelenmesine ayrılmıştır; ancak onyedi sayfanın sonunda etnografik dikenlerden (Frazer, Durkheim, Westermark vd.den uzun uzun alıntılardan) oluşan çalıdan çıkar ve Freud'un "ilginç" bularak Ferenczi'nin dikkatini çektiği pasajları keşfederiz.[161] Freud'un antropoloji yazarlarını arkada bırakıp uygar ırkların psikanalitik bilgisine dönmesini sağlayan konu aslında denemesinin uyuyan güzelidir –yani, kaynana.

Sir James Frazer şöyle yazmıştı: "Cahil vahşilerin kay-

158. Ödipus karmaşasının ortodoks olmayan bu tarihlemesi benim *Language and the Origins of Psychoanalysis* yapıtımda ayrıntılı olarak tartışılmıştır (Londra: Macmillan/New York: Columbia University Press, 1980), s. 84-96.
159. *FFer 1*, Freud'dan Ferenczi'ye, 23 Mayıs 1913, s. 486.
160. Freud, *Totem and Taboo*, *SE* XIII, 4.
161. *FFer 1*, Freud'dan Ferenczi'ye, 12 Haziran 1913, s. 491.

nanalarını seyrederken yaşadıkları korku ve dehşet, antropolojinin en bilinen olguları arasındadır."[162] Freud "kaynananın damatla psikolojik ilişkisindeki bir şeyin onlar arasında düşmanlığı beslemesini ve birlikte yaşamalarını güçleştirmesini" herkesin yaşantısına ilişkin bir veri olarak alır. Frazer'ın başlangıç noktasına eklediği tartışmada Freud, kadının damadına tepkisinin ve adamın sevdiğinin annesine tepkisinin tamamen ayrı kaynakları olduğuna dikkat etmesi açısından ilginç bir şekilde tarafsızdır.

> Adamın tarafından bakıldığında, hiçbir şeyin, cinsel duygularından doğan aldatıcı aşırı değer-vermeyi engellememesi isteği söz konusudur. Kaynanasının görünümü genellikle böyle bir engellenmeye neden olur, çünkü adama onun kızını anımsatan birçok özelliği vardır, ancak, karısını sevdiren gençliğin bütün çekiciliklerinden, güzellikten ve manevi körpelikten yoksundur.[163]

Kadının bakış açısı tamamen farklıdır:

> Psikoseksüel ihtiyaçları evliliğinde ve aile hayatında doyum bulması gereken bir kadın genellikle doyumsuz kalma tehlikesinin tehdidi altındadır, çünkü evlilik ilişkisi erkenden sona ermiş ve duygusal hayatı sakinleşmiştir. Bir anne yaşlandıkça kendini çocuklarının yerine koyarak, onlarla özdeşleşerek bundan kurtulur...Bir annenin kızıyla ahenkli özdeşimi kolaylıkla kızının sevdiği adama âşık olması kadar ileri gidebilir...Ve çok sık olarak aşkının yasaklanmış, sevecen unsurlarının daha ağır bir şekilde baskılanabilmesi için sert, sadistik tarafları damada yöneltilir.

Ama Freud damada bir kez daha döner:

> Enseste karşı mevcut olan engelden dolayı (damadın) aşkı, çocukluğunda sevgisinin odaklandığı iki figürden (annesi ve kız kardeşinden) bunlara göre modellenen bir dış nesneye kayar. Kendisinin ve kız kardeşinin annesinin yerini kaynana alır. İçindeki her şey buna karşı savaşsa da, özgün seçimine geri dönme itkisi duyar... Duy-

162.James George Frazer, *The Golden Bough*, 2. Basım (Londra: Macmillan, 1900), I, 288.
163. Freud, *Totem and Taboo*, *SE* XIII, 15.

gularının karışımında bulunması muhtemel olan bir nebze tedirginlik ve kötü niyet aslında onun (kaynananın) da ona (damada) enseste yönelik bir çağrıda bulunduğundan kuşkulanmamıza neden olur; aşkını kızına aktarmadan önce, daha sonra kaynanası olacak kadına açıkça âşık olan adamlara dair olayların seyrek olmaması da bunu doğrular.[164]

Bu, Freud'un bütün eserlerinde kaynana konusunda bulunan tek pasajdır. Bu tartışmanın neredeyse kesin olarak tam da Freud'dan Ferenczi, sevgilisi ve kızının nazik ilişkileriyle ilgilenmesinin istendiği 1911 Noel'inde yazılmış olmasının bir tesadüf olması zordur. Sandor Ferenczi ve Gizella Palos bu kaynana portresinin uygar toplumlardaki yaşayan örneğidirler. Freud'un metninde bu örnek çok uzak ilkel kabilelerden alınan öykülerde yankısını bulur. Ferenczi'nin 1930 başlarında Freud'u kötülemeye meraklı olduğu zamanlarda onun çalışma yöntemi hakkında belirttiği gibi: "Onun parlak fikirleri genellikle –sanki– ışık çakmaları gibi göz kamaştıran ve şaşırtan tek bir olguya dayanıyordu."[165] Ferenczi ve Gizella ayrıcalıklı örnekler olmuş, pekala Freud'un hayattan alınan bu portreyi yaratabilmesi için ona bilmeden poz vermiş de olabilirlerdi. Bununla birlikte, daha önce gördüğümüz gibi, bu portrenin dayandığı figürler sadece onlar değildi. Bu Sigmund Freud ile Frau Fluss'un, Sigmund Freud, Emmeline Bernays ile onun iki kızı Martha ve Minna'nın da portresidir.

Bu bölümü Freud'un eserlerinden bir kısmının, bunlar arasında bulunan genç adam ile *demi-mondaine* tasviri ve *Totem ve Tabu*'dan kaynanayı tartışan üç sayfanın nasıl yazıldığını gösteren –bu üç sayfanın dayandığı bazı malzemeleri, kanıtları gösteren ve bunların büyük oranda ilkel insanlara dair etnografik çalışmaların aslına sadık özetlerinden oluşan "Ensest Korkusu" başlıklı biraz kuru bir denemeye ışıldayan bir mücevher gibi niçin eklendiklerini gösteren– bir bölüm olarak okumak mümkündür. Psikanalistlerin ve

164. Agy., s. 12-16.
165. Ferenczi, *Clinical Diary*, 4 Ağustos 1932, s. 185.

onların en yakınındaki kişilerle en sevdikleri kişilerin kuraldışı yakınlıkları, uygar insanların ensest ağı, bu sayfaların canlı kanıtlara dayalı temelini oluşturur. Freud'un hiçbir zaman bu ağların katılımcı-gözlemcisinden başka bir şey olmadığı çok açıktır; kimsenin anlaşılır bir şekilde kuramdan bağımsız gözlemler olarak düşünmek istemediği şeylerden anlam çıkarmıştır. Kaynana figürü ensestiyöz ağların karmaşık dokusundan çıkar. O (kaynana) elbette Freud'un düşündüğü şekliyle, Ödipus karmaşasının sadece bir versiyonudur ve Freud'un çalışmalarındaki daha kuramsal diğer temaların da bir parçasıdır. Ödipus karmaşasının herkesin çocukluğunda uğradığı evrensel bir kavşak olduğu iddiası bir yana bırakılsa bile, bütün bu ensestiyöz ağların Ödipus karmaşasının belirtileri olduğunu ileri sürmenin gücünü de görebiliriz. Ödipus karmaşası –ve onun belirtilerinden biri, her yerde her zaman bulunan tabu kaynana figürü– araştırdığım bütün ensestiyöz ağların basitleştirici ve bu yüzden de açıklayıcı ilkesidir. Wladimir Granoff'un önerdiği gibi ona yeni bir isimle Freud karmaşası diyerek bazı karışıklıkları giderebiliriz;[166] bir açıklamaya dönük alçakgönüllü bir ruhla onu Freud'a ve onun yakın çevresine de bağlayabiliriz. Ama bu bakımdan açık fikirli olmakta bir erdem bulunabileceğini düşünüyorum, çünkü peşine düştüğüm ensestiyöz ağları başka bir kültürel bilinçdışı terimi olarak da ele alabiliriz.

Ferenczi, Gizella ve Elma'nın uzun (ömür boyu) sürmüş serüvenleri sırasında Freud'un eylemlerinden çıkarılabilecek en basit ders nedir? Onu taşralı hayal gücü ve ikiyüzlülüğün (iki bakımdan: analiz açısından ve kendi eylemleri açısından) sınırlılıklarından dolayı engellenmiş olmakla suçlayabilirdik. Freud'un, ister bir arkadaş, isterse bir analist olarak olsun, nihayetinde kendi eylemlerinin etkilerine gözleri kapalıydı. Ama gözü kapalılık hayalgücünün sınırlılıklarına –kentli ve kültürlü olmada şaşırtıcı bir kusura– bağlıydı. 1911'de Ferenczi'ye, Elma'yla evlenmemesi

166. Wladimir Granoff, *Filiations* (Paris: Editions de Minuit, 1975).

için öğüt veriyordu, ama aynı zamanda Gizella'yı da kızının gençliği ve üretkenlik vaadinden ötürü sevgilisi tarafından kaçınılmaz olarak terkedilmeye kendini hazırlaması için uyarıyordu. 1917'ye doğru tavrını değiştirmişti: Gizella'ya, Ferenczi'yi onunla evliliğe yönlendirmek için kitaptaki bütün hileleri denediğini, ama hepsinin başarısız olduğunu itiraf ediyordu. Onun her zaman "hâlâ som altın değerinde" bir kadın olduğu kanısındaydı.[167] Ferenczi gibi Freud da Gizella'ya ilişkin değerlendirmesinde hiç tereddüt etmedi; ama Ferenczi'den farklı olarak Freud Gizella'nın saygıdeğerliği ve kıymetinin onu evlilik partneri olarak tek seçim haline getirdiği görüşünde de hiç tereddüt etmedi. Dahası, belki de Gizella'nın Ferenczi'yle evlenmek istediğini ve Ferenczi'nin Gizella'ya bağlılığının tek doyurucu sonucunun evlilik olduğunu *varsayıyordu*.

1911-1912'deki Elma dönemi Ferenczi ve Gizella için bir dönüm noktasıydı. Ferenczi bedensel rahatsızlıklar ve derin kararsızlıkla belirli bir döneme girerken, Gizella yara aldığı terkedilme duygusundan hemen çıkarak Freud'un Ferenczi'yi (Elma'yla evlenmeye karşı) uyardığı hareket tarzının avukatlığından saşmıyordu. Freud Gizella'yı "dürüst kadın" olarak görmekte kararlı görünüyordu, suskun kalarak ve Ferenczi için evlilik kararının hayati önemi üzerinde ısrar ederek onun çözümüne (değişmez, uzun vadeli bir üçgene) direniyordu. Ferenczi'nin Elma'yla evlenmesi ona istediklerini (gençliği, doğurganlığı ve cinsel yenilenmeyi) verecekti; Gizella'ya istediklerinin bir kısmını (yakınlığını ve dostluğunu sürdürme, kızını koruma) sağlayacaktı ve Elma'nın zor evlenme seçeneklerine çözüm olabilecekti. Hem Freud, hem de Ferenczi onu sürekli olarak Elma'ya yönelik yaralanmış, intikamcı duygularını telafi etmek için kızının niyetini desteklemekle suçluyordu.[168] Ancak ikisi de onun yerine geçerek Ferenczi'nin kızıyla evlenmesinin *Gizella için* uygun bir çözüm olması ihtimalini ciddiye alıyor gibi görünmüyordu.

167. *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 6 Temmuz 1917, s. 226.
168. *FFer 1*, Ferenczi to Freud, 12 Mayıs 1913, s. 485; *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 22 Ekim 1916, s. 145; *FFer 2*, Ferenczi'den Freud'a, 13 Kasım 1916, s. 151; *FFer 2*, Freud'dan Gizella Palos'a, 31 Temmuz 1916, s. 136-137.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sırasındaki kararsızlık yılları boyunca Ferenczi oyalandı, çünkü Gizella'dan daha doyurucu birini (ona cinsel doyum ve babalık verecek birini) bulabileceğini düşünüyordu. Gizella'nın işi ağırdan almasının nedenleri onları hiçbir zaman çok da ilgilendirmedi, bu yüzden onun güdülerine dair herhangi bir tartışma spekülatif olur. Ama işlerin mevcut halinden pekala memnun kalmış olabilir, çünkü Geza Palos'la otuz yıl süren bir evliliği ve Ferenczi'yle yine uzun bir ilişkisi vardı. Bu mektupların hiçbirinde kocası hakkında tek bir yakınma ya da eleştiri sözcüğü yoktur. Ve evlilik sorununa bulduğu çözüm –genç, entelektüel olarak uyarıcı sevgilisiyle istikrarlı ve doyurucu bir cinsel ilişki– oldukça geleneksel bir çözümdü. Gizella'ya göre, Freud'un 1936'da adlandırdığı şekliyle "evlilik sorununa bu çözümü"[169] sanki ona "kız sorunu" için de bir çözüm sunuyormuş gibi görünüyordu. Freud'un kaynana portresi, ki daha önce gösterdiğim gibi bu aynı zamanda Gizella'nın da portresiydi, kızıyla aşırı özdeşleşmesini ve "sevgisinin sert, sadistik unsurlarını" serbest bırakmasını vurgulamış olabilir, ama bu tipik bilinçdışı güçler, bunlardan doğan eylemlerin reddedileceği ya da nörotik olarak niteleneceği güçler değildir. Her şeye rağmen Freud –ve onun analitik öğütlerini hürmetkar bir şekilde izlediği zamanlar Ferenczi de– ister bilinçdışı güdüler olsun, isterse gerçekçi öneriler (ya da her ikisi birden), Gizella'nın çözümlerini ciddiye almaya pek eğilimli gibi görünmüyorlardı. Ama Ferenczi ve neredeyse kesin bir şekilde Gizella, başından beri Elma'yla evliliğin anneyle damat arasındaki aşk ilişkilerini hiçbir anlamda engellemeyeceğini anlamıştı; 1913 Ekim'inde Ferenczi Elma'yla nişanlı olduğu kısa dönem sırasında "geçici olarak Frau G.ye karşı iktidarsız olduğu"ndan söz etmişti,[170] bu da kızıyla nişanlılığı sırasında Gizella'yla cinsel ilişkisini sürdürme niyetine sahip olduğunu, ama icra organının buna direndiğini gösteriyordu. Viyana'da Elma'nın analizi başladıktan tam iki hafta sonra Freud'a "Elma'yla ev-

169. *J III*, 209, Freud'dan Marie Bonaparte'a, 27 Eylül 1936.
170. *FFer 1*, Ferenczi'den Freud'a, 16 Ekim 1913, s. 514.

lendiğim takdirde de Frau G.nin sevgisini kendim için sağlama almaya çalışıyorum" diye yazan ve "Onu mutsuz görmek bana acı veriyor. Açıkçası sevincimizi paylaşmasını istiyorum."[171] diyen de Ferenczi değil miydi?

Neden böyle oldu? Açıkça söylersek, Freud Ferenczi'nin açmazının karşılıklı olarak birbirini dışlayan iki nesne arasında ya o ya da bu şeklinde bir kararı gerektirdiğini görüyordu. Hatta Ferenczi'nin kararsızlığının gerçek bir kararsızlık olduğunu belirtiyordu: "bu bir hayır bile değil; sadece herhangi bir şeyi değiştirmek, herhangi bir şey yapmak istemiyor."[172] Ferenczi'nin kararsızlığı bunun bir ya/ya da sorunu olduğunu kabul etmeyi reddetmeye kadar varıyordu: ne Gizella'ya, ne de Elma'ya hayır demek istiyordu. Meşhur tabiriyle, ne yardan geçmek istiyordu, ne de serden. Bu konuda, her zaman olduğu gibi, Gizella'da bir müttefik buldu. Ama Freud'da bulamadı.

1914'ten itibaren başlayan dönemde, özellikle 1916'da Ferenczi'nin analizinin bitmesinden sonra, Freud giderek artan bir şekilde Ferenczi'nin kişisel hayatı konusundaki bitmek bilmez kararsızlığından sabırsızlık duyuyordu. Belli bir noktadan sonra, Ferenczi'nin, her ne olursa olsun bir karar verip onunla yaşayıp gitmesini istiyordu. Bu bakımdan, Ferenczi'nin tam karakterini doğru bir şekilde okumakta yetersiz kalmış olabilir. Ferenczi'nin psikanalitik tekniklerle –bilerek hüsrana uğratan yasaklardan her türlü konumda kendini gösteren karşılıklı desteğe kadar– yaptığı deneylerinin uzun öyküsü hastalarla kurduğu ilişkilerin değişkenliğine ve huzursuz, hayali niteliğine tanıklık ederler. Gizella'yla evliliği konusundaki kararsızlığı da değişken ve serseri karakterini gösteren bu diğer belirtilerden biri olarak görülmelidir. Geleneksel ve kararlı Freud'un oyalama ve kararsızlık olarak görebileceği şeyler, başka bir gözle bakıldığında negatif yetenek, "insanın, tedirgin bir şekilde olguların ve nedenlerin peşinde koşmadan, belirsizlikler, gizemler ve kuşkular içinde yaşayabilme kapasitesi" olarak anlaşılabilir. Belki de Ferenczi, Keats'in öne-

171. *FFer 1*, Ferenczi'den Freud'a, 18 Ocak 1912, s. 329.
172. *FFer 2*, Freud'dan Gizella Palos'a, 23 Ocak 1917, s. 176.

risini gerçekleştiriyordu: "İnsanın aklını güçlendirmesinin tek yolu, zihnini boşaltmasıdır –zihnin bütün düşüncelere açık bir yol olmasıdır."[173] Eğer Ferenczi Freud'un pek tutmadığı bir gerçek düsturu oluşturduysa, Freud da bir kararlılık düsturu oluşturmuştu. Ferenczi'nin sonunda Gizella meselesinde kararlı bir şekilde harekete geçmesini belirleyen ve Freud'un kendisi için ona evlenme teklif etmesini istemeye dönük olağandışı -ve başarılı- planına götüren şey, Freud'un yeni yayımlanan *Giriş Dersleri*'nde yeni okumuş olduğu bir pasajdı: "Bir çatışmayla belirtiler oluşturarak başetmek nihayetinde hayatın taleplerini karşılamaya uygun olup olmadığı sınanamayan otomatik bir süreçtir ve kişi bu süreçte en değerli ve üstün güçlerini kullanmayı bırakmıştır. Seçim yapmak mümkün olsaydı, kaderle onurlu bir mücadelede yenik düşmek yeğlenebilirdi."[174]

Ferenczi sonunda Freud'un çizdiği, arzuladığı şeyler için mücadele etmekten kaçan –seçim yapmayı reddeden– uzlaşmacı ve heyecanlı nörotik portresine yenildi. Burada daha büyük bir ironi vardır, çünkü Ferenczi Freud'un 1910'daki Nuremburg Kongresi konuşmasında bulunan çok benzer bir pasajı muhtemelen unutmuştu. Bu konuşma Freud'un Ferenczi'nin Kongre'den önceki aylarda ona ısrarla tavsiye ettiği psikanalizin radikal bir dönüşüme uğratılması görüşünü benimsemeye en çok yaklaştığı konuşmaydı: "[Nörotiklerin] eğer hastalığa sığınmaları psikanalizin düşüncesiz açıklamalarıyla engellenirse, ne yapmaları gerekir? Dürüst olmaları, içlerinde faaliyette olan içgüdüleri kabullenmeleri, çatışmayla yüzleşmeleri, istedikleri şeyler için savaşmaları ya da onlardan mahrum olmaları gerekir; psikanalitik aydınlanmanın sonucu olarak ortaya çıkması zorunlu olan toplumun tahammül gücü onlara bu görevlerinde yardımcı olur."[175]

173. Negatif yetenek tanımı John Keats'in George ve Thomas Keats'e 21 Aralık 1817 tarihli mektubundandır. Lionel Trilling, der. *The Selected Letters of John Keats* (New York: Farrar, straus and Young, 1951), s. 92; düşüncenin devamı Trilling'in girişinden alınmıştır, s. 29.

174. Freud, *Introductory Lectures, SE* XVI, 385.

175. Freud, "The Future Prospects of Psycho-analytic Therapy" 1910), *SE* XI, 150.

Freud'un arkadaşının karşısında bulunduğu hassas konumunda belli bir ikiyüzlülük olduğunu da gözden kaçırmamalıyız. Sonunda sırası geldiğinde hem Ferenczi, hem de Gizella'nın ondan istediği öğütlerin yerine analizi koyma kurgusunu savunamazdı. 1913 yılında hayatındaki tek depresyonla uğraşırken (kızı Anna, babasının, iki büyük kızının evlenmesiyle başlayan Kral Lear karmaşasının doğrudan sonucu olan bu depresyona kaydığını görüyordu) tıpkı kendisinin kızından çok karısı için iyileşmeye razı olması gibi, Ferenczi'nin de Elma'yla değil, Gizella'yla evlenmesini arzuladığını isteksizce de olsa açık açık açık söyledi. Öyleyse, Freud'un kendisinin -ve Anna'nın- hayatının geri kalanı boyunca çok güçlü bir şekilde ona bağlanacak olan kızı Anna Freud'u analize başlamasından kısa bir süre sonra[176] Ferenczi'nin Gizella'yla evlenecek olması ne büyük bir ironidir! Freud hem anneyi, hem de kızı kendisine almıştı, tam da Ferenczi'yi mahrum bırakmak için sıkı ve kurnaz bir çalışma yürüttüğü seçenekti bu.

Nihayet Ferenczi ile Freud'un psikanalizin etik ve pragmatik içerimleri üzerine farklı yorumlar getirdiklerini de unutmamalıyız. Bir kez daha kabaca söylersek, Freud için dürüstlük ve doğru sözlülük psikanalizin amaçlarına ulaşması için kullanılan teknik araçlardı –birincil olarak pragmatik değerleri vardı. Daha önce gördüğümüz gibi, Ferenczi için psikanaliz pratiğinin gerektirdiği dürüstlük ve doğru sözlülük, bu pratiği aşarak toplumsal dürüstlüğün daha genel gereklerine ve etiğine yayılıyordu. Onu Gizella'ya bağlayan şey nihayetinde dürüst olma zorlantısı ve Gizella'nın da onun (Ferenczi'nin) gerçeğini anlamaya yönelik olağanüstü nitelikleriydi – (Ferenczi'nin) hayatının sonunda hâlâ "her şeyden çok gerçekle ilgilenecek" bir analist özleyen de bu Gizella'ydı.[177]

İdeal analizand gibi Ferenczi de gerçeği söylediği kişilere (Gizella ve Freud) âşık oluyordu. Onu psikanalizin çığır açan karakteri olduğuna inandıran da gerçeğin ve sevginin güçlerinin bu

176. *FFer 2*, Freud'dan Ferenczi'ye, 16 Ekim 1918, s. 302.
177. Ferenczi, *Clinical Diary*, 4 Ağustos 1932, s. 186.

biraraya gelişiydi. Freud'dan farklı olarak Ferenczi "derinlik psikolojisinin etkisine fanatik inanç"[178] dediği şeyi hayatının sonuna kadar korudu. Bu bağlılık psikanalizin gerçeğe bağlılığından kaynaklanan bir yüksek ahlâkı somutlaştırıyordu: Psikanalize duyduğu sadakati. Onun psikanaliz uygulamalarının sınırlarını zorlamasına izin veren şey "eğer insan asıl olarak sadece gerçekten etkilenme yeteneğine belli bir güven duyuyorsa, kendini bir delinin gözetimine ve denetimine bırakma fedakarlığını, çok ürkütücü görünen bu fedakarlığı göze almaya kararlı olabilir."[179] Ferenczi psikanalizin insanı daha iyi, etik olarak üstün yapacağına inanıyordu. Meseleyi en paradoksal haliyle koyarsak, Freud da psikanalizin insanları daha kötü yapabileceğine, ahlâkın tiranlığına daha az tabi kılmaya yardımcı olabileceğine inanıyordu. Freud için ahlâk kendinden menkul bir şeydi[180] ve bu yüzden kendimize ilişkin yanılsamaların yıkılmasının ötesinde, ayrıca ahlâka adanmış bir özen göstermeye gerek yoktu: "Kendisini, kendisine dair gerçek konusunda eğitmekte başarılı olan birinin, ahlâk standartı toplumda alışılagelen standartlardan bazı yönlerden farklı olabilse de, ahlâksızlık tehlikesine karşı kalıcı bir şekilde korunduğunu söylüyoruz."[181]

Adam Philips'in kısaca belirttiği gibi: "Freud şöyle diyordu: bilinçdışını bilinçli kılmalı, çünkü ancak o zaman akıllıca etik kararlar verebilirsiniz... Freud için psikanaliz insanı kendisi için bir ahlâka hazırlıyordu... Bu anlamda Freud, kendi ihtiyatlılığına rağmen, devrimciydi."[182] İlk devrimci adım, bireyin dışından gelen bütün ahlâkı, dinsel ritüellere ya da inançlara benzer bir belirtisel oluşum olarak görmekti. İkincisi, Kant'tan beri ahlâktan kas-

178. Ferenczi, "Child Analysis in the Analysis of Adults" (1931). Ferenczi, *Final Contributions to the Problems and Methods of Psycho-analysis*, der. Michael Balint, çev. Eric Mosbacher ve ark. (Londra: Hogarth Press and the Institute of Psycho-analysis, 1955), s. 128.
179. Ferenczi, *Clinical Diary*, 1 Mayıs 1932, s. 94.
180. *Letters*, Freud'dan J. J. Putnam'a, 8 Temmuz 1915, s. 314.
181. Freud, *Introductory Lectures*, *SE* XVI, 434.
182. Adam Philips, "Women: What Are They For?" *London Review of Books*, 4 Ocak 1996, s. 7-8.

tettiğimiz şeyin bir parçası olarak görülen koşulu (evrensellik koşulunu) ortadan kaldırmaktı –"Yalnızca öyle bir düstura göre davranın ki onun aynı zamanda evrensel bir yasa haline gelmesini de isteyebilesiniz"[183] Daha önce gördüğümüz gibi, Freud bu tür evrensel yasaların adaletsizliğini hatırlatarak onlara karşı cephe almıştı: "Uygarlığın standartlarının herkesten cinsel yaşamı aynı şekilde yürütmesini talep etmesi, apaçık toplumsal adaletsizliklerden biridir."[184] Ahlâk kesinlikle dışarıdan, dünyadaki ya da toplumdaki ahlâki bir düzenden değil, içerden gelir ve bireysel koşullardan ve eğilimlerden, bunların içinde doğmalıdır. Başka insanların eylemlerinin kendisininkine uyması ya da ona göre ayarlanması bir görgü görenek, bir uygun olma meselesidir: "Dürüstçe söylersem, hastaların etik değerlere yönelik taleplerinin bir güçlük yarattığını düşünmüyorum; etik, dış dünya düzenine değil, insanların birlikte yaşamasının kaçınılmaz gereklerine dayanır."[185]

Freud ahlâkın başkaları kadar kendisi için de geçerli olduğunu elbette kabul ediyordu, ama sadece şu anlamda: herhangi bir kural düşüncesinin doğasında, bu kuralın başkalarını da kapsaması da vardır. "Etik, insanlar arasında trafiğin akışı için bir tür trafik işaretleri sistemidir"[186] onun en veciz formülasyonuydu. Ama bir trafik işaretleri sisteminin arkasında –ya da daha modern bir benzetmeyi kabul edersek, bir bilgisayar programının arkasında– o sisteme ya da işleme ayrıcalık kazandıran bir şart (emperatif) yoktur. Kant bile, en Wittgensteinci tarzıyla, bir kuralı uygulamaya yönelik bir kural bulunmadığını kabul ediyordu. Freud Kant'ın ahlâk kavramına yerleştirmeye çalıştığı zorunluluk duygusu konusunda şüpheciydi, bunu nörotik zorlantıdan farksız görüyordu. Belli ki uygarlığın kurucu ilkelerinin temelde hiçbir etik niteliği yoktu:

183. Immanuel Kant, *Groundwork of the Metaphysic of Morals*, çev. H. J. Paton (New York: Harper and Row, 1964), s. 88.
184. Freud, "'Civilized' Sexual Morality and Modern Nervous Illness", *SE* IX, 192.
185. Sigmund Freud ve Oskar Pfister, *Psycho-analysis and Faith: The Letters of Sigmund Freud and Oscar Pfister*, der. Heinrich Meng ve Ernst L. Freud, çev. Eric Mosbacher (Londra: Hogarth Press and the Institute of Psycho-analysis, 1963), Freud'dan Pfister'e, 16 Şubat 1929, s. 129.
186. *Freud/Pfister*, Freud'dan Pfister'e, 24 Şubat 1928, s. 123.

"Bu yüzden, uygarlığın ilk şartı adalet şartıdır –yani, bir kere konan yasanın bir bireyin lehine ihlal edilmeyeceği güvencesi. Bu güvence, böyle bir yasanın etik değeri konusunda hiçbir şey söylemez."[187] Tarafsızlık –adalet, hakkaniyet– pratik bir gerekliliktir, ama kendi başına etik bir değer değildir. Önceki bölümde Freud'un adalet ve hakkaniyet gibi temel ilkelere ne oranda hasedin türevi olarak baktığını zaten görmüştük. Burada Freud'un tarafsızlığın temelde *adaletsizlik* olduğunun yeterince altını çizdiğine işaret etmek yerinde olur. Freud evrensel ilkelere bağlanan ahlâki zorunluluk duygusunun yerine daha büyük bir seçme özgürlüğü (zorlantılı bir şekilde "iyi" eylemlerin tersine, ahlâki eylemlerin kaynağı olan bir seçme özgürlüğü) koydu.

Freud'un çalışmalarında gizliden gizliye bulunan etik özlemlere ilişkin şüphecilik üzerine en keskin yazıları Philip Rieff yazdı:

> O bir inşaatçı değil, hafriyatçıydı, bir ruh arkeoloğuydu. Felsefe ve dinin insanı çok yükseklere çıkarmasından sonra psikoloğa kalan ahlâki görev, temellerine kadar kazmaktı. Freudcu öğütlere göre, insan içgüdüsel doğasının sınırlarını çok fazla zorlamamalıdır. Bu nedenle, bilmenin, bu sınırların bilincine varmanın kendisi temel bir etik davranıştı. Bilinçlilik, kendilik-bilgisi, açıklamaların ve kararların yorumlanması, açık sözlülük, her şeyi bütün açıklığıyla anlatmak –hepsi etik özlemlerin zorunlu olarak azaltılmasını varsayar. Bu şart olmadan, Freud'un terapi anlayışı anlamsızdır. Freud acı verici eski iyilik tutkusu yerine,[188] "biraz daha doğru sözlülük" önerir.[189]

Freud iyiliğin yerine gerçeğe uygunluğu koymuş olabilir, ama bunun nedeni, dürüstlüğün bu şekilde yeniden değer kazanmasına neden olan fobik yalan söyleme korkusu değildi. Daha önemlisi, dürüstlüğün bu değer kazanışı salt biçimseldi, tözel bir içeriği yoktu. Dürüstlük ya ancak biçimsel ve boş bir nitelikte olabilir ya da negatif ve eleştirdiği şeye bağımlı olabilir; inkârın inkârı yoluyla, etik olarak davranan öznenin ketlenmelerinin, fedakâr-

187. Freud, *Civilization and Its Discontents*, *SE* XXI, 95.
188. Freud, "Thoughts for the Time on War and Death", *SE* XIV, 288.
189. Rieff, *Freud*, s. 322-323.

lıklarının ve inkârlarının toksik etkilerini düzeltebilir.

Freud'un çalışmalarının nihayetinde salt teknikle ilgili bir proje olarak yorumlanmaya elverişli olmasının nedeni budur. Son zamanlarda liberal mesleklerin yeniden canlanan yalancı sofuluğunda, rezilane değilse de, ivedi hale gelen (analistle hasta arasındaki cinsel ilişkiler sorunu gibi) konularda Freud'un görüşlerine bakarsak, kesinlikle etik olmayan, teknik bir yanıtla karşılaşırız. Bir kadın hastanın analistine âşık olduğu durum ele alındığında, Freud bir cinsel yoksunluk etiğine göre analistin aynı şekilde karşılık vermesini reddetmiyordu; Freud'un ortaya attığı bütün benzetmeler etik normların ihlali nedeniyle analisti hastalarıyla cinsel ilişkiyi düşünmekten vazgeçirecek şekilde tasarlanmıştı: "Doktor...bir köpek yarışı sahneye koymamalıdır. Bu yarışta ödül [her hastanın psikanalitik tedaviden beklediği erotik doyum] bir kangal sosistir, ama şakacı biri yola tek bir sosis [analistle hasta arasında güzel bir ilişki yaşantısı] atarak yarışı bozar."[190]

Ya da Freud analisti, hastanın aşkına karşılık verebileceği ve bu aşkı kullanarak hâlâ tedaviye devam edebileceğine inanmaması için uyarır:

> Hasta her zaman *kendi* amacına ulaşacaktır, ama analist hiçbir zaman *kendisininkine* ulaşamaz. Doktor ile hastanın başına gelecek olan şey, sadece, eğlenceli bir fıkraya göre, papazla sigortacının başına gelen şey olacaktır. Tanrıya inanmayan sigortacı ölüm döşeğinde yatmaktadır ve akrabaları ölmeden önce onu dine döndürmesi için bir din adamı getirmekte ısrar ederler. Görüşme o kadar uzun sürer ki, dışarda bekleyenler umutlanmaya başlarlar. Sonunda hasta odasının kapısı açılır. Tanrıya inanmayan adam dine dönmemiştir, ama papaz sigortalanmıştır.[191]

Hastayla analist arasındaki cinsel ilişkiler konusundaki tartışmayı Freud'un ait olduğuna inandığı alana taşımak (analist için, patlayıcı maddelerle meşgul olmanın kimyacı için taşıdığı anlamdan daha fazla ahlâki bir anlam taşımayan, temelde pragmatik olan bir

190. Freud, "Observations on Transference-Love", *SE* XII, 169.
191. Agy., s. 165.

soruna dönüştürmek) için bu tür kasti hafif dokunuşlara gerek vardır. Kimyayla ilgili benzetmeyi Freud'un genel olarak etik görüşlerine yayabiliriz: etik, ilkel temizlik ve kirlilik kavramlarının kendilerine yuva bulageldiği bu alan, kimyacıların test tüplerini temiz tutma pratiklerini yöneten ilkeler üzerine pekala modellendirilebilir.

Ferenczi'nin hayatının son dönemlerinde Freud'un pragmatik esaslara dayalı analitik uygulama anlayışını bir kez daha tekrarlaması için bir fırsat olacaktı. Freud çeşitli kaynaklardan Ferenczi'nin analizdeki yeni deneylerine, hastalara çocukluklarında yoksun oldukları sevgiyi verdiğine dair söylentiler duyuyordu. Ferenczi'nin gerçek patojenik travmaların etkileri üzerine yoğunlaşmasıyla el ele giden bu yenilikler "hastalarınızı öpün ve onların da sizi öpmelerine izin verin"[192] sözüyle özetlenmişti. Freud Ferenczi'ye "elbette aşırı iffet taslamaktan ya da burjuva geleneklerine saygıdan ötürü bu türden küçük erotik doyumları kınayacak biri olmadığı" güvencesini veriyordu. Bu tekniğe itirazının özü, ele avuca sığmaz bir argümandı: Eğer hastalara annelik sevgisi vermek analizde iyileştirici bir etkense, "Neden bir öpücükle bitsin ki?" Freud'un çıkardığı sonuca göre, sevgi vermek, patlayıcı maddelerden güvenli koşullar altında yararlanmak yerine, iyi kimyacıların kaçındığı bir şeyi yapmak, onlarla oynamaktı. Analiz hasta açısından engellenme koşulları altında yürütülmelidir –ama analiz kısıtlanma ihtiyacında olduğu için değil.

Freud tıpkı 1915'teki aktarım-aşkı üzerine makalesindeki gibi, ustalıkla hem mizahi, hem de alaycı olan uyarıcı bir üslup benimsiyor, "'Tokalaşma' benimsendiğinde de mutlaka ilerleme kaydedilir ve bu, sonunda bir çocuğa neden olmaz. Sonra da daha cesur olanlar daha ileri giderek dikizlemeye ve göstermeye başlarlar –ve hemen analiz tekniğinde bütün sevişme ve okşama repertuarını kabul etmiş oluruz, bu da gerek analistler, gerekse hastalar arasında analize muazzam bir ilgi artışıyla sonuçlanır" ve Ferenczi'ye cinsellikle tedavi arasındaki geçmiş profesyonel ek-

192. *J III*, 174-176; şuna da bkz. Stanton, *Sandor Ferenczi*, s. 125 ve Maria Torok, "La correspondance Freud-Ferenczi", *Confrontation* 12 (Güz 1984): 97.

sikliklerini hatırlatarak bitiriyordu: "Hatırladığıma göre, hastalarla cinsel oyunlara girme eğilimi analiz öncesi zamanlarda size hiç de yabancı değildi, öyle ki bu yeni teknik pekala eski bir yanılgıyla bağlantılı olabilir." Ferenczi'nin analisti olan, Elma'nın analisti olan ve her zaman yol boyunca bütün gidiş gelişlerin bir tarafı olan Freud, ahlâki kınamalara girişmiyordu; bunun çekiciliğine kapılmış olsaydı, onun için biraz geç olacaktı. Onun yerine, Ferenczi'ye tilkilerin dönüp dolaşıp kürkçü dükkanına geri döndüklerini hatırlatıyordu.

Ferenczi'nin şefkatli, anaç tekniğine yönelik bu babacan uyarıya yanıtı ölçülüydü, Freud'a midye gibi tek bir teknik üzerine kapanmasının psikanalizde öğrenmek için tek okul olan deneyden kaçınması anlamına geldiğine dair bir hatırlatma içeriyordu: "'Gençliğin günahları', yanılgılar, üstesinden gelinip analitik olarak çözümlenince, insanı hiç bu tür fırtınalar yaşamamış olan kimselerden daha bilge ve sağduyulu kılabilir... Artık önceden gizlenmiş olan şeyleri ortaya çıkarmaya en uygun olan, tutkudan uzak, hoş bir atmosfer yaratabileceğime inanıyorum."[193] Tartışma şimdi "tutkudan uzak" olan bir atmosfer yaratma olasılığı çevresinde dönüyordu. Freud pekala şunu sorabilirdi: Bir öpücük ne zaman tutkuluydu, ne zaman şefkatli? Ferenczi'nin yazdığı son makale erişkinin tutku dili ile çocuğun şefkat dili arasında ayrım yaparak, bu ayrım için kuramsal bir temel öneriyordu.[194] Burada son olarak Ferenczi, erken Freudcu döneminin psikanalitik dürüstlüğü yoluyla ütopyacı toplumsal bir dönüşüme ulaşma kuramlarını haklı gösterecek bir kuram ileri sürüyordu: Çocuk, içine erişkinin zalimlik, suçluluk ve ikiyüzlülük soktuğu, yalansız bir şefkat dünyasında yaşar. Ama bu dürüstlük kuramı, kuramın uygulanmasıyla desteklenmişti. 1920'lerin sonu ve 1930'ların başlarında Ferenczi'nin tekniği giderek artan bir şekilde analistin ikiyüzlülüğünün korkunç etkileri ve analistin dürüstlüğünün mutlak

193. Ferenczi, *Clinical Diary*, Ferenczi'den Freud'a, 27 Aralık 1931, s. 4.
194. Ferenczi, "Confusion of Tongues between Adults and the Child" (1933), *Final Contributions*, s. 156-167.

zorunluluğu çevresinde dönüyordu.[195] Son makalesi bu terapötik zorunluluğu aşan ve bu nedenle toplumsal felsefesini tam olarak dile getiren kuramsal anlayışı oluşturuyordu: Çocuğun, ne tutkunun, ne de yalanın bulunduğu dünyasının imgesi. Bu yüzden, başka türlü olma ihtimali olmadığı için dürüst olan bir dünya (imgesi).

Ensest üzerine yazarken işin içine giren kuraldışılığa ve ihtiyata ilişkin son bir söz. Rebecca West bir keresinde şunu belirtiyordu: "Arkasına yaslanıp kaç kişinin onun aşk ilişkileri konusundaki gerçeği bildiğini düşünen herhangi biri, biyografi [biz de ekleyebiliriz: psikanaliz tarihi] yazmanın ne kadar güç olduğunu tahmin edebilir."[196] Ferenczi, Gizella, Elma ve Freud'un aşk ilişkilerinin küçük bir kısmını biliyoruz. Bildiğimiz çok az şey için de, Freud mülkünün koruyucularına teşekkür edecek değiliz. Freud-Ferenczi yazışmalarının yayımlanmasına karşı esas engelin, Anna Freud'un, Freud ve Ferenczi, Gizella ve Elma'nın yirmi yıldır oynadıkları dört kişilik yatak, divan ve yazı masası oyunundaki başlıca kahramanların ünlerini koruma çabasından kaynaklandığı açıktır.

Anna Freud, Freud'un ölümünden sonraki yazılarına ve yazışmalarına adadığı çalışmalarının (ölümünden sonraki birkaç hafta içinde başlayan bu işin)[197] ta başından beri kararlı bir şekilde "Çok fazla kişisel olan şeyleri her zaman çıkarabiliriz"[198] görüşünden yana oldu. Böyle bir çıkarma elbette yalnızca gereği kadar uygun olup olmaması adına değil, sevgi adına da yapılacaktı. Freud ve Ferenczi'nin yazışmalarına ilişkin uzun görüşmelerin başından beri

195. Ferenczi, "The Problem of the Termination of Analysis" (1927), *Final Contributions*, s. 83.

196. *Vogue*, 1 Kasım 1952.

197. *Sigmund Freud/Ludwig Binswanger: Correspondance 1908-1938* (Paris: Calmann-Levy, 1995), s. 304-305. 21 Kasım 1939'da Binswanger Freud'un karısına yazarak "onu aslında ancak bazı mektupları sayesinde tanıdığı"nı itiraf etmiş ve "bu büyük adamı en insani açılardan göstermek" amacıyla gelecek bir tarihte Freud'un mektuplarından bir koleksiyonun yayımlanmasını önermişti. Anna Freud 29 Aralık 1939'da aynı projeyi zaten Bibring ve Kris'le başlatmış olduklarını yanıtını verdi.

198. *Sigmund Freud/Ludwig Binswanger: Correspondance*, Anna Freud'dan Ludwig Binswanger'e, 29 Aralık 1939, s. 305.

Gizella Ferenczi'ye bunlardan ancak "*kısmen yararlanılacağını*"[199] açıkça belirtmişti. Anna'nın buradaki tavrı Freud'un mektuplarıyla ilgili diğer bütün eylemleriyle tutarlıdır: Açıkça kişisel olan ayrıntıların sistematik bir şekilde ayıklanmasıyla, babasının ve çevresindekilerin titizlikle korunması. Babası gibi Anna Freud için de aşk özel bir konuydu ve pekala tarihsel ya da bilimsel gerçek (doğruluk) taleplerinin üstünde yer alıyordu. Her ne kadar psikanaliz kaderin garip bir cilvesiyle böyle bir tarihsel gelişmeyi beslemiş olsa da, Freud ailesi hiçbir zaman toplu arınma adına aleni teşhir isteyen herkese açık olan günah çıkarma okulundan olmadı. Nasıl ki analiz odasının kendi gizlilik kuralları varsa, kamusal hayatın da kendi görgü kuralları vardı.

1949'daki ölümüne kadar Gizella merhum kocasının Freud'la yazışmalarının yayımlanması konusunda istekliydi. Görüşmeler 1950'ler, 1960'lar boyunca ve 1972'deki ölümüne kadar ağır ağır sürerken, annesinin izinden giden Elma da aynı oranda hevesliydi. Bununla birlikte, *tam olarak* yayımlanmasına karşı tutumlarının ne olduğu açık değildir. İzlenecek doğru editöryel politikayı bulmanın güçlüklerini yaşamaya başlayan, Gizella'nın Ferenczi'nin mülkünün bütün sorumluluğunu havale ettiği Michael Balint oldu. 1966'da, Anna Freud'la uzun görüşmelerden sonra ikisi bir uzlaşmaya vardı, ama hâlâ neyin açığa vurulup neyin gizleneceği sorununu çözememişti. Gizella ya da Elma'dan söz etmeden mektuplardan alıntılar yapmanın, Elma'ya yazdığına göre, "bir tahrif etme, en azından bir *suppressio veri*" (gerçeğin saklanması)[200] olacağını kabul ediyordu. 1968'de Balint, ensest sorunu ve bu tür nazik malzemeler yayımlanırken karşılaştığında Freud'un kullandığını gördüğümüz stratejilere bakılırsa, belli bir ironi içeren bir çözüm ortaya attı:

> 1. Size [Elma] varlığınızı değil ama kimliğinizi gizleyen bir takma ad veririz.

199. *FFer 1*, Anna Freud'dan Gizella Ferenczi'ye, 2 Nisan 1948, s. xxix.
200. *FFer 1*, Michael Balint'ten Elma Laurvik'e, 28 Nisan 1966, s. xxxii.

2. Gizella'yla yakından ilişkili olduğunuzu söyler, ama onun kızı olduğunuzu açığa vurmayız.[201]

Elma bu planı benimsedi ve "Sylvia" adını onayladı.

Elma'nın mektupların yayımına razı olurken izlediği ilke Freud ailesinin kullandığından çok farklıydı: yayımlamamak "etik olmaz, ayrıca tarihsel gerçek bunun düşünülmesine bile izin vermez"[202] diye yazıyordu. Bu güdü elbette onun yüksek takdirinden, Ferenczi ve Freud'u idealize etmesinden doğuyordu, aynı şekilde Marie Bonaparte'ın 1940'da Freud-Fliess yazışmalarının tam olarak ve hızla yayımlandığını görmek arzusu da (Freud ailesi, özellikle de Martin ve Anna Freud tarafından kesin olarak reddedilen bir görüştü bu)[203] Freud'un dünya tarihindeki önemine olan inancından doğmuştu. Karanlıkta kalan nedenlerden ötürü (1200'den fazla mektubun çevrilip yayımlanmasının masrafı ve zorluğu, Anna Freud'un Freud-Jung yazışmaları gibi diğer işlerle birlikte, yayımlanmamış Freud makalelerinin sorumluluğuyla da her zaman meşgul olması bunların içindedir) Freud-Ferenczi mektuplarının yayımlanması daha bir yirmi beş yıl aldı. Ve bugün artık kesmeden, çıkarmadan ya da takma ad kullanmadan tam olarak yayımlanmışlardır.

Bu yayımlama öyküsüne bakarak, Elma, Balint ve Marie Bonaparte'ı dürüst, Anna'nın başı çektiği Freud kampını da sahtekar olarak yargılamamızın gerektiği bir konuma mecbur muyuz? Yoksa burada aşk ve gerçeğin her birinin yine kendi unsurlarıyla yetindiği, Freud'un çarpıcı benzetmesindeki gibi, "tartışmacıların, ünlü bir örnekle söylersek, kedi ile köpekten daha fazla uzlaşamayacakları"[204] bir alanda mıyız?

Anna Freud, babası gibi, anılarını yazmadı: "Kendime her şeyi kendimle birlikte götürme ayrıcalığı tanıyorum."[205] Sigmund ya-

201. *FFer 1*, Michael Balint'ten Elma Laurvik'e, 10 Aralık 1968, s. xxxiii.
202. *FFer 1*, s. xxxii.
203. Elisabeth Young-Bruehl, *Anna Freud: A Biography* (Londra: Macmillan, 1988), s. 295-297.
204. Freud, *Introductory Lectures, SE* XVI, 433.
205. Young-Bruehl, *Anna Freud*, Anna Freud'dan Clifford Yorke'ye, 12 Mart 1980, s. 435.

zılarında kendisine izin vermiş olduğu ölçülü açıklamaların, belli bir noktanın ötesinde en iyisinin baskılamak olacağı, teşhirci bir eğilimden kaynaklandığı kanısındaydı.[206] Elma'nın gerçeğe bakışı –üvey babası ve bir zamanki talibi gibi– herkesin önünde çıplak görünmekti. Hatırlayalım, Ferenczi gerçeği söylediği herkese âşık oluyordu. Öyleyse, Elma'nın sevgilisi ve analisti arasındaki yazışmaların tam olarak yayımlanması, onu annesine ve sevgilisine böylesine bağlı tutan ensestiyöz ağın kesin olarak ortaya serilmesi, Freud'un 1912 başlarında "Doktorlara, yani onu fiziksel olarak, şimdi de zihinsel olarak çıplak gören kişilere zorlantılı bir şekilde âşık oluyor" diye tanımladığı genç kadının nihai zaferi miydi?[207] 1952'de Michael Balint'e "mektupların yayımlandığını görene kadar yaşamayı çok istediğini"[208] yazdığında kastettiği bu ortaya serme midir? Elma'nın gerçeği açığa çıkarma şartı ve Anna'nın gizli tutma şartının her ikisi de aşkın geniş tablosu içine girebilir.

206. Freud'dan Andre Breton'a, 26 Aralık 1932. *Les Reves: La voie royale de l'inconscient*de, (Paris: Laffont/Tchou, 1979), s. 56-57; şunlara da bkz. *J II*, 455-456, Jack J. Spector, *The Aesthetics of Freud: A Study of Psychoanalysis and Art* (New York: Praeger, 1972), s. 153-154 ve Peter Gay, *Freud: A Life for Our Time* (Londra: Dent, 1988), s. 585.
207. *FFer 1*, Freud'dan Ferenczi'ye, 13 Ocak 1912, s. 326-327.
208. *FFer 1*, s. xxxi (benim çevirim-y.n.).

III

Koleksiyoncu, doğalcı, gerçeküstücü

> İnsan eşyalara bağlı kalmadığı zaman bile, onlara bağlı kalmaya devam eden birşey var; bunun nedenini başka insanlar her zaman kavrayamaz. Ah, diğer insanlarla yaşamaktan biraz bitkin düştüğüm için, geçmişte sahip olduğum çok kişisel ve bireysel olan eski duygular bana çok değerli gibi görünüyor –bütün koleksiyoncuların deliliğidir bu. Kalbimi kendime bir vitrin gibi açıyorum ve dünyanın geri kalanının hakkında hiçbir şey bilemeyeceği bütün aşk ilişkilerini bir bir inceliyorum. Ve şu anda çevremdekilerden daha da fazla bağlı olduğum bu koleksiyona bakarak, Mazarin'in kitaplarından söz ettiği gibi, ama aslında daha az rahatsız olarak, kendime bütün bunlardan ayrılmak zorunda kalmanın çok sıkıcı olacağını söylüyorum.
>
> Swann'ın Vedası
> Marcel Proust, *Geçmiş Zamanın Peşinde*

Freud'un divanında yatıyor olduğunuzu hayal edin. Ne görebilirsiniz?

Tam üstünüzde, solunuzdaki duvarda Mısır'daki kesme taş Ebu Simbel tapınağının renkli bir baskısı asılıdır. Onun solunda, M.S. 250-300 yy. Roma dönemine giden, işlemeli iki kuşakla süslenmiş beyaz bir tunik giyen, saçı dökülmekte olan orta yaşlı bir adamın tahtaya yakılarak oyulmuş Mısır mumyası vardır. Duvarın ilerisinde, bakışlarınızı ayaklarınızdan yukarı ve sola yükseltirseniz görebileceğiniz şekilde, karakteristik bir şekilde ayağını kaldırmış kadın Gradiva'yı resmeden bir Roma freskinin kopyası durur. Karşınızda, ayaklarınızın üstündeki duvarda sfenksin yönelttiği soru üzerinde düşünen bir Ödipus resmi vardır.

Antik dünyadan nesnelerle kuşatılmışsınızdır. Ve arkanızdaki ses size bu nesnelerin aynı şekilde içinizdeki antik nesnelerin solan yansımaları olduklarını söylemektedir. Freud'un Fare Adam diye bilinen hastayla konuşurken kendisinin kaydettiklerine kulak verin:

> Sonra *bilinç ile bilinçdışı arasındaki psikolojik farklılıklar* üzerine ve bilinçli her şey bir aşınma sürecine uğrarken, bilinçdışı olan şeylerin görece değişmezlikleri üzerine bazı kısa gözlemlerde bulundum; ve odamın orasında burasında duran antikaları göstererek sözlerime açıklık getirdim. Aslında bunlar, dedim, sadece bir mezarda bulunabilecek nesnelerdir ve gömülmeleri korunmalarını sağlamıştır: Pompeii'nin yıkımı, şimdi kazıldığı için henüz başlamaktadır.[1]

Zihnin içeriklerinin böyle antika koleksiyonundaki nesnelere benzer olarak nitelenmesi, Freud'un diğer bütün kentlerden çok sevdiği Roma'ya dair ünlü bir tasvirdeki ustalıklı fırça darbelerinde belirir:

> Hayali bir uçuşla Roma'nın bir insan yerleşmesi değil, aynı uzun ve zengin geçmişe sahip ruhsal bir antite –diyelim ki bir zamanlar ortaya çıkan hiçbir şeyin kaybolmadığı, daha önceki bütün gelişim evrelerinin en yenileriyle birlikte varlığını sürdürdüğü bir antite- olduğunu varsayalım. Bu, Roma'daki Sezar Saraylarının ve Septimius Severus Septizonium'unun Palatinate üzerinde hala eski boyunda dikiliyor olacakları ve S. Angelo kalesinin mazgallı siperleri üzerinde Gotların kuşatmasına kadar ona şeref veren güzel heykelleri taşıyor olacakları vb. anlamına gelirdi. Ama bu kadar değil. Palazzo Caffarelli'nin işgal ettiği yerde yine –Palazzo ortadan kaldırılmadan- ve sadece en son biçimiyle, İmparatorluk Romalılarının gördüğü şekliyle değil, en erken, hâlâ Etrüsk formları gösterdiği ve terracotta antefikslerle [bir tür kilden yapılmış saçak süsleri] donatılmış olduğu şekliyle de Jupiter Capitolinus Tapınağı duracaktı. Bugün Coliseum'un durduğu yerde aynı zamanda Nero'nun tarihe karışmış Altın Ev'ini hayranlıkla seyredebilirdik. Pantheon Meydanı'nda sadece bize Hadrian'ın miras bırakmış olduğu şekliyle bugünün Pantheon'unu değil, aynı yerde Agrippa'nın diktiği özgün binayı da bulurduk; aslında aynı toprak parçası Santa Maria sopra Minerva

1. Sigmund Freud, "Notes upon a Case of Obsessional Neurosis" (1909), *SE* X, 176.

kilisesini ve üzerinde inşa edildiği antik tapınağı da destekliyor olacaktı.

Tarihin böylesine aslına bağlı bir şekilde canlandırılması, âşığın sevgilisinin her parçasını ve gizli yerlerini duyarlılıkla tanıması gibi, uzun yılların inceleme ve ziyaretlerinin ürünü olan bir bilgiden süzülmüştür. Bu Freud, hem Don Giovanni'nin bütün kadınlara yönelik sevdalı tutkusunu, hem de fetihlerini kataloglayan Leporello'nun memnuniyetlerini birleştirmektedir.

Ama Freud'un tarihin tümünü bir resimde bir araya getirme çabası, kendisinin de hemen kabul ettiği gibi, başarısız kalmaya mahkumdur.

> Fantazimizi uzun uzadıya daha da anlatmanın belli ki bir yararı yoktur, çünkü şeylerin hayal edilemez, hatta saçma hale gelmesine neden oluyor. Tarihin ardarda dizilişini mekan açısından göstermek istersek, bunu ancak mekanda yan yana getirerek yapabiliriz: aynı mekan iki farklı içeriğe sahip olamaz. Çabamız beyhude bir oyun gibi görünmektedir. Bu çabanın tek bir haklı gerekçesi vardır. Bize, zihinsel hayatın ayırt edici özelliklerini resimlerle temsil ederek, onlara hakim olmaktan ne kadar uzak olduğumuzu gösterir.[2]

Antik, ortaçağ ve modern bütün Roma'ların iyi bilinen tarihinin ve topografyasının sanki belleği okşar gibi canlandırılması, arkeolojik bir benzetmenin, antik benzetmesinin ne kadar uygunsuz olduğunun anlaşılması için bir başlangıçtır. Sanki Freud bütün bu nesneleri, klasik geçmişe ilişkin bütün bu bilgileri sadece bunun "beyhude bir oyun" olduğunu görmek için toplamıştır.

Freud'un zihnin arkeoloğu olma arzusu, içsel yaşamının çok eski bir özelliğiydi. 1896'da ilk psikanalitik makalelerinden birinde[3] taşların arkeologlarla konuştuğunu iddia ediyordu ve tam da aynı şekilde unutulmuş, örtülü anılar da –"patojenik ruhsal malzemeyi

2. Freud, *Civilization and Its Discontents*, *SE* XXI, 70-71.
3. Freud, "The Aetiology of Hysteria" *SE* III, 192.

kat kat açarak temizleme işlemi, bunu toprak altındaki bir kentin kazılması tekniğine benzetebiliriz."[4] –serbest çağrışım tekniğiyle silahlanmış psikanalistle konuşmaktaydı. Her zaman "prehistorik" (hastalarının unutulmuş, çocukluğa ait geçmişi için onun gözde terimlerinden biri) öğrencisi, zihnin arkeoloğu olan Freud, zihnin içeriklerine keşfedilecek, bir araya getirilecek, tarihlenecek, özgün ortamlarına konulacak ya da daha sonra mezar soyguncularının yerleştirdiği birçok sahte ipucu gibi ele alınacak nesneler gibi bakarken, arkeolojik benzetmeye kendini tümüyle vermişti. 1896'da ilk zihin modellerinden biri, zamanının evrimci ve filolojik lehçesinde dile gelen prehistorik hevesinin kaçınılmaz damgasını taşıyordu:

> Ruhsal düzeneğimizin bir katmanlaşma süreciyle meydana geldiği varsayımı üzerinde çalışıyorum: Bellek izleri şeklinde bulunan malzeme, zaman zaman yeni durumlara uygun olarak bir *yeniden düzenlemeye* –bir *yeniden kopyalamaya*– maruz kalmaktadır... ardısıra gelen kayıtlar hayatın birbirini izleyen dönemlerinin ruhsal kazanımını temsil ederler. Bu tür iki dönem arasındaki sınırda ruhsal malzemede bir çeviri olayı meydana gelmelidir. Eğer daha sonraki bir kopya eksikse, uyarım daha önceki dönemde yürürlükte olan psikolojik yasalara göre davranır... Böylece bir anakronizm süregider: belli bir bölgede hâlâ *fueros* yürürlüktedir, biz "sağ kalanlar"ın huzurundayızdır.[5]

Ve bunu yazmasıyla hemen hemen aynı sıralarda Freud antikalar toplamaya başlıyordu.

Aralık 1939'da öldüğü zamana kadar, Freud'un koleksiyonu epey olmuştu: yüzlerce yüzük, bokböceği ve heykelciğin bulunduğu bin parçanın üzerinde bir şey. Bunları çalıştığı iki odada tutuyor, bu odaları da çağın ağır mobilyaları ve bir sürü aile fotoğrafının bulunduğu, yüzyıl başının sıradan tarzıyla döşenmiş diğer aile odalarından kesinlikle ayırıyordu. Bu, koleksiyonunun

4. Freud, *Studies on Hysteria*, *SE* II, 139.
5. *FF*, 6 Aralık 1896, s. 207-208. Evrimci dil için bkz. Frank Sulloway, *Freud: Biologist of the Mind* (Londra: Burnett Books, 1979); felsefi dil için bkz. John Forrester, *Language and the Origins of Psychoanalysis* (Londra: Macmillan/New York: Columbia University Press, 1980).

onun için hem aile hayatından ayrı tutulacak, özel bir şey, hem de gerek yazar, gerekse analist olarak çalışmalarıyla bağlantılı bir şey olduğunun açık bir göstergesidir.

Koleksiyon yapmaya 1890'larda bir zaman başladı ve başından beri nesnelerin çoğu heykellerle ilgiliydi. Rönesans başyapıtlarının kopyalarıyla başladıktan sonra Freud koleksiyonunun ana temasını hemen buldu: Antik Roma, Yunan ve Mısır'dan kırılmamış parçalar. 1920'lerde alanını Çin parçalarını içerecek şekilde biraz genişletti. 1938'deki *Anschluss* Freud'u Viyana'dan ayrılıp Londra'ya gitmeye mecbur etti; Freud geniş antika koleksiyonuna el konulmasından korkuyordu. Prenses Marie Bonaparte'ın, Kunsthistorisches Müzesi'nin resmi kıymet biçicisinin ve başkalarının yardımıyla, zorunluluktan ya da hacimlerinden ötürü ayrılmadan önce büyük bir bölümü satılan kitaplarının tersine, hepsini yanında götürebildi.[6] En kötüsünden korkan Freud, bütün koleksiyona el konulduğu takdirde ülkeden gizlice çıkarması için Marie Bonaparte'a bir parçayı emanet etti: yazı masasındaki yerinde gururla oturmuş olan M.Ö. beşinci yüzyıla ait Athena'nın 4 inçlik bir Romalı kopyası. Viyana'yı terkederlerken aile müthiş koleksiyonunun her bir parçasını uygun yerine yerleştirmeye çalışıyordu. Freud sonunda Maresfield Gardens, Hampstead'deki yeni evine yerleştiğinde, hizmetçi Paula Fichtl daha sonra Freud'un çalışma ve görüşme odası olan iki geniş odanın duvarlarına ve dolaplarına sıralayarak antika koleksiyonunun her bir parçasını ait olduğu yere tekrar koydu.[7] Freud'un eski analizandı ve arkadaşı Jeanne Lampl de Groot'a yazdığı gibi: "Bütün Mısırlılar, Çinliler ve Yunanlılar geldi, seyahati çok az hasarla atlattılar ve burada Berggasse'de olduklarından daha etkileyici görünüyorlar. Yalnız bir şey var: Yeni

6. Freud'un kütüphanesinden sattığı bölümün esas olarak psikiyatrik, nörolojik ve psikanalitik kitaplardan oluşan "profesyonel" bölüm olması (arkeoloji kısmından ve klasiklerden çok az satmıştır) ne tür şeyler okumaya yatkın olduğunun bir göstergesidir; bkz. Edward Timms, "Freud's Library and His Private Reading", Edward Timms ve Naomi Segal, ed.ler, *Freud in Exile: Psychoanalysis and Its Vicissitudes* (New Haven ve Londra: Yale University Press, 1988), s. 65-79.

7. Peter Gay, *Freud: A Life for Our Time* (Londra: Dent, 1988), s. 635.

bir ekleme yapılmayan bir koleksiyon aslında ölmüştür."[8] Freud kendisi birkaç ay sonra öldü.

Freud'un antika koleksiyonu her zaman çalışma ve görüşme odasıyla sınırlı olmuştu, ilk halinde de (1917'ye kadar) ailenin Berggasse 19'daki dairelerinden ayrı bir kattaydı ve her zaman aile odalarından ayrı bir mekan olacaktı. Bettelheim'ın belirttiği gibi:

> Bütün bu birçok, birçok nesne tedavi odasına ve çalışma odasına yığılmıştı; bunların hiçbiri ailenin yaşadığı yerleri oluşturan yan kapıdaki odalara taşmıyordu. Freud koleksiyonunun psikanalitik ilgilerinin özü olduğunu ve hayatının hiç de babaerkil olmadığını daha kesin hangi ifadelerle anlatabilirdi? Bu bir zıtlığı vurgular gibidir: "Bilinçdışının kaşifi olarak hayatımın eşi benzeri yoksa da, ailemle hayatım sıradandır."[9]

Aile odalarının tarzı kesinlikle ondokuzuncu yüzyıl sonunun sıradan Viyana burjuva tarzıydı ve bu nedenle duvarlarda sıralanan ve Freud'un profesyonel mekanındaki yazı masalarının ve diğer masaların üzerinden taşan yığılmış Mısır, Yunan ve Roma tanrılarının figürleriyle büyük bir tezat içindeydi. Stefan Zweig bir Freud incelemesi yazdığında, onun özel ile profesyonel arasındaki bu zıtlığı yeterince değerlendirmemiş olması Freud'un yüreğine oturmuştu. Freud, Zweig'a yazarak "şahsımdaki *petit-bourgeois* düzgünlük unsuruna" ne kadar önem vermiş olduğunu belirtti ve bu suçlamayı şöyle düzeltmeye çalıştı: "Çok övülen sadeliğime rağmen, Yunan, Roma ve Mısır antikaları koleksiyonum için çok şey feda ettim, gerçekten de psikolojiden çok arkeoloji okudum ve savaştan önce ve savaş biter bitmez her yıl birkaç gün ya da haftayı Roma'da geçirmeye kendimi zorunlu hissettim, vb."[10] Fransız şair Kontes Anna de Noailles'in Freud'la tanıştığında verdiği tepki

8. Freud'dan Jeanne Lampl de Groot'a, 8 Ekim 1938, aktaran Ernst Freud, Lucie Freud ve Ilse Grubrich-Simitis der.ler, *Sigmund Freud: His Life in Words and Pictures*, K. R. Eissler'in biyografik bir özetiyle birlikte, çev. Christine Trollope (Londra: Andre Deutsch, 1978), s. 313.
9. Bruno Bettelheim, "Berggasse 19", Bettelheim, *Recollections and Reflections* (Londra: Thames and Hudson, 1990), s. 18-23; bu pasaj s. 22'dendir.
10. *Letters*, Freud'dan Stefan Zweig'a, 7 Şubat 1931, s. 402.

anımsanır: "Kesinlikle" diye haykırmıştı, "hiçbir zaman 'seksi' kitaplar yazmadı. Ne berbat adam! Karısına asla sadakatsizlik yapmadığından eminim. Bu tümüyle anormal ve rezilane! [Freud ne trompe pas sa femme. C'est scandaleux! C'est anormal!]"[11] Dışardan bakanlar için Freud'un hayatının katı alışkanlıkları ve aileye hürmetkarlığı onu kaçınılmaz bir şekilde vasat bir burjuva profesyonel olarak sınırlıyordu, oysa Freud antikaları, arkeolojisi ve psikanalitik kuramlarının, onu tamamen temize çıkarmasa da, en azından böyle bir suçlamayı düzelteceği kanısındaydı.

Freud'un koleksiyona ilgisi, bekleyebileceğimiz gibi, çok yönlü olarak belirlenmişti. Bir özellik açıktır: nesnelerine ilgisi estetikten çok tarihsel bir ilgiydi ve geç ondokuzuncu yüzyıl müze kültürünün bir parçasıydı.[12] Spector'ın dikkati çektiği gibi: "Kitaplıklar dışında, içerisi, bugün bile Avusturya'nın bazı bölgelerinde görülebileceği gibi, hem jeolojik, hem de tarihsel (estetik değerlerinden çok kültürel ve tarihsel değeri için toplanan) yerel örnek koleksiyonları barındıran eski tarz taşra müzelerine benziyor."[13] Gerçi bu bölümde daha sonra bu yargıyı biraz değiştireceğim, ama yine de bu halka açık bir koleksiyon değildi ve esas olarak sahibinin kişisel zevki içindi. Sistematik bir koleksiyon da değildi; yaklaşık kırk yıl boyunca yavaş ve istikrarlı bir tarzda edinilmişti, ama her bir edinim önceden belirlenmiş bir düzen içindeki yerinden çok, temel olarak yeni edinilen parçanın meziyetlerine, kendine özgü olasılıklarına bağımlıydı. Freud'un Lampl de Groot'a yazdığı mektuptan yapılan alıntının da gösterdiği

11. Maryse Choisy, *Sigmund Freud: A New Appraisal* (Londra: Peter Owen, 1963), s. 47.

12. Bkz. Eilean Hooper-Greenhill, *Museums and Shaping of Knowledge* (Londra: Routledge, 1992); Robert Lumey, der. *Museum Time Machine: Putting Cultures on Display* (Londra: Routledge, 1988); Susan M. Pearce, der. *Objects of Knowledge* (Londra: Athlone, 1990); Krzysztof Pomian, *Collectors and Curiosities: Paris and Venice, 1500-1800* (1987), çev. Elizabeth Wiles-Portier (Cambridge: Polity, 1990); Thomas Richards, *The Commodity Culture of Victorian England* (Londra: Verso, 1991); David K. Van Keren, "Cabinets and Culture: Victorian Anthropology and Museum Context" *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 25 (1989): 26-39.

13. Jack J. Spector, *The Aesthetics of Freud: A Study of Psychoanalysis and Art* (New York: Praeger, 1972), s. 17.

gibi, koleksiyonunun hayatiyeti bir mükemmellik ya da evrensellik idealini somutlaştırmasından kaynaklanmıyordu: onun hayatiyeti yeni edinimlere bağlıydı ve Freud odalarındaki bütün parçaların düzeninde sürekli değişiklikler yapıyordu. Öldüğünde koleksiyonun genişlemesi durdu ve şu andaki ilginç antiteye (müze içinde bir müzeye, psikanalizin kurucusuna adanmış bir müze içinde bir antika koleksiyonuna) dönüştü. Kızı Anna, Freud'un çalışma odasını koleksiyonuyla birlikte kırk yıldan uzun bir süre sağlam ve el değmemiş tutarak onun canlı koleksiyondan ölü müzeye dönüşmesine yardımcı oldu, bu sırada kendisi evin –her ne kadar yüzyıl başının Avusturya sobalarını ve daha modern, işlevsel mobilyalarla gelişigüzel bir araya gelen şişkin koltuklarını eşit olarak barındırsa da– aile geçmişinin korunmasına daha az dikkat edilerek döşenmiş olan diğer kısımlarında yaşamaya devam etti. Muhtemelen babasının sadece psikanalitik çalışmalarını böyle bir korumaya değer bulduğunu düşünüyordu; evin anne egemenliğinde olan yanı böyle mezarlık ibadetlerini hak etmiyordu. Anna sağken Freud'un görüşme odasının canlı müzesi ara sıra açılmış ve bir seminer için kullanılmıştı. Bugün, onun (Anna) ölümünden sonra Freud müzesi açılış saatleri, ziyaretçi defteri, görevli personeli, eşyaları perde arkasından izleyen insanları, Gençlik Eğitim Projesi müdavimleri ve adayları ile uygun bir şekilde işlev gören halka açık bir mekandır.

Koleksiyon ancak ona eklemeler yapılınca yaşayan bir şey idiyse de, Freud'un bu parçalara karşı tutumunun ayırt edici özelliği de onları elden çıkarmaya, terketmeye, başkalarıyla değiş tokuş etmeye hazır oluşuydu. Örneğin, en sonunda Freud'un divanın arkasındaki koltuğunun yanında oturan Roma dönemine ait bir Mısır mumyası maskesi, satın alacağını düşünerek ona eşya getiren her zamanki tüccarlarından birinden edinilmişti. Freud onunla çok ilgilenmiş, ama fiyatını çok yüksek bulmuştu. Onu bırakmaya isteksiz, tüccarla bir alışveriş yaptı; üçte bir kadarını nakit olarak, kalanını da koleksiyonundaki antik yüzüklerden ödeyeceğini söyledi. Tüccara yüzüklerin bulunduğu çekmeceyi gösterdi ve maskenin bedelini karşılayacağını düşündüklerini seçmesini istedi.

Freud'un parçalarına karşı gösterdiği bu boşvermeci tutum, başlangıçtaki toplama itkisinin, sistematik cimrilerin ayrım yapmayı reddeden tutumuna değil, hobicinin koleksiyonundaki her edinilmiş parçanın bireyselliğini hoşnutlukla kabullenmesine yakın olduğunu göstermektedir. Freud'un koleksiyonundaki tanrıları kutsallıktan arındırmakta –elden çıkarma da denebilir– bir güçlüğü yoktu:[14] Böyle bir tutumun, tamamen Freud'un cömertliğinin ayırt edici özelliği olduğu söylenmelidir: Sadece altı çocuk, karısı, baldızından oluşan kendi geniş ailesini desteklemekle kalmadı, genç arkadaşlarından ve ihtiyaç içindeki ailelerin çocuklarından oluşan geniş bir çevreye de düzenli –kimi zaman bağış düzeyine varan– bir armağan akışı oluyordu. Birinci Dünya Savaşı sırasında bir meslektaşına "Çok iyi bildiğim baba karmaşasının doyurulması için ruhsal yapım acilen ailem için para kazanıp harcamamı gerektiriyor" diye yazmıştı.[15] Bu pekala doğru olmuş olabilir, ama baba karmaşası Freud'un giderek genişleyen arkadaş ve mürit çevresine de para harcamasında ısrar ediyordu. Baba karmaşası, antika koleksiyonunun başlaması ve gelişmesinde de önemli bir söz sahibiydi.

Freud sanatsal eşyalar toplamaya Ekim 1896'da babasının ölümünden hemen sonra ve açıkçası bu olaya tepki olarak başladı, çünkü bu eşyaları "az bulunur bir yenilenme ve huzur kaynağı"[16] olarak görüyordu. Tarihçilerin çoğu, bu ölümün onun hayatında ve çalışmalarında büyük bir dönüm noktası olduğu, onu nörotik bir

14. Bkz. Susan M. Pearce, *Museums Objects and Collections: A Cultural Study* (Leicester ve Londra: Leicester University Press, 1992), s. 34-35.
15. Sigmund Freud ve Karl Abraham, *A Psycho-analytic Dialogue: The Letters of Sigmund Freud and Karl Abraham, 1907-1926*, der. Hilda C. Abraham ve Ernst L. Freud (Londra: The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, 1965), Freud'dan Abraham'a, 18 Aralık 1916, s. 244.
16. *FF*, 6 Aralık 1896, s. 214: çeviri Lynn Gamwell'e uygun olarak uyarlanmıştır, "Freud's Antiquities Collection", Lynn Gamwell ve Richard Wells, der.ler, *Sigmund Freud and Art: His Personal Collection of Antiquities*, Peter Gay'in girişiyle (Londra: Freud Museum/state University of New York, Binghamton, 1989), s. 24.

kendinden kuşkulanma krizine sokup kendi kendini analiz etmeye zorladığı konusunda Freud'un kendisiyle aynı fikirdedir. Bu kendinden kuşkulanma döneminin nihai ürünü olgunlaşmış bir Freud ve onun 1899'da biten başyapıtı *Düşlerin Yorumu*'ydu. 1908'de bu çalışmaya tekrar bakıp ikinci basımına önsöz yazarken Freud "Bu kendi-kendine analizimin, babamın ölümüne, yani bir erkeğin hayatındaki en önemli olaya, en acı kayba tepkimin bir parçası olduğunu anladım."[17] diyordu. Resmen babanın ölümüyle başlayan, sadece genişlediği sürece ölümden korunan Freud'un antika koleksiyonu, bir koleksiyonun ölüm içindeki hayatın, ölümün giderek nüfuz ettiği hayatın savaşını, bu savaşın koleksiyoncunun kişisel temsilcileri olarak seçtiği eşyalarla ifade edilmesi için bir mekan açılması savaşını nasıl simgeleyebileceğini şık bir şekilde göstermektedir.

Freud'un koleksiyon yapması, tüm kayıpların bu en acısına hangi anlamda bir tepkiydi? 1895 başlarında bu tür davranışlara bir açıklama getirmişti: "Yaşlı bir bakire köpek beslediği ya da yaşlı bir bekar enfiye kutuları topladığı zaman, birincisi bir evlilik arkadaşı ihtiyacına, ikincisi de birçok fetih yapma ihtiyacına ikame bulmaktadır. Her koleksiyoncu bir Don Juan Tenerio'nun ikamesidir, dağcı, sporcu, vb. insanlar da öyle. Bunlar erotik eşdeğerlerdir."[18] Bu açıklamada kültürel etkinliğin –evcil hayvan besleme, enfiye kutuları toplama- idealize bir nesneye libidinal bağlanmanın ikamesi olduğu düşüncesi zaten örtük bir şekilde bulunur. Gerek yaşlı bakirelerin, gerekse yaşlı bekarların tuhaf alışkanlıklarının kaynağı fallik nesnenin yokluğudur. Yine de erkeklerle kadınlar arasında bir fark vardır. Freud bu farkın peşindedir: "Kadınlar da bunu bilirler. Jinekolojik tedavi bu kategoriye girer. İki tür kadın hasta vardır: biri doktorlarına kocaları kadar sadık olanlar, diğeri de doktorlarını sevgilileri kadar sık değiştirenler. Normal bir şekilde işleyen bu ikame mekanizması saplantılı düşüncelerde –bir kez daha *savunma* amacıyla– kötüye kul-

17. *ID*, SE IV, xxvi.
18. *FF*, 24 Ocak 1895, H müsveddesi, s. 110; yaşlı bakire ile bekar eşlemesi *ID*, *SE* IV, 177'de biraz farklı bir argüman bağlamında tekrarlanmaktadır.

lanılır."[19] Tıpkı erkeklerin hiçbir zaman (ya da artık) sahip olmadıkları fetihlerinin ikamelerini toplamaları gibi, kadınlar da kendilerini reddeden sevgililerin simgesel ikameleri olan doktorları toplarlar. Bu durumda Freud'un koleksiyonculara ilişkin tezi kolaylıkla kendisine de uygulanır, ama onun için, Don Juan olan babasıdır –üç karısının biraz kadın düşkünü rolü verdiği baba[20]– ve Freud'un koleksiyon yapması hem babanın fetihlerinin bir ikamesi, hem de idealize etmeye yöneldiği ölü babaya bir saygı eylemidir. Gerçekten de Freud'un görüşme odasında koleksiyon şeklini aldığını gördüğümüz şey, babasının ölümüne tepkidir; ancak, bu yalnızca antika koleksiyonu değildir, babasının (ya da başka birinin) özgünlüğünün ve yüceltilmiş "cinsel megalomani"sinin tersine, özel olarak Freud'un kendi damgasını taşıyan meşru bilimsel bir koleksiyondur da: yani, kadın olguların öyküleri.[21]

Daha önce Freud'un antika koleksiyonunun sadece çalışma mekanlarıyla sınırlı olmasının bunun psikanalitik çalışmalarıyla ne kadar yakın bağlantısı olduğunu gösterdiğini belirtmiştim. Bununla birlikte, Freud'un antika koleksiyonunun etkileyici ve gözle görülür ağırlığının, kasvetli müzelere benzemesinin, onun yaptığı tek koleksiyon türünün bu olmadığını gizlemesine izin vermemeliyiz. Hastaların olgu öyküleri belli ki tıbbi yazıların görünüşte yeterince geleneksel bir biçimiydi. Bu yazılarda Freud, Charcot ve onu etkileyen diğer klinik nörologlar, örneğin, Hughlings Jackson gibi öğretmenleri adım adım izliyordu. Ve bazı bakımlardan Freud, seksolojinin kurucularından biri ve Freud'un Viyana'sında Psikiyatri profesörü olan Richard von Krafft-Ebing'in cinsel sapkınlıkları, örneğin birçok kategorisinden en iyi bilinenleri olan sadizm ve mazohizmi, tamamen bilgiç bir şekilde toplayıp adlandırmaktan ibaret

19. *FF*, 24 Ocak 1895, H müsveddesi, s. 110.
20. Bkz. Marie Balmary, *Psychoanalysing Psychoanalysis: Freud and the Hidden Faults of the Father* çev. Girişle birlikte Ned Lukacher (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1982).
21. Bkz. Lisa Appignanesi ve John Forrester, *Freud's Women* (Londra: Weidenfeld and Nicolson/New York: Basic Books, 1992), özellikle 4. Bölüm; "cinsel megalomani" Freud'un Karl Abraham'a bir mektubunda kullandığı sözlerdir, *Freud-Abraham Letters*, 9 Ocak 1908, s. 20.

olan çalışmalarını sadakatle izliyordu.[22] Krafft-Ebing'in çağdaşı Viyanalı eleştirmenlerden birinin dediği gibi o "sahte bir uzman şöhreti kazanmış, yorulmak bilmez bir koleksiyoncu"ydu.[23] Cinsel sapkınlıkların ve karakteristiklerinin toplanıp adlandırılması söz konusu olduğunda, Freud belirgin bir şekilde ortodoks ve serüvensevmezdi; onun özgün bilimsel toplama yeteneği başka bir yerde bulunmaktaydı.

Freud bir bilimsel koleksiyoncu olarak asıl mesleğini 1890'larda o sıralar başlattığı eşsiz bir dizi koleksiyonda buldu. İlk koleksiyon olgular kümesiydi: Her bir olgu içindeki çalışma, "sahneler" toplamaktan, "anılar" toplamaktan ve bu ayrı ayrı maddeler arasında bağlantılar kurarak böylece bunlara topluca bir anlam vermekten oluşuyordu. İkinci koleksiyon 1895'te başlayan, ama 1890'ların sonlarında çalışma faaliyetinin önemli bir kısmına dönüşen düş metinlerini toplama ve bunların analiziydi. Bu tür üçüncü koleksiyon, hemen sonra Haziran 1897'de bunları izledi: "Bir süreden beri derin anlamları olan bir Yahudi fıkraları koleksiyonunu bir araya getirmeye başladığımı itiraf etmeliyim."[24] Son iki koleksiyon içiçe girmişti. 1900'de yayımlanan bir düş analizinde Freud şöyle yazıyordu. "Düşün parçalarını oluşturan malzeme bu noktada çok derin ve genellikle acı bir dünyevi bilgelik içeren, konuşmalarımızda ve mektuplarımızda alıntılamaktan çok hoşlandığımız gülünç Yahudi fıkralarından ikisini içeriyordu."[25] Ve de belki en olağandışı, ama duysal ve motor bozuklukların ince

22. Krafft-Ebing'in bu terimleri adı bilinmeyen bir Berlin muhabirinden ödünç aldığı belirtmek gerekir; bkz. Richard Krafft-Ebing, *Neue Forschungen auf dem Gebiet der Psychopathia Sexualis: Eine medizinische-psychologische Studie* (Stuttgart, 1890), s. 19-20, aktaran Renate I. Hauser, "Sexuality, Neurasthenia and the Law; Richard von Krafft-Ebing (1840-1902)" Doktora Tezi, University College, University of London, 1992, s. 240.

23. Moriz Benedikt, *Hypnotismus und Suggestion: Eine klinisch-psychologische Studie* (Leipzig, 1894), s. 76, aktaran Hauser, *Sexuality, Neurasthenia and the Law*, s. 45.

24. *FF*, 22 Haziran 1987, s. 254.

25. *ID*, *SE* IV, 194-195; Bu anekdotların bir kısmını oluşturduğu "Roma" düşleri dizisi Anzieu tarafından Ocak 1897'ye tarihlenmiştir; bkz. Didier Anzieu, *Freud's Self-analysis* (1975), çev. Peter Graham (Londra: Hogarth Press and Institute of Psycho-Analysis, 1986), s. 182.

ayrıntılarına zorunlu olarak dikkat eden bir nörolog için çok çok daha az tuhaf olan dördüncü bir koleksiyon vardı: dil sürçmeleri, okuma yanlışları, yanlış anlamalar, yanlış isim kullanmalar, yanlış yere koymalar, baskı hataları, hatalı hareketler –Almancada *Ver–* önekiyle gösterilen bütün hareket yetersizlikleri.[26] Freud'un – sonunda İngilizcede adlandırıldıkları gibi- parapraksiler üzerine ilk makalesi 1898'de yayımlandı: Koleksiyonundan seçtiği örnek, kendisinin mustarip olduğu bir unutma örneğiydi. Ertesi yıl, 1899'da bu kez kendisinin en erken çocukluk anısı üzerine bir başka makale yayımladı ve şunu belirtti: "Çocukluğun en erken anılarına bağlanan psikolojik sorunlarla uğraşmadan önce, elbette nispeten çok sayıda erişkini düzenli bir şekilde yazarak bir malzeme koleksiyonu oluşturmak ve hangi tür anıların bu erken yıllardan çıkabileceğini keşfetmek önemli olacaktır."[27]

Yayımlanmasından hemen önce Freud, *Düşlerin Yorumu*'na şaka yollu verdiği adla "Mısır Düşler Kitabı"nı[28] şu eğlenceli tarzla betimliyordu: "Çalışmalarımdan başka hiçbiri bu kadar tümüyle bana ait, benim kendi gübre yığınım, benim fidanım ve ilaveten *nova species nihi* (yepyeni bir tür) olmamıştır."[29] Düş koleksiyonunu karakterize eden bu üç yöntemle birlikte "hevesli bir yürüyüşçü ve doğa âşığı olduğu ve arkadaşlarıyla Viyana yakınlarındaki koruları ve ormanları dolaşıp nadir bitki ve çiçek numunelerini eve getirdiği"[30] gençlik yıllarının botanik merakına geri dönüyordu. O halde bu çok önemli yıllarda Freud, bilimsel çalışmalarının devamlı ve özenli koleksiyonlar gerektireceği, birbiriyle ilişkili bütün bir fenomen alanının yolunu açmıştı: düşler,

26.Bkz. Freud, *The Psychopathology of Everyday Life*, *SE* VI, ve John Forrester, "What the Psychoanalyst Does with Words: Austin, Lacan and the Speech Acts of Psychoanalysis", Forrester, *The Seduction of Psychoanalysis: Freud, Lacan and Derrida* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), s. 152.

27. Freud, "Screen Memories", *SE* III, 304.

28. *FF*, 6 Ağustos 1899, s. 366.

29. *FF*, 28 Mayıs 1899, s. 353.

30. Anna Freud Bernays, "My Brother, Sigmund Freud", H. Ruitenbeek, *Freud As We Knew Him* (Detroit, Mich.: Wayne State University Press, 1973), s. 140-147; bu pasaj s. 141'den.

espriler, parapraksiler, erken anılar. Onun eşzamanlı antika koleksiyonunu bu Freud'a özgü koleksiyonlarla yanyana koymamız gerekir.

Eğer 1890'ların sonu Freud'un o sıralar yaptığı kendine özgü koleksiyonların üzerine kurulan psikanalizi geliştirmesinde en önemli dönemse, daha sonra iddia ettiğine göre, büyük bir yalnızlık dönemiydi de (Wilhelm Fliess'e bağlılığı dışında meslekten arkadaşlarıyla bağlarının gevşediği bir zamandı bu.) Diğerleriyle güçlü ve çok yönlü ilişkileri yeniden kurduğunda, her zaman olduğu gibi, bu yeni bir şekle girmişti, çünkü etrafında istikrarlı bir şekilde büyüyen bir taraftar, mürit ve hayran grubu toplanıyordu. Bu dünyadan geri çekilme, kopma ve onu izleyen farklı bir tarzda yeniden bağlanma hareketi daha sonraki narsisizm kuramı ve özellikle de onun altta yatan paranoya sürecine uygulanmasını hatırlatır, hatta belki de onun modelini oluşturmuştur: "Asıl bastırma süreci libidonun önceden sevilmiş olan kimselerden –ve şeylerden– ayrılmasından oluşur. Sessiz olarak meydana gelir. Bu kadar gürültülü bir şekilde kendini dikkatimize zorlayan şey, bastırma işini iptal eden ve libidoyu tekrar terkedilmiş kimseler üzerine geri getiren düzelme sürecidir."[31] Freud, paranoyanın mekanizması ve bunun narsisizmle ilişkisine dair tezini geliştirdiği dönemde paranoyaklar ve sanatsal yaratıcılar üzerine bir açıklama getiriyordu. Bunların hastalığında "libidonun nesnelerden çekildiği" görülür. "(Fazla libidosunu cansız amaçlar üzerine –şeylerin sevgisine– yönelten koleksiyoncu bunun tersi bir seyir tarzı izlemektedir)"[32] Paranoyak libidinal ilişkilerini yeniden kurmakta başarısız olurken, kendi egosunu bunların pahasına geliştiren koleksiyoncu, dünyayla bağlarını yeniden onarır – ancak insanların sevilmesinden çok nesnelerin sevilmesi şeklinde. Narsisizmin yeni bir şekilde bastıran ihtiyaçları ile dünyanın gereklilikleri arasında bir denge kurmuştur.

31. Freud, "Psycho-analytic Notes on an Autobiographical Account of a Case of Paranoia (Dementia Paranoides)", *SE* XII, 71.
32. *Minutes of the Vienna Psychoanalytic Society*, ed. Herman Nunberg ve Ernst Federn, çev. M. Nunberg, 4 cilt (New York: International Universities Press, 1962-1976), 1. Cilt, 19 Şubat 1908.

Koleksiyoncu böylece her biri yitirmiş olduğu libidinal nesnelerin bir parçasını yansıtan nesnelerin büyüsünde narsisizmini yeniden keşfeder.

Kendi doğasından ötürü ya da belki de bu nesne ölü, sadece bir nesnenin gölgesi olduğu için erişilemeyen, içine kapalı ve kendine yeterli olan nesnenin çekiminden kaçınmak, Freud'un ünlü narsisistik kadın portresinde sürer: "Kendi narsisizmlerinin bir parçasını bırakmış ve nesne-sevgisi arayışında olanlar için bir başka kişinin narsisizmi büyük bir çekiciliğe sahiptir. Bir çocuğun çekim gücü büyük oranda onun narsisizminde, kendinden memnuniyetinde ve erişilemezliğinde yatar, tıpkı bizimle pek ilgilenmez görünen bazı hayvanların, örneğin kedilerin ve büyük yırtıcı hayvanların, çekiciliği gibi."[33] Arkadaşı ve izleyicisi Lou Andreas-Salome'de Freud böyle bir kadının örneğini bulmuştu. Lou da günlüğüne Freud'un ona anlattığı etkileyici bir öyküyü kaydetmişti. Öykü her gün açık bir pencereden çalışma odasına tırmanan bir kedi üzerineydi: "Geçerken bir süreliğine yere koymuş olduğu antik nesnelere bakıyordu. Ama mırıldanarak ve esnek zarafetiyle arkeolojik memnuniyetini bildirecek şekilde ilerleyen kedinin en ufak bir hasara neden olmaması Freud'un yüreğini eritmiş ve ona süt ısmarlamıştı. O zamandan beri kedi her gün divandaki yerini alıp antikaları seyretme ve bir tas sütünü içme hakkını istiyordu." Freud şimdi kediye ısınmış olabilirdi, ama "kedi ona bir nebze bile dikkat etmiyor ve çekik göz bebekli yeşil gözlerini ona başka herhangi bir nesneye olduğu gibi soğukça çeviriyordu."[34]

Baudrillard bir koleksiyondaki nesneyi "mükemmel evcil hayvan"[35] olarak görür. Kendi-kendine analizden sonra Freud'un "libidinal" ilişkilerinin narsisistik kadınlara –hayran olabileceği ve onu boğmakla tehdit etmeyecek olan kadınlara–, evcil hayvanlara ve koleksiyonundaki nesnelere yöneldiği şeklindeki kaba görüşte bir nebze doğruluk bulunabilir.[36] Koleksiyoncu koleksiyonunu

33. Freud, "On Narcissism: An Introduction", *SE* XIV, 89.
34. Lou Andreas-Salome, *The Freud Journal*, çev. Stanley A. Leavy, Mary-Kay Wilmers'in girişiyle (Londra: Quartet, 1987), s. 89.
35. Jean Baudrillard, *Le Systeme des Objects* (Paris: Gallimard, 1968), s. 126.
36. Bunu Freud'un sık sık aktardığı eşcinsel dürtülerini nasıl egosunu ge-

ideal nesnelerine bağlanmasını görece yalın bir şekilde dışa vurmak için kullanıyor olabilir: koleksiyoncular koleksiyonlarıyla konuşurlar, tıpkı köpek sahiplerinin köpekleriyle konuşması gibi. Freud yeni bir kazanım elde ettiğinde onu yemek odasına getirir, önündeki masanın üstüne koyar ve onunla yemek boyunca süren sessizlikte iletişim kurardı.

İlk bakışta Freud'un antika koleksiyonunu düş ve espriler koleksiyonundan tümüyle farklı kılan iki özellik vardır: Birincisi, antikalar maddi nesnelerdir, oysa düşler ve espriler sadece zihinsel ya da sözel fenomenlerdir. İkincisi, antikalar kültürel bir saygınlık görürler, oysa Freud'un düşlerin, esprilerin ve sürçmelerin kültürel ya da psikolojik bir anlamı olmadığı şeklindeki suçlamanın sağduyu tarafından ya da bilimsel otorite tarafından çürütüleceği gibi bir yanılsaması yoktu. Birbirinden ayrı gibi görünen bu iki niteliğin ele alınması, bütün bu koleksiyonların Freud'un analitik çalışması içinde nasıl bir işlev gördüğünü daha iyi anlamamıza yardım edecektir.

Birinci ayrım –antikaların maddi, oysa düşlerin maddi değil, zihinsel olması– başlangıç noktamızdır; Freud Roma'nın tarihsel topografyası ile değişik çağların ruhsal olaylarının aynı zamanda birlikte varolması arasındaki benzerliği göstermeye çalışmıştı. Freud'un çıkardığı sonuç, hatırlayalım, zihnin kendi geçmişini Roma kentinden daha iyi korumasıydı: "Pompeii'nin yıkımı şimdi kazıldığı için henüz başlamaktadır."[37] İlginç bir şekilde, Freud'un antika koleksiyonundaki bu kadar çok nesnenin (bokböcekleri, mezarlık çömlekleri) bulanık, parçalı ve esrarengiz nitelikleri şunu hatırlamamıza yarar: geçmişin maddi kalıntıları, Freud'un psikanalitik yönteminin güvenle şifresini çözebileceği çocukluktan

---

nişletmek için kullandığına dair açıklamayla (*FFer 1*, Freud'dan Ferenczi'ye, 6 Ekim 1910, s. 221; bkz. 2. Bölüm, s. 54) ilişkilendirebiliriz, oysa arkadaşı Fliess bunu yapamamış ve bir paranoyaya düşmüştür; buradaki vurgu Fliess'in paranoyası kadar Freud'un yakın arkadaşıyla eşcinsel bağını dönüştürmesi üzerinedir de.

37. Freud, "Notes upon a Case of Obsessional Neurosis" (1909), SE, 176.

gelen kalıntılardan daha az konuşkandırlar. Freud'un dünya görüşünde, sırası geldiğinde, ruhsal gerçeklik maddi gerçeklikten daha sahiciydi. Düşler mezarlardan daha istikrarlı nesnelerdi.

Freud'un eski hastalarının en belagatlisi olan H. D. ruhun gerçekliğine duyulan güven ile geçmiş malzemenin gerçekliğinin sunduğu teselliler arasındaki bu bocalamayı Freud'la görüşme odasındaki ilk buluşmasını anlatırken yakalamıştı:

> Kapıdan otomatik olarak geçiyorum. Kapanıyor. Sigmund Freud konuşmuyor... Odaya göz atıyorum. Bir Yunan sanatı âşığı olarak odanın içindekileri otomatik olarak gözden geçiriyorum. Burada solumdaki ve sağımdaki raflarda son derece sevimli nesneler sergilenmiş... Kimse bana bu odanın hazinelerle dolu olduğunu söylememişti. Denizin Yaşlı Adamı'nı selamlamalıydım, ama kimse bana deniz diplerinden kurtardığı hazineleri anlatmamıştı... Bekleyip benim konuşmayacağımı ya da konuşamayacağımı görerek kendisi konuştu. Sanırım biraz üzgünce söylediği şey şuydu: "Bu odaya girip bana bakmadan önce odadaki şeylere bakan ilk kişisiniz."[38]

Ancak, bu şairin onun eşyasına yönelik büyük ilgisi, yöntemindeki zihinsel ile maddi olan arasındaki etkileşimi çok açık bir şekilde görmesini engellemedi:

> Düşünceler toplanacak, düzene sokulacak, analiz edilecek, raflara dizilecek ya da çözülecek şeylerdi. Birbiriyle açıkça ilişkisiz, parçalı fikirlerin genellikle düşünce ve belleğin özel bir katmanının ya da tabakasının bir parçası olduğu, bu yüzden birbirlerini tamamladıkları görülüyordu: kimi zaman bunlar enfes Yunan çömlekleri ve rengarenk cam kaseler ve Berggasse 19 Viyana IX'daki odada divana uzanıp yaslandığım yerde karşıma düşen dolabın raflarında loşlukta ışıldayan vazolar gibi ustalıkla bir araya getirilmişlerdi.[39]

Birlikte geçmişe ve geleceğe –geçmişte olan bir geleceğe ve gelecekte olan bir geçmişe– yolculukları nesneleri paylaşmalarına izin veriyordu. Divanın üstünde asılı duran Karnak Tapınağı'na o

38. H. D., *Tribute to Freud: Writing on the Wall: Advent*, Norman Holmes Pearson'ın önsözüyle (Londra: Carcanet, 1985), s. 96-98.
39. Agy., s. 14.

da gitmişti; ikisi de Roma'nın çiçeklerini anılarında paylaşabilirlerdi, Freud taşımayı çok sevdiği gardenyaları ve H. D. bademçiçeklerini. Ve H. D.'nin analizine dair anımsadıkları, antika koleksiyonu ile espri koleksiyonu arasındaki yüzeysel farkların ikincisini bize tekrar göstermektedir.

Bir çiçeğin geçiciliği, ortaklaşa sahip oldukları güzellik aracılığıyla M.S. ikinci yüzyıl Artemis'iyle hasbıhal edebilir. Ama çiçekler analizin geçici olan tek nesneleri değildir: Bir analiz gerçek için çiçekler kadar osuruklara da bakar. Freud bütün ciddiyetiyle bir osuruk arkeoloğu olmuştur:

> Onlar ihmalimizin çayırlarında uzanırken ve
> Uzun zamandır unutulmuş bu kadar çok nesne
> Cesaret vermeyen parlayışıyla ortaya çıkarken
>
> Bize geri dönüp yine değerli kıldılar
> Büyüdükçe bırakmamız gerektiğini düşündüğümüz oyunları
> Gülmeye cesaret edemediğimiz küçük gürültüleri
> Kimse bakmazken yaptığımız yüzleri.[41]

Freud, Batı uygarlığının solup gitmekte, ama yine de değerli olan kalıntılarının bir koleksiyoncusu olduğu kadar, bir osuruklar ve mimikler koleksiyoncusu, *avant la lettre* (tarih öncesi) ıvır zıvır arkeoloğudur da. Halkın önündeki Freud bütün insanlara ilişkin sarsıcı, tatsız ve ahlâk dışı iddialarla ünlenmişti, mahrem Freud ise düzenli hayatı ve kültürel saygınlığı olan sanat nesnelerinin burjuva koleksiyonuyla. Bu ikilikler psikanalitik estetiğin Janus-yüzlü niteliğinde de iyi bilinir. Özünde modernist olan bir hareketin (yani psikanalizin) kurucusu sanatta nasıl böyle tam bir muhafazakar beğeni sahibi olmuş olabilirdi?

Genelikle eleştirmenlerin psikanalitik estetiğin eksikliklerine verdikleri yanıt, Freud'un kişisel estetiğinde biçime dair bir açıklamanın olmaması olmuştur ve bu eleştiri çoğu zaman onun sanatta

40. Agy., s. 9.
41. W. H. Auden, "In Memory of Sigmund Freud", *W. H. Auden: Collected Poems*, der., E. Mendelson (Londra: Faber and Faber, 1976), s. 215-218.

güzelliği analiz edip anlamaktan başka bir şekilde değerlendiremediği itirafını örnek göstererek açıklanmıştır.[42] Bir şey açıktır: Freud için herhangi bir alanda etki yapabileceğini düşündüğü tek beceri analiz becerisiydi. Dediğine göre, sentez egonun bir işleviydi ve bilinçdışının düşmanı olan ego psikanalistin yardımı olmadan her zaman kendine bakardı ve bakmalıydı. Bu yüzden, sanatın biçimsel nitelikleri onun esas olarak yorumlanamaz diye yüz çevireceği bir şeydi; onun yerine ayrıntılara yönelecekti. Psikanalizin radikal yenilikleri de ayrıntılarla uğraşmakta bulunacaktır. İzler, işaretler, küçük şeyler, gözden kaçan tuhaflıklar: Soyağacını Carlo Ginzburg'un bizim için dedektif Holmes, analist Freud ve sanat tarihçisi Morelli'yi bağlantılandırarak çizdiği ipuçları bilimi.[43] Freud'un koleksiyonunun sistematik olmayan niteliği de mutlaka biçimsel olana isteksizliğinin bir göstergesidir; onun heykelleri, tek tek, kendi tarihleri ve ayırt edici özellikleriyle değerliydiler. Freud'un eğilimleri, bilimde bile, hiçbir zaman saymaya yönelik değildi; hiçbir zaman fetihlerini sıralayacak bir Leporello'ya ihtiyacı olmadı. Hayatı boyunca asla koleksiyonunun kataloğunu da tutmadı.[44]

Gündelik nesnelerin Freud'un yorumlama ilkeleriyle nasıl dönüştüğünü ve böylece (toplanabilir şeyleri de içeren) yeni bir nesneler kuramının genel olarak nasıl mümkün olduğunu göstermek için Freud'un *Düşlerin Yorumu*'ndaki kendi düşlerinden birinin analizinden uzun bir dipnotu incelemek istiyorum. "Kont Thun" düşü şu pasajı içeriyordu: "*Sanki düşünmek ve yaşamak bir ve aynı şey gibiydi. [Yaşlı bir beyefendi] kör gibi görünüyor, herhalde bir gözü kör ve ona cam bir erkek işeme kabı (ördek) uzattım...Burada*

42. Bkz. Spector, *The Aesthetics of Freud, ve Ernst Gombrich*, "Freud's Aesthetics", *Encounter* (Ocak 1966), s. 30-40.

43. Carlo Ginzburg, "Clues: Morelli, Freud and Scherlock Holmes: Clues and Scientific Method", Umberto Eco ve Thomas A. Sebeok, der.ler, *The Sign of Three: Dupin, Holmes*, (Pierce Bloomington: Indiana University Press, 1983), s. 81-118.

44. Freud'un böyle bir katalog oluşturmaya en çok yaklaştığı an Birinci Dünya Savaşı'nın ilk günleridir; çıldırtıcı bir can sıkıntısı ve meraklı bir bekleyiş sırasında "küçük bir oyun...keşfettim: Antikalarımı alıp inceliyor ve her parçayı anlatıyorum." (*FFer 2*, Freud'dan Ferenczi'ye, 23 Ağustos 1914, s. 13).

adamın tavrı ve işeyen penisi canlı bir şekilde görünüyordu." Freud bu uzun düşün ayrıntılı, karmaşık ama hiçbir şekilde tam olmayan analizinde, yedi ya da sekiz yaşındayken anababasının yatak odasına nasıl işediğini ve babasının "bu oğlan adam olmayacak" diyerek onu nasıl haşladığını ortaya çıkardı. Freud'un düşlerinin çoğunda olduğu gibi bu düş de babasının bir erkek çocuğu ezmesinin tersine dönmesini ve yalanlanmasını temsil ediyordu: Şimdi oğlunun önünde işeyen yaşlı babası düşteki adamdı – baba adam olamamıştı (bir iki ay önce ölmüştü). "Adam" olan oğuldu –özellikle histeri kuramına ilişkin derin keşifler yapmıştı.

Freud (uzun bir düş analizi sırasında çıkagelen birtakım tam yerine oturmamış çağrışımlar ayırdığı) uzun ve dağınık bir dipnotu aşağıdaki açıklamayla bitiriyordu:

> "*Düşünmek ve yaşamak bir ve aynı şeydi*" cümlesi histerik belirtilerin açıklanmasına bir gönderme yapmıştı, "*ördek*" de aynı bağlama aitti. Bir Viyanalı'ya "*Gschnas*" kuralını açıklama gereğini duymuyorum. Sıradan ve tercihen komik ve değersiz malzemelerden nadir ve değerli nesneler oluşturmaktan ibarettir (örneğin, saplı tencereler, kamış demetleri ve oklavalardan zırh yapma) –burada Viyana'daki bohem partilerde gözde bir eğlence. Bunun tam da histerik kişilerin yaptığı şey olduğunu gözlemiştim. Bu insanlar gerçekten başlarına gelmiş olan şeylerin yanısıra, bilinçdışı olarak, yaşantılarının en masum ve gündelik malzemesinden oluşturdukları korkunç ya da sapkın hayali olaylar inşa ederler. Belirtileri ilk anda ister ciddi, isterse aynı oranda masum olsun, gerçek olayların hatıralarına değil bu fantazilere bağlanırlar. Bunun açığa çıkarılması birtakım güçlükleri yenmeme yardımcı oldu ve bana özel bir haz verdi. Buna "ördek" düş-öğesi aracılığıyla değinmemi mümkün kılan şey şöyleydi: En son *Gschnas* gecesinde Lucrezia Borgia'ya ait bir zehir kadehinin sergilendiği anlatılmıştı bana; onun asıl özelliği hastanelerde kullanılan *ördek* tipinde olmasıydı.[45]

O halde düş gören babasına aynı zamanda bir zehir kadehi olan bir ördek sunmaktadır: elbette Ödipal bir eylem. Ama bu zehir kadehi kendi içinde kendi içsel dönüşüm ilkesini de taşır: bu nadide eşya,

45. *ID, SE* IV, 217n1.

Lucrezia Borgia'nın kendi kadehi, herhangi bir müze müdürünün her şeyini vereceği bu nesne, "sıradan ve tercihen komik ve değersiz malzemelerden (örneğin, saplı tencereler, kamış demetleri ve oklavalardan zırh yaparken)" ya da ördeklerden oluşmaktadır. Viyanalıların *Gschnas* kuralı genel olarak zihinsel nesnelerin altta yatan ilkesi haline gelir: Nadir ve değerli olan şeyler değersiz ve sıradan olanlardan oluşur –ve tersi. Ve bizzat düş böyle bir şenlik, Freud'un kendi *Gschnas* gecesi haline gelir. Burada değersiz nesneler –ördek– oğulun baba üzerindeki zaferinin kutsanmasına dönüşürler.

Gündelik nesnelerin hayatına dair sıradan ayrıntılara gösterdiği bu dikkat Freud'un düşleri analizi için tipiktir. Yer değiştirme ve yoğunlaştırma mekanizmaları bu tür gündelik nesneleri gerçek filozof taşlarına çevirirler; bunlar sınırsız bir şekilde birbiriyle yer değiştirilebilir, hep kararsız bir hale gelirler. Freud'un gece kutlamalarının ve buna eşlik eden analizlerinin oynaklığında tipik modernist nesnelerle karşılaşırız –hazır, kalıba dökülmüş nesne, artık kırıntıları, sokaktaki çığlık olarak tanrı, bütün değerlerin yeniden değerlendirilmesinin gerçeküstü kutlanışı. Bir İtalyan fütüristin lanetlenmişleri silah başına çağırması gibi, "süreğen ölüsevicilik" bulaşmış küflü arkeolojik nesnelerden çok uzaktayız. Yine de düş yorumcusu, *Gschnas* kuralının kutsayıcısı, hiçbir zaman antika koleksiyonuna bir Picabia ya da Duchamp ekleme düşü görmeyecekti. Onun Duchamp'ın ya da Dadaistlerin daha sonra ulaşacakları şeylerden üstün olduğu yer, düşler, espriler ve sürçmeler koleksiyonunun bilimin ciddi hamuruna dönüşmesindeydi. Her düş, her sürçme, her espri, her osuruk bilinçdışı mekanizmaların herhangi bir modern bilim müzesinde bulunmaya değer bir kutsal kaseye dönüştürdüğü bir işeme kabıdır.

Böylece Freud'un psikanalizi, küçümsenen ve gözardı edilen nesneleri değerli şeylere dönüştürdü: ezeli olarak gizlenen utanç nesnelerini aleni nesneler dünyasına getirdi. Onun bu koleksiyonları türünün çok bireysel ve kendine özgü örnekleri olarak başladı. Espri ve düş metni koleksiyonları, dar bir şekilde düşünüldüğü ve tek taraflı bakıldığında tuhaf olan, sonradan ortaya

çıkacak bir yarar düşünülmeden pul ve şişe kapağı toplamakla aynı düzeyde değerlendirilmelidir.

Bununla birlikte, Freud'un da topladığı antikalar onun tuhaf biri olduğu şeklindeki bu görüşün bir yönünü yalanlamaktadır. Bu antikalar Freud'un çalışmalarına dair vizyonunun ilk kez kendisinin de bilinçli olarak mirasçısı olduğu kültürel geleneklerin temel öğelerinin somutlaşması olarak ortaya çıktığını gösterirler.[46] Arkeolog Winckelmann ve İtalya gezgini, tutkunu ve mümini Goethe; tek tanrıcılığın kurucusu Akhnaten, Mısırlı Musa; kadim aile trajedileri anlatıcısı Aeschylus ve adalet, merhamet ve bilgelik temsilcisi Athena. Bütün bunlar nesneler koleksiyonunda somutlaşırlar ve bunlara sahip olmak, Freud'un bu dünyanın evrensel ve kamusal bir yurttaşı olma arzusunu, tarihin ve kültürün Müzesinden yürüyüp geçerek gerçekleştirirler.[47] Koleksiyoncular çoğu zaman son derece özeldirler, özellikle düşler gibi garip nesneleri topladıklarında. Buna rağmen Freud'un koleksiyonlarının hepsine kamusal ve Aydınlanmacı bir ideal nüfuz etmiştir –ancak, onun daha az kamusal olan tuhaflığa yönelik zevkiyle her zaman gerilim içinde olan bir idealdir bu. Adam Philips'in belirttiği gibi, "Aydınlanmacı Freud bize ortaklaşa sahip olduğumuz şeyleri anlatmak ister; bununla işbirliği içinde olan karşıtı, post-Freudcu Freud ise anomalilerin üstadıdır."[48]

Freud'un koleksiyonunu şekillendiren kamusal idealin gücü, onun da diğer bütün idealler gibi bir yanılsama olduğunun Birinci Dünya Savaşı tarafından gösterildiği sıralarda kendisinin şüpheci analizinden anlaşılabilir. Avrupa uygarlığı fikri, bu uygarlığa her katılanı güneyin ve kuzeyin, dağların ve denizlerin "yeni ve geniş bir babayurdunun" yurttaşı haline getiren evrensel ahlâki standartlara dayanmıştı. "Bu yeni babayurdu, onun için de, uygar in-

46. Philip Rieff'in klasik çalışması *Freud: The Mind of the Moralist* (1959) (2. Basım, Chicago: University of Chicago Press, 1975) psikanalizin bu yönü için vazgeçilmez bir rehberdir.
47. Bkz. Richard Wells, "Preface", Gamwell ve Wells, der., *Sigmund Freud and Art*, s. 11.
48. Adam Philips, *Terrors and Experts* (Londra ve Boston: Faber and Faber, 1995), s. 12.

sanlığın sanatçılarının artarda gelen yüzyıllarda yaratıp geride bırakmış oldukları bütün hazinelerle dolu bir müzeydi... Bu uygar dünya yurttaşlarının her biri kendisi için bir 'Parnassus' ve kendine ait bir 'Atina Okulu' yaratmıştı."[49] Freud'un antika koleksiyonu ile espriler ve düş metinleri koleksiyonunda somutlaştığı şekliyle bizzat psikanaliz fikri Parnassus'tan bize kalan bu hazinelere ilişkin kendi müzesini oluşturuyordu. Marx'ın paraya ilişkin "servetin metalar dünyasında yayılıp parçalanmasının tersine, kısa bir özet biçimindeki genel servet" tanımını değiştirerek söylersek, Freud'un antika koleksiyonunun gündelik hayatın dünyasındaki –yine de analitik yöntemin ölçekleriyle ölçülüp tartılabilecek bir dünyadaki– yayılıp parçalanmasının tersine, onun uygarlık versiyonunun kısa bir özeti olduğu söylenebilir. Bütün bunlar savaşın barbarlığına düşüş sırasında (savaşın kanıyla, hukuk ve etik zorunlulukları tamamen gözardı etmesiyle, bu evrensel yurttaşların bugün birbirlerine karşılıklı olarak duydukları nefret ve tiksintinin serbest kalışıyla birlikte) yitirildi: Savaş, "sanki sona erdikten sonra insanlar arasında hiçbir gelecek, hiçbir barış olmayacakmış gibi, yoluna çıkan her şeyi kör bir hiddetle ezip geçiyordu."[51]

O halde Freud'un koleksiyon yapması, Büyük Savaşın yurttaşlarla ilgili yanı "bu ortak uygarlığa" kaygısızca katılma duygusunu zayıflattığında bile, her zaman kamusal ve toplumsal bir işlev peşindeydi. Onun özel koleksiyonu asla bir kaçamak ya da özel bir zaaf haline gelmedi. Koleksiyonundan parçaları çoğu zaman arkadaşlarına ve izleyicilerine vermeye hazır oldu: Koleksiyonu özel bir işse de, bir istifleme, bir tarafa ayrılmış, kıskançlıkla korunan bir hazine de değildi. Baudrillard istiflenen nesneyle bu ilişki tarzını şu şekilde anlatır: "Otomobilinizi, kaleminizi, kadınınızı ödünç vermemenizin nedeni, bu nesnelerin kıskançlık içindeki egonun

49. Freud, "Thoughts for the Time on War and Death", *SE* XIV, 279.
50. Karl Marx, *Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy* (rough draft), çev. ve önsöz Martin Nicolaus (Harmondsworth: Penguin, 1973), s. 218.
51. Freud, "Thoughts for the Time on War and Death", *SE* XIV, 279.

narsisistik eşdeğerleri olmasıdır: Bu nesne yitirilirse ya da hasara uğrarsa, bu iğdiş edilmedir. Fallusunuzu ödünç vermezsiniz, bu temel şeydir."[52] Freud'un değerli antikaları arkadaşlarına ve taraftarlarına kolayca vermesi, koleksiyonunda yerleşik olan fallik öğeyi yitirmekten korkmadığını göstermektedir. Belki de bu cömertlik dürtüsü onun kamusal düş koleksiyonu gibiydi: Bu taraftarlara çeşitli yüzükler ve heykelcikler verdiği sürece onlar da Freudcu, onun uluslararası hareketinin bir parçası, onun politik/bilimsel koleksiyonunun bir parçası haline geldiler.

Freud'un koleksiyonunu kullanışı, sırf biriktirme tarzıyla çelişen, bundan öte bir özelliği göstermektedir. Onun antika koleksiyonu zaten kendisi halka açıktı ve psikanalizin kamusal işlevleriyle tamamen bütünleşmişti: simge olarak, pedagojik araç olarak, baştan çıkarıcı edevat olarak. Baba karmaşasının bir yönünden, bütün kadınlara sahip olma arzusundan türeyen (özel) edinme itkisi, aynı karmaşanın başka bir boyutunun -(kamusal) harcama, ailesine, taraftarlarına ve okurlarına ihsan dağıtma itkisinin– gölgesinde kalmış, ona yenilmişti. Bu anlamda Freud'un koleksiyonları doğal bir uygarlık tarihiydi, diğer ondokuzuncu yüzyıl bilimsel koleksiyoncularının düşündükleriyle aynı self-servis kamu hizmeti ruhuyla oluşmuş bir uygarlık tarihiydi. Ondokuzuncu yüzyıl ortasında İngiltere'de bir iki kişi kelebekler, çiçekler, orkideler ve deniz kabukları gibi nesnelerin koleksiyonu için merkezi hale gelmiş değiştokuşlar, yazışma ağı örgütleyicileri olarak davranıyordu.[53] Katılanlar merkezi iletişim sistemi yoluyla yerel olarak toplanan örnekleri gönderir ve karşılığında ülkenin diğer taraflarındaki koleksiyoncular dan gelen fazla örnekleri alırlardı. Almak için vermek gerekiyordu. Ve bu pazarın bilimsel ürünü İngiliz Adalarının flora ve faunasının haritası oldu. Freud'un koleksiyonları da aynı işlevi gördü. Potansiyel izleyiciler içgüdüsel olarak biliyorlardı ki ister düş, espri, isterse antika olsun, koleksiyon için bir parça Profesör Freud için uygun bir armağandı:

52. Baudrillard, *Le Systeme des Objects*, s. 139.
53. Bkz. D. E. Allen, *The Naturalist in Britain: A Social History* (Londra: Allen Lane, 1976).

Gerek *Düşlerin Yorumu*'nun, gerekse *Gündelik Yaşamın Psikopatoloji*'sinin sonraki basımları büyük ölçüde genişletilmiş, onun bilimsel koleksiyonuna bu ilave katkılarla dolu versiyonlardı. Bu merkezileşmiş düş-örneği koleksiyonu sisteminin ürünü, düşlerin kartografisi, toplu doğal tarihi olacaktı.

Susan Stewart'ın *Özleme Dair* kitabındaki nefis analizi izlersek, Freud'un nesnelerinin (hem antikalar, hem de metinlerin) gerek geçmişi anımsatma, hatıranın nostaljik boyutuna girme, gerekse geçmişi silme, yeni, zamansız bir koleksiyon dünyası inşa etme işlevi gördüğünü anlayabiliriz. Freud'un koleksiyonları hatıra ve koleksiyon ilkesini, yani hem köken ve varlık, yeniden kurma ve menşe estetiğini, hem de koleksiyon, biriktirme ve değiştokuş estetiğini sonsuz dizilişiyle, aynı zamanda somutlaştırıyordu. Onun nesneleri kesinlikle geçmişe sahicilik kazandırdıkları ve temel anımsama işlevine hizmet ettikleri için hatıraydılar –geçmişten gelen tebrik kartları; macerayı, keşfetmenin tehlikesini ve riskini içermeleri anlamında hatıraydılar: Freud'un bütün Batı kültürünün hatırasını keşfeden, risk-seven eğlence düzenleyicisi Heinrich Schliemann'la özdeşleşmesini ve İspanyol fatihlerle özdeşleşmesini düşünün. Tıpkı Stewart'ın hatırayı kökenine ait sahneye bizi büyülü bir şekilde geri götüren şey diye betimlemesi gibi, Freud'un nesneleri, onu ve hastalarını resmettikleri sahnelere bulaştırdıkları için de hatıraydılar.

Bir koleksiyon defterinde Stewart'a göre: "bütün parçalara ayrılır, bunların her biri metonimik olarak bir köken ya da edinim bağlamına işaret eder... Buna rağmen koleksiyondaki her bir öğe temsil edici bir öğedir ve koleksiyonun kendisinin bağlamı olan yeni bütünün yaratılması için birlikte işgörür. Koleksiyonun mekansal bütünlüğü, 'onun ardında yatan' bireysel anlatıların yerini alır."[54] Freud'un koleksiyonları geçmişin yeniden keşfedilmesini üstlendiği sürece, bunların bir müze galerisinden çok bir koleksiyon defteri gibi oldukları düşünülebilir. Ama bunlar, bir ko-

54. Susan Stewart, *On Longing: Narratives of the Miniature, the Gigantic, the Souvenir, the Collection* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1984), s. 152.

leksiyondaki, tarihi inkar eden tarih dışı bir düzenleme ve sınıflandırma ilkesi bulan itemlerdir de: Arzunun, libidonun ve dürtülerin kuramı, tutkuların içsel mantığı –koleksiyonun nihai zamanı, bilinçdışının zamandışılığıdır.

Ancak, düş modeli, yazı masası ve divanı gözeten, mahfazalarındaki heykelciklerin sunduğu kalıcılık modelini sürekli altüst eder. Freud'un ekran anılarına dair koleksiyonunun analizi, anıların ne kadar maksatlı olduklarını, tanıklık işlevlerinin ne kadar sahte bir işlev, arzulamak yerine anımsamanın sahte biçimi olduğunu açığa çıkardı. Hatıranın belleği uyardığı yerde, Freud'un koleksiyonları da unutmayı, uygunsuz bir anımsama biçimi olan bastırmayla ortadan kaldırılacak olan unutmayı uyarırlar. Freud'un koleksiyonları bizi sonunda Akhnaten ve Musa, Clytemnestra ve Laius cinayetinin etkilerini unutmaya cesaretlendirir. Ama müridi Freud'un büyük bir sadakatle yinelediği Winckelmann'ın Roma'ya hac yolculuğu, sonunda Freud'un antika koleksiyonunun iyi yakaladığı ve dünyanın her yanındaki müze koleksiyonlarında elle tutulur olan "Yunanistan'ın Almanya üzerindeki tiranlığı"na yol açarken, Freud'un psikanalitik uygulamasındaki diğer koleksiyon faaliyetlerinin amacı, her bir bireyin unutulmuş geçmişinin tiranlığını dağıtsın diye onu elle tutulur kılmaktı. Analistin görüşme odasına girersiniz ve böylece içsel yapısının tabiatı itibarıyla bir tiranlık olduğu açığa çıkan bir koleksiyon getirirsiniz. Freud'un topladıkları da ister Athena, isterse saçma bir düş olsun, sadece geçmiş kültürlerin gülünç kalıntıları değil, hem parasal alışveriş sistemlerinin dışında duran hem de aynı zamanda bunlara girmeye hazır olan paha biçilmez nesnelerdir de. Düşün hem en tekil, tuhaf ve size özgü olan, hem de en kaçınılmaz biçimde sizin kalıtınız, doğumunuzu ve kaderinizi kontrol altında tutan alışveriş sistemlerindeki yeriniz ve başkalarına verdiğiniz değer olduğu görülebilir.

Freud hastalarına iki farklı anımsama ve unutma modeli sunuyordu:[55] Yıksın ve sonunda unutuluşa bıraksın diye geçmişi gün

55. Adam Philips, "Freud and the Uses of Forgetting"nda mükemmel bir şekilde analiz edilmiştir, Philips, *On Flirtation* (Londra: Faber and Faber, 1993),

ışığına çıkarmanın bir aracı olarak anımsama ve korumanın bir aracı, geçmişin amansızca yok olup gittiği süreçler arasında mutlu bir rastlantı olarak anımsama. En eski içgüdülerin dilinde, tükürme olarak, tamamen yabancı kılma olarak, mutlak bir unutma biçimi olarak unutma vardır; bir de sindirme, içe alma olarak unutma vardır, kişi burada anımsanan şey haline gelerek anımsar.[56] Freud'un antika koleksiyonu anımsamanın bu iki anlamını birbirine bağlamak için kullanılmıştı. Pompeii'nin yıkıntılarından çıkarılan nesneler, her ne kadar Freud ve onun gibiler –uzmanlar, antikacılar, müze müdürleri– kaçınılmaz bir şekilde toz halinde ufalanırken bu nesneleri korumak için her çabayı gösterseler de, yalnızca tekrar ulaşılamaz bir şekilde yitirilen bir geçmişin parıltılarıydı. Bunlar bize psikanalizin unutmayı mümkün kılan türden bir anımsama aracılığıyla iyileşme olduğunu hatırlatırlar.

Ama Freud'un hastaları, bu koruma süreci, sonunda nörotik belirtilerinin ıstırabının kaynaklandığı unutma kadar yıkıcı olamaz mı, diye ona soruyorlardı. Bu unutulmuş nesneleri didikleyip çıkarmak, Pompeii'nin uyuyan köpeklerini yatmaya terketmekten daha tehlikeli olamaz mı? Hayır, diye Freud onlara güvence veriyordu: Anımsamak onların hiçbir zaman kötü itkilerin ve geçmişten gelen arzuların altında ezilmelerine neden olmayacaktı. Mevcut acı verici düşüncelerden kurtulma arzusu her zaman geçmişe karşı bir zaferin güvencede olduğu anlamına gelecekti. Freud, Pompeii'yi kazıp çıkarmak Vezüv'de başka bir püskürmeye neden olma riski oluşturmadı, demek istiyordu.

Ancak bu yanıt esasında pek içten değildi: Aktarım, hastanın belirtisel unutkanlığında uyuklayan volkanik kuvvetlerin hayatiyetini sürekli hatırlatıyordu. Jung'a, gerek analistin, gerekse analizandın erotik tutkuları açıkça kontrolden çıktığı zaman "yaptığımız işin türünden dolayı hiçbir zaman küçük laboratuvar patlamalarından kaçınmak mümkün olmayacak"[57] diye yazıyordu; burada avutucu olan "laboratuvar" sözcüğüdür –psikanalizin ger-

s. 22-38.
56. Freud, "Negation", *SE* XIX, 235-239.
57. *FJung*, 147F, 18 Haziran 1909, s. 235.

çek hayat değil, sadece bir deney olduğu güvencesi. Ve divan terkedildiğinde, psikanaliz sırasında serbest kalan karanlık güçler geride bırakılabilir, sonsuza değin unutulabilirler. Ancak, belirsizlik, unutma ile ilgili ikili duygu ve anımsamanın kültürel başarısının kalıcılığı da "enfes Yunan çömlekleri ve rengarenk cam kaseler ile dolabın raflarında loşlukta ışıldayan vazolar"la birlikte geride kalır.

Freud'un koleksiyonu kuşkusuz onun hazinesiydi. Bundan dolayı Londra Freud Müzesi'nin işlevinin tamamen ikiye ayrılmasında ilginç bir ironi vardır. Freud'un koleksiyonu bir anmalıklar, hatıralar müzesinin bir parçası haline gelince sadece bir müze koleksiyonu oldu. Freud Müzesi'nin yaratılması aynı zamanda müze içinde bir müze oluşturdu: Büyük adamın öldüğü Hamstead'deki sıradan bir ev içinde, değerli antik eşyalardan oluşan bir müze. Viyana'daki Berggasse 19'daki Sigmund Freud Evi bunu açık ama ters bir şekilde göstermektedir. İlk kez ziyaret ettiğimde, 1975'te, çıplak duvarlı, mobilyasız, içinde elyazmaları ve diğer küçük anmalıkları olan birkaç cam kutunun bulunduğu bir daireydi. Görsel olarak bir zamanlarki gerçek boyutlarında büyütülmüş, Freud Nazilerden kaçtığı zaman Londra'ya götürmek üzere alınan nesneleri gösteren fotoğrafların hakimiyetindeydi. Gülünesi bir atmosferi vardı, belki de ziyaretçilere bilerek savaşın Viyana'da uğrattığı kaybı bir daha anımsatacak şekilde oluşturulmuş bir atmosfer, ama hâlâ bir yapay hatıralar müzesinin, yapay bir müze, Freudcuların diyebileceği gibi, bir ekran müze olduğu düşüncesi uyandırıyordu. Bununla birlikte Londra'da titizlikle korunmuş bir ortam buluruz: Gerçek mobilyalar, kitaplar, gündelik hayatta işe yarayan ve başka bir yerde kullanılmayan küçük eşyalar, Freud'un divanı, kalemi, köpeklerinin fotoğrafları –evet, yaşlılığında, kanser ameliyatlarından sonra köpek toplamaya bile başladı. Ve bunun gerçekten hatıralar dünyası olduğunu bize anımsatmak için üst katta bir dolapta kilitli olarak ona son yıllarında üst çene işlevi gören korkunç protez ve takma dişleri vardır. Bunlar Freud'un hastalığına, ameliyatlarına ve ölümüne dair öyküler ya da Freud'un birlikte yaşamak zorunda kaldığı belli bir kanser türünün

yirminci yüzyıl başındaki tedavilerine dair öyküler yazan Dişçilik ve Kanser Profesörleri tarafından ziyaret edilip incelenmektedirler. Yine de, bu mükemmel hatıra-dünyası içinde, dünyayı Freud'un koleksiyonu diye turlamaya hazır, Umbrian bronzlar ya da erken kil heykelcikler konulu sergilerde sergilenmesi için öteki müzelere ödünç verilmeye hazır, "canlı" bir antika koleksiyonu da bulunur.

H. D., Freud'un ne tür bir koleksiyoncu olduğunu herkesten iyi biliyordu. Kasım 1938'de Hampstead'deki evine yerleşir yerleşmez, isim vermeden arayıp ona yalnız kendisinin onun gözdesi olduğunu bildiği çiçekler, ona Roma'da olduğunu anımsatan gardenyalar gönderdi. İliştirilen karta şöyle karalamıştı: "Tanrıların geri dönüşünü selamlamak için." Özel dillerinde bu antika koleksiyonunun yerine yerleştirilmesi anlamına geliyordu. Freud ona şu notu yazdı:

> Sevgili H. D.
> Bugün bazı çiçekler aldım. Raslantı ya da bilerek, bunlar benim gözde çiçeklerim, en çok beğendiklerim. Ve bir iki söz: "Tanrıların" (diğer insanlar şöyle okur: eşyanın) "geri dönüşünü selamlamak için". İsim yok. Armağandan sizin sorumlu olmanızdan kuşkulanıyorum. Doğru tahmin ettiysem, yanıt vermeyin, ama böyle bir çekici jestten dolayı yürekten teşekkürlerimi kabul edin. Her halükarda sevgiyle sizin. Sigm. Freud.[58]

Freud'un gözde çiçekleri, onun bu gönülden hisseden hastasının verebileceği simgesel armağandı. Ve ikisi de zaten İngilizcede "Gods" (Tanrılar) ile "Goods" (eşya, mal) sözcükleri arasındaki yakınlık üzerinde durmuştu. Eşya (Goods) onlar için hem değiştokuş edilen şey, hem de en yüksek, en etik ve estetik olarak saf olan şey demekti. Ve bu isimsiz armağan o zaman onun (H.D.'nin) anonimliğini korurmuş gibi yapan şık bir teşekküre neden oldu: Çünkü Freud çiçekleri veren oysa, yanıtlamamasını istiyordu. Başka bir deyişle, verenin o olup olmadığını hiçbir zaman kesin olarak bil-

58. H. D., *Tribute to Freud*, s. 14.

meyecekti. Ama öyle kabul edip teşekkür etmekle Gods ve Goods arasındaki kelime oyununun başlattığı alışverişe devam ediyordu. Freud için, başka herkesten çok, hazineler analizin gündelik hayatıyla devamlılık içindeydiler, armağan şeklinde ya da para için değiştokuş edilebilme potansiyelleri vardı; eşyadan (goods) daha fazla bir şeydiler, ama tamamen tanrı (gods) da değillerdi. Malların dünyasının ötesinde bir zamansızlık için uğraşmıyorlardı. 1938'de Viyana'da Freud bütün koleksiyonunu yitirme ihtimaline karşı bir umutsuzluk çığlığı atmadı ya da bir yakınma dile getirmedi. Hazineden ayrılmaktansa, kendisinin de onunla birlikte ölebileceğini hiç aklına getirmedi. Ekonomiyi tek olası değer ölçüsü kılan mali hesapların ötesinde olması anlamında *paha biçilmez* bir koleksiyon değildi, ama ona parasal bir değerin verilmesinin ya da verilmemesinin çok önemli olmaması anlamında paha biçilmezdi. Freud bir kez daha Marx'ın paraya ilişkin tanımını takdir etmiş oluyordu: "metalar arasındaki tanrı [olarak para]...metaların ilahi varoluşunu temsil ederken, onlar da onun dünyevi biçimini temsil ederler."[59] Ama o eğer bazı nesneler, bazı "metalar", tanrı haline gelirlerse, bunu ancak dünyevi nesnelerle dinamik ilişkilerini koruyarak yapabileceklerini de biliyordu. Ölçü ve değiştokuşun varlığı olmaksızın, diye yazıyordu Marx, "[servet] biriktirmek, sadece bir altın ve gümüş birikimidir, para birikimi değil."[60] Bu vecizeyi Freud'a şu şekilde uygulayabiliriz: Onun antika koleksiyonu ile psikanalitik çalışmaları arasındaki dinamik ilişki olmasaydı, antikalar sadece bir eski nesneler (ne tarihsel, ne de kişisel değeri olan şeyler) koleksiyonu olmuş, Simmel'in "en çok göze çarpan biriktirme çılgınlığı, insanların genellikle [bu tür koleksiyoncuları] hamster'lara benzetmelerine neden olan bir kişisel özellik"[61] dediği şeyi sergilemiş olacaktı.

Freud ile yetenekli hastasının "gods" ile "goods" arasındaki sevimli ve samimi kelime oyunu bize Freud'un koleksiyon yapma fa-

59. Marx, *Grundrisse*, s. 221.
60. Agy., s. 216.
61. Georg Simmel, *The Philosophy of Money*, der. David Frisby, çev. Tom Bottomore ve David Frisby; Kaethe Mengelberg'in 2. Genişletilmiş basımının ilk müsveddesinden (Londra ve New York: Routledge, 1990), s. 239.

aliyetlerinin bir başka boyutunu, koleksiyonların Yahudilikle Yahudilik dışı kültürel miras arasında ne şekilde aracılık yaptığını anımsatmaktadır. Tanım gereği ya da daha doğrusu kutsal kitap buyruklarına göre Freud'un tanrıları Yahudi tanrılar olamazdı. Hiçbir Yahudi, bunların küfür, sahte tanrılar, seçilmiş Halk'a bahşedilen zihinsel ve fiziksel mekanın dışındaki yabancı kültürlerin işaretleri olduğunu bilmeden maddi nesne koleksiyonu yapamaz. 1877'de Freud ne yaptığının tamamen bilincinde olarak pagan ve Yahudilik dışı antika koleksiyonunun neredeyse tam zıddı olan bir Yahudi fıkraları koleksiyonuna başladı. Elbette bir Yahudi antika koleksiyonu olamazdı. Yahudi ve malları: Ne H. D. nin ne de Freud'un 1938'de kolaylıkla unutabilecekleri bir kültürel imgedir; onun yerine H. D., Yahudi ve tanrılarının gelişini memnuniyetle karşıladı. Freud, Aydınlanma'nın Yahudilik dışı evrensel tarihine katılımının simgesi olan, pagan ve Yahudilik dışı sanat koleksiyonunun iki yönlü işlevinin altını çizme fırsatını kaçırmadı. Ve onun unutmayı reddedişi, aynı şekilde metinsel (bazılarının dediği gibi, Talmudik)[62] düşler ve sürçmeler koleksiyonuyla birlikte espri koleksiyonunun da sonunda bir kez daha maddi olmayan dünyaya dair Yahudi kültürünün daha çok özümsenmesini sağladığının altını çizmemize izin verir.

Hayatlarını para kazanmaya adayan birçok kişi sonunda halka açık paha biçilmez bir eşya koleksiyonunun verdiği ölümsüzlük şeklini istemiştir. Freud ne hayatını para kazanmaya adamış biri, ne de sanatsal koleksiyonu ona ölümsüzlük kazandıracak biriydi. Ama koleksiyon yapma eyleminin çok sık olarak somutlaştırdığı ölümsüzlüğü pekala arzulamış olabilir -ve Freud'un düş koleksiyonunun aslında onun ölümsüzlüğünün garantisi olduğu anlaşılmaktadır. Kimileri için, zaten sahip olduğu bir ilk basımın piyasadaki tek kalan kopyasını da yakmak için satın alan efsanevi şahsiyet gibi, her koleksiyonun mecburen eksik olduğunu kabullenmek, egemen olma

62. Bkz. Justin Miller, "Interpretation of Freud's Jewishness, 1924-1974", *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 17 (1981): 357-374; E. Oring, *The Jokes of Sigmund Freud: A Study in Jewish Humor and Jewish Identity* (Philadelphia: University of Philadelphia Press, 1984).

fantazileri için ölüm öpücüğüdür; kimileri için de bir koleksiyonu tamamlamak, hayat işinin de sonudur, bu yüzden o "nihai" nesneyi edinmeyi sürekli ertelerler. Zengin olsun ya da olmasın, birçok farklı koleksiyoncu koleksiyonunu ölümle savaşmanın bir aracı olarak görür. Yine de Freud ve çağımızın Annenbergleri, Mellonları, Thyssenleri ortak bir şeyi paylaşabilirler: paranın, dışlanmasa bile, egemen olmadığı bir alan yaratma arzusu. Psikanalizin pazarın yasalarına boyun eğdiğini biliyoruz. Ve düşleri bu pazara göre düzenlemenin, onları tümüyle hatıra işlevlerinden koparıp, bir koleksiyonun parçasına dönüştürmesi mümkündür. Yine de Freud düşleri, esprileri, belirtileri ve bunların maddi simgelerini, antika koleksiyonunu, ne ekonomik, ne de tamamen estetik (ya da etik) olan paylaşılmış evrensel bir insanlığın simgesi yapmak istiyordu. Yukarıda sözü edilen zengin adamların birçoğu için koleksiyon yapmak, nesneyle soyut-öncesi, para-öncesi bir ilişkinin nostaljik işareti olarak işlev görür. Bunun, para aracılığıyla elde edilme yöntemi bu amacı yense de, koleksiyon böyle keyfi-olmayan, rastlantısal-olmayan bir ilişkiyi yeniden kurma girişimidir. Yine de nesneler, koleksiyondaki parçalar, para olmadıkları için, birleşme ve dağılmanın kuralı ister Empresyonist resimler, Mısır bokböcekleri, pullarla, isterse de kadınlarla ilgili kural olsun, sayıyla ve soyut değiştokuşla ilgisi olmayan bir sınıflandırmada düzene sokulan nesneler oldukları için, bu umudu temsil ederler. Bu koleksiyonların her biri pazarın kamusal söyleminden uzaklaşmaya yönelik bir çabadır, haremin kokusundaki bu söylemden yerel bir sığınak bulmaya yönelik bir çabadır. Haremin çekim gücü her zaman dizi içinde bir unsur olmanın kısıtladığı mahremiyet ve mahremiyetin nüfuz ettiği dizi içinde bir unsur olmanın çekim gücüdür.[63]

Freud'un koleksiyonu bu ideali kesinlikle paylaşır, yine de bu idealin zemini olarak –ister arkeoloji, isterse psikoloji olsun– bilime başvurur. Bu demek değildir ki –ister Don Juan'ın şehvetli açgözlülüğü olsun, isterse Darwin'in midye koleksiyonunun çileci

63. Baudrillard, *Le Systeme des Objects*, s. 124.

alçakgönüllülüğü ve şahane bütünselliği– bir koleksiyonun kendine özgü tuhaflıklarını keşfetmek idealin boş ya da kendini-aldatma olduğunu gösterir. Mekanı, analizin mekanını, düşler ve espriler için temizlemek Freud için her şeyden önce bilimsel bir görevdi: Onun koleksiyonu Linnaeus ve Darwin'inkiyle aynı düzeyde değerlendirilmeliydi. Ve belki de Freud'u çoğu zaman aklımıza geldiği gibi, hep onun modelleri olarak kalan ampirik bilimcilerden çok, Montaigne ve Nietzsche gibi etik doğalcılarla daha yakın bir düzeye koymaktan bizi sürekli vazgeçiren şey, Freud'un koleksiyonlarına sinen "bilimsel" edinme ruhudur. Nihayetinde onun antika koleksiyonu kişisel ve mahrem niteliğine rağmen, halka mal olan olgular, düşler ve espriler koleksiyonundan açıkçası daha sıradandı.

Yetişkin hayatı boyunca Freud'un bütün analiz çabalarına karşı direndiğini söylediği bir düş vardı.

> Bir şekilde heykellerle desteklenmiş bir çay bahçesinin kapıları önünde duruyordu, ama içeri giremeyip geri dönmek zorunda kalıyordu. Freud prensese aslında erkek kardeşiyle bir keresinde Padua'yı ziyaret ettiğini ve çok benzer bir giriş kapısının arkasındaki mağaraya giremediğini anlatıyordu. Yıllar sonra Padua'ya geri döndüğü zaman o yeri düşündeki gibi tanımıştı, ve bu kez mağarayı görebilmişti. Şimdi, diye ekliyordu, ne zaman bir bilmece karşısında çözümsüz kalsa, bu düşü tekrar görürdü.[64]

Derinlerdeki anlamı ne olursa olsun, düşün yüzeyindeki istekdoyurucu anlam açık görünmektedir: Freud kilitli kapıların düşünü görüyordu, çünkü mutlu bir raslantıyla sonunda heykellerle korunan mağaraların girişine ulaşmıştı. İstek şüphesiz benzer bir mutlu raslantının bir kez daha ona böyle bir girişe izin vermesiydi. Daha önce ziyaret ettiğimiz, ama düşlerimizde tanımadığımız bir yere girişe izin verilmesi: Bu, Freud'un bu tema üzerine makalesinde kendisinin analiz ettiği gibi, esrarengiz olanın sahnesidir. Ve daha önce ziyaret ettiğimiz, ama bu ikinci ziyarette tanımaya

64. Gay, *Freud*, s. 543; Freud *ID*, *SE* IV, 15'in 1909 basımına eklenen bir paragrafta düşün unutulmuş yerinin keşfedilme anını almıştır.

olanak vermeyeceğimiz yer ana rahmidir. Burada Freud'un kendi çocukluğundan kaydettiği tek düşle (bir kabusla) açık bir benzerlik vardır: "*Sevgili annemi yüzünde tuhaf bir şekilde sakin, uykulu bir ifadeyle kuş gagaları olan iki ya da üç kişi tarafından odaya taşınıp yatağa uzatılırken* gördüm. Gözyaşları içinde bağırarak uyandım ve annemle babamı uykularından uyandırdım."[65] Kuş gagalı figürler, ailenin sahip olduğu bir Eski Mısır cenaze töreni kabartmasındaki tanrı resimlerini içeren bir kitaptan, Philippson İncili'nden alındığı için, Freud tarafından biliniyordu. Düşün, annesini kendisinin kılabilmesi arzusunu doyurduğu sonucuna varmıştı.

O halde Freud'un karşılaştığı her sorun aynı niteliğe bürünüyordu: Bu yeni Ödipus'un yanıtlaması gereken bir Mısır Sfenksi bilmecesi. Bu bilmecenin çözümü, yazı masasının üzerinde sessizce sıralanan koleksiyonundaki tanrılar gibi, heykellerin öylece durdukları gizemli mekanı ele geçirmesini sağlayacaktı. Koleksiyonlarının her birindeki her bir parça bu yüzden gizemli kadın üzerinde öylece duran bir paternal figürü temsil ediyordu. Ve bunların her başarılı analiz eylemi, Ödipal bir zaferi temsil ediyordu. Belki de Freud'un bu düşü analize dirençli görmesinin nedeni, tıpkı her koleksiyonunun en değerli parçasının raslantısal bir karşılaşmadan gelmesi gibi, başarılı analizin de sadece bir şans meselesi olduğunu ima etmesiydi.

65. *ID, SE* V, 583.

IV
Düş okurları

Romeo: Bu gece bir düş gördüm.
Mercutio: Ben de.
Romeo: Ya, seninki neydi?
Mercutio: Düşgörenlerin genellikle yalan söyledikleri.
Romeo: Uyurken şeylerin doğru olduğunu görürler düşlerinde.
Mercutio: Ya, o zaman Kraliçe Mab'ın seninle birlikte olduğunu görüyorum.

Shakespeare, *Romeo ve Juliet*, I.4.49-54

Kendisi de bir idealist olan böyle büyük bir kişinin [Cervantes] kendi idealleriyle nasıl dalga geçtiğini okumak size de çok dokunaklı gelmiyor mu? Sevgimizdeki derin gerçekleri anlayacak kadar talihli olmadan önce, hepimiz en basit şeyleri yanlış yorumlayan, sıradan şeyleri soylu ve az bulunur bir şey derecesine yükselten ve bu yüzden hüzünlü bir izlenim bırakan, dünyayı aşıp bir düşe yakalanan soylu şövalyelerdik. Bu nedenle biz erkekler bir zamanlar olduğumuz ve bir ölçüde hâlâ olmaya devam ettiğimiz şeyleri her zaman saygıyla okuruz.

Freud'dan Martha Bernays'a, Ağustos 1883

Bildiğimiz şekliyle uluslararası bilimsel hareketler, Charles Darwin'in bir servet kazandığı ve Sigmund Freud'un bir fobi sahibi olduğu tren yollarıyla başladı. Bu hareketler nasıl başlar, ivme kazanır ve etkinlik, keşif ve uygulama ağlarına doğru büyürler? İlk kahramanlar çağı bize bunun hazır örneklerini sunar: 1830'lardan 1860'lara kadar Quetelet ve uluslararası istatistik hareketi; 1860 ile 1890 arasında Pasteur ve bakteriyoloji; 1860'lar ve 1870'lerde Darwin ve evrim kuramı; 1880'lerde ve 1890'larda hipnotizm.[1]

1. Bu konu üzerine temel örnek çalışmalar için bkz. Theodore M. Porter, *The Rise of Statistical Thinking, 1820-1900* (Princeton: Princeton University Press, 1986); Bruno Latour, *The Pasteurization of France* (1984) (Cambridge ve Londra: Harvard University Press, 1988); David Kohn, der. *The Darwinian Heritage*

Çok kabaca, zaman açısından aynı sırayla olması gerekmeyen bir seyirle şunların ortaya çıkmasını bekleyebiliriz: Karizmatik bir lider ya da liderler (Pasteur, Charcot); hareketin üyelik koşullarını belirleyen düşünceleri ve uygulamaları tanımlayan nüve halinde bir takım öğretiler ve broşür şeklinde belgeler (Normal Dağılım; bakteriler ve bunlarla başa çıkmak; telkine yatkınlık düşüncesi); mücadeleci temsilciler ve örgütleyiciler (Huxley; Pearson; Bernheim); küçük bir adanmış taraftar ve mürit grubu (X-club; Nancy Grubu); filiz halinde bir örgütlenme (Genel Nüfus Memurluğu Bürosu; Britanya Bilimsel İlerleme Kurulu Daireleri); uygulamacıların çalışmalarının korunması, aktarılması, düzeltilmesi, genişletilmesi ve sağlamlaştırılması için bir sistem (yeni bir profesyonel makama girmeyi becermiş, yerlerinden memnun hevesliler; hareketin üyelerinin hakim olduğu, bakteriyoloji laboratuvarları gibi yeni kurumların kurulması için kaynakların tahsis edilmesi).

Uluslararası psikanalitik hareketin tarihi bu modele epeyce uyacak bir şekilde anlatılabilir. Karizmatik lider Freud, nüve halindeki kuram ve uygulamaları (çocuk cinselliği, düş yorumu, serbest çağrışım) başlattı. Hakettiğinden çok mücadeleci temsilci (Stekel, Jung, Jones) içermek üzere küçük bir mürit grubu 1902'den itibaren onun çevresinde toplandı; 1910'dan başlayarak şubelerle birlikte (Viyana, Berlin, Zürih Psikanalitik Dernekleri) filiz halinde bir örgütlenme ve şemsiye uluslararası örgüt kurulmuştu. 1920'lere doğru profesyonel uygulamacıların eğitimi ve psikanalitik düşüncenin yayılması için bir sistem kuruldu: Berlin Polikliniği, Viyana Enstitüsü, Londra Psikanaliz Enstitüsü. Bu halka açık kurumların yanısıra, Freud'un yakın izleyicilerinden oluşan küçük, gizli bir dernek (yüzük-sahipleri) kuruldu. Bunların Freud'un şahsına ve ortodoksi anlayışına bağlılıkları Huxley'in X-club'ının gizli şemalarından farklı değildi.[2]

Bu, psikanalizin yeterince kapsamlı bir gelişim öyküsü müdür?

(Princeton: Princeton University Press, 1985); Alan Gauld, *A History of Hypnotism* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992).

2. Bkz. Phyllis Grosskurth, *The Secret Ring: Freud's Inner Circle and the Politics of Psychoanalysis* (Londra: Jonathan Cape, 1991).

Her şeyi göz önüne alırsak, sanırım hayır. Çok önemli iki özelliğin eklenmesi gerekir. Birincisi, sistemin ayırt edici bir özelliği olarak eğitim veren analistlerin de hastalarla aynı işleme tabi tutulması, kendilerinin de analize girmeleridir. İkincisi, Freud'un sadece bir doktor ve bilim adamı değil, çok üstün bir yazar da olmasıdır. Yalnızca bu da değil: Psikanalizin kurucu metni, broşürü ve hazır başvuru kitabı, hepsini bir arada içeren otobiyografik bir belgedir. Bu bölümde irdelemek istediğim soruyu en özlü biçimde soran Jacques Derrida'dır: "Bitmemiş bir kendi-kendine analizin dipsiz çukurunda, otobiyografik bir yazı nasıl dünya çapında bir kurumlaşmaya neden olabilir?"[3] Söz konusu "otobiyografik yazı" *Düşlerin Yorumu*'dur. Kurum, uluslararası psikanalitik hareket, Freud'un çalışmalarına dayanarak psikanaliz uygulamalarını yöneten profesyonel topluluktur.

Derrida gibi ben de *Düşlerin Yorumu*'na "otobiyografik yazı" denmesini doğru buluyorum. Derrida gibi ben de kitaba Freud'un kendi-kendine analizinin başyapıtı olarak bakmanın doğru olduğunu düşünüyorum. Bu, Freud'un da görüşüydü. 1909'daki ikinci basıma önsözde şöyle yazıyordu: "Çünkü bu kitabın şahsen benim için çok öznel bir anlamı vardır –ancak bitirdikten sonra kavramış olduğum bir anlam. Onun kendi-kendine analizimin bir parçası; babamın ölümüne, yani bir erkeğin hayatının en önemli olayına, en dokunaklı kaybına tepkimin bir parçası olduğunu gördüm."[4] Freud'un babasının ölümünden sonra hem zafer, hem de saygı duygusuyla kendisine izin verdiği bu otobiyografik yazı nasıl bir uluslararası hareket oluşturdu?

Freud'un kendisi dahil birçok psikanalitik yorumcunun düş kitabındaki otobiyografik öğeye dair iki yönlü ve çelişkili görüşleri

3. Jacques Derrida, "Speculer-sur Freud", Derrida, *La Carte Postale* (Paris: Flammarion, 1980), s. 277-437, bu pasaj s. 325'tendir; *The Post Card: From Socrates to Freud and Beyond*, çev. Alan Bass (Chicago: University of Chicago Press, 1987), s. 257-409, bu pasaj s. 305'tendir, düzeltilmiş çeviri. Derrida'nın böylesine etkileyici bir şekilde sorduğu bu soruyu ilk ele alışım bu değil, bkz. Benim "Who İs in Analysis with Whom?", John Forrester, *The Seductions of Psychoanalysis: Freud, Lacan and Derrida* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), öz. s. 233 vss.

4. *ID* SE IV, xxvi; 1909 basımına eklenmiş.

vardır. Freud'un ikinci baskıya önsözde, ellerindeki kitabın, yazarın hayatındaki en önemli olaya tepkisi olduğunu okurlara itiraf ettikten hemen sonra yazdığı gibi: "Bunun böyle olduğunu keşfettikten sonra, yaşantı izlerinin önüne geçemediğimi hissettim. Bununla birlikte, okurlarım için hangi malzemeyi öğrenmeye değer bulup düşleri yorumlayacakları, üzerinde durmamaları gereken bir meseledir."[5] Freud bu kitabın ne kadar otobiyografik olursa olsun yine de bilimsel bir çalışma olduğu iddiasındadır; düşlerin ve analizlerin kişisel yönleri önemli bir kayba neden olmadan gözardı edilebilirler.

Freud'un, kitabı okurken okurun benimsemesi gerektiğini ima ettiği ilgisizlik tavrının tam tersi olan ikinci tepki, tam da "kendi-kendine analizi"nin bir parçası olduğu için, kitabın bizzat psikanalizin örneği ve özgün hali, tarihteki ilk kendi kendine analiz ve bütün analizlerin örneği olduğunu kabul eder. Ernest Jones'un, Freud'un kendi-kendine analizine ilişkin yargısı budur: "onun en olağanüstü başarısı –kendi bilinçdışının bir psiko-analizidir...bu büyük başarının biricikliği hep devam eder. Bir kez yapıldı mı, her zaman için yapılır. Çünkü kimse bir daha bu derinlikleri araştıran ilk kişi olamaz."[6]

Diğer iki analist Anzieu ve Grinstein *Düşlerin Yorumu*'nun yazılması ve yayımlanmasıyla çok yakından bağlantılı olan bu çok önemli olaya epey araştırma va yazı hasretmişlerdir.[7] Freud'un

5. *ID SE* IV, xxvi; (2. basıma önsöz), düzeltilmiş çeviri. Son cümlede şunlar okunur: "Für den Leser mag es aber gleichgültig sein, an welchem Material er Traume würdigen und deuten lernt", Strachey bunu şöyle çevirir: "Bununla birlikte, okurlarım için, düşlerin önemini hangi özel malzemeye göre değerlendirip nasıl yorumlayacakları ilgisiz bir konudur" Bu şık çeviri biraz gereksiz yere "özel" terimini araya sokmaktadır, bu da örtük bir şekilde "genel"e göndermede bulunur; daha sonra benim argümanımdaki iddia böyle bir içerimin Freud'un buradaki metninde bulunmadığıdır. Ayrıca würdigen'in "önemini değerlendirmek" diye çevrilmesi ve sonuçta *deuten*'den ("yorumlamak") ayrılması, Freud'un Almancada yaptığı gibi, düşlerin değerlendirilmesi ve yorumlanmasını çok yakından ilişkilendirmesini karanlıkta bırakır; düşler değer verilip kıymet biçilecek uzak nesneler değildirler, yorumlanabilmeleri sayesinde değerli hale gelirler.

6. *J* I, 351 (2. İngilizce basım, 1954).

7. Didier Anzieu, *L'auto-Analyse de Freud* (Paris: Presses Universitaire de France, 1975), Peter Graham tarafından *Freud's Self-Analysis* diye çevrilmiştir (Londra: Hogarth Press and the Institute of Psycho-analysis, 1986); Alexander

kendi-kendine analizi burada bütün analizlerin örneği olarak ele alınmıştır ve bu *Düşlerin Yorumu*'nu psikanalizin *Principia*sı yapar: kuramda, uygulamada ve kurumsal olarak daha sonra gelen her şeyin *fons et origo*'su.[8]

Bu "Analiz olsun!" uğrağını çok fazla kutsal ve biricik çıkış noktası gören ve Freud'un kendi kendine analizini evcilleştirmeye çalışanlar da vardır. Doğru, diye kabul ederler bu görüştekiler, Freud psikanalizi bu ilk analiz aracılığıyla kurdu, ama kurduğu bu psikanaliz kuramının kendisi bu kurma eyleminin olanaksız olduğunu gösterir. Gerçek kendi kendine analiz, diye genellikle ileri sürülür (hatta daha çok ima edilir) olanaksızdır; bir uygulama olarak psikanaliz, bir başkası, bir analist tarafından analiz yoluyla elde edilen anlayış ve dönüşümün derinliğiyle karşılaştırılabilir bir kendi kendine analiz olasılığını reddeder. Birçok psikanalitik yorumcu bu çelişkinin üstesinden gelmek için Freud'un kendi kendine analizini tamamen tek başına yapmadığını ortaya atarlar. Tarihsel bir ayrıcalık olan Freud'un analisti görevinin en bariz iki adayı Wilhelm Fliess ile bir anlamda hep birlikte uyum içinde hareket ettikleri kabul edilen "Freud'un hastaları"dır.

Freud kendisini kesinlikle tedavi altındaki bir hasta olarak görüyordu. Ağustos 1897'de tatilde olduğu bir sırada Fliess'e şöyle yazıyordu: "Uğraşmakta olduğum en önemli hasta kendimim... Analiz diğer hepsinden daha zor. Aslında, bugüne kadar kazandıklarımı tanımlayıp anlatmama yönelik ruhsal gücümü felç eden şey de bu. Yine de bunun yapılması gerektiğine ve çalışmalarımda zorunlu bir ara aşama olduğuna inanıyorum."[9] İki buçuk ay sonra şöyle yazıyordu: "Hastalarımla yaşadığım her şeyi

---

Grinstein, *Sigmund Freud's Dreams*, 2. Basım (New York: International Universities Press, 1980); Alexander Grinstein, *Freud's Rules of Dream Interpretation* (New York: International Universities Press, 1983); Alexander Grinstein, *Freud at the Crossroads* (Madison, Conn.: International Universities Press, 1990).

8. Freud'un Fliess'le yazışmalarına yönelik bu tutumun bir örneği Masson'ın şu yargısıdır: "[Martha Freud'la ilgili bir düş hakkında kayıp mektup] kuşkusuz koleksiyonun en önemli mektubudur, zira Freud'un hayatı boyunca tamamen analiz ettiği tek düşü içermektedir." *FF*, Giriş, s. 10.

9. *FF*, 14 Ağustos 1897, s. 261.

üçüncü bir [taraf] olarak burada tekrar buluyorum –düşten, fantaziden, o günün ruh halinden hiçbir şey anlamadığım için üzüntüye sürüklendiğim günler ve yine bir ışık çakmasının ilişkileri aydınlattığı ve geçmişi bugüne hazırlık olarak anlamamı sağlayan günler."[10]

Kendi kendine analizin olanaksızlığını ileri süren sadece psikanalitik ortodoksluk değildir. Freud bu olguyu Fliess'e hemen şöyle bildirmişti: "Kendi kendine analizim kesintiye uğramaya devam ediyor. Neden kendimi ancak nesnel olarak (dışarıdan biri gibi) elde edilen bilginin yardımıyla analiz edebileceğimi anladım. Gerçek bir kendi kendine analiz olanaksızdır; yoksa (nörotik) hastalıklar olmazdı. Hâlâ hastalarımdaki bazı çıkmazlarla uğraştığımdan, bunların beni kendi kendime analizimde de engellemesi zorunludur."[11] Freud'un kendisini hastalarıyla aynı düzeye koyduğu ve onlara dair bilgisini ve tuhaf bir şekilde öznesiz ötekinin dışarıdan kendisine dair bilgisini diyalektik bir tarzda ele aldığı bunun gibi sözler, bazı yorumcuları Freud'un 1890'lardaki çalışmalarını proto-Ferenczimsi bir ruhla, bir tür karşılıklı analiz olarak görmeye yöneltmiştir. Freud'un analizinin ve bir "Öteki" olmadan bunun olanaksızlığının zorunluluğuna yönelik bu içten haykırışlarını nasıl okumalıyız? Elbette bu yorumların tam anlamı bizi Fliess'in o Öteki olduğu sonucunu çıkarsamaya götürür. Peki Freud'un analizi, hepsi Freud'un "tek dinleyici"sine yazmasıyla sağlanan seyrek buluşmalarının beslediği Berlin'deki arkadaşıyla fantezi dolu ilişkisi aracılığıyla mı başarılmıştır? Fliess seçeneğinin ayırt edici özelliği, Freud'un analizinin, kendisinin *Düşlerin Yorumu*'nda betimlediği gibi, bir ölçüde, analizlerini sonradan Berlin'deki Öteki'ne gönderdiği düşlerinin metodolojik olarak *yazıya dökülmesine* dayanmasıdır.[12]

Bununla birlikte, 1897-1898 dönemi boyunca Freud'un Fliess'e mektuplarını incelersek, birbiriyle karışan birtakım farklı yazı biçimleri gözlemleriz: Klinik ve kuramsal düşüncelerdeki ge-

10. *FF*, 27 Ekim 1897, s. 274.
11. *FF*, 14 Kasım 1897, s. 281.
12. *ID*, *SE* IV, 103.

lişmelerle dolu mektuplar vardır; düşleri ve çocukluğu konusunda itiraf kabilinden mektuplar vardır. Sonra Aralık 1897'de geriye kalmayan yeni bir türde, "Dreckoloji" (Dışkıbilim) ya da Shitoloji (Bokbilim) yazıları şeklinde yazışmaya başlar: "Dr., şimdi tuhaflıklarımı ona emanet ediyorum."[13] 1898 başlarına doğru Dreckology düş-kitabına aktarılır ya da düş kitabı sonunda onun yerine geçer: "Sana bugün DR'ın uzun, bitmiş bir nüshasını gönderiyorum, güzel düş örneğinden dolayı belki de hemen geri göndermeni isterim... Kendi kendime analizim düş kitabı lehine dinlenmeye çekildi."[14] İki hafta sonra Shitoloji açıkça düş kitabı haline geldi: "Düş kitabının bütün bir bölümünü, kesinlikle yazılanların en iyisini bitirdim ve başıma başka ne geleceğini merak ediyorum. Yoksa, hiçbir bilimsel yenilik olmaz; artık sana yazmadığımdan, DR kesintiye uğradı."[15]

Dreckoloji elimizde değil; Marie Bonaparte tarafından 1936'da bir aracı yoluyla Fliess'in dul eşinden satın alınan Fliess yazılarında bulunan ve Freud'un düzenli olarak Fliess'e aktardığı güzel düş örnekleri de yok elimizde. Nedeni basit ve ortada: Freud Fliess'ten düşleri ve Dreckoloji'yi geri göndermesini rica etti ve sonra bunları düş kitabına aldı. Bu şekilde, Freud'un düşlerinin ve kuramlarının ilk okuyucusu olan Fliess, genel olarak psikanalitik okura da örnek olmuştur. Mektup ve kitapta yayımlanan versiyon olmak üzere iki versiyona sahip olduğumuz bu örneklere (ki birkaç tane vardır) bakılırsa, Freud'un görünüşte sadece Fliess'in bakması için yazılan bu düş örneklerini *Düşlerin Yorumu*'nun daha halka açık aşamasına çevirirken çok az değişiklik yapmış olması mümkündür.

Demek ki, Fliess'in ilk okur olarak Freud'un analisti olduğunu

13. *FF*, 23 Şubat 1898, s. 300. Dreckology'ye göndermeler *Mektuplar*'ın Anna Freud ve meslektaşlarının hazırladığı 1950 basımında sansür edilmişti. Anlaşılan Anna ve Martin Freud bu mektupların Freud'un ilk keşiflerinin tarihi açısından değerli olmadıklarını ve okurlar tarafından "sansasyonel" bulunacağını düşündüler; bu yüzden yayımlanmamalıydılar (bkz. Elizabeth Young-Bruehl, *Anna Freud: A Biography* (Londra: Macmillan, 1988), s. 296-297).
14. *FF*, 9 Şubat 1898, s. 299.
15. *FF*, 5 Mart 1898, s. 301.

düşünürsek, bizzat *Düşlerin Yorumu*'nun ilk okurlarını, Fliess'in bu analitik işlevine katılan kişiler olarak tanımlamamız gerekir. Lacan, İrma'nın enjeksiyonu düşüne ilişkin tartışmasında bu iddiayı formüle eden ilk kişiydi:

> Tamamen kendi başına düşünü analiz eden Freud, bir okültist gibi ilerleyerek, tabii bir şekilde öznenin ve dünyanın gizine çözümün yattığı noktanın gizli işaretlerini bulmaya çalışır. Ama tümüyle yalnız değildir. Bu lüsiferyen gizemin sırrını bize iletir iletmez Freud bu düşle kendi başına karşılaşmaz. Nasıl ki düş bir analizdeki analiste hitap etmişse, düşündeki Freud da zaten bize hitap etmektedir.[16]

Bu yüzden, Freud'un okurları Freud için analist konumunda olurlar. Okur ile düş yazarı arasındaki bu analitik bağ bize analitik işlevin kendisine ilişkin ne anlatmaktadır? Okurlar Freud'un analisti olmaya nasıl tepki gösterirler ve nasıl tepki göstermişlerdir?

Bu soruyu irdelerken Freud'un bir anlamda naif olduğunu –kendi yazılarının etkisi konusunda masum olabileceğini– varsaymaya karşı uyanık olunmalıdır. Okurun konumunun oluşturduğu görünüşteki hakimiyetin –yazının öz yapısının her okura metinle ne isterse yapması için verdiği özgürlük- yanısıra, söz konusu yazar Freud, okurun getirebileceği ya da yazısıyla mücadele edebileceği olası önyargıların, hatta öngerekliliklerin pekala bilincindeydi. Yani, Freud Fliess'ten Forrester'a kadar okurlarını tam olarak istediği yere koymak için çok uğraşmıştı.

Fliess Freud'un sadece ilk okuru değil, ilk sansürcüsüydü de. Gerçekten de, Freud'un düş kuramında çok önemli olan sansür düşüncesi, Fliess'in, Freud'un çağrısı üzerine düş kitabının bileşimine müdahaleleriyle elele gelişmiş gibi görünmektedir. Sansür düşüncesine ilişkin ilk ipucu Freud'un Aralık 1897'de metin ve grafik alanındaki Rus sansürünü anlatışıdır: "Yabancı bir gazetenin Rus sınırından sansürü geçtiğini hiç gördünüz mü? Sözcükler, cümleler

16. Jacques Lacan, *The Seminar: Book II: The Ego in Freud's Theory and in the Technique of Psychoanalysis, 1954-1955* (1978), der. J.-E. Miller, çev. Sylvana Tomaselli, John Forrester'in notlarıyla (Cambridge: Cambridge University Press/ New York: Norton, 1988), s. 170.

kalan kısımlar anlaşılmasın diye karalanırlar. Bu tür bir *Rus sansürü* psikozlarda ortaya çıkar ve görünüşte anlamsız *deliriayı* (sabuklamaları) oluşturur."[17] Fliess'e gönderilen düşlerin analizleriyle başlamış olan düş kitabının ilk taslağı, böylece hemen düş kuramının bir bileşeni olarak çok önemli bir rol oynayacak şekilde, bu açık sansür anlayışının ardından 1898 ilkbahar başlarında daha kesin bir biçim aldı. Mayıs 1898'e doğru Freud çok hızlı yazıyor, Fliess'e üç haftadan kısa bir süre içinde iki bölüm gönderiyordu ve Fliess şimdi, düş görenin değilse de yazarın her şeye gücü yeten sansürcüsü konumuna iyice yerleşmişti: "İstediğiniz her değişikliği yapacak ve katkılarınızı şükranla kabul edeceğim. Öteki'nin, bir eleştirmenin ve okurun zekasını -bu durumda niteliklerinizden birini- bana veriyor olmanızdan çok çok memnunum. Bir izleyici olmadan asla yazamam, ama sadece sizin için yazmaktan hiç de rahatsız değilim."[18]

Freud ile Fliess'in Haziran başında topladığı, Freud'un "düşten, sadece düşten başka bir şeyinin"[19] olmadığı kongrede Fliess düş kitabının el yazmasından Freud'un tamamen analiz edilen tek düşünü sansürleyerek etkisini kesin bir şekilde gösterdi:

> Çok önemli yardımınıza ihtiyacım olduğunu kabul edecek kadar aklım başımda, çünkü bu örnekte ben bir yazardan istenen utanç duygusunu yitirdim. O yüzden düş mahkum edildi. Bununla birlikte, artık karar verildiğinden, buna gözyaşı dökmek ve üzüldüğümü, yerine geçen daha iyi bir tanesini bulma umudum olmadığını itiraf etmek isterdim. Bildiğiniz gibi, güzel bir düş ve düşüncesizlik bir araya gelemez.[20]

Fliess'in bu sansür eyleminin Freud üzerine dolaysız bir etkisi oldu: Kitabının son bölümünün doyurucu olmadığı görülen bir versiyonunu tamamlamak için dört hafta daha harcadı ve sonra yazmayı bıraktı. "Son düşünün yasını tutuyor"du[21] ve 1898 Ekim'inde

17. *FF*, 22 Aralık 1897, s. 289. Anzieu, *Freud's Self-Analysis*, s. 465'te bunun Fliess'le yazışmalarda "sansür" sözcüğünün ilk kullanılışı olduğunu belirtir.
18 .*FF*, 18 Mayıs 1898, s. 313.
19. *FF*, 24 Mayıs 1898, s. 315.
20. *FF*, 9 Haziran 1898, s. 315.
21. *FF*, 20 Haziran 1898, s. 317.

hala yastaydı. Kasım 1898'e doğru düş literatürüne aldırmamaya karar vermişti; Mayıs 1899'da hâlâ duraksıyordu, ama ayın sonunda ansızın şevkle çalışmaya koyuldu ve güven tazeleyerek sansürcüsüne başkaldırdı. Kitabın önemli oranda gözden geçirilen yapısı ortaya çıktı:[22] "Düş ansızın özel bir güdülenme olmaksızın şekilleniyor, ama bu kez ondan eminim. Herhangi bir şekilde gizleyemeyeceğime karar verdim. Herhangi bir şeyden vazgeçecek durumda değilim, çünkü kendime dair en güzel ve muhtemelen tek kalıcı keşfimi saklayacak kadar zengin değilim."[23] Freud yaz boyunca akıcı bir şekilde ve güvenle yazdı. Haziran sonunda ilk kısmı basıma gönderdi. O yaz süresince Freud bölüm üstüne bölüm yazdıkça, bunları ve deneme kopyalarını bir matbaacıya, bir sansürcüsüne gönderiyordu: "Gereksiz öznellik içeren benzer örnekleri çizmek için birkaç fırsatınız daha olacak. Deneme kopyalarını gözden geçirmeniz benim için gerçekten çok büyük bir güvencedir."[24]

Freud neden güvenceye gerek duyuyordu? Kendisi "bir yazardan istenen utanç duygusunu yitirmiş" olduğunu ve bu yüzden düş kitabının planının ana eksenlerinden birini oluşturan açığa vurma ve gizleme diyalektiği üzerine denetimini yitirmiş olduğunu hissediyordu. Başlangıçta 1895-1897 yıllarında kendisini Fliess'e açmış ve kendi sansürcüsü gibi davranmıştı; şimdi düş kitabını yazarken kendisini -utanmadan- herkese açıyor ve Fliess'in sansürcüsü olmasını istiyordu. Freud'u çok uğraştıran açığa vurma ile gizleme diyalektiği bu yüzden başlangıçta Fliess'e ilkin saygı, kalıcılık, sonra gizliden gizliye eleştiri ve küçümseme nesnesi, daha sonra da sansürcü rolünü veriyordu.

Diyalektik sonra Freud'un çevresine yayılmaya başladı. Tıpkı Fliess'e "içerdiği patavatsızlıklar ve küstahlıkları hep 'başını sallayarak onaylama' düşüncesini"[25] beğendiğini itiraf ettiği gibi, Bre-

22. Kitabın birinci ve ikinci versiyonunu karşılaştırmak için bkz. Anzieu, *Freud's Self-Analysis*, s. 267 vss.
23. *FF*, 28 Mayıs 1899, s. 353.
24. *FF*, 27 Ağustos 1899, s. 368.
25. *FF*, 1 Ağustos 1899, s. 364.

uer'in de "çok fazla patavatsızlık"dan dehşete düşme[26] ihtimalini beğeniyordu. Kitabın bitiş zamanına doğru bir muhalif edasıyla (size söylemiştim gururuyla) bütün arkadaşlarının, Oscar Rie gibi, kitap üzerine "en ciddi endişelerini"[27] ifade etmesini bekler olmuştu. Kitabın yayımına ilk tepki bunun çok benzerine neden oldu; yazar olarak benimsediği konum, dünyayı küstürme duygusuyla el ele gidiyordu: "Kitap yeni çıktı. İlk elle tutulur tepki *non vixit* düşünde kocasından söz edilmesinden incindiğini hisseden sevgili bir dostun arkadaşlığının bitmesiydi."[28] Bu sevgili dost, kızlarından birinin vaftiz annesi, bir dostun dul eşi ve Freud'un kendi tutku düşlerinden birinde şöhretini gözden çıkardığı bir meslektaş olan Sophie Schwab-Paneth'di. Düş şu düşünceyle sona eriyordu: "Ne de olsa çocuk sahibi olmak ölümsüzlüğe giden tek yolumuz değil miydi, diye karşılık verdim."[29] Zararsız gibi görünen böyle bir düşüncenin duyarlı bir okura nasıl bir hakaret olarak görünebileceğini açıklamak için bu sözlere geri döneceğim.

Patavatsızlık ve ikiyüzlülük sorunu kitabın son yayımıyla da kesin bir sonuca ulaşmadı. Otuz yıl sonra Andre Breton, Freud'u "ihtiyatlı bir burjuva" gibi başkalarının düşlerindeki cinsel motifleri sergilerken kendi düşlerinin analizinde bu tür motifleri bilerek saklamakla suçladı. Freud'un yanıtı şöyleydi:

> Kendi düşlerimi başkalarınınkiler kadar kapsamlı bir şekilde analiz etmediysem, bunun nedeninin nadiren cinsellik konusundaki çekingenlik olduğuna inanıyorum. Çok daha sıklıkla gerçek şudur ki, bütün düş serisinin gizli kaynağını daima yeni ölmüş olan babamla ilişkilerimde bulmam gerekiyordu. (O zamandan beri üstesinden gelinen çocuksu bir eğilimin de) kaçınılmaz bir şekilde teşhir edilmesine sınırlar koymakta haklı olduğumu savunuyorum.[30]

26 .*FF*, 9 Şubat 1898, s. 298.
27. *FF* 4 Ekim 1899, s. 377.
28. *FF*, 7 Kasım 1899, s. 383; bu olaya ve bu dostluğa dair daha fazla ayrıntı için bkz. Lisa Appignanesi ve John Forrester, *Freud's Women* (Londra: Weidenfeld and Nicolson/New York: Basic Books, 1992), öz. 4. Bölüm.
29. *ID*, *SE* V, 487.
30. Freud'dan Andre Breton'a, 26 Aralık 1932, *Les Reves: La voie royale de l'in-*

Freud'un *Düşlerin Yorumu*'nda kendini ustalıkla açmasının altında yatıyor olmakla suçladığı şey, çocuksu teşhircilik eğilimidir. Ve Freud'un teşhirci eğilimleri, yani düşlerine dayanan bir kitap yazma arzusu, sansüre kurban düşen Fliess'le ilişkisindeki bu en erken arzular kümesi olabilir. 1897 Temmuz'unda bu ilişkileri henüz adlandıramamıştı: "Bende neler olup bittiğini hâlâ bilmiyorum. Kendi nörozumun en derinlerinden gelen bir şey, nörozların anlaşılmasına yönelik her ilerlemeye karşı koydu ve sen de bir oranda işin içindesin. Çünkü yazma felcim bana iletişimimizi ketlemek için tasarlanmış gibi görünüyor."[31]

Aynı mektupta üç paragraf sonra Freud düş hayatının bu ketlemeyle bağlantılı olan alanına işaret eder: "Tümüyle ya da yarı çıplak, utanç ve endişe duyguları içinde, yabancılar arasında gezinmeyle ilgili ilginç bir düş vardır. Kural olarak insanların buna dikkat etmemesi yeterince tuhaftır –bundan dolayı istek doyurmaya teşekkür etmeliyiz. Çocukluğun teşhirciliğine geri giden bu düş malzemesi yanlış anlaşılmış ve ünlü bir masalda (Kralın Hayali Elbiseleri –"Tılsım") öğretici bir şekilde ele alınmıştır. Ego her zamanki gibi diğer düşleri de aynı şekilde yanlış yorumlar."[32] İki ay önce çıplak olma konusunda başka bir düş görmüştü: "Üzerimde çok az giysiyle bir merdivene çıkıyordum. Düşümün açıkça vurguladığı gibi, çok çevik hareket ediyordum (kalbim –güvence!). Bununla birlikte ansızın peşimden bir kadının geldiğini farkettim ve bunun üzerine düşlerde çok sık görülen, oraya yapışıp kalma, felç olma hissine kapıldım. Eşlik eden duygu endişe değil, erotik bir uyarılmaydı. Böylece uyku için karakteristik olan felç olma hissinin, teşhirci bir isteğin doyurulması için nasıl kullanıldığını görüyorsunuz."[33]

---

conscient (Paris: Laffont/Tchou, 1979), s. 56-57'de, Andre Breton, *Les vases communicants* (Paris: Gallimard, 1932)'de orijinal olarak yeniden basılmıştır. Şunlara da bkz. Jack Spector, *The Aesthetics of Freud: A Study of Psychoanalysis and Art* (New York: Praeger, 1972), s. 153-154 ve Peter Gay, *Freud: A life for Our Time* (Londra: Dent, 1988), s. 585.

31. *FF*, 7 Temmuz 1897, s. 255.
32. *FF*, 7 Temmuz 1897, s. 255.
33. *FF*, 31 Mayıs 1897, s. 249.

Düşler üzerine yazarak kendini teşhir etmekle bağlantılı olan, Fliess'e yazarken ketlenme, çıplak olma düşlerinin anlamı gibi temalar, Freud'un Fliess için ve böylece okur için düşleri konusunda yazmaya hazırlanırken giriştiği öznel manevraları temsil ederler. Düşlerde ketlenme, yere mıhlanıp kalma duygusunu Freud en sonunda sansürün, en "çıplak" biçiminde "Hayır" diyen sansürün, "bunun bitirilmesini talep eden sansür"ün[34] en belirgin müdahalesi olarak kuramlaştırır. "Bir şey yapamamak" bir çelişkiyi ifade etmenin bir yoludur. "Öyleyse, düşlerin bir 'hayır'ı ifade edemeyecekleri şeklindeki önceki sözlerimin düzeltilmesi gerekir."[35] Freud'un sansür ve açığa vurma retoriğinin yapısının tam ortasındayız ve ilginçtir ki, Freud'un çocukluğa, her zaman çıplak olduğumuz ve asla suçluluk duymadığımız Cennet'e dair tasvirinin de tam ortasındayız. Düş kitabının son versiyonunda çıplak olma düşleri temasını hemen takiben Freud'un çocukların bir ebeveyne sahip olup diğerini ortadan kaldırma evrensel arzularını açığa vurduğu, sevdiklerimizin ölümüne ilişkin tipik düşle karşılaşırız. Ve kronolojik olarak bu "Ödipal itkileri" keşfedişinde, çocukluğunun yaşlı dadısını ve ona yönelik cinsel arzularını keşfetmesine yolu açan, yaşlı bir kadının bakışları altında kısmen çıplak ve olduğu yere mıhlanıp kalma düşüne dair kendi analiziydi.[36] Derrida çok akıllıca şu olguya dikkat çekmiştir: Freud'un çıplaklık, teşhircilik düşlerini anlatırken açıkladığı "İmparatorun Yeni Giysileri" masalı, açığa çıkarma ve gizleme, çıplak ama (görünmeyen) elbiselerle çevrili olma mantığı içinde tam olarak Freud'un uğraştığı ve egemen olmaya çalıştığı gerçeğin örtülmesi ve açığa vurulmasının alegorisidir.[37] Ve gerçeğin, çıplaklığın, açığa vurmanın ve sansürün bu şekilde içiçe girmesini tamamlamak için Freud'un modern muhaliflerinin, Freud savaşlarındaki düşmanlarının, Freud'un İmparator rolü oynadığı, yaltakçı izleyicilerinin aldatılmış ve kıyafetinin (kuramlarının) çekiciliğine kapılmış kişiler olduğu ve sadece bakarlarsa, herkesin gördüğünü açıkça gören

34. *ID, SE* V, 246.
35. *ID, SE* V, 337.
36. Bkz. Appignanesi ve Forrester, *Freud's Women*, s. 131-133.
37. Jacques Derrida, "Le Facteur de la Verite", *The Post Card*, s. 414-419.

Freud'cu muhaliflerin İmparatorun giysilerinin olmadığını gösteren küçük çocuk konumunu benimsediği İmparatorun Yeni Giysileri öyküsünden alegorik olarak daha çok işlerine gelen bir öykü bulamamalarından daha makul ne olabilir?

Freud'un, düş-kitabının dayandığı malzeme olarak başkalarının, esas olarak da hastalarının düşlerini kullanması mümkün müydü? Kitabın ilk basımına önsözün ana fikri neden bunu yapmadığını açıklamaktadır:

> Seçimime açık olan düşler sadece kendimin ve psikanalitik tedavi gören hastalarımın düşleriydi. Ama bu ikinci halde düş süreçlerinin ilave nörotik özelliklerin varlığına bağlı olarak istenmeyen bir komplikasyona uğramasından ötürü bu malzemeyi kullanmaktan kaçındım. Şayet kendi düşlerimi bildireceksem, bu durumda da kaçınılmaz olarak zihinsel hayatımın mahremiyetlerinden, benim istediklerimden fazlasını, şair değil de bilim adamı olan bir yazar için normalde gerekli olandan fazlasını kamunun bakışlarına açmam gerektiği sonucu çıkıyordu. Böylesi sancılı, ama kaçınılmaz bir gereklilikti; ve psikolojik bulgularımın kanıtlarını sunma olanağından tamamen vazgeçmektense, buna boyun eğdim. Bununla birlikte, doğal olarak patavatsızlıklarımdan bir kısmını atlamalar ve eklemelerle kesip değiştirme ayartısına direnemedim. Ama bunu ne zaman yapsam, örneklerimin değeri çok kesin bir şekilde azalmıştır.[38]

Freud bu yüzden, kendisine rağmen, zorunluluğa boyun eğmektedir. Patavatsızlıklarından dolayı okuyucusundan merhamet dilemeye devam eder: "Ancak bir umudu dile getirebilirim; bu kitabın okurları kendilerini benim güç durumuma koysunlar ve bana hoşgörüyle baksınlar, daha da ötesi, düşlerimde herhangi bir şekilde kendisine gönderme bulan herkes, başka hiçbir yerde değilse, düş-hayatımda düşünce özgürlüğü hakkını bana bahşetmeye razı olsun."[39] Böylece ta ilk sayfadan itibaren Freud okuru kurnazca dolambaçlı bir diyalektiğe sokar: Düş gören –istemeden ve kendisine rağmen– kendini açığa vurur ve aynı zamanda okuru meraklı ve eleştirel, şehvetli ve kısıtlayıcı olmaya davet eder. Pa-

38. *ID, SE* IV, xxiii-xxiv.
39. Agy., s. xxiv.

tavatsız düş-gören (Freud) ile kısıtlayıcı eleştirmen (Fliess) kitabın kendisinde esas aktörler olarak hemen sahne almaya itilirler.

2. Bölümün başında, Freud kelimesinin kendi kitabının esas kahramanı olarak sunulduğu o kritik anda, kendini okurun merhametine bırakma zorunluluğu gibi, inatçılığı da tekrar vurgulanır. Bu kez okurdan talep edilen, çok daha güçlü bir şekilde dile getirilir.

> Böylece normal denebilecek bir kişiden çıkan ve gündelik hayatın çeşitli durumlarıyla ilişkili bol ve kullanışlı bir malzeme sunan kendi düşlerime yönlendirildiğim ortaya çıkıyor. Kuşkusuz bu türden "kendi kendine analiz"lerin güvenilirliğine ilişkin şüphelerle karşılaşacağım ve bana bunların keyfi sonuçlara kapıyı açık bıraktıkları söylenecek. Benim yargıma göre aslında *kendini*-gözlemlemek, diğer insanları gözlemlemekten daha olumludur; her ne olursa olsun, deney yapabilir ve kendi kendine analizin bizi düş yorumuyla nereye kadar götürdüğünü görebiliriz. Ama kendi içimde yatan, üstesinden gelinecek başka zorluklarım da var. İnsanın zihinsel hayatı konusunda bu kadar mahrem olguyu açığa vurmasına ilişkin doğal bir tereddüt var; bunların yabancılar tarafından yanlış yorumlanmasına karşı bir garanti de verilemez.[40]

Ve sonunda bu kendini açmayı haklı çıkaracak olan güçlü teatral etki şimdi açığa çıkmaktadır:

> *Nun muss ich aber den Leser bitten, für eine ganze Weile meine Interessen zu den seinigen zu machen und sich mit mir in die kleinsten Einzelheiten meines Lebens zu versenken, denn solche Übertragung fordert gebieterisch das Interesse für die versteckte Bedeutung der Träume.*[41]
>
> Şimdi de okurdan kısa bir süre için benim ilgilerimi kendi ilgisi haline getirmesini ve benimle birlikte hayatımın en ince ayrıntılarına dalmasını istemeliyim; çünkü bu türden bir aktarım, düşlerin gizli anlamına yönelik ilgimizden mutlak surette talep edilir.[42]

Sonunda okurun Freud'un kitabıyla ilgilenir, ondan büyülenir, ona

40. Agy., s. 104-105.
41. *Stud II*, 125.
42. *ID, SE* IV, 105-106.

kapılır, yakalanır, tutulur hale geldiği yem –ve olta- budur işte. Okurdan nazikçe Freud'un ilgilerini kendi ilgileri haline getirmesi,[43] kitapta resmedilen düş görene aktarımda bulunması istenir. Freud'un cümlesinin yapısı, okurun böylece başka bir şeyi (Freud'un kendi ilgilerini) üstlenmesi için, bu süreçte bir şeyden (kendi ilgilerinden) vazgeçmesi gerektiğini kabul eder. Okur bu süreçte nereye kadar gitmelidir?

Freud okurun, patavatsızlıkların içsel bir ilgisi bulunduğundan haberdar olduğunu bilmesine izin verir, ama bu biraz kötüye çıkmış merakın daha değerli bir şeye dönüşeceğinden emindir: "Okurlarımın da, üzerine ışık tuttukları psikolojik sorunlara dalmayı yerlerine koymak zorunda kaldığım patavatsızlıklarda çok çabuk başlangıç ilgilerimi bulacağını varsaymak yerinde olur."[44] Bununla birlikte, okurun dikkatini Freud'un kişisel patavatsızlıklarından uzaklaştıracak olan bu "psikolojik sorunlar"ın hatırlatılmasında bir belirsizlik vardır. O, bunların *genel* psikolojik sorunlar olduğunu belirtmez. Daha çok –burada olduğu kadar daha önce alıntılanan ikinci basımın önsözünde de– bunların *özgül* sorunlar olduğu ima edilir. Freud okurun kendi örneğini izleyeceğini ve hemen kendi düşlerinin içine dalacağını ima eder. Başka bir deyişle, okur Freud'un patavatsızlıklarına dair merak aşamasından hızla geçip bir Freudcu olarak ortaya çıkar.[45] Peki ya şehvetli merak aşamasına tutunup kalırsa, ya Freud'a aktarım aşamasına tutunup kalırsa? O zaman da bir başka tür Freudcu, Freud'un düşlerinin kahramanlarıyla her bakımdan özdeşleşen bir Freudcu olarak ortaya çıkabilir.

Freud'un "Öteki"sinin nasıl patavatsızlık nesnesi, sonra sansürcü, sonra da Freud'un ilgilerine ve içsel hayatına aktarıma davetli katılımcı işlevi gördüğünü gördük. "Hayali yürüyüşü"nde[46]

---

43. Kısmen yazgılarının peşinde olacağım Almanca "der Leser" (okur) sözcüğünün erkek cins ismi olduğunu göz önüne alarak, kısmen de "he or she" sözlerini sık sık yinelemenin hantallığından kaçınmak için *The Interpretation of Dreams* okuru için hep "he" zamirini kullanıyorum.
44. *ID, SE* IV, 105.
45. Bkz. Alexander Welsch, *Freud's Wishful Dream Theory* (Princeton: Princeton University Press, 1994), s. 30-32.
46. *FF*, 6 Ağustos 1899, s. 365.

Freud'a eşlik etmeye razı olan ve 2.Bölümün örnek düşünün, ünlü İrma'nın enjeksiyonu düşünün "gizli geçidi"[47] boyunca yol alan okur "birdenbire" Freud'la omuz omuza sonraki adımı bekler: "Dar geçitten geçtikten sonra birden bir toprak parçasına çıktığımızda yol ikiye ayrılıyor ve her yanda en güzel manzaralar açılıyor, bir an duruyor ve adımlarımızı önce hangi yöne çevireceğimizi düşünüyoruz. Bizim için de böyle, çünkü artık bu düşe ilişkin ilk yorumun üstesinden geldik."[48]

Ülkeyi yürüyerek dolaşma mecazı gerek tinsel gerçek arayışına ilişkin Hıristiyan literatüründe, gerekse Rousseau'dan itibaren onun yerini alan sekülarize itiraf ve otobiyografi janrında klasik bir mecazdır. Freud'la birlikte okur şimdi onun tahayyül ettiği yolculuğa katılabilir: Kısmen manevi arayış, kısmen otobiyografi, kısmen de bilimin gelişiminde çok önemli bir olay olan "ani bir buluş"un tasviri. Freud'un okurlarının birçoğunu bu kadar ilgilendiren de bu türler karışımıdır –"bilimsel yapıt, özel günlük, itiraf, düşlerin anahtarı, fantazi yolculuğu, erginleme arayışı, insanlık durumu üzerine deneme, ve daha da fazlası, bilinçdışının çok büyük bir alegorik freski."[49] Ama yolculuğun her anında vaad edilen hedef de uzaklaşır; Alexander Welsh'in belirttiği gibi, "gizleme, düş-kitabının dramasını sağlar." Kitap boyunca Freud okurla

47. Bu düşü yeniden inceleyen literatür pek çoktur; çoğu Appignanesi ve Forrester, *Freud's Women*, 4 bölüm, "The Dream of Psychoanalysis", s. 117-145'e yakındır; bkz. özellikle Erik H. Erikson, "The Dream Specimen of Psychoanalysis", *Journal of the American Psychoanalytical Association* 2 (1954): 5-56; Frank R. Hartman, "A Reappraisal of the Emma Episode and the Specimen Dream", *Journal of the American Psychoanalytical Association* 31 (1983): 555-585; Robert Langs, "Freud's Irma Dream and the Origins of Psychoanalysis", *Psychoanalytic Review* 71 (1984): 591-617; Carl Schorske, "Politics and Patricide in Freud's Interpretation of Dreams", *Fin-de-Siecle Vienna: Politics and Culture*'de (New York: Knopf, 1980); Max Schur, "Some Additional 'Day Residues' of the Specimen Dream of Psychoanalysis", Rudolph M. Loewenstein, Lottie M. Newman, Max Schur ve Albert J. Solnit, der.ler, *Psychoanalysis: A General Psychology: Essays in Honor of Heinz Hartmann* (New York: International Universities Press, 1966), s. 45-85.

48. *ID, SE* IV, 122.

49. Didier Anzieu, Sigmund Freud'a "Önsöz", *Sur La Reve'de; Über den Traum*'un Fransızca çevirisi, çev. Cornelius Heim (Paris: Gallimard, 1988), s. 10.

bir saklambaç oyunu oynar. En içteki sırlarını açığa vurur gibi görünür; ancak her zaman olduğu gibi, görünür bir isteksizlikle de olsa, kapıyı okura mutlaka kapatır. Freud okuru ayartır, ama aynı açıklıkla yolun yarısında da hevesini kursağında bırakır: "Açığa vurmadığım [Botanik monografi] düşünün nihai anlamının çocukluk sahnesi konusuyla yakından ilişkili olduğuna okurlarımı temin edebilirim."[50]

Daha geniş düş-kitabının basitleştirilmiş bir kılavuzu olan *Düşler Üzerine*'de Freud şöyle yazar:

> Analizde açığa çıkan malzemedeki ana çizgileri bir araya getirmeye çalışabilirdim ve sonra bunların tek bir düğüm noktasında birleştiklerini gösterebilirdim, ama bilimsel olmayan, şahsi yapıdaki değerlendirmeler halkın önünde böyle yapmamı engellemektedir. Sırrım olarak kalmasının daha iyi olduğu birçok şeyi ele vermeye zorlanmam gerekirdi, çünkü düşün çözümünü bulurken yolumun üzerinde benim bile kabullenmek istemediğim her türden şey açığa çıkmıştı. O zaman neden analist tarafından meydana çıkarılan malzemenin anlamına ve bağlantılarına dair daha ikna edici kanıtları üretebilmem için analizi anlatıma daha uygun olan başka bir düş seçmediğim sorulacaktır. Yanıt, ele almaya çalışabildiğim *her* düşün aynı şekilde anlatılması zor şeylere götürmesi ve bana aynı şekilde bir ağzısıkılık dayatmasıdır.[51]

Okur sözkonusu olduğu sürece sansür her zaman kazanacak gibi görünmektedir. Ancak, düş-analizinin bütün stratejisi de, sansürü sınırlayan tekniklerin uygulamasıdır. Düş görenle okur arasında bu dışavurmak için zorlayan gizli istek ile onun bastırılmasını sağlayan sansür diyalektiği işler. Ama roller sürekli olarak ters dönmektedir. Kimi zaman okurdan sadece sansürcü olarak davranan Freud'u bulması için istekle özdeşleşmesi istenir. Kimi zaman da okurdan düşü inkar etmesi beklenir. Böylece örneğin Freud düşlerde duygulanımın sansüre uğramasını tartıştığı zaman, kısa bir düşü anlatmayı seçer. Düşte "bir açık hava helasından dışarı bütün büyüklük ve tazelik düzeylerinde dışkı sürüleri" işemektedir. Sonra

50. *ID, SE* IV, 191.
51. *On Dreams*, SE V, 640.

hızla bu düşün "her okuru tiksintiyle dolduracağını"[52] göstermeye geçer. Ya da Freud'un Wilhelm Fliess'in kuşkucu yanıtından söz ettiği ve sonraki okurları hemen bu yanıtla özdeşleşmeye çağırdığı dipnotu alın:

> Bu kitabın ilk okuru ve eleştirmeni –ve ardılları da muhtemelen onun örneğini izleyeceklerdir– "düş görenin çok fazla hünerli ve eğlendirici gibi görünmesi"ne karşı çıktı. Sadece düş görenden söz ettiği sürece bu tamamen doğrudur; eğer düşü yorumlayana kadar genişletseydik ancak o zaman bir itiraz olurdu. Uyanık gerçeklikte şakacı olarak görüldüğümü pek iddia edemem. Düşlerim eğlendirici gibi görünüyorsa, bu, benden değil, düşlerin oluştuğu kendine özgü psikolojik koşullardandır ve bu olgu esprilerin ve gülünç-olanın kuramıyla yakından bağlantılıdır. Düşler hünerli ve eğlendirici olurlar, çünkü düşüncelerimin dışavurumu için doğrudan ve en kolay yol tıkalıdır: Böyle olmaya zorlanmışlardır. Okur, hastalarımın düşlerinin en az benimki kadar, hatta daha da fazla espriler ve sözcük oyunlarıyla dolu gibi göründüklerine inanabilir.[53]

Bu pasaj sonraki okurları ilk okurla bir zincir içinde bağlamakla kalmaz; Freud'un, okurun kitaba, düş görenlerine ve düş yorumlamalarına yönelik tepkisine önceden yer açma yöntemi için de tipiktir. Okuru hastaların düşlerini gözden geçirmeye çağırmakla kalmaz, kendisinin düşlerini de gözlemeye çağırır –Freud kitabın sonlarında "güncel yaşantı onlara daha iyisini öğretecektir" der.[54] Okur "Freud kadar esprili bir düş görücü müyüm?" diye sormaya çağrılır, "belki de onlara dair yorumlarımda sözcük oyunları ve esprilerin eksik olması, henüz onların tam yorumunu bu-

52. *ID, SE* IV, 468-469.
53. Agy., s. 297 vss. Geçerken, Freud'un, uyanık gerçeklikte komik bir adam olma suçlamasından kendini temize çıkarırken, okura meydan okuyuşuna da dikkat edin. Eğer okur onun kitabını istisnai bir şekilde espri ve çekicilikten yoksun bulursa, istemeden de olsa, düşlerin yaratıcılığının *onun* sorumluluğu olmadığı argümanıyla hemfikir olması gerekecektir; eğer okur kitabın gerçekten çekimine kapılır ve eğlenirse, Freud'un zekice esprilerini ona karşı savunmaları pek mümkün değildir. Yine de düş yorumundan ve genel olarak psikanalizden kuşku duyanların Freud'a yönelttikleri suçlamaların önemli bir bölümü bu şekildedir: Freud'u düşlerin anlamına ilişkin iddiaları açısından fazla zeki bulmaktan ibarettirler.
54. Agy., s. 523.

lamadığımın bir göstergesidir." Freud'un kuşkucu sansürcüsü Fliess'in meydan okuyuşunun karşısına hangi kararla çıktığını biliyoruz: Düş-yorumcusunun aşırı hüneri üzerine örtük suçlamayı "çürütmek" ya da en azından gömmek için bir kitap yazdı: *Espriler ve Bilinçdışı ile İlişkileri.*

Freud'un Fliess'in[55] (anksiyete düşlerine ilişkin diğer temel eleştirisi dahil) eleştirilerine karşı kendini savunma isteği kitabın her yerinde görülür. Gerçekten de, ustalıkla kotarılmış yarı-otobiyografik bilimsel bir savunma olan diğer çalışma Darwin'in *Türlerin Kökeni Üzerine*'de olduğu gibi, Freud'un ilk önceliği de, okurun cesur bir kurama yönelik kuşkucu tepkilerini ortaya çıkarmak, sonra da bunları karşılamaktı. Freud okurun eleştirilerini kendi yararına dile getirerek önceden engeller, bir kez daha "sansürcü" ile "bastırılan" yerlerini değiştirirler.

Strateji tamamen bilinçlidir ve ilk tezinde bile bütün planı haber verir. Freud'un neden kendisinin tek bir düşünün yorumuna dayanarak "yorum işi tamamlandığı zaman, düşün bir isteğin doyurulması olduğunu anlarız" tezini ileri sürdüğünü sorabiliriz.[56] Tam da okurun kuşkucu tepkisini ortaya çıkarmak için, diye yanıtlayabiliriz. Onun bu stratejisini incelemek için, bölümlerin dizilişi açısından Freud'un savının yapısını değerlendirelim.

İstek-doyurma üzerine temel tez 2. Bölümün sonunda dile getirilir. 3. Bölüm bunun düşlerin evrensel karakteristiği olduğu tezini makul hale getirmek amacıyla birtakım düşleri ele alır. Ele alınan düşler düpedüz doğrulayıcı özelliktedirler –çocukların düşleriyle ilgili bir koleksiyonla birlikte, bedensel gereksinimlerle bağlantılı makul ölçüde saydam doyumlar olan düşler. Bir bütün olarak alımlı bir tarzdadırlar. Rahatlık düşlerinin havası da böyledir: Fazla uyuyan ve zaten hastanede olduğunu gören tıp öğ-

55. Bkz. *FF*, 24 Mart 1898, s. 305: "Ne mutlu ki son bölümlere göndermede bulunarak itirazlarınıza yanıt verebiliyorum. Böyle bir bölümden önce, düşlerin bedensel uyaranlarıyla ilgili olacak olan bir bölümü yeni bitirdim. Anksiyete düşlerine de değinecek, "Düşler ve Nöroz" üzerine son bölümde buna bir kez daha ışık tutulacak. Ama okuduğunuz anlatımda yazarın olan biteni kendisine kolay kıldığı izlenimini size vermekten kaçınmak için çapraz göndermeler yapacağım."
56. *ID*, *SE* IV, 121.

rencisi, ilk gebeliğinin gerçekliğini kabullenmeyi ertelemek için adet görmekte olduğunu düşünde gören yeni evli kadın. Ama bu düşler tezi kanıtlamak için yeterli değildirler. Mill'in zeki öğrencisi Freud, doğrulayıcı örneklerin basitçe sıralanmasının hiçbir zaman evrensel bir genelleme kurmak için yeterli olmadığını bilirdi –nerede ki onu makul hale getirsin. Ve daha da zeki bir ikna sanatı öğrencisi olarak Freud bu çekici örneklerle eleştirmenini uzun süre uyutamayacağını pek iyi bilmektedir. Bunu yapmak da istemez: Kuşkucu eleştirmenini, okurunu, savındaki sonraki adımın içine sokmaya *gereksinim duymaktadır*.

Böylece okura istek-doyurma kuramıyla açılan oyalayıcı manzaraları göstermekle geçen birkaç sayfadan sonra Freud 4. Bölüme ("Düşlerdeki Çarpıtmalar") okur açısından farklı bir hoşgeldinle başlar: "Her düşün anlamının bir isteğin doyurulması olduğunu, yani istek düşlerinden başka düş olamayacağını iddia edecek kadar ileri gidersem, en kategorik çelişkiyle karşılaşacağımdan önceden eminim."[57] Sen, okur, beni *mutlaka* inkar edeceksin! der Freud bize. Sonra bu eleştirmenin, sıradan okurun, kategorik çelişkisini dile getirdiği tırnak işareti içinde uzun bir paragraf gelir. Freud'un "doğal" sesi sonunda tırnak işaretlerinin dışına çıkıp kendisini gösterdiği zaman bile, "anksiyete düşleri, düşlerin istek-doyurmalar olduklarını genel bir önerme olarak ileri sürmeyi olanaksız kılar; gerçekten de bunlar böyle bir önermeye saçmalık damgası vurur gibi görünmektedir"[58] diye itiraf eder.

Ama Freud savaşını kaybetmemiştir, tam tersine, sadece bu kuşkucu eleştirmeni yenilgiye uğratacağı alanı açmıştır. Bütün yapması gereken, kitabının ilk kez burasında düşün *aşikar* içeriği ile *gizli* içeriği arasında bir ayrım yapmaktır. Okurun en önemli itirazı havada kalır. Freud gizli içeriğin esrarını gün ışığına çıkararak keşiflerini sağlamlaştırırken, o, aşikar içeriğin yeldeğirmenlerine

57. Agy., s. 134.
58. Agy., s. 135; *Die Traumdeutung*'un *Studienausgabe* basımının eleştirmenin karşı çıkışının nerede bittiğine dair tırnak işaretlerini belirtmekte yetersiz kaldığına dikkat edin; aslında Standard Edition'da Strachey tırnak işaretlerini tam da *Die Traumdeutung*'un ilk basımının kapattığı yerlerde kapatır.

saldırırken kalakalır.

Gizli ile aşikar arasındaki ayrımla Freud düş kitabını yazmayı başlatan kurucu bölme eylemini yineler: Düşle yorum arasında, yazarla sansürcü arasında, ağzı sıkılıkla açığa vurma arasında. "Gizlilik" fikri ile birlikte Freud yorum eyleminin nesnesini hem payandalar, hem de açıklığa kavuşturur: Yorumcu, aşikar olanı değil, gizli olanı aramaktadır. Freud okurun kitap boyunca ilerlemesine yönelik böyle baştan çıkarıcı bir özellik olması gereken gizlilik imasını da içine katar. "Düşlerin sırrının ona kendini açtığı"[59] Bellevue'de bir plaka diktiğini düşünde gören Sigmund Freud gibi her okur yalnızca düşün değil, ondan kesin olarak talep edilen "aktarım" aracılığıyla Sigmund Freud'un da ve onun aracılığıyla onun kendi içsel düş hayatının da sırrını arama işine girecektir.

Sonra gizlilik fikri Freud'un düşlerinden bir başkasının analizi aracılığıyla incelenir : Düşün temel özelliği düş görenin arkadaşını budala diye aşağılayıcı bir şekilde yargılamasını *kendinden saklama* uğraşıdır, böylece Freud'un bir budala olduğu yargısına varan aşağılayıcı okura taş atar. Bu nedenle düşlerdeki çarpıtma –tam olarak gizlilik ilkesi– bir kişinin kendisi üzerinde nüfuzu olan biri varken gündelik toplumsal hayatta uyguladığı kendini saklamaya çok benzer, savunmaya yönelik bir çarpıtma ile birdir. Freud taşı gediğine koyar: "Düşlerimi okurlarım için yorumladığımda, aynı çarpıtmaları benimsemek zorundayım"[60] Yani, her şeye gücü yeten ve sansürcü okur karşısında Freud hedefine yönelik olarak bir kılık değiştirme benimsediğine işaret eder. Burada Paul Ricoeur tarafından çok yerinde bir şekilde betimlenen, dünya ile ilişki içindeki Freudcu konumla karşılaşırız: "Bir arzular insanı olarak kılık değiştirmiş bir halde ilerliyorum."[61] Ama bu kılık değiştirme ve kendini gizleme eyleminin iki yüzü vardır: Başkaları için kendimi saklarım, ama sırrı sadece sizin gözleriniz için ulaşılabilir kılmanın

59. *FF*, 12 Haziran 1900, s. 417.
60. *ID*, *SE* IV, 142.
61. Paul Ricoeur, *Freud and Philosophy: An Essay on Interpretation*, çev. Denis Savage (New Haven: Yale University Press, 1970), s. 7.

bir yolunu bulurum. "Sansür ne kadar sıkıysa, kılık değiştirme o kadar geniş kapsamlı olacaktır ve okura gerçek anlamın izini buldurmak için kullanılan araçlar da o kadar hünerli olabilir."[62] Okur, paragraftan paragrafa, kendisinden gerçeğin gizlenmesi gereken sansürcüden, ustanın gizli gerçeğinde Freud'un sırdaşı olmaya doğru kayar. Güç mücadelesindeki bir taraf için kötü haber olan şey, kılık değiştirmiş halde gizli planlar yapan asiler için iyi haber olacaktır. Bu şekilde, iktidardakilerin anksiyete düşü, onların emri altındakilerin istek-doyurulması ile eştir.[63]

Ama gerçekten kuşkucu okur hâlâ bir yanıt beklemektedir; hileli suç ortaklığının zevkleriyle yetinmeyecektir. Freud'un üçüncü bir tarafı (zeki, kurnaz, hazırcevap ve kuşkucu hastayı) işe katması bu kuşkucuyu susturmak içindir. Bu hasta Freud'un psikanalitik yorumları sırasında onu "kendi mesleğimin üyelerinden beklemem gerekenden kesinlikle hiç de az olmayan acımasız bir eleştiri"ye tabi tutar. "Ve hastalarım bütün düşlerin isteklerin doyurulması olduğu iddiama her zaman karşıdırlar.[64]

Böylece düş kitabında ilk kez hasta sahnenin ortasını işgal eder. Ve o (erkek) –ya da daha doğrusu o (kadın), çünkü Freud'un en sempatik ve bu nedenle eleştirel açıdan zeki hastaları kadınlar gibi görünmektedir– bunu temelde eleştirmen olarak yapar. Onların ısrarlı nakaratları "bunu kuramınıza nasıl uyduruyorsunuz?"dur.[65] "Bütün düş görenlerimin en zekisi"[66] düşünde tatilini nefret ettiği kayınvalidesinin yanında geçirdiğini görüyordu:

> Düş [düşlerin doğası konusunda] yanıldığımı gösteriyordu. *O halde onun* (kadın) *isteği yanılabilmemdi ve düşü bu isteğin doyurulduğunu*

62. *ID, SE* IV, 142.
63. Burada politik mücadele ile Freud'un kuramlarının içsel psişik dünyası arasındaki benzerliği kapsamlı bir şekilde incelemem mümkün değil; politika ile psişe arasındaki bağlantı Schorske (yukarıya bkz.) ve William McGrath (*Freud's Discovery of Psychoanalysis: The Politics of Hysteria*) tarafından incelenmiştir (Ithaca ve Londra: Cornell University Press, 1986); şu tartışmaya da bkz. *Welsh, Freud's Wishful Dream Book*, s. 80vss.
64. *ID, SE* IV, 146.
65. Agy.
66. Agy., s. 151.

gösteriyordu. Ama benim yanılabilmeme yönelik istek... aslında...[şu çıkarımımla] ilgiliydi: Hayatımın belli bir döneminde hastalığının belirlenmesinde önemli olan bir şey olmuş olmalıydı. Buna karşı çıkmıştı, çünkü buna dair bir anısı yoktu; ama hemen sonra haklı olduğum ortaya çıktı. Bu nedenle tatilini kayınvalidesiyle geçirdiğine dair düşüne dönüşen yanılabilmeme yönelik istek, o zaman ilk kez farkına vardığı olayların asla olmamış olması haklı isteğine karşılıktı.[67]

Eleştirmeninin kategorik çelişkisine Freud'un yanıtı için model budur: Böyle her karşı çıkış sadece kuramının bir çürütülmesi değildir, yanılabilmesine yönelik *isteği* de somutlar. Bu şekilde, kuramına yönelik olası her eleştiri çöker.

1909'da, sonra 1911'de Freud "karşı-istek düşleri" (*Gegenwünschträume*) adı vererek onun yanlışlığını gösteren bu düşlere dair açıklamasını tamamladı: Bunlar, bir kişinin psikanalizle ilk temasıyla ortaya çıkan düşlerdir, bu nedenle bunları neden –istek doyurma varsayımımın dile getirilip doğrulanmasından hemen sonra– kendisinden başka birinin ilk düşleri olarak böylesine stratejik bir yere koyduğunu açıklar:

> Bir hastaya ya da beni konferans verirken dinleyen insanlara... ilk kez düşlerin isteklerin doyurulması olduğu kuramımı açıkladıktan sonra bu düşlerden birinin neredeyse kesin olarak ortaya çıkmasını bekleyebiliriz...Gerçekten de, mevcut kitabın bazı okurlarının başına da aynı şeyin gelmesi beklenir; ancak yanılabilmeme yönelik istekleri doyurulabilirse, isteklerinden birinin bir düşte ketlenmesine tamamen hazır olurlar.[68]

Freud'un bu stratejik argümanında bu kadar önemli olan şey, sonunda okuru Freud'un kuramının yanlışlandığını düşünde gören *hasta* konumuna sokmasıdır. Hasta her zaman (direnç biçiminde) bir karşı-isteklidir; okur da bu konumu benimsemeye çağrılır.

Hastanın ve eleştirmenin "Tura gelirse ben kazanırım, yazı gelirse sen kaybedersin" mantığına karşı itirazına gaddarlık ilkesi diyebiliriz. Ama bu tam da Freud'un insani ilişkilerin temel bir özel-

67. Agy., s. 151-152.
68. Agy., s. 157-158 (1911'de eklenen bir dipnotun bir parçasını da içine alır).

liği olarak işaret ettiği şeydir: eleştiri, sansür, karşı-istek – 1915'te biraz yanıltıcı bir şekilde "entelektüel yenilikleri savuşturmaya yönelik içgüdüsel eğilim"[69] dediği şeyler.

> Sıradan insan sorar: "İstek doyurma neredediır?" Ve hemen, düşlerin istek doyurmalar olarak varsayıldığını duyduktan sonra ve tam soruyu sorarken bunu bir reddetmeyle yanıtlar.[70]

Ve bu hareketle Freud, o zamandan beri eleştirmenlerinin öfkesini doğuran bir tez getiriyordu: sırf gerçeğe direnen biri olmadan, Freud'la asla farklı fikirde olunamaz. Bu, bütün Giritlilerin yalancı olduklarını açığa çıkaran bir çalışma planına benzer ampirik bir bulgu mudur? Yoksa Freud'un dış görünüşlere içten gibi görünen güvensizliği sadece Pascal'ın dersini öğrenmesinin bir sonucu mu ("nous ne sommes que mensonge, duplicite, contrariete, et nous cachons, et nous deguisons a nous-memes"),[71] yoksa Rochefoucauld'nun gözlemini ters çevirmesinin bir sonucu mudur ("konuştuğumuz kişilerin samimiyetine ne kadar güvenmesek de, her zaman onların bize karşı başkalarına karşı olduklarından daha açık sözlü olduklarına inanırız")?[72] Freud'un kuşku yorumsamasını sıkı sıkıya uygulaması, başkalarının samimiyetiyle asla yetinmemeye dönük bir karar mıdır? Elbette Freud insanın özgürlük yeteneğiyle yakından bağlantılı olan Hegel-sonrası felsefede –Heidegger ve Sartre'da– bulunduğu şekliyle olumsuzluğun ve hiçliğin işlevine işaret etmektedir. Yine de ortaya çıkardığı, görülebileceği gibi, tam da bu amaç için bilerek tahrik ettiği, "kategorik karşı çıkışı" yatıştırmak, silahını elinden almak ister.

Mutlak karşı çıkışa yönelik bu tahrik –yorumcuyla kuşkucu arasındaki yüzleşmenin sahneye konması– Freud'un stratejisinin bilinçli ve iradi niteliğini gösterir. Bu yüzleşmenin bir yanında

---

69. Freud, *Introductory Lectures on Pscho-analysis*, SE XV, 214.
70. Agy.
71. "Biz sadece yalanlar, ikiyüzlülük, tersliğiz ve bunu kendimizden gizliyoruz." Blaise Pascal, *Pensees* (Paris: Editions Garnier, 1961), No. 377, s. 167.
72. La Rochefoucauld, *Maximes et Reflexions Diverses*, Önsöz, John Lafond. (Paris: Gallimard, 1976), No.366, s. 104.

Freud'un savlarının, yorumlarının gaddarca reddine kolayca provoke olan okur vardır.[73] Tamamen hazırlanmış diğer yanda yalnızca kurnaz yorumcu değil, kurnaz düş gören de vardır. Tıpkı okurun gaddarca karşı çıkma eyleminde Freud'un stratejisine uyması gibi, Freud'un düş hayatı da tümüyle düş kitabının yazılmasının gereklerine tabi bir hale gelmiştir. Mayıs 1897'de şu düşü görmüştü:

> Düşümde Mathilde'e yönelik fazla şefkatli duygular vardı, ancak ona Hella adı verilmişti; ve sonra önümde "Hella"yı tekrar koyu harflerle yazılmış olarak gördüm. Çözüm: Hella, bize resmi gönderilmiş olan Amerikalı bir kuzenin adıdır.
>
> Yakın zamanlarda Yunanlıların yenilgilerinden dolayı acı gözyaşları döktüğü için Mathilde'e Hella adı verilmiş olabilir. Antik Hellas mitolojisinden büyülenmiştir ve doğal olarak bütün Helenleri kahraman olarak görmektedir. Düş tabii ki nörozun yaratıcısı olarak bir *Pater* (peder) yakalama isteğimin doyurulmasını göstermekte ve böylece durmadan yineleyen kuşkularımı sona erdirmektedir.[74]

Burada Freud'un babayı köşeye kıstırma isteği kendini suçlama şeklinde ifade buluyordu: Düşünde ısmarlama olarak baştan çıkarma kuramının doğrulandığını görüyordu.[75] Daha açık olarak *heller* (hergele) görmek istiyordu. Bir yıl sonra Fliess onun büyük düşüne ilişkin tam yorumu sansür ettiği ve Freud onun telafi edilemez kaybının yasını tuttuğu zaman derhal düş-hayatı üzerindeki otoritesini yeniden ortaya attı ve şunu istedi: "Bırakın hangi konuyu kabul etmeyeceğinizi ve nerede kötü niyetli bir saldırıdan korktuğunuzu bileyim... Böylece ikame bir düşte ikame ettiğiniz şeyleri atlayabilirim, çünkü bunun gibi ısmarlama düşlerim ola-

73. Bkz. benim "Contracting the Disease of Love: Authority and Freedom in the Origins of Psychoanalysis"im, John Forrester, *The Seductions of Psychoanalysis: Freud, Lacan and Derrida* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), s. 30-47.
74. *FF*, 31 Mayıs 1897, s. 249.
75. Bkz. *J* I, 354; Anzieu, *Freud's Self-Analysis*, s. 224; Octave Mannoni, Freud: *The Theory of the Unconscious* (1968), çev. Renauld Bruce (Londra: Pantheon, 1971), s. 44-45; ve Juliet Mitchell, *Psychoanalysis and Feminism* (Londra: Allen Lane, 1974), s. 9n3.

bilir."[76] Ismarlama düş görmek –yazmanın gereklerine tabi bir düş hayatı– böylece Freud'un 1899'daki yaratıcılık patlamasının sürekli teması haline geldi:

> Bir gün düşlerde bu kadar sık ortaya çıkan ve anksiyete duygularına bu kadar akraba olan ketlenme, yere mıhlanıp kalma, bir şey yapamaz hale gelme vb. duygularının anlamının ne olabileceğini bulmaya çalışıyordum. O gece aşağıdaki [merdivenleri tırmanırken ansızın kendimi utanmış, ketlenmiş ve yerden kıpırdayamaz hissetme] düşünü gördüm.[77]

Ve düş kitabının yazılmasına yönelik son gayretinin zirvesindeyken Freud'un düşleri sadece kendi yazıları üzerine –o sıralar yeterince anlaşılmaz olan– açıklamalardan ibaretti:

> Kendi düşlerim şimdi saçma bir düzeyde karmaşıklaştı. Yakın zamanlarda Minna Teyze'nin doğum günü vesilesiyle Annerl'in "Doğum günlerinde genellikle biraz daha iyiyim" dediği anlatılmıştı. Bunun üzerine bilinen okul düşünü gördüm; *sexta*'dayım (altıncı sınıf) ve kendime "bu tür düşlerde genellikle altıncı sınıfta olunur" diyorum. Olası tek çözüm: Annerl benim *sexta* [altıncı]) çocuğum! Brrr...[78]

Düşleri sadece kuramdan ibaret hale gelen düş kuramcısı Freud'un inadı, bu durumda ilk itkisi Freud'un kitabını okuması, onu konuşurken dinlemesi üzerine onu yanlışlayan bir düş görmek olacak olan inatçı okurunkine denktir. Görünüşe bakılırsa tam bir çift oluştururlar. Gerçekten de, Freud'un yazma stratejisi budur: Bunlar doğru bir çift*tirler*.

Freud'un metnini okuyanların nasıl Freud'un ilgilerini kendi ilgileri haline getirmeye, tam bir aktarıma çağrıldığını gördük; birbirleriyle rollerini kolaylıkla değiştirdikleri için, arzu edenle sansürcü rollerinin yazar ile okur arasında nasıl paylaştırıldığını gördük; okurdan nasıl Freud'un bütün muhataplarını model alıp onun kuramlarını kuvvetle reddetmesinin ve sonuçta her za-

76. *FF*, 9 Haziran 1898, s. 315.
77. *ID*, *SE* Iv, 238.
78. *FF*, 27 Haziran 1899, s. 357.

mankinden sıkı bir şekilde onun kuramının kucağına düşmesinin ve onla özdeşleşmesinin beklendiğini gördük. Kitabın yayımlanmasından sonra Freud'un ilk ciddi okurunun, Freud'un bir destekleyicisi ve hastasının oğlu olan felsefeci Heinrich Gomperz'in tepkisi tipik –ama sağlıklıydı. Kasım 1899'da Freud'a başvurmuş ve onla birlikte düş yorumu yöntemini incelemeye başlamıştı. "Felsefecim Harry G. çok eğlenceli. Sözde hiçbir şeye inanmıyor, ama her türden güzel ve kurnazca fikre sahip... Düşleri hep benim düşlerimden alıntılanmış, sonra bunları unutuyor, vb. "[79]

Bu özdeşleşme ve aktarım sürecini birbirine taban tabana zıt iki yöntem karakterize etmektedir. Birincisi, *otobiyografik* düş göreni ve yazarı düş kitabının asıl kahramanı olarak görür ve bu yüzden okurun "Freud"a bağlılığına kişisel ve samimi bir baştan çıkarma olarak bakar; okur ve yazar Freud'un mükemmel bir şekilde koreografisini yaptığı ele verme ve geri çekilme dansını yaparlar. Hanns Sachs, Freud'un *Otobiyografik Bir İnceleme*'sinin eleştirisini yaparken düş-kitabının bu büyüleyici otobiyografik yönünü yakalamıştır:

> Freud'un bazı çalışmaları, özellikle *Düşlerin Yorumu* onun *Otobiyografi*'sini değil, kişiliğinin gerçek özünü açığa çıkarır... Bu yüzden açığa vurulmuş olan şeyleri tekrar yabancı gözlerden en iyi şekilde sakladığını düşündüğü yerlerde kendi buluşu olan bir dilden, bilmece ve kinayelerden yararlanması gerekmişti; onun şahsına dair gizlenmiş olan şeyleri gün ışığına çıkarmaya ve bilerek parçalara ayrılmış olan şeyleri biraraya getirmeye çalışan bir okur için kitap kolaylıkla bir labirente dönüşebilir.[80]

Bu labirent daha doğrusu Freud'un okuru yakalamak, onu Freud'un şahsıyla özdeşleşme, yönlendirilmiş bir şekilde onu izleme aracılığıyla Freudculaştırmak için ördüğü ağdır. Freud'un bu stratejisi, Freud'un daha resmi otobiyografik metinlerinde bu-

79. *FF*, 26 Kasım 1899, s. 389. Şuna da bkz. Appignanesi ve Forrester, *Freud's Women*, s. 172-173.

80. Hanns Sachs, "Review of Second Edition of Autobiographical Study", *Psychoanalytic Quarterly* 5 (1936): 280-283, Norman Kiell, der. *Freud without Hindsight: Reviews of His Work* (1893-1939), Almancadan Vladimir Rus ve Fransızcadan Denise Boneau'nun çevirileriyle yeniden basılmıştır.

lunmayan düş kitabının kişisel ve içten ayrıntılarını açıklar. Bunun basit nedeni kitabın kendi başına bir otobiyografi değil, pedagojik ve analitik olarak okurları Freudcu yapma amacına yönelik olmasıdır.

Freudcu olmanın, vurguluyorum, birtakım anlamları vardır. Freudcu öğretileri ve kuramları onaylamak anlamına gelebilir. Düş kitabı okurunun geçirdiği süreci nitelemenin ikinci yolu da budur: Kitapta ileri sürülen kuramların (otobiyografik olarak doğruluğunun tersine) bilimsel doğruluğunu kabul etmek ya da buna inanmaktır. Freud'un bilimsel stratejisi bu bakımdan kararlı bir şekilde evrenseldir: İleri sürdüğü önermeler ancak "Bütün X'ler Y'dir" biçiminde oldukları sürece önemlidirler –bütün düşler istek-doyurmadır. Özellikle ondokuzuncu yüzyıl sonları ve yirminci yüzyıl başlarının serpilip gelişen insan bilimleri içinde istatistiksel düşüncenin yükselişine rağmen, Freud'un istatistiksel bir duyarlılığı hiç olmadı.[81] Freud *Düşlerin Yorumu*'na alınan tek istatistiği (düşlerin % 57.2 sinin "nahoş" ve sadece % 28.6 sının "hoş" oldukları) istek-doyurma hipotezinin ilk kuşkucu eleştirmeninin ağzından vermiştir; bunlar ciddiye alınmazlar. İstatistiksel bir yasa Freud için ciddi bir bilim olamazdı. Ancak, onun "ciddi bilim" anlayışı bir yönden cüretkardı, aksiyom olarak şunu alıyordu: Eğer *bir* düşte anlam bulunabilirse, o halde *bütün* düşleri anlamlı olarak ele almak metodolojik olarak doğruydu. Aynı şekilde, bütün düşlerin istek doyurmalar olduğu yasasının yeterince savunulabileceğine inanmıştı. Ama farklı öznelere özgü farklı düş türleri bulunup bulunamayacağını; biri istek-doyurucu tipken, bir başkasının anksiyete tipi olabileceğini düşünmeyi hiç aklına getirmedi. Nasıl ki çağdaş fizikçiler yerçekimine tabi bir maddenin bütün maddeleri temsil ettiğine ya da biyologlar bir he-

81. İstatistiksel düşüncenin yükselişi üzerine bkz. *Alain Desrosieres, La Politique des Grands Nombres: Histoire de la Raison Statistique* (Paris: La Decouverte, 1993); Ian Hacking, *The Emergence of Probability* ve Hacking, *The Taming of Chance* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990); Porter, *The Rise of Statistical Thinking; Stephen M. Stigler, The History of Statistics: The Measurement of Uncertainty before 1900* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1986)

moglobin örneğinin bütün örneği temsil ettiğini varsayabiliyorlarsa, Freud da düş gören birinin bütün düş görenleri temsil ettiğini varsayıyordu. Bu konuda Freud, inceleme nesneleri bir fenomenler alanının çok çeşitli karakteristikleri olan biyometrikçiler ve istatistikçilerden tamamen farklıdır. Freud'un, gelecekte atomaltı olayların çözülmesi konusunda anlamlı sonuçlar üretebilecek yeryüzündeki tek yerin CERN laboratuvarı olduğunu sorgusuzca –ve endişesizce– kabullenen modern fizikçiler gibi davrandığı söylenebilir. Burası evreni ve evrene karşı kendini ölçebilecek yeryüzündeki tek yerdir. Freud için, kendisini tanımladığı gibi, "yaklaşık olarak normal bir kişi"nin düşleri, kuşkusuz bütün düş görenler için, üzerinde bütün düşlerin evrensel bir kuramının inşa edilmesi için yeterli bir temeldi.[82]

Eleştirmenlerin karşı çıktığı Freud'un bilimsel varsayımı budur; Ernest Jones 1909 sonlarında katıldığı Amerikan Psikoloji Derneği'nin bir toplantısından sonra Freud'a böyle bir dizi eleştiriden söz eder:

> ["Freud'un düşler kuramı"] makalemin en fazla muhalefet uyandıran kısmı, yeterince ilginçtir, *Traumgedanke*[n]'in her zaman benmerkezli oldukları yönündeki ifademdi. Öfkeli bir kadın bana "tamamen özgeci" olan iki düş salladı ve kendisinde, bilinçaltında bile, bencilce bir şey bulunmadığını söyledi. Bir başkası bütün düşlerin benmerkezci oldukları genellemesi yapmaya hakkınız olmadığını, çünkü bütün düşleri analiz etmediğinizi söyledi; bu bilimsel değildi. Avusturyalılar için doğru olan bir şey, Amerikalılar için doğru olmayabilirdi! Deneyimler göstermiştir ki bir insan on dakika süreyle suyun dibinde kalırsa ölür, dedim. Bunu bütün insanlar ve bütün denizler üzerinde kanıtlamadan önce bu ifadeyi genelleştirmek haklı gösterilemez miydi? Başka bir

82. Anlamlı bilimsel bulgulara dair bu istatistik karşıtı, tümelci tahmin; genellemeler ya da kavramlar oluşturmak için gereken olgu sayısı konusunda Freud'la bazı muhalifleri arasındaki görüş farklılığının da kaynağıdır. Freud'un tek tek hastalarla girdiği ayrıntılı çalışma düşünülürse, onun ya da başka bir psikanalistin istatistik olarak anlamlı bulgulara götüren "veri"lere sahip olmasını beklemek gerçekçi değildir. Daha da önemlisi, Freud'a göre *oturumları* saymak, *tek tek olguları* saymak kadar önemli olacaktır –bunlar için Freud'un binlerce veri birimi olurdu. Ama olgulardan çok oturumlara duyduğu muhtemel güven, psikanalitik "olaylar"ın değil de maddi bireylerin farklılığının anlamlı bir dökümüne gerek duymaktan ne kadar uzak olduğunu göstermektedir.

psikolog mizahın estetiğine ilişkin çalışmasında sizin psikanalizinizi kullandığını söyledi ve analiz sonuçlarının odanın ısısına bağlı olduğunu bulmuştu. Görüşme odanızın değişen ısı kayıtlarını utanç verici bir şekilde yayımlamayı ihmal ettiğinizden, sonuçlar tamamen değersizdi.[83]

Freud ve müritleri için bir Amerikalının düşlerinin Yahudi bir Viyanalı doktorunkinden farklı yasalara uyabileceği düşüncesi akla uygun değildi –sadece kendini beğenmiş ve kendine yontar bir şekilde Amerikalıların etik olarak Viyanalılardan üstün olduklarını iddia ettiği için değil, esas olarak Amerikalı bir Freud'un bütün insanlığın örneği olamayacağını farzettiği için de. Otobiyografik Freud, ancak bu evrensellik aksiyomu kabul edilirse, bütün düş görenler ve bütün okurlar için örnek olabilirdi. Freud 1882'de nişanlısına söylediği ilkeyi genişletmiş gibidir: "Birini kendime bakarak anlayamadığım zaman, bunun her zaman acayip olduğunu düşünürüm."[84] Psikanalitik aksiyom şu hale gelir: "Kendimi anlamam, birini, herhangi birini anlamak için hem gerekli, hem de yeterlidir. Ve sen, sevgili okur, -sen benmişsin gibi seni anlar hale gelen- beni anlayarak aynı şeyi yapabilirsin."

Bu yüzyılın ilk yıllarında eleştirmenlerin ve müritlerin güncel tepkileri tarafından ölçüldüğü kadarıyla, Freud'un stratejilerinin başarısına bakmaya geçmeden önce, 1909'da ikinci baskıya yazılan olağanüstü önsözden *Düşlerin Yorumu*'nun güncel okuruna dair kendi anlayışını ölçebiliriz:

Eğer (okunması hiç de kolay olmayan) bu kitabın yayımlanmasından sonraki on yılda ikinci baskı gerekmişse, bu, ilk önsözümün hitap ettiği profesyonel çevrelerin gösterdiği ilgiye bağlı değildir. Psikiyatrik meslektaşlarım, düşlere yönelik yeni yaklaşımımın yarattığı şaşkınlığın üstesinden gelme zahmetine girmemiş gibi görünmektedirler. Profesyonel felsefeciler (sırf bilinçli hallerin bir uzantısı olarak gördükleri) düş hayatının sorunlarını birkaç cümlede (ve genellikle de aynı cümlelerle) temize havale etmeye alışmışlardır; ve burada psikolojik kuramlarımızı mutlaka değiştirecek olan birtakım çı-

83. *FJones*, Jones'tan Freud'a, 2 Ocak 1910, s. 38-39.
84. *J* I, 352, Martha Bernays'a bir mektubu aktarır, 29 Ekim 1882.

karsamalarda bulunabileceğimiz bir şeye sahip olduğumuzu açıkça farketmeyi beceremediler. Bilimsel dergilerdeki eleştirmenlerin benimsediği tutum sadece çalışmanın tam bir suskunluğa gömülmeye mahkum olduğunu düşündürürken, rehberliğim altında tıbbi psikanaliz uygulayan ve düşleri yorumlarken benim örneğimi izleyen ve nörotikleri tedavi ederken bunların yorumlanmasından yararlanan küçük ve cesur bir destekleyiciler grubu hiçbir zaman kitabın ilk baskısını bitiremedi. Bu nedenle, ilgileriyle bu zor ama birçok bakımdan temel çalışmayla dokuz yıl sonra bir kez daha meşgul olmama neden olan geniş bir eğitimli ve meraklı okur çevresine kendimi borçlu hissediyorum.[85]

Bu önsözün çizdiği yanlış anlaşılmış ve biraz hayata küsmüş yazar portresini bir yana koyarsak, Freud *Düşlerin Yorumu*'nun "ilk önsözümün hitap ettiği profesyonel çevreler", "psikiyatrik meslektaşlarım", "profesyonel felsefeciler", ve "eleştirmenler"ce okunup anlaşılmadığını (ve ima yoluyla anlaşılmayacağını) açıkça söylemektedir; bizi biraz şaşırtsa da, bu arada "cesur destekleyiciler"i de sayar. Freud'un düş kitabının okuru olarak kimler sayılır? Kitabının değer bilip onaylayan okurunu oluşturan kişiler olarak sadece "geniş bir eğitimli ve meraklı okur çevresi", sıradan okurlar sayılır. Eleştirici ya da taraftar olup olmadıklarına bakmadan, "yorumlama gücüne sahip konumlarda bulunanlar" diye yeniden tanımlayabileceğimiz profesyoneller sayılmazlar; sadece düş görenler, potansiyel hastalar, potansiyel oto-analistler, potansiyel Freudcular sayılır. Okur ikinci baskıya önsözü okumaya zahmet etmemişse diye Freud 1. bölümün sonuna eklenen bir pasajla konuyu tekrarlar: "[Çalışmam] tabii ki düşlere yönelik "araştırma" diye tanımlanan işle uğraşanların ve bu yüzden bilim insanlarının karakteristiği olan yeni bir şey öğrenmeye isteksizliğin parlak bir örneğini verenlerin pek dikkatini çekmemiştir. Anatole France'ın ironik sözleriyle, '*les savants ne sont pas curieux*'"[86]

Eleştirmenler, *les savants* ne kitaba tümüyle düşmandırlar, ne de Freud'un genellikle ima ettiği gibi sayıca azdırlar. Bazıları

85. *ID, SE* IV, xxv, (1909'daki 2. basımına önsöz).
86. Agy., s. 93 (1. Bölüme derkenar, 1909'da eklenmiş).

"Amerikan" tutumunu benimsemiştir: Bu Freud için geçerlidir belki, ama benim için değil ("kuramları bizi tam bir fikir birliğine mecbur ediyor, yeter ki her düşü onun şematiğine uydurmamız beklenmesin.")[87] Birçoğu Freud'u "yetenekli" ve "uyarıcı" buluyordu. Sadece biri, Max Burckhard, kendi düşlerini herkesin önünde analiz ederek Freud'un kuramlarını çürütmeye yeltendi – Freud'u çileden çıkaran da muhtemelen bu stratejiydi; ona "aptalca bir inceleme... iltifat edilmesi zor, son derece anlayıştan yoksun"[88] diyordu. Ama pekala Freud'a sorabiliriz, okurlardan beklediği tam da bu değil miydi? Burckhard tam olarak 4. Bölüme giriş yapan hastaların tepki verdiği tarzda davranır: Bir "karşı-istek düşü" sunar ve muzip bir şekilde Freud'un yanıt olarak ne söyleyeceğini hayal eder.

Burckhard'ın düşü öğrencilik günlerinin bir Noelinden alınmaydı. Bir kızla arasında bir aşk tomurcuklanmaya başlamıştı. Kendisinden taraftaki avludan penceresinde oturup dikiş diken kızı gözetliyordu. Karşılıklı bakışlar ve içgeçirmeler, sonunda gizli bir buluşmayla sonuçlandı. Buluşmada genç adam güzel kızın işitme güçlüğü olduğunu keşfetti. Yılbaşında da bir anksiyete düşü gördü. Kızla bir adam sadece peşlerini bırakmayan amcası tarafından kovalandıkları için, açık pencereden odasına dalmışlardı; kaçarlarken ikisi de tuttukları yerden kaydı. Önce adam, sonra da kız ölesiye düştüler. Düşten uyandığında, düş gören penceresine bir örtü çiviledi, böylece kızı bir daha hiç görmeyecekti. "Sorabilir miyim, düşümde istek-doyurma nerede?" diye sorar Burckhard.

> Sanırım Dr. Freud bana, bilinçli olarak dile getirmesem de, kızın işitme güçlüğü olduğunu öğrendiğimde tiksindiğimi söyleyecektir. O halde ondan bir şekilde kurtulmaya hazırdım ve düşüm bu isteği doyurdu. Bilmelisiniz ki Dr. Freud'un hastalarına düşlerini diğer "istek doyurma düşleri"yle aynı başlık altında ele alabilsin diye çeşitli istekler telkin etmesinin yoludur bu.[89]

87. Paul J. Möbius, "Review of On Dreams", *Schmidt's Jahrbucher* 269 (1901): 271, çev. Kiell, *Freud without Hindsight*, s. 228'de.
88. *FF*, 8 Ocak 1900, s. 394.
89. Max Burckhard, "A Modern Dream Book: Review of *The Interpretation of Dreams*" *Die Zeit*, 275 ve 276 (6 ve 13 Ocak 1900), Kiell, *Freud without Hindsight*, s. 103-114'te; bu pasaj s. 108'den.

Başka hiçbir eleştirmen düş yorumu alanında Freud'la savaşmaya çalışmadı. Bunun nedenini anlamak kolaydır. Freud'un böyle eleştirileri karşılama stratejileri Burckhard'ın zokayı nasıl yuttuğunu görmeyi çok kolaylaştırır. Freud'un Burckhard'ın eleştirisi konusunda Fliess'e yazdığı gibi, "Oscar Rie bile bunların kitap okunmadan *önce* yükselen itirazlar olduğunu düşünmektedir."[90] Burckhard, Freud'a elini verince kolunu kaptırdığını bilmeden düş-yorumu alanına girmeyi göze alarak Freud'a yardımcı olmuştu. Düş kitabının herhangi bir okuru Burckhard'a soracaktır, güzel sağır kızdan tiksindiği düşüncesini kim çıkardı? Kesinlikle Freud değil. Ve sadece sağır olduğu için –düşünde, yüreğinde– birini öldürmekten dolayı kendisinden tiksindiği kadar ondan tiksinmediğini düşünemez miydi? Onun kuşkucu yanıtının biçimi, tiksindiği düşüncesini kendisi yerine Freud'a atfetmesi, en azından birinin ondan tiksindiğinden emin olduğunu ima eder. Bu tür belli yanıtlar zaten Burckhard'ın kendisi tarafından ortaya konmuştur, ama olumsuzlama şeklinde. Freud yazar ve okur diyalektiğinin tartışılmış, ama yine de bu kadar yanlış anlaşılmış olmasından rahatsızdı. Fare Adam olgu öyküsünde "fikir" ile "istek" arasındaki farka dair tartışması gibi sonraki çalışmalarda bu tür itirazlar etrafında dönen bir tartışmaya nasıl katılınacağını göstermişti:

> Bunun üzerine, eğer başına bir talihsizlik gelirse onun (kız) kendisine duyarlı olacağı düşüncesi aklına gelmişti; ve böyle bir talihsizlik örneği olarak babasının ölümü zorla aklına girmişti. Hemen büyük bir gayretle bu düşünceyi reddetmişti. Ve şimdi bile bu şekilde ortaya çıkmış olan şeyin bir "istek" olabileceğini kabul edemiyordu; bu belli ki sadece bir "düşünce akışı"ydı.
> -İtiraz amacıyla ona, eğer bu bir istek değildiyse, neden inkar ettiğini sordum.
> -Yalnızca, diye yanıtladı, düşüncenin içeriğinden, babasının ölebileceği kanısından dolayı.
> -Cümleye sanki *lese-majeste* (devlete karşı suç) içeriyormuş gözüyle baktığını söyledim: "İmparator eşektir" demenin ya da "Her kim vs., vs. derse, benimle hesaplaşması gerekecek" diyerek yasak sözcükleri

90. *FF*, 8 Ocak 1900, s. 394.

gizlemenin de aynı şekilde cezalandırılabildiği iyi biliniyordu. -Sarsıldı, ama itirazını bırakmadı. Bu yüzden tartışmayı kestim.[91]

Kendi kendine dayattığı muhteşem yalnızlığında Freud düş kitabına dair neredeyse bütün eleştirileri, aptallıkları nedeniyle hemen parlayan bir huysuzlukla karşılıyordu; onu en çok kızdıran şey, kitabın kendisinde zaten bütün itirazları karşılamış olduğunu ve bütün düşlerin istek-doyurmalarına ya da egoist niteliğine kusur bulmalarının, Freud'u bizzat kitapta zaten eleştiren "hastalar"dan daha düşük bir zekayı ele verdiğini sezememeleriydi. Onun ilgisiz eleştirmenlerine yönelik örtük azarı "Hiçbir şey anlamamışsın, git bir daha oku" idi. Taraftarları, eleştirmenlerle benzer tavırları benimsemeliydi; 1911'de Jones, Freud'un aydınlanmamış profesyonel meslektaşlarına bir tepkisini anlatıyordu:

> Münih'teki Kongre, tartışmaları canlandıran birkaç espri dışında, tarif edilemeyecek kadar aptalca ve sıkıcıydı. Tromner geçen yıl uyku üzerine bir makale okumuştu ve Seif ona bir tavsiyede bulunacağını söyledi –*Traumdeutung*'u okuması. Bu yıl düşler üzerine saçma bir makale okudu ve *Traumdeutung*'tan sık sık alıntı yaptı. Seif *Traumdeutung*'u okuması konusunda öğüdünü tutmuş olduğunu görmekten memnun olduğunu söyledi. Şimdi ona başka bir tavsiyede bulunacaktı –onu yeniden okuması.[92]

Traumdeutung'a ilişkin bilgisizlik Freud'un taraftarlarınca güvenilir bir aptallık ve direnç göstergesi olarak görülüyordu.[93] Tersine, taraftar olmanın güvenilir bir göstergesi de, düşler kuramını destekleyecek ek malzeme getirmeye istekli olmaktı ve Freud bunların malzemelerini kitabın sonraki baskılarına alarak, gittikçe genişleyen taraftar grubuna teşekkürler dağıtıyordu. Stekel simgesellik üzerine epey malzeme katkısında bulundu ve kitapta, Düş-İşi üzerine 6. Bölüme Simgecilik üzerine yeni bir kısmın eklendiği sonraki basımlardaki tek büyük yapısal değişiklikten büyük ölçüde

91. "Notes on a Case of Obsessional Neurosis", *SE* X, 178-179.
92. *FJones*, Jones'dan Freud'a, 17 Ekim 1811, s. 117-118.
93. Örneğin, *FJones*, Jones'dan Freud'a, 7 Şubat 1909, s. 13.

o sorumluydu.[94] Jones'un Hamlet, düşlerin delilikle ilişkisi ve ek olarak bireysel düş yorumları konusundaki ifadeleri gibi, Ferenczi'nin de simgecilik ve düşlerin tercüme edilebilirliği sorunu (özellikle, düş-öğeleriyle ilişkili olarak Macarca ve Almancadaki dilbilimsel kullanıma ilişkin sorunlar) üzerine katkıları dahil edildi. Rank'ın mit ve yaratıcı yazma üzerine iki makalesi 1914'ten 1922'ye kadar olan basımlara alındı ve ayrıca Rank bu basımlara genişleyen biyografiler ekledi. Freud'un 1911 basımına aldığı en temel yeni kuramsal katkı Herbert Silberer'in tanımlayıp analiz ettiği "işlevsel fenomenler" biçiminde geldi ve iyi bir Freudcu olarak o da bu fenomeni Freud'un kendi düşlerini analiz ederek ortaya çıkardı.[95]

Taraftarların Freud'un düşlerine tepkisi, Freud'un, okurun işlevini ne kadar başarıyla tanımladığını göstermektedir. Bu tepkilerin en basiti, sürekli özdeşleşmeydi. Her okur özgün metni ve sonraki basımlarını, sanki ezberler gibi, yeniden okuyacaktı – örneğin, Temmuz 1914'te Freud'a Jones'un yazdığı gibi: '*Traumdeutung*'u iple çekiyorum. Son basım çıktığından beri okumadım, benim için uzun bir süre bu.'[96] Jones bir mürit-adayının özdeşleşmesini 1914'te Londra'ya bir ziyareti sırasında İngilizce öğrenirken yaşadığı bir dil sürçmesi biçiminde neşeyle farkedebilmişti: "İngilizcede [Sachs'ı] düzeltemediğim tek bir yanlış var –ismin cinslerini ısrarla karıştırıyor (Denizyıldızı. Tr. D. özdeşleşmesi!)'[97] Jones çokbilmiş bir edayla Sachs'ın *Düşlerin Yorumu*'ndaki bir pasajla özdeşleşerek gramer hatasını düzeltmeyi reddettiği sonucuna varmaktadır. Bu pasajda Freud, gençken İngiltere'yi ziyaretinde denizyıldızına nasıl "he" (erkek) dediğini, böylece "cinsiyeti ait olmadığı yere koyduğunu" anlatır.[98] Jones'un ima ettiğine göre Sachs "he" ile "it"i (cinsiyetsiz) karıştıran Freud gibi olmak için gramer yanlışına sarılmaktadır; belki de cinsiyeti

94. Bkz. John Forrester, *Language and the Origins of Psychoanalysis* (Londra: Macmillan, 1980), 3. Bölüm, "Simgecilik", s. 63-130.
95. *ID*, *SE* IV, 214n4.
96. *FJones*, Jones'dan Freud'a, 17 Temmuz 1914, s. 293.
97. *FJones*, Jones'dan Freud'a, 25 Mayıs 1914, s. 282.
98. *ID*, *SE* IV, 517-518.

ait olmadığı yere koymaya devam etmek istemektedir. Ferenczi'nin 1910'daki Freud'a mektubu bu özdeşleşmenin zorunluluğuna güçlü bir kanıt getirir ve böylece gücünü gösterir:

> Olmak isteyin ya da istemeyin, insanlığın büyük usta öğretmenlerinden birisiniz ve okurlarınızın en azından entelektüel olarak kişisel bir ilişkiyle de size yaklaşmalarına izin vermelisiniz... Önemli kararlarda, öz-eleştirilerde, vs. şu soruyu hep kendine sormakta olan ve sormuş olanın sadece ben olmadığıma inanıyorum: *Freud*'un bunla ilişkisi nasıl olurdu?... Bunun için, sizi hayal edebileceğinizden çok çok daha yakından tanıyor ve biliyorum.[99]

Kibirli Ernest Jones bile, böylece onun daha da fazla kişisel açıklamalarda bulunmasının zorunluluğunu farkettiği için, *Otobiyografik Çalışma*'sının yayımlanması üzerine Freud'a düşüncelerini bildirebiliyordu: "Zihinsel gelişiminizin bir bütün olarak psikanalizden ayrı tutulamayacağını görmenizden ve *Traumdeutung*'da zaten yaptığınız gibi, mahremiyetinizi tekrar feda etmeye istekli olmanızdan... memnunum."[100]

Ferenczi *Düşlerin Yorumu*'nda Freud'un taraftarları ve okurlarıyla ikircikli ilişkilerine dair işaretlerin deşifre edilmesi ihtimaline ve bunun Freud'la çok güçlü bir şekilde özdeşleşen taraftar için ne anlama gelebileceğine çok duyarlıydı. Freud kötü olduğunu hissettiği bir konferanstan sonra, yalnızlığının izleyici hayranlarından biri tarafından nasıl ihlal edildiğini şöyle anlatmıştı: "Bana iltifat etmeye başladı: benden ne kadar çok şey öğrendiğini, her şeye şimdi yeni bir gözle baktığını... çok büyük bir adam olduğumu anlattı bana. Ruh halim bu övgü yağmuruna uygun değildi; tiksinme duygumla mücadele ettim, ondan kaçmak için erkenden eve gittim."[101] Sürekli olarak istenmeyen dalkavuk kılığında göründüğünün açıkça farkında olan Ferenczi, Freud'a bu pasajı hatırlattı:

> Yanlış anlaşıldığınız yılların, hayranlık, kabullenilme vb.ni kabul

99. *FFer 1*, Ferenczi'den Freud'a, 3 Ekim 1910, s. 219-220.
100. *FJones*, Jones'dan Freud'a, 17 Şubat 1925, s. 569.

etme yeteneğinizi çok güçlü bir şekilde azalttığını biliyorum (Düşlerin Yorumu'ndaki [kafede] bir öğrencinin coşkulu hayranlığını suratsızca horgördüğünüzü anlatan o pasajla bağlantısına bakın) –ama yavaş yavaş kendinizi durumların düzelmesine ve önceleri boşu boşuna kabul görmeye uğraşan çok sayıda insanın hayatının ve mesleklerinin zenginleştirilmiş olmasına daha sonra düşkırıklığı tehlikesi olmadan güvenebileceğinize kendinizi alıştırmalısınız. Benim sarsılmaz inancım ise, bu taraftarların tüm insanlığın öncülerinden başka bir şey olmadıklarıdır.[102]

1962'de Erik Erikson'un Freud'un "Dora" olgu öyküsünü tartışırken belirttiği gibi, kuşağının eğitim gören psikanalistleri düş kitabını ve olgu öykülerini ezbere biliyorlardı.[103] Heinz Kohut, analist olurken düş kitabını kullandığından dolayı kendisinde ortaya çıkan derin özdeşleşmeden söz ettiğinde, psikanalitik eğitime dair anlatısına biraz farklı bir hava veriyordu.[104]

Freud'un taraftarlarının *Düşlerin Yorumu*'nu okumaları yoluyla onun kişiliğiyle özdeşleşmelerine ilişkin bu yinelenen kanıtlar böylece çözümlediğim sonraki evreye gölgesini düşürür: Freud'un ve düşlerinin ortak mülkiyet, bütün insanlığın malı olarak kullanılması –ama en başta da profesyonel taraftarlarının malı olarak. Bu taraftarlar sonraki evreden de (*Düşlerin Yorumu*'nun düşlerini daha öte analiz etme ayartısından) kaçamazlar; Welsh buna "Freudcuların bir şekilde Freud'un önüne geçmeyi sevmeleri" der.[105] Ocak 1908'de, ilk karşılaşmalarından birkaç ay sonra Karl Abraham, Freud'a şöyle yazıyordu: "'İrma'nın enjeksiyonu'nun eksik yorumlanmasının kasıtlı olup olmadığını bilmek isterdim. Tri-

101. *ID, SE* IV, 470.
102. *FFer 1*, Ferenczi'den Freud'a, 2 Ocak 1910, s. 119.
103. E. H. Erikson, "Reality and Actuality, An Adress" (gerçeklik), *Journal of the American Psychoanalytical Association* 10 (1962): 454-461.
104. Heinz Kohut, "Creativeness, Charisma, Group Psychology: Reflections on the Self-analysis of Freud" (1976), J. E. Gedo ve G. H. Pollock, der.ler, *Freud: The Fusion of Science and Humanism, Psychological Issues*, Monograph 34/35 (New York: International Universities Press, 1976), s. 379-425'te ilk kez yayımlandı. Dikkatimi bu makaleye çektiği için Sonu Shamdasani'ye teşekkür etmek isterim.
105. Welsh, *Freud's Wishful Dream Theory*, s. 65.

metilamin'in, en önemli bölümüne, en son satırlarda daha belirginleşen cinsel kinayelere yol açtığını görüyorum. Sonunda her şey hastada firengi enfeksiyonu kuşkusuna işaret ediyor."[106] Freud nasıl yanıtlayacağını biliyordu; açıkça azarlayıcı bir tavır benimsedi, ama mürit taslağının bu vahşi, ama tamamen öngörülebilir analitik yorumu için daha fazla çağrışım önerdi: "Firengi söz konusu *değildir*... Onun ardında cinsel megalomani saklıdır. Üç kadın, Mathilde, Sophie ve Anna, kızlarımın üç vaftiz annesi ve hepsine sahibim! Tabii ki dulluğun tek ve basit bir terapisi olurdu. Her türden teklifsiz şey, doğal olarak !"[107]

Freud kendi analizinden çıkan içgörüleri isabetli bir zamanlamayla, ama ihtiyatı hiç elden bırakmadan, müritleriyle paylaşır, süreç içinde taraftarlarının bütün kişisel ilgileriyle birlikte düşlerinin içine dalıp dalmadığını örtülü bir şekilde sınamayı tasarlayarak ortak bir şifre olarak genellikle *Düşlerin Yorumu*'ndan öğeler kullanırdı. Jung'la son çatışması sırasında, Freud, Jung ve psikanalizin diğer ileri gelenleri Münih'te örgütsel tartışmalar için toplandığında, Freud, Jung'un önünde ikinci kez bayılmıştı. Freud bu "lapsus"u (sürçme) Jones'a açıklarken şöyle yazıyordu:

> Büyük ölçüde yorgunluk, uykusuzluk ve tütüne dayanması dışında, bu atakta ruhsal bir unsur olmalı, çünkü 4 ve 6 yıl önce Parkhotel'in *aynı* odasında bu kadar şiddetli olmasa da benzer belirtiler yaşadığımı unutamıyorum; her seferinde masayı terketmem gerekti. Münih'i ilk kez hastalığı sırasında Fliess'i ziyaret ettiğimde gördüm (hatırlarsın: *Traumdeutung*'daki "Propyläeen")[108] ve bu kent bu adamla ilişkimle güçlü bir bağlantı kazanmış gibi görünüyor. Meselenin kökünde bir

106. Sigmund Freud ve Karl Abraham, *A Psycho-analytic Dialogue: The Letters of Sigmund Freud and Karl Abraham, 1907-1926*, der. Hilda C. Abraham ve Ernst L. Freud (Londra: Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, 1965), Abraham'dan Freud'a, 8 Ocak 1908.
107. Agy., Freud'dan Abraham'a, 9 Ocak 1908, s. 20; Vurgular ve ünlem Freud'un.
108. İlgili "Propyläeen" tartışması ID, SE IV, 294-295'te yer alır. Fliess'in 1894'te Münih'teki hastalığının ve Freud'un buna tepkisinin ayrıntıları belli değildir; 13 Eylül 1894'ten 24 Ocak 1895'e (Münih'te karşılaşmalarından hemen önce yazılmış bir mektuba) kadar, Freud-Fliess yazışmalarında açıklanamaz bir boşluk vardır.

parça, denetlenemeyen eşcinsel duygular var.[109]

Traumdeutung'u yeniden analiz etme ayartısına kapılan sadece taraftarlar değildi; Freud da öyleydi. Ve şu yeni tür horoz döğüşleri, Freud ile uzaklaşmış müritleri arasındaki kavgalar (örneğin, 1912 sonlarında) başladığı zaman *Traumdeutung* Jung'un eline geçen ilk silahtı: "*Düşlerin Yorumu*'nu kendi nörozunuzu kederle kabullenmenizle, İrma'nın enjeksiyonu düşüyle –tedaviye ihtiyacı olan nörotikle özdeşleşme ile– açmanıza dikkatinizi çekebilir miyim? Çok anlamlı."[110] Beklenebileceği gibi, Jung açıkça kopmasından önce de Freud'un yazarlık otoritesine en büyük meydan okuyuşunu zaten *Traumdeutung* konusunda yapmıştı. 1911'de Freud, Jung'a yeni bir baskıya "ek bölüm için değerlendirmemi istediğiniz bir konu"[111] olup olmadığını sorduğunda, verdiği yanıt Freud'a, onun (Jung'un) "seminer öğrencilerimi en titiz Freudcu kullanıma" ne kadar sert bir şekilde alıştırdığını ve bunun sonucu olarak öğrencileriyle birlikte "*Freudcu* düş yorumu açısından itiraz edilebilir" bazı pasajlar bulduğunu anımsatıyordu.[112] Jung'un mektubu şöyle sürüyordu:

> Düşün asıl (kişisel) anlamının (İrma, amca, monograf, vb.) verilmemiş olmasına özellikle değinildiğini de göremiyorum. Öğrencilerimin düşleri libidonun dinamiği açısından anlamayı öğrenmelerinde ısrar ediyorum; sonuçta düşlerinizdeki kişisel açıdan acı verici öğeleri fena halde kaçırıyorum. Belki de bu eksikliği İrma düşünü, bir hastanın düşünün nihai gerçek güdülerinin *acımasızca* açığa çıkarıldığı tipik bir analiziyle destekleyerek giderebilirsiniz... Seminerlerimde her zaman haftalarca *Düşlerin Yorumu* üzerinde dururum ve her zaman gördüm ki başlıca düş örneklerinin yetersiz yorumlanması, yanlış anlamalara neden oluyor ve öğrencilerin tartışmayı izlemesini güçleştiriyor, çünkü onlar düşlerin her zamanki kaynağı olan çatışmaların doğasını tasavvur edemiyorlar. (Örneğin, monograf düşünde, eğer düş iyice anlaşılacaksa, kesinlikle esas olan, Dr. Königstein'la konuşulan önemli

109. *FJones*, 8 Aralık 1912, s. 182; İngilizce yazılmış –tuhaf neolojizmi ve sözdizimi bu yüzden.
110. *FJung*, 330J, 3 Aralık 1912, s. 526.
111. *FJung*, 233F, 9 Şubat 1911, s. 390.
112. Jung'dan alınan pasajlardaki bütün vurgular orijinalde de vardır.

konu ortada yok.) Doğal olarak insan çıplakken soyunamaz, ama belki de bir model bu amaca hizmet ederdi.[113]

Freud'un yanıtı yatıştırıcı, ama kararlıydı. Mahremiyetinin, vermeye hazır olduğundan daha fazlasını talep eden diğer bütün girişimlerdeki gibi, nazikçe reddederken, sıkboğaz eden sorgucuya kişisel zevk için fazladan ufak bir parça atıyordu:

> Kendi düşlerimin tam olarak açıklanmamasının, düşlerin tümüyle anlaşılmasında bir boşluk yarattığına çok net bir şekilde dikkat etmişsiniz, ama yine burada güdülenme üzerine parmak bastınız –ki bu kaçınılmazdı. Ancak, okura daha fazla çıplak görünemem... Hiçbirinde bir düşten beklenebilecek bütün öğeleri ortaya çıkarmıyorum, çünkü bunlar benim kişisel düşlerim...(Monograf konusundaki düşte Königstein'la çok önemli konuşma sadece Münih'te değindiğimiz konuyla ilgiliydi. Karş. tahminen 10,000 kron tutan Mısır heykeli. Gençliğimde babam paramı o sıralarda en büyük tutkum olan kitaplara harcadığım için azarlamıştı. Gördüğünüz gibi, bütün bunlar sıradan insanın işine yaramaz.) Eleştirmen ve seminer tamamen doğru olsa bile, yazar bu konuda bir şey yapamaz. Kitap düş yorumunun ilkelerini kendi doğasıyla, adeta kendi eksiklikleriyle kanıtlamaktadır.[114]

Ve mesele de kesinlikle budur: Bu karmaşık yapı, bu kendini teşhir etme ve ağız sıkılığı oyunu, Freud'un burada incelikle kitabın "eksiklikleri" dediği şey, okurun, kitabın otobiyografik ve kişisel öğelerinin çekimine kapılırken, aynı zamanda kitabın bilimsel iddialarına, evrenselliğine inanmasını sağlayan şeydir.

Freud kuşkusuz hırslı bir adamdı. Kitaptaki yorumlama ustalığının zirvelerinden biri, kendisinin "yorumlamadaki esas başarım"[115] dediği şey, *non vixit* düşüne dair yorumuydu. Burada kendi ihtiraslarını kolaylaştırmak için diğer insanların ölmesini isteyen arkadaşlarını suçluyordu. "Hırslı olduğu için onu öldürdüm," ana temalardan biridir. Freud okuruyla bir kez daha saklambaç

113. *FJung*, 235J, 14 Şubat 1911, s. 392-393.
114. *FJung*, 236F, 17 Şubat 1911, s. 394-396.
115. *FF*, 21 Eylül 1899, s. 374.

oynar, tam bir yorumdan sakınır, çünkü bu "çok fazla değer verdiğim insanları hırsıma feda etmek"[116] anlamına gelirdi. Ama Freud'un daha tam bir yorumunu okurdan gizleyecek kadar özdenetimi yoktu, ilk yorumundan altmış sayfa kadar sonra bunu açığa vuruyordu: Kendi hırsını düşlerinin başarılı bir yorumu şeklinde *herkese* açarak arkadaşlarını hırsına feda etti. Freud'un, erkek kardeşinin erken ölümüyle, çocukluktaki oyun arkadaşının kaybıyla, uğraşıp duran düş-düşünceleri şu iddiadaydı: "Kimse yeri doldurulamaz değildir."[117] Hatta kitabın bu kısmını yazıp bitirdiğinde, Fliess'e memnuniyetini gösterdi: "*Non vixit* düşünde senden çok yaşamama sevindim; böyle bir şey düşünmek –yani, anlayan herkese bunu açık etmek– korkunç değil mi?"[118] Önceden gördüğümüz gibi, kitabın ilk okurlarından biri, arkadaşının dul eşi, Freud'un hastası olmasına sevineceği, ama asla olmayan bir kadın, herhangi bir analistin bu düşe dair yapabileceği kadar açık bir yorum sundu Freud'a: Freud'la uzun zamandır devam eden arkadaşlığını sona erdirdi –böylece düş düşüncesinin yanlışlandığını gösterdi. "Eğer kimse yeri doldurulamaz değilse, *benim* arkadaşlığım olmadan yapmanız gerekecek." Freud düşü yayımlamakla arkadaşlardan çok okurları umursadığının bilinmesini sağladı: Onun isteği ölümsüzlük yönündeydi, sonuçlar ne olursa olsun.

Yine de bu hırs, düşün temel isteğine karşılık gelen retorik soruyu sorduğu yerde, yorumunun son paragrafında yüceltilir: "Nihayetinde, diye düşündüm, ölümsüzlüğe giden tek yolumuz çocuk sahibi olmak değil miydi?"[119] Sonunda, hırsın en tam ve en dolu doyumunu temsil eden, bu çocuklardır.[120] Sürekli okuru olmayan biri, işte *onun* bütün söylediği bu, diye yanıt verebilir. Bu cümleyle

116. *ID, SE* IV, 422.
117. Agy., s. 485.
118. *FF*, 21 Eylül 1899, s. 374.
119. *ID, SE* IV, 487.
120. Welsh, *Freud's Wishful Dream Theory*'de "istek" kavramının Freud'un "tutku"sunun yerine konduğunu savunur. Freud'un büyük bir buluşçu ve bilim adamı olarak kabul edilme tutkusunun düş kitabının temel isteği olduğuna katılsam da, Freud'un kuramının içsel yapısında "istek"i "tutku"yla değiştirmenin nedenini anlamıyorum; tutkunun, kitapta anlatıldığı gibi Freud'un düşlerinin altında yatan temel arzu olduğunu söylemek yeter.

Freud çaktırmadan asıl düş isteğini –sönmeyen ölümsüzlük tutkusunu– dile getirmekten kurtulur ve okuru bu ebedi bilgelik kırıntısıyla başından savar. Onun tutkusunu gerçekliğe tercüme eden de sırf böyle yapma davranışıdır; ölümsüzlük güvencesi –çocukları değil– okur olacaktır. Bu nedenle, Freud'un kitabındaki (eğer tutkuya adanmış bir anıt varsa, o da bu kitap olurdu) en güzel düş yorumu parçasına son epigraf için, aşağıdaki biraz uyarlanmış versiyon daha uygun olabilirdi: "Ölümsüzlüğe giden tek yolum, okurlarım olması değil midir?"

Freud'un Fliess'le dostluğu, *Düşlerin Yorumu*'nun tamamlanmasından sonra uzun sürmedi. Ağustos 1909'daki son "kongre"leri, yatıştırılan, ama çözülmeyen bir kavgayla bitti. Freud 1900 sonu, 1901 başları boyunca *Gündelik Hayatın Psikopatolojisi*'ni yazmaya koyulduğunda, Fliess'ten (Freud'un) okuru olması istenmedi. 1901'in yazında Freud, Fliess'e karşı ilk okurlarından bir başkasının, Oscar Rie'nin tarafını tuttu, Wilhelm'e karşı Viyanalının, hatta Breuer'in yanında yer aldı. Ve Fliess'in ya önceki yıl atışmalarında söylediği, ya da daha büyük olasılıkla eleştirel bir mektupta yazdığı bir şey şimdi Freud'un yüreğini derinden yakıyordu:

> Benim karşımda yer alıyor ve bana "düşünceleri okuyan kişi sadece diğer insanlar(d)a kendi düşüncesini okur" diyorsunuz. bu bütün çabalarımı değersizleştiriyor. Eğer beni böyle düşünüyorsanız, "Gündelik Hayat"ımı hemen okumadan çöp sepetine atın. Size atıflarla dolu o aşikar göndermeler, ki bunlar için malzeme sağladınız ve gizli göndermeler, ki bunların güdülenmesi size kadar gider... Bunu bugüne kadar benim için oynadığınız role duyduğum minnettarlığın bir armağanı olarak kabul edebilirsiniz. Bu şekilde söyledikten sonra, elime ulaştığında başka söze gerek duymadan denemeyi size gönderebileceğimi hissediyorum.[121]

Freud'un İlk Okuru'nun, Düşüncelerin Okuyucusu'na dönük bu temel eleştiriyi yapan ilk kişi olması çok uygundur; ancak, burada büyük bir belirsizlik vardır. Fliess, Freud'un kendi düşüncelerini

121. *FF*, 7 Ağustos 1901, s. 447.

insanlara yerleştirip sonra onları oraya ilk önce koyanın kendisi olduğunu bilmeden –ya da bilmemeyi yeğleyerek– düşüncelerini orada bulduğunu mu söylemek istiyordu? Yoksa Freud'un ancak kendi düşüncelerinin görmesine izin verdiklerini görebileceğini ve bu yüzden ancak Freud ile diğer insanların paylaştıkları şeyleri görebileceğini mi kastediyordu? Bütün belirsizlik "diğer insanlara kendi düşüncelerini okuma" ile "diğer insanlarda kendi düşüncelerini okuma" arasındaki farka dayanır. Almancada belirgin olmayan bu fark, yansıtma ile özdeşleşme arasındaki farktır. "kendi düşüncelerini ...da okuma" Freud'un, düşlerinin eninde sonunda gözler önüne serileceğini varsayması örneğine, bu nedenle özetlemiş olduğum, düş gören, hasta ve okurun birlikte sıkı bir şekilde bir araya eklemlenme stratejisine karşılık gelmektedir. Dostluklarının sonbaharında İlk Okur Fliess boyun eğmeyi reddediyordu –İlk Okur olmanın sonuçlarını hissediyordu.

Freud bu İlk Okur'la ilişkisini kesmemişti; Eylül 1901'de konuyu üsteledi ve hangi okumanın bir düşünce okuyucusu olma suçlamasına yol açtığını gösterdi:

> Hâlâ kimin için yazıyorum? Eğer bana ait bir yorum sizi rahatsız eder etmez, "düşünceleri okuyan"ın diğerinde [*um anderen*] hiçbir şey algılamadığını, ama sadece kendi düşüncelerini yansıttığını kabul etmeye hazırsanız, artık gerçekten benim izleyicim de değilsiniz ve benim bütün çalışma yöntemime aynı başkalarınınki gibi değersiz olarak bakmalısınız.[122]

Freud bu kayıba göre davranıyordu:

> [Roma'ya ilk ziyaretim]den geri geldiğimde...son çalışmamı [*Dora*] yayımdan çektim, çünkü çok kısa bir süre önce, sizde son izleyicimi yitirmiştim. Hayırlı bir işten önce gözetleme deliğinden bakıp evde sadece iki kişi gören Nestroy'un şöyle bağırdığı söylenir: "Bir 'seyirci'yi tanıyorum; bedava bir bileti var, ötekinin de var mı yok mu bilmiyorum."

O halde, öyle görünüyor ki Freud Okur işlevini ikiye ayırmıştı:

122. *FF*, 19 Eylül 1901, s. 450.

biri, artık o olmadan hazırlanan metnin bir tehlike ya da kayıp olmaksızın okunmadan çöp sepetine atılabileceği kadar gereksizdi – bu, bedava bir bilete sahip olduğundan emin olduğu kişidir. Diğer işlevin özellikleri belirlenmişti ve mutlaka gerekli bir hale gelmişti: Fliess artık okumak için bulunmadığından, *Dora* çıkmayacaktı. Bu ötekinin bedava bir bileti olup olmadığını bilmemenin belirsizliğine katlanılamazdı. Freud bu belirsizlik içinde iş yapamazdı.

Fliess'in okur olarak işlevsizleşivermesi tümüyle sanki yansıtmalar ve özdeşleşmelerin içsel bir mücadelesiymiş gibi görülmemelidir. Freud 1901-1905 döneminde, 1880'lerin sonundan beri geçen bütün zamandan daha az yayın yapacaktı: bu onun bütün yazı hayatındaki bir nadas dönemiydi. Yazı olmadığından ve yakın bir haberleşme de sürmediğinden, sonuç olarak bu döneme ilişkin Freud'un erişkin hayatının diğer dönemlerinden daha az şey biliyoruz. Freud'un hayatının gözler önüne serilmesi ve dünya çapındaki psikanalitik kurumlaşmayla aynı şey olan otobiyografik yazılar üzerine bilgilerimiz ancak 1906'dan sonraki yıllarda eski haline kavuşmuştur. Bu sırada Jung, Ferenczi, Jones, Abraham bilmeden Fliess'in yerine geçerek onun yazışma arkadaşı, okur olarak işlevini yerine getirmekten geri kalmamışlardır. Samimi yazışma arkadaşından başlayarak uluslararası psikanalitik hareketin taraftarı ve izleyicisine doğru giden süreklilik, her iki ucu da Okur tarafından işgal edilen bir sürekliliktir: bir uçta yeri doldurulamaz Öteki olarak Fliess, diğerinde her zaman psikanalitik hareketin dış sınırlarında yer alan, her zaman bu sınırı belirleyen "geniş bir eğitimli ve meraklı okur çevresi" bulunur. Böylesine bir aile meselesi olan psikanalizin tarihinde çok sık görülen müthiş bir tarihsel ironiyle, Fliess'in oğlu Robert en çok, yayımladığı psikanalitik makaleler koleksiyonuyla tanınan bir psikanalist olacaktı. Adı *Psikanalitik Seçki** olan bu kitabın içeriği Freud'un yakın izleyicilerinin profesyonel ve bilimsel hiyerarşisinin daha geleneksel bir kutsanması olmakla birlikte, başlığıyla da babasının psikanalizdeki

* *The Psychoanalytic Reader. Reader,* hem seçki, hem de okur anlamına gelmektedir. (ç.n.)

işlevini anımsatıyordu. *Psikanalitik Seçki*, eğer Freud, Wilhelm'in mektuplarının hepsini yok etmemiş –ya da kaybetmemiş– olsaydı, Freud'un yazışmalarıyla birlikte babasının onunla yazışmasının da yayımlanacağı yıl (1950'de) yayımlandı. Kabaca söylersek, bu bölümün iddiası, Freud'un Fliess'e mektuplarının aynı yıl Almancada yayımlanan sansürlenmiş baskısının (*Psikanalizin Kökenleri: Wilhelm Fliess'e Mektuplar, Müsveddeler ve Notlar, 1887-1902* –baş sayfasında Robert Fliess'in adının yokluğunun göze çarptığı bir baskı–) *Psikanalitik Okur* diye adlandırılmasının daha uygun olacağıdır.

Yirminci yüzyıl sonlarındaki okurlar Freud'un eleştirmenleri, izleyicileri ya da döneklerinden farklı bir konumda mıdırlar? Benim iddiam, Freud'un *Düşlerin Yorumu* için tanımladığı okurun üç farklı karakteristiği olduğuydu: O, Freud'un analistidir; metnin yapısı ve retorik manevralarıyla Freudcu olması istenir; ve sıradan okur konumunu benimsemesi gerekir. *Düşlerin Yorumu*'nun ikinci basımına önsözde okurluk anlayışına dair Freud'un çarpıcı sözlerini hatırlayın: orada, okur kitlesini oluşturan gerek cahil muhalifleri, gerekse coşkulu izleyicileri bir yana koymuştu. Düş kitabının stratejisi her iki konumda da analiz yaşantısına katılınmasını ister: yorumlayıcı olarak (ki bu Freud'un bir adım önüne geçmeye yönelik neredeyse karşı konulamaz bir dürtüyü harekete geçirir)[123] ve düş gören olarak. Düş görenin konumu net olarak üçe ayrılır. Okur Freud'un açık çağrısı üzerine onunla özdeşleştiği, onun ilgilerini kendisinin kıldığı sürece, onun analiz ettiği düşlerinin öznesi haline gelir. Okur zeki ve kuşkucu hasta ve eleştirmen konumunu, Freud'un muhakeme stratejisinin çok çekici kıldığı bir konumu benimsediği sürece, psikanalitik kültürlerin zo-

123. Lacan kendini bu zorlamadan uzak tutmaya çalıştı: "Freud'un kendisinden sonra onun düşünün analizini yeniden yapmaya girişmem. Bu saçma olurdu. Nasıl ki ölmüş yazarları analiz etmek imkansızsa, kendi düşünü Freud'dan daha iyi analiz etmek de öyle imkansızdır. Freud'un çağrışımları kesmesinin nedenleri vardır...Freud'un kendisinin durduğu yerde bizim tüm düşü ve onun yorumunu üstlenmemiz bir tefsir sorunu değildir. Burada Freud'dan farklı bir konumdayızdır." (Lacan, *Seminar II*, s. 152.) Irma'nın enjeksiyonu düşüne ayırdığı iki seminerin bu eleştirilere uyup uymadığı tartışma götürür.

runlu ve sık görülen bir parçası olan, direnen yabancı haline gelir – psikanaliz, psikanaliz olmak için düşmanlara lüzum duyar. Okur Freud'u sözcüğü sözcüğüne kabul edip onun tekniklerini kendi düşleri üzerinde denediği sürece, Freudcu yorumu artık belli bir şey olarak alan bir genel kültürün parçası olan sıradan okur haline gelir. Freud'un pek didaktik olmayan bir tarzda yazdığı gibi: "Burada düşleri yorumlama konusu üzerine birtakım daha ayrıntılı, biraz bağlantısız noktalara değineceğim. Bu belki daha sonra kendi düşleri üzerine çalışırken benim söylediklerimi kontrol etme eğilimi hissederlerse, okurların kendi anlamlarını bulmalarına yardımcı olabilir."[124]

Okur-işlevine dair bu analiz açıkça iki farklı anlamda "Freudcu" olunabileceğini görmemize yardım eder. *Düşlerin Yorumu*'nun ortaya çıkardığı Freudcu, nasıl yorum yapılacağını bilen –ya da en azından yorum yapmanın nasıl bir şey olduğunu bilen– bir okurdur ve zorunlu olarak imgesel aktarım yoluyla, yorumlanmış düşlere sahip olmanın neye benzediğini bilir. *Düşlerin Yorumu*'nun okuru her şeyden önce sözde-dinsel ya da sözde-bilimsel gerekçelerle Freud'un kuramlarına inanma anlamında ya da profesyonel olarak psikanaliz uygulamaya *yetkili* olma anlamında Freudcu değildir. Freud, müritleri ve meslektaşlarının daha disiplinli –ve üyelik şartları getirmeye dönük– görüşlerinin aksine, kendi kendine analizin, özellikle de kendi düşlerinin analizinin, analist olmanın temel aracı olduğunu savunuyordu: "Düşlerin yorumu aslında bilinçdışının bilgisine giden anayoldur; psikanalizin en güvenilir temeli ve her çalışmacının kanaatlerini oluşturması ve eğitimini araması gerektiği alandır. Bana nasıl analist olunabileceği sorulsa, şöyle yanıtlarım: 'Kendi düşlerini inceleyerek.'" Freud 1909'da psikanalizin Worcester Massachusetts'de halka ilk büyük açılışı için böyle yazıyordu. Ve her zamanki gibi düşlerin yorumu sorunu her ortaya çıktığında daima sansürcü ve cleştirmen figürü de hemen ardındaki cümlede kendisinden söz edilmesini bekliyordu: "Bugüne kadar psikanalizin bütün mu-

124. *ID, SE* IV, 522.

halifleri, aralarında ince bir ayrımla ya *Düşlerin Yorumu*'nu değerlendirmekten kaçmış ya da en yüzeysel itirazlarla kenarından geçmeye çalışmıştır."[125]

En azından şunu ileri sürebiliriz: Freud kendi kendine analizden, düşlerini analiz etmekten ürken birinin, bir analistle ne kadar kapsamlı ve ortodoks ilişkileri olursa olsun, "Freudcu" denmeyi hak etmediğini düşünüyordu. "Bu türden bir kendi kendine analizle sonuç elde edemeyen kimse, analizle hastaları tedavi etmeye yetenekli olduğu fikrinden hemen vazgeçebilir."[126] Psikanalizin ve ona muhalefetin mihenk taşı her zaman düşlerin yorumu olmaya devam edecekti: "Bir psikoloğun anlayış düzeyini düş yorumuna karşı tutumuyla ölçme alışkanlığı kazandım ve memnuniyetle gözledim ki psikanalizin muhaliflerinin çoğu bu alandan hepten kaçıyor ya da uğraşmaya çalışırsa belirgin bir beceriksizlik gösteriyor."[127]

Freud yalnız düş-analistine sempatisini yitirmedi. 1924'te psikanaliz üzerine bağımsız yazılar yazan Pickworth Farrow'un acele bir dementia praecox (bugünkü şizofreni, çn.) tanısıyla kovulmasını istediği için Jones'u azarlayan Freud, ona adamın Jones'un haberi olmadan Londralı iki analistin beceriksizliği yüzünden nasıl hayal kırıklığına uğramış ve bir kendi kendine analize başlamış olduğunu anlattı.[128] Freud, Farrow'a karşı, onun kendi-kendine analiziyle ilgili yazılara önsöz yazacak kadar kendini yeterince yakın hissediyordu; bu yazıda, kendi kendine analizin destansı çağının çok şükür sona erdiğini, onun yerine profesyonel olarak yürüyen analizlerin etkili bir şekilde düzenlenmiş hiyerarşik sisteminin geçtiğini düşünen Jones gibi analistlere gizliden gizliye çıkışıyordu:

> Bu makalenin yazarı benim açımdan güçlü ve bağımsız düşüncelere sahip bir insan olarak tanınmaktadır. Belki biraz başına buyrukluğu nedeniyle, girişimde bulunduğu iki analistle iyi geçinemedi. Bunun

125. Freud, *Five Lectures on Psycho-analysis*, SE XI, 33.
126. Freud, "The Future Prospects of Psycho-analytic Therapy", *SE* XI, 145.
127. Freud, *On the History of the Psycho-analytic Movement*, SE XIV, 20.
128. *FJones*, 7 ve 16 Kasım 1924 tarihli mektupların değiştirilmesi, s. 560-562.

üzerine sistematik bir kendi kendine analiz işlemi uygulamaya yöneldi, bunu ben geçmişte kendi düşlerimin analizi için kullanmıştım. Bulguları tam da kişiliğinin ve tekniğinin kendine özgülüğünden dolayı ilgiye layıktır.[129]

Bunun anlamı açıktır: *Düşlerin Yorumu*'nun okuru psikanaliz kurumuyla tamamen anlaşmazlığa düşebilir, ama kendi kendine analizin ayrıcalıklı alanında, yani düşler üzerinde, sıkıca durduğu sürece büyük olasılıkla diğerlerinden daha iyi bir Freudcu olduğu görülecektir.

Psikanalitik eğitim kurumlarının, –genellikle başlangıç, orta ve ileri düzey– derslerinin esas öğesi olarak hâlâ Freud'a muhtaç oldukları doğrudur. Ama yeterince kendine özgü bir profesyonel pratik olsa da, psikanalitik hareketi ayırt edici –hatta Freudcu– kılan bu değildir.[130] Bu noktada, uluslararası psikanalitik hareketin karakterine ilişkin ilk soruma geri dönüyorum. Gerçek Freudcular, psikanalitik hareketin omurgası, psikanalistler değil, Freud'un okurlarıdır. Ne düzeyde olursa olsun kurumların denetlenmesi, Freud'un yazılarının azat ettiği "vahşi analiz"i durduramaz. Bu yazıların temel kazanımlarından biri de okurun oluşturulmasıdır.

Freud bugün Batı dünyasındaki roman, öykü, vb. dışında kitleye sunulan kitapların her zaman en çok satan yazarlarından biridir. Freud'u okumak başka bir psikanalitik bilgi kaynağının yerini alamayacağı bir şeydir. Psikanalize giriş için zorunlu bir geçiş noktasıdır: İnsan, öncelikle okuyarak bir Freudcu olur.[131] Psikanalizi diğer uluslararası bilimsel, kültürel ya da politik hareketlerden (*Türlerin Kökeni* ile *Düşlerin Yorumu* arasındaki açık

129. Freud, "Prefatory Note to a Paper by E. Pickworth Farrow" (Pickworth Farrow'un makalesine önsöz niteliğinde not) (1926), *SE* XX, 280.
130. Michel Foucault tarafından kabul edildiği gibi, Marx ve Freud'un doğurduğu hareketler kendine özgü bir şekilde yeni söylemsel pratiklerin yaratıcılarıdırlar; bunlar "sadece kendi çalışmalarını değil, başka metinlerin oluşum imkanlarını ve kurallarını da ürettiler." Michel Foucault, "What Is an Author?", Foucault, *Language, Counter-memory, Practice* der. D. Bouchard (Ithaca: Cornell University Press, 1977), s. 131.
131. Zorunlu geçiş noktaları kuramı için bkz. Bruno Latour, *Science in Action* (Milton Keynes: Open University Press, 1987).

benzerliklere rağmen, Darwinci hareketten bile) ayırt eden, bu olgudur.[132] İnsan bilimleri bölümlerinde –okuma tekniklerinde uzmanlaşan bölümlerde– Freud'un bulunmasını böylesine uygun kılan, Freud'un buluşçu karakterinin doğru anlaşıldığını gösteren, bu olgudur. Psikanaliz uygulayıcıları kurumlarını ve uygulamalarını bakteriyoloji, istatistik ya da hipnozla ortaklıklar üzerine modellendirdikçe, bu diğer Freudculara güvenmemeleri kaçınılmazdır. Ama güvensiz-likleri ve yetkili uzmanlar ile geriye kalanlar arasındaki sınırları belirleme çabaları içinde, Freud'un başarısının tam anlamıyla farkına varamazlar. İlk kez Freud okumuş olan "eğitimli ve meraklılar" genellikle bir ebeveyn ya da eğitici rolünü benimsemiş bir figür tarafından da olsa, kabullenilme duygusundan ötürü çok açık bir minnettarlık ve sevgiden, tekrar tekrar yere attıkları kitabı bir kez daha ellerine almalarını genellikle engellemeyen patlayıcı bir öfkeye kadar uzanan tepkiler göstereceklerdir. Belki de bu Freud'un *Düşlerin Yorumu* diye bildiğimiz aktarım makinesini icat etme başarısının en iyi göstergesidir.

132. Darwin'in yazıları üzerine bkz. Gillian Beer, *Darwin's Plots* (Londra: Fontana, 1982).

V
"Bütün bir düşünce iklimi"

Çoğu zaman yanlış, kimi zaman saçma idiyse de
Bizim için sadece bir insan
Şimdiyse bütün bir düşünce iklimi

Onun altında ayrı ayrı hayatlarımızı geçiririz
Hava durumu gibi, ancak gizleyebilir ya da yardım edebilir
W. H. Auden, "Sigmund Freud Anısına"

Eğer Auden'ın tanısı hâlâ geçerliyse, psikanalizin tarihini yazmak daha çok yirminci yüzyılda hava durumunun tarihini yazmak gibidir: varlığı o kadar değişmez ve her şeyi kapsayıcıdır ki etkisinden kaçmak olanaksızdır. Tam da kaçınılamaz karakterinden dolayı bilimin, tıbbın, büyük düşüncelerin, kültürel hareketlerin, modernleşmenin, görünüşe göre ait olabileceği bütün diğer hareketlerin tarihinin bir parçası olarak daha doğrudan ayırt edilebilen çok çeşitli çarpıcı olaydan da soyutlanamaz. Öyle görünüyor ki Freud daha çok elektrik ışığına benzer –yirminci yüzyıl onsuz [ışıksız] düşünülemez, ama bu yüzyılın birçok tarihi ampuller, araba farları, ışıldayan neon lambaları, sinema ve TV ekranlarının geceleyin titreyen ışıklarının daima önceki bütün ku-

şakların alışılmış ve doğal karanlığını dağıttığını anımsatmakta tereddüt etmez. Elbette Maxwell ve Edison gibi adların önemli yer aldıkları bir elektrik tarihi vardır; ama onlarınki ne sadece elektriğin tarihidir, ne de en önemli tarihtir. Aynı şekilde radyoterapi ve hipnozla yan yana, enerjetik ve nedensel tıbbın çıkışıyla yan yana, beyin anatomisi ve dilbilim tarihiyle yan yana, Durkheimci sosyoloji ve zeka testleriyle yan yana yer alan psikanaliz tarihleri vardır; ama bunlar bir araya getirildiklerinde en önemli tarihi oluşturmazlar.

Auden'ın çizdiği yirminci yüzyılın rüzgar gülü olarak Freud portresi kabul edilsin ya da edilmesin, övgüsünün havası kuşkusuz psikanaliz tarihyazımının çarpıcı bir özelliğini (kişisel havasını) yakalamaktadır. Auden'ın şiiri Freud'un ölümünü her şeyden önce onun kendi kaybı olarak tasvir eder. Bütün psikanaliz tarihlerinin ilki, terimin bir anlamında, kuşkusuz en utanmazca ve en açıkça kişisel olanıydı: Sigmund Freud'un "Psikanalitik Hareketin Tarihi Üzerine"si. Bu çalışma Freud'un en sert eleştirileri ve tahammül edilemez aforozlarından bazılarını içeriyordu. Sadece otobiyografinin, o hiç yanıtlanamayan türün benimseyebileceği Olimpusvari kişisel olmayan bir sesle yürütülen kişisel bir kan davasıydı bu. Freud'un ima ettiğine göre psikanalizin tarihi içinden çıkılamaz bir şekilde retler, dirençler ve ortodoksların zorunlu yeniden gruplaşmalarının tarihidir. Dahası, onun dönekler ve kafirlere acı saldırıları, sadece tarihin yargısını önceden ele geçirme çabası değildi, psikanalitik kavramların yeniden düzenlenmesiyle de sıkı bir bağlantıları vardı. Freud'un Jung'a karşı şiddetli tartışmalarından narsisizm kavramı ve eski ikici dürtü kuramını düzeltme gereği doğmuştu. Adler'e karşı şiddetli tartışmalarından, en iyi bilinen ve en kötü şöhretli makalelerinin bir kısmında, penis hasedi başlığı altında yazılanlarda kendini gösteren, kadınlığın asıl doğası üzerine esinlenmeler çıkmıştı.[1] Tartışmalar her zaman dışlananların (Rank, -hemen hemen- Ferenczi) geriye dönük olarak çalışmalarını ortadan kaldırmaya ya da önemsizleştirmeye zorlanmaları gibi, sa-

1. Bkz. Lisa Appignanesi ve John Forrester, *Freud's Women* (Londra: Weidenfeld and Nicolson; New York: Basic Books, 1992), s. 397-429.

dece psikanaliz tarihini yeniden yazma fırsatları değil, aynı zamanda ve *zorunlu olarak* büyük kavramsal açıklama fırsatlarıydı. Psikanalizin tarihinin, onun bölünmeleri, ayrılmaları ve zıtlaşmalarının tarihiyle eşanlamlı görünmesi boşuna değildir.

Bununla birlikte, Freud'un psikanalizin tarihini yeniden yazma sürecinin ortaya çıkması için karşıt görüşlü izleyicilere sahip olana kadar beklemesi gerekmedi. Başından itibaren, psikanalizin temelini oluşturan yorumlar, hastaların tedavilerinin, geçmişteki saçma olayların anlamının, çocukluk anılarının geçerliliğinin yeniden yorumlanmalarıydı. Psikanalitik yazılar bugünün geçmişle ilişkisine dair özgül bir kuramı somutlaştırdığı için, Freud'un bilimsel üslubu, kavramlarının tarihsel gelişiminin akılcı bir şekilde yeniden kurulmasını öngerektirir. Bastırma kavramını anlamak için, hastaların direnç yaşantısından çıkarak gelişmesine dair anlattıkları izlenir. Ve hastaların "direnci"ne bir açıklama bulmak için, Freud'u ondokuzuncu yüzyılın sonunda -hipnozcu ile hipnozdaki özne arasındaki ilişkinin saydamlığı ve mutlak otoritesi ideali de dahil- doktor-hasta ilişkilerini anlatırken izlemek gerekir.[2] Kavramların akılcı bir şekilde yeniden kurulması ve Freud'un bir terapist olarak, gerçekten de bir cinse ait biri olarak, yaşantılarının anlatısı içiçe girmiştir. Freud, hastalarına dair bilgiler olmadan kendisini analiz edemeyeceğini, kendisine dair bilgiler olmadan da hastalarını analiz edemeyeceğini "keşfetti"; tarihçi psikanalitik kavramları hem tam anlamıyla kişisel belgeler olarak, hem de kuramsal bir sistemin mimari yapısının hakim olduğu bir şey olarak görme konumuna yerleşmiştir.

Psikanalizin tarihi üzerine üç klasik çalışma, tarihçinin görevine ilişkin kendine özgü titiz anlayışlarına rağmen, kişisel, bağlamsal ve kavramsal olanın nasıl içiçe girdiğini örneklerle göstermektedir: Jones'un Freud biyografisi; Ellenberger'in dinamik

2. Bkz. Carroll Smith-Rosenberg, "The Hysterical Woman: Sex Roles and Role Conflict in Nineteenth-Century America" (1972), Smith-Rosenberg, *Disorderly Conduct: Visions of Gender in Victorian America* (New York: Knopf, 1985; New York ve Londra: Oxford University Press, 1985), s. 197-216; A. de Swaan, "On the Sociogenesis of the Psychoanalytic Situation", *Psychoanalysis and Contemporary Thought* 3 (1980): 381-413.

psikiyatrinin gelişimi, özellikle ondokuzuncu ve erken yirminci yüzyılda Freud, Janet, Jung ve Adler'in sistemleri üzerine çalışması;[3] ve Laplanche ve J. B. Pontalis'in kavramsal psikanalitik kavramlar sözlüğü.[4]

Jones, konusunu geleneksel neo-Viktoryan tarzda bir hayatı-ve-eserleri şeklinde yazmaya çalıştı ve 2. ve 3. Ciltleri "Hayatı" ve "Eserleri"yle ilgili ayrı kısımlara bölecek kadar ileri gitti. Ancak Jones bile, doğumundan 43 yaşında *Düşlerin Yorumu*'nun yayımlanmasına kadar olan dönemdeki "genç Freud"la ilgili olan 1. Ciltte, Hayatı ve Eserleri'ne ayırmanın imkansızlığını gördü. Jones o zamandan beri bu erken tarihin psikanalitik açıdan ortodoks versiyonu haline gelen şeyi, Freud'un içsel hayatı ile dışarıdaki kuram oluşturma, tıbbi uygulamalar ve yayın yapma çalışması arasındaki yakın bağlantıyı belirledi. Onun tanımladığı şekliyle 1890 sonlarının kendi kendine analizi biyografların ve bilim tarihçilerinin aynı şekilde tarihsel nirengi noktası haline geldi. "Bir kez yapılmışsa, her zaman yapılır": Jones'un (onun Kristof Kolomb'un seyahati kadar kesin ve çığır açıcı bir şekilde Yeni Dünya'yı ortaya çıkardığı kanısındaydı), kendi kendine analizle ilgili düşüncesi buydu işte; Usta'sının ilk kuşak müridinin görüşü buydu. Ve bizzat psikanalistler –en belirgin ve aydınlatıcı olarak Wladimir Granoff[5]– ilk olarak bu kadar çıplak bir aktarım, mürit ve usta için böylesine çıplak bir mazur gösterme olan anlatının, bırakın psikanalitik açıdan incelikli bir tarih olmak, tarih olarak alınıp alınamayacağını, ikinci olarak da başka bir anlatının mümkün olup olmadığını sorguladılar.

Jones'dan bu yana biyografik yolu izleyenlerin birçoğu, psikanalizin kavramsal gelişimi için de anahtar olan bir Freud hayatı yazma hedefinin peşine düştüler, bunun nedeni sadece hayatın dışsal tuzaklarının nedenlerini kişisel tarihin içsel değişmelerinde

3. Henri F. Ellenberger, *The Discovery of the Unconscious: The History and Evaluation of Dynamic Psychiatry* (Londra: Allen Lane, 1970).
4. Jean Laplanche ve J.-B. Pontalis, *The Language of Psychoanalysis*, çev. Donald Nicholson-Smith (Londra: Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis, 1973).
5. Wladimir Granoff, *Filiations* (Paris: Editions de Minuit, 1975).

arama amacı taşıyan psikanalitik bir *parti pris* (önyargı) değildi, bir hayata psikanalitik bir şekilde bakmayı enerjik bir şekilde reddetmeye varan ve daha geleneksel biyografik yaklaşımları amaçlayan sinirli bir kaçınma da yeğleniyordu. 1960'lardaki çalışmalarıyla Freud'un 1890'lardaki çalışmalarının erken entelektüel tarihi için sağlam bir temel sağlayan Ola Andersson ve Henri Ellenberger gibiler bile, Breuer'in ve Freud'un ilk hastalarına (Bertha Pappenheim ve Fanny Moser) ilişkin daha önce yayımlanmamış belgelerde bu erken tarihin revizyonist bir anlatımı için malzeme buldular.[6] Biyografik tarih artık Freud'un psikolojik mekanizmalara dair açıklamaları kadar olgu öyküleriyle de rekabet edebilirdi. 1960'ların bu çalışmalarından beri Fichtner, Hirschmüller ve diğerleri benzer yönde çalıştılar, daha önce ulaşılamayan kaynaklara yeni ayrıntılar eklendi ve konulara hakim olunabildi.[7]

Bu yeni ve ayrıntılı tarihsel çalışmalardaki putkırıcılığın şiddeti beklenmeliydi: Çağdaş toplumsal tarihin ilan ettiği gibi, aşağıdan gelen tarih, istikrarlı bir geçmiş versiyonunda çıkarı olanların anlattığı hikayeleri bilinçli bir şekilde gözden geçirme ve değiştirme çabasıydı. Swales'in çalışmalarında bu putkırıcılık apaçıktır.[8] Swa-

6. Ola Andersson, *Studies in the Prehistory of Psychoanalysis* (Stockholm: Scandinavian University Books, Svenska Bokförlaget/Norstedts-Bonniers, 1962); Ola Andersson, "A Supplement to Freud's Case History of 'Frau Emmy v. N.'in *Studies on Hysteria* 1895" *Scandinavian Psychoanalytic Review* 2 (1979): 5-15; Henri F. Ellenberger, "The Story of 'Anna O.': A Critical Review with New Data", *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 8 (1972): 267-279.

7. Gerhard Fichtner, "Freuds Patienten" (Tübingen: Institut für Geschichte der Medizin, Aralık 1979), teksir; G. Fichtner ve A. Hirschmüller, "Freuds 'Katherina' –Hintergrund, Entstehungsgeschte und Bedeutung einer frühen psychoanalytischen Krankengeschichte", *Psyche* 39 (1985): 220-240; Albrecht Hirschmüller, *Freuds Begegnung mit der Psychiatrie: Von der Hirnmythologie zur Neurosenlehre* (Tübingen: Edition Diskord, 1991); Hirschmüller, "Freuds 'Mathilde': Ein weiterer Tagesrest zum Irma Traum", *Jahrbuch der Psychoanalyse* 24 (1989): 128-159; Hirschmüller, *Physiologie und Psychoanalyse in Leben und Werk Josef Breuers* (Jahrbuch der Psychoanalyse, Suppl. 4), (Bern: Hans Huber, 1978), çev. The Life and Work of Josef Breuer. *Physiology and Psychoanalysis* (New York ve Londra: New York University Press, 1989).

8. Bkz. Peter Swales, "A Fascination with Witches", The Sciences 22, No. 8 (Kasım 1982): 21-25; "Freud, Breuer and the Blessed Virgin" özel olarak basılmış, 1986; "Freud, His Teacher, and the Birth of Psychoanalysis", Paul E.

les Freud'un ilk çalışmalarına katılmış olup daha sonra unutulan ya da önceden bilinmeyen tarihsel kişilerin sonraki nesilleriyle görüşüp anılarını anlatmaya ikna ederek, yüzyıl sonu Avusturya-Macaristan'ın arşivlerinde ve otel kayıtlarında araştırma yaparak, Freud'un tekniklerine hem benzemeye çalışan, hem de onları reddeden yakın okuma tekniklerini yüksek sınıf dedektiflikle birleştiren teknikler aracılığıyla tartışmalı ve her zaman ilginç sonuçlar elde edilebileceğini göstermiştir. Swales, Freud incelemelerini herkesten çok etkilemiştir, sıradan okur bu çalışmalara hemen bir tepki vermiştir; psikanalizin gizli gerçekleri ortaya çıkardığının ve eğer bunlar gizliyse psikanalizin bu gerçeklerinin mutlaka dinlemeye değer olması gerektiğinin fazlasıyla bilincinde olan bir okurdur bu.[9] Freud'un baldızıyla ilişkisi var mıydı, çocuğunu gizlice düşürmesine yardımcı olmuş muydu ve o zamanlar klozetteki bu iskeletleri, klozetteki iskeletlere dair bir kuram oluşturmak için bir temel olarak kullandı mı?[10] Swales'in ima ettiğine göre, Freud'un Alp çayırlarının neresinde ve ne zaman mastürbasyon yaptığını tam olarak bilirsek, onun mastürbasyon fantazilerinin önemi ve çocuklukla ilişkileri üzerine kuramlarını daha az ciddiye alma eğiliminde oluruz.

Oluşturdukları kanıtlar ve psikanalizin doğduğu ortama dair çizdikleri yeni dramatik tablo açısından son derece değerli olan bu putkırıcı çalışmalar, Jones, Schur, Eissler ve diğer psikanalitik açıdan ortodoks olan tarihçiler kadar psikanalitik açıdan *parti pris-*

Stepansky, der., *Freud: Appraisals and Reappr-aisals: Contributions to Freud Studies*, Vol. 1 (Hillsdale, N. J.: The Analytic Press, 1986), s. 3-82; "Freud, Katharina, and the First 'Wild Analysis'", Stepansky, der., *Freud: Appraisals and Reappraisals: Contributions to Freud Studies*, c. 3'de (1988), s. 79-164; ve Swales'in daha önce özel olarak basılmış, şimdi Laurence Spurling der.de yayımlanmış bir dizi makalesi, *Sigmund Freud: Critical Assessments*, Vol 1: Freud and the Origins of Psychoanalysis (Londra ve New York: Routledge, 1989).

9. Peter Swales, "Freud, Minna Bernays and the Conquest of Rome: New Light on the Origin of Psychoanalysis", *The New American Review* 1 (1982): 1-23; Swales, "Freud, Martha Bernays and the Language of Flowers, Masturbation, Cocaine, and the Inflation of Fantasy" (özel olarak basılmış, 1983).

10. Swales, "Freud, Fliess and Fratricide: The Role of Fliess in Freud's Conception of Paranoia" (1982), Spurling, ed., *Sigmund Freud: Critical Assessments*, Volume 1, s. 302-329.

tirler (önyargılıdırlar). Hastalarının kendi kendilerini aldatan anıları üzerinde çalışmakta olan analistler gibi, putkırıcılar da genellikle psikanalize kendi tarihinin taraflılığını göstererek onu sağlam temellerden yoksun bırakmayı amaçlarlar. Çok farklı bir boyutta, duayenleri Ellenberger olan bağlamsalcılar da psikanalistlerin anlattığı tarihle anlaşmazlığa düşerler.

Ellenberger ve diğerlerinin yapmaya çalıştığı gibi, psikanalizin gerek mekanda –dinamik psikiyatrinin, psikoterapilerin, cinsellik üzerine söylemlerin Avrupa çapında aynı zamanda çıkışı– ve zamanda –Pisagorcular, Mesmerciler ve popüler hipnozcular ve şifacıların gizli terapötik sırlarının ve tarikatlarının yeniden çıkışı– benzer birçok proje arasından sadece biri olduğu saptandı mı, biricik konuma sahip olduğu iddiası da artık savunulamaz. Yalnız bu da değil: Schorske'nin ve Mc Grath'ınkiler gibi[11] diğer bağlamsalcı savlar psikanalizi *fin-de-siecle* (yüzyıl sonu) Viyana'sının kaynayan kazanının daha geniş bağlamı içinde ancak anlaşılabilecek bir şey olarak resmederler: Psikanaliz, Habsburg imparatorluğunun çöküş yıllarındaki yeni burjuvazinin ilk kuşağının engellenmiş politik ve sınıfsal amaçlarını elde etmeye dönük başka birçok politik olmayan araçlarından biriydi. Daha yakın yıllarda, Freud'un müritleriyle ilk zamanlardaki ilişkilerinden başlayarak psikanalizin demografisini dönüştüren Nazi çağına kadar kendini hissettiren politik açıdan duyarlı bir soruya yeniden bir dönüş olmuştur: Psikanaliz bir Yahudi bilimi midir? Schorske, Viyana liberal burjuvazisinin düşkırıklıklarını vurgularken, daha yeni kültürel tarihçiler bu liberal burjuvazinin ezici bir şekilde Yahudi olduğunu (Yahudilerin toplam nüfusun ancak yüzde 10'unu oluşturmalarına rağmen, Viyana'nın kültürel rönesansında sayısal olarak ağır basan grup olduklarını) vurgularlar. 1890'da Viyana'daki doktor ve hukukçuların yarıdan fazlası Yahudi'ydi. Steven Beller önemli bir noktaya parmak basar:

11. Carl E. Schorske, *Fin de Siecle Vienna: Politics and Culture* (New York: Knopf, 1979); William J. McGrath, *Freud's Discovery of Psychoanalysis: The Politics of Hysteria* (Ithaca ve Londra: Cornell University Press, 1986).

[Freud] Bohemya topraklarında bir tüccarın oğlu olarak doğmuştu. Böyle bir özgeçmişi olan Viyanalı *Gymnasiasten*'in (gimnazyum öğrencilerinin) yüzde 85'i Yahudi'ydi. Okulunda... tüccar çocuklarının yüzde 97'si Yahudi'ydi ve Bohemya topraklarında doğan bu öğrencilerin yüzde 73'ü Yahudi'ydi... Üniversitede tıp eğitimi görmeyi seçti; tabii ki Freud'un da içine doğduğu tıp eğitimini benimseyen *Maturanten* (lise mezunları) arasında "liberal burjuva" kesimin yüzde 78'i Yahudi'ydi. Tıbbı seçen *Gymnasien* örneklemindeki tüccar çocuklarının şaşırtıcı bir şekilde yüzde 93'ü Yahudi'ydi; Yahudi olmayan sadece 5 kişiye karşılık 76 Yahudi. Daha sonra pratisyen doktor olarak devam etti...Yahudiler daha sonra doktor ve hukukçu olan liberal burjuva kökenden bütün önceki *Gymnasiasten*'in yüzde 65'ini oluşturuyordu... Freud, en azından Viyana ortamında Yahudi'den başka bir şey olamazdı.[12]

Liberal mesleklerdeki bu Yahudilerin narin konumlarına ilişkin bu tür çalışmalar, *Düşlerin Yorumu*'nun uzun ve maceralı otobiyografik yolculuğunda, budanmış Yahudi kimliklerinden kaçmakta olanlar için yeni bir kimlik arayışına da model buldular; bu, "toplumsal kimlikleri dinsel bağlılığa dayanarak tayin etmeye dönük hakim eğilime karşı isyan eden Yahudiler ve Yahudi-olmayanlar için toparlayıcı bir nokta olabilirdi"[13]

Şayet psikanalizin özgünlüğü değilse, özgüllüğü burada, Viyana'da aranacaksa, bu tür argümanlar şu sorunun aciliyetini arttırırlar: Psikanalizin –Freud'un görkemli otobiyografisinin– iki savaş arası Amerika'sında, savaş sonrası Fransa'sında, yirminci yüzyıl sonları Güney Amerika'sında süregiden cazibesi, yeni eğitimli kentsel profesyonel sınıfların laik bir kimlik ararken Büyük Modernist Yolculuk'a katılmak zorunda kalmalarında bulunabilir mi?

O halde psikanalizin (başka bir yerde değil de) Viyana'da or-

12. Steven Beller, "Class, Culture and Jews of Vienna, 1900", Ivar Oxaal, Michael Pollak, ve Gerhard Botz, der.ler, *Jews, Antisemitism and Culture in Vienna* (Londra ve New York: Routledge ve Kegan Paul, 1987), s. 39-58, bu pasaj s. 57-58'den; şuna da bkz. Michael Pollak, "Cultural Innovation and Social Identity in Fin-de-Siecle Vienna", Oxaal, Pollak ve Botz, der.ler, *Jews, Antisemitism and Culture in Vienna*, s. 59-74.

13. Pollak, "Cultural Innovation and Social Identity", s. 69-70.

taya çıkmasına bir açıklama bulma ihtiyacı ile psikanalizin bu yüzyılın ilk yıllarında Batı kültüründe hızla yayılmasını ve kabul görmesini de açıklayacak tarihsel bir karakterizasyon ihtiyacı arasında tarihyazımıyla ilgili bir gerilim vardır. Yeterince ilginçtir, özgül ve eşsiz tarihsel kökenleri giderek daha doğru bir şekilde saptanan bir hareketin ve bir kuramın cazibesinin evrenselliğine ilişkin bu sorun, daha derinde tarihyazımıyla ilgili bir sorunun (Freud'un özgünlüğü sorununun) yapısal kopyasıdır. Freud'un Viyana'sından ileriye bakarsak psikanalizin diğer kültürlere ve kurumlara yayıldığını görürüz; Viyana'nın Freud'undan geriye dönüp bakarsak, sayısız öncül ve ata görürüz.

Önceden ima etmiş olduğum gibi, bilim tarihindeki diğer bir çok alanda olduğu gibi, psikanalizin tarihinde de, putkırıcılık, bilim adamının en seçkin iddialarının sıradan bir nitelikte olduğunu, hatta her yerde her zaman bulunabileceğini gösterme çabasında kendini belli eder. Bilinçdışı, diye ileri sürülür, daha öncesinin değilse, Romantik düşüncenin bir ürünüdür;[14] çocuk cinselliği Freud'dan, yüzyıllar değilse, onyıllar önce genel olarak, doktorlar tarafından bile, kabul edilmişti.[15] Ama, diye hemen cevabı verilir, Freud'un özgünlüğü bu "olguları" keşfetmesinden dolayı değildi; tıpkı Newton'ın özgünlüğünün de yerçekimini "keşfetmesinden" değil, bunları sistemli bir hale getirmesinden kaynaklanması gibi, Freud'un özgünlüğü de cinselliğe ve zihne dair daha önceki kavramları dönüştürme ve yıkma tarzından doğdu.[16] Freud'un öncellerinin tarihi, psikanalizin tarihyazımının

14. L. Whyte, *The Unconscious before Freud* (Londra: Methuen, 1962).
15. K. Codell Carter, "Infantile Hysteria and Infantile Sexuality in Late Nineteenth-Century German-language Medical Literature", *Medical History* 27 (1983): 186-196; Stephen Kern, "The Discovery of Child Sexuality: Freud and the Emergence of Child Psychology, 1880-1910" Dok. Tezi, (Columbia University, 1972), *Diss Abs* X1970, s. 205; Stephen Kern, "Freud and the Discovery of Child Sexuality", *History of Childhood Quarterly: The Journal of Psychohistory* 1 (1973): 117-141; şuna da bkz. Frank Sulloway, *Freud: Biologist of the Mind* (Londra: Burnett Books, 1979).
16. Bkz. örneğin, düşünceli Arnold I. Davidson, "How to Do the History of Psychoanalysis: A Reading of Freud's *Three Essays on the Theory of Sexuality*", Françoise Meltzer, der., The Trial(s) of Psychoanalysis (Chicago ve Londra: University of Chicago Press, 1988), s. 39-64; bilinçdışının seçici ka-

hızla büyüyen, çok geniş bir kısmını oluşturmuştur ve kaçınılmaz olarak oluşturacaktır da. Bununla birlikte, her öncelin önemi, listeye yeni adlar eklendikçe azalır: Her öncel Freud'un önemini, öncel-avcısı tarihçi tarafından tek olmadığı gösterilen bir kaşifin sahip olduğu önemden, kendi zamanının –ve bizimkinin?- heterojen kültürel kaynakları için bir mecra olmanın önemine dönüştürür.

Eğer Fransız epistemoloji geleneği, kısaca tartışacağım Laplance ve Pontalis'in *Sözlük*'ünü oluşturduysa, buna karşılık gelen Anglo-Amerikan bilim tarihi geleneğinin en temsil edici ve açığa çıkarıcı ürünü de Frank Sulloway'in *Freud: Aklın Biyoloğu*'ydu. Fransız geleneği kavramsal analiz lehine bağlamı inkar ederek yanılıyorsa, Sulloway de kavramsal gelişmeyi entelektüel bağlama, onun durumunda eğitimi bilinen fiziksel ve biyolojik bilim alanlarında olan bir bilim tarihçisinin başvuracağı bir entelektüel bağlama indirgemeye çalışıyordu. Sulloway'e göre, psikanaliz ondokuzuncu yüzyıl biyolojik bilimlerinin hiçbir zaman ana gövdeden ayrılıp özgürleşememiş olan bir dalıydı. Sulloway bir an için sırf kelle hesabı yapsa, Freud'un *Standard Edition*'da 75 kez Goethe'den, 74 kez Shakespeare'den ve sadece 21 kez Darwin'den alıntı yaptığını görebilecekken, psikanalizin bir gizli-biyoloji, bir tür *avant la lettre* sosyobiyoloji olduğunu ileri sürüyordu, ve en muzaffer tavrıyla bu görüşü destekleyen kanıtlardaki boşlukları, bir gizleme belirtisi, Freud ve müritlerinin psikanalizin bir yorumlama bilimi, bir zihinsel hayat bilimi değil, biyolojik sorulara yanıt vermeyi amaçlayan kavramsal bir kendi kendini aldatma sistemi olduğu mitini beslemeye yönelik sürekli çabalarının (hangi amaçla?) kanıtı olarak kullanıyordu. Sulloway'in tarihi yeniden yazışını okurken, sadece biyolojik dedektiflerin putkırıcılığının, hiçbir psikolojinin (1970'lerin sosyobiyolojisinde olduğu gibi) gerçekten bir biyoloji olmadıkça psikoloji adını haketmediği şeklindeki biraz kendi içinde çelişkili kanıyla talihsiz bir tarzda içiçe girmiş ol-

rakteri üzerine bkz. John Forrester, *Language and the Origins of Psychoanalysis* (Londra: Macmillan/New York: Columbia University Press, 1980), s. 4-6, 57vss, 179-180.

duğunu hissedebiliriz. Onun, Freud'un *fin-de-siecle* Viyana'sının yeni-Lamarkçı biyolojisine saplanıp kalmış olduğu argümanının oluşturduğu tarihsel gelişmedeki kapanma, yöresel bir uygulama olarak ve kültürel bir sistem olarak psikanalizin nasıl meydana çıkmış olduğunu anlamamıza kesinlikle yardımcı olmaz.

Psikanalizin tarihi üzerine klasik dediğim çalışmaların ilk bakışta tarih gibi görünmeyen üçüncüsünü bağlamsalcı tarihlerin zıt kutbunda görürüz: İlk kez 1967'de Fransa'da yayımlanan, Laplanche ve Pontalis'in *Vocabulaire de la Psychanalyse*'i. Bir kavramsal terimler sözlüğü ya da elkitabı olarak düzenlenmiş olan bu sözlük sonraki analistlerden, özellikle Lacan ve Klein'dan bazı terimlere yer verilmiş olsa da, esas olarak Freud'un terminolojisinin kavramsal gelişimi üzerinde odaklanmıştır. Yazarlar, bu kavramlardaki değişmelerin inceliklerini çözümleme sürecinde psikanaliz bilimine dair içsel tarihlerin, Freud'un yazılarından öğrenmeye çalışan herkesin onlara borçlu olduğu ve yıllarca öyle kalacağı şekilde en düşündürücü ve metinsel olarak en doğrusunu verirler. Bununla birlikte, onların çalışmalarına "tarih" adını vermek sadece (bilim tarihçilerinin bir teslimiyet havası içinde alanlarındaki en eski ve en önemli tartışmalarından birini adlandıragelmiş oldukları gibi) "içsel" ve "dışsal" bilim tarihleri arasındaki ilişki konusunda değil, bizzat psikanalitik bilginin doğası ve disiplinin tarihiyle ilişkisi konusunda da ilginç sorular doğurur.

Freudcu terimler üzerine kavramsal bir sözlük oluşturma projelerinin olanaklılığı, savaş sonrası Fransa'sındaki psikanalizin bulunduğu koşullarda aranmalıdır. Bu, Laplance ve Pontalis'in bağımsızlık ve özgünlüklerinden bir şey eksiltmez. Böylesine bir inceliğe ve ustalığa sahip kavramsal bir sözlük fikrine ancak tıptan çok "insan bilimleri"yle ittifak kurmaya açık bir psikanalitik ortamda girişilebilir ve ancak böyle bir ortamda sonuç alınabilirdi: Bu nedenle sözlük, felsefe tarihçisinin ve Fransız bilim epistemolojisi geleneğinin tekniklerini kullanarak oluşturulabilirdi. (Fransız geleneği, savaş sonrası Anglo-Amerikan entelektüel hayatındaki bilim felsefesinden çok farklı bir gelenektir. Bu [Anglo-

Amerikan] gelenekte bilim tarihi kendi başına serpilip gelişen bir disiplindir; her zaman daha bağlamsalcıdır ve Viyana mantıkçı pozitivizmi ve Karl Popper'in yanlışlamacılığıyla birlikte olan açıkça biçimsel bilim anlatılarından kendini uzak tutmaya daha çok isteklidir.) Fransızca, ardından da İngilizce konuşan yorumcuların adlandıracağı gibi Freudcu *textes* (metinler)'in sadık ve doğru-yorumuna yönelik bu felsefi ustalık ve heves atmosferi, Jacques Lacan'ın, "saymaca bilimler"in (etnoloji, dilbilim, sibernetik) proto-yapısalcılığıyla ittifak kurmayı yeğlerken, psikanalizin medikalizasyonuna güvensizlik duyan "Freud'a dönüşü"yle sağlanmıştı.

Eğer Jones'un resmi Freud biyografisi bir ölçüde –psikanalitik Good News to England'ın ilk taraftarı ve taşıyıcısı olarak, kırk yıl kadar bir süre Uluslararası Psikanalitik Birlik'in dayanağı olarak– kendi hayatına destansı bir tarzda Usta'nınkiyle birlikte bir rol biçmek, bir ölçüde de taraflı popülerleştirmelerin karşısına çıkacak epey fazla araştırılmış bir resmi tarih kurmak isteyen bir mürit tarafından yazılmışsa; eğer Ellenberger'in tarihi, kendi müridini herhangi bir dinamik psikiyatri sistemine gözü kapalı bağlanmaktan kurtarmak isteyen eklektik bir psikiyatristin tarihiyse; Laplanche ve Pontalis de kendi tarihiyle çok ilginç ve istisnai bir ilişkisi olan bir disiplin için tarihsel bir temel yapı kurmaya çalışıyordu. Jones ve Ellenberger'in her ikisinin çalışmaları da psikanaliz "tarihi"nin, psikanalizin ne olduğuna ve *ne olması gerektiğine* dair bir anlayışla nasıl ayrılmaz bir bağlantı içinde olduğunu göstermektedir: Laplance ve Pontalis'in çalışmaları da psikanalizin ne olduğu ve ne olması gerektiğine dair belli bir anlayışın nasıl kesin ve tarihsel olarak savunulabilir bir Freud okumasına dayandığını göstermektedir.

Michel Foucault'yu 1968'de "Yazar Nedir?" denemesini yazmaya götüren, neredeyse kesin olarak Lacan'ın Freud'a dönüş örneği ve Jacques Derrida'nın giderek gelişen yarı-analitik metinsel işlemleriyle birlikte, en seçkinleri arasında Laplanche ve Pontalis'in çalışmalarının da bulunduğu 1950'ler ve 1960'larda Fransa'da psikanalizin güçlü bir şekilde yayılmasına eşlik eden ustalıklı yorumsal girişimlerdi. Neredeyse bir analitik felsefeci tarzıyla Foucault "yazar" teriminin çeşitli kullanımlarını açıkladı (Aldous

Huxley'in bon mot (espri)sinin iyi yakaladığı totolojik kullanımdan –"*Odysseia*, Homeros ya da aynı isimde biri tarafından yazılmıştır"–, maddi anlama –"yazar ahlâki doğrusunu savunur"- ve daha ilginç söylemsel ötesi anlamlara kadar uzanan kullanımlardır bunlar.) Sadece kendileriyle anılan eserlere sahip oldukları, öyle ki "Darwin" adı yalnız *Türlerin Kökeni*'ni değil, İnsan Nesli'ni de çağrıştırdığı için değil, "salt" ya da totolojik yazarlığın ötesine, hatta bir "corpus"a (kitleye) sahip olmanın ötesine giden toplumsal hareketler ve metinlerle birlikte oldukları için de Dickens ve Darwin gibi adlar söylemsel ötesidirler (transdiskürsif): Darwinci bir devrim vardır, Dickenscı bir Londra vardır. Muhammed ya da Joseph Smith gibi kurucu dinsel metinlerin yazarları, kısmen "eşyazarlar"ıyla ikircimli ilişkilerinden dolayı, kısmen metinleri "kanon"laştırdığından dolayı –[metinden] çıkarılması yorum ve açıklama gerektiren bir gerçekle tartışmasız olarak aşılanmış hale gelmesinden dolayı– aynı şekilde söylemsel ötesi bir işleve sahiptirler. Bu tür transdiskürsif yazarlara ek olarak Foucault ondokuzuncu yüzyılın "söylemsel pratikler"e neden olan yeni türü üzerinde yoğunlaşır; bu yazarlar "sadece kendi çalışmalarını değil, başka metinler oluşturma imkanını ve kurallarını da oluşturmuşlardır."[17] Freud ve Marx en iyi örneklerdir: Bunların çalışmaları sadece alanlarında ilk değildir, aynı zamanda izleyen bütün diğer metinlerle ilişkilerinde eşsiz ve kurucu özellikleriyle belirgin olarak ayrıdırlar. Bu bakımdan, Foucault'nun ileri sürdüğü gibi, Freud'un çalışmaları bilim tarihindeki diğer yazarların çalışmalarından farklıdır.

Bilim tarihinin Marx ve Freud türünden başka kurucu yazar ortaya çıkarıp çıkarmadığından kuşku duyulabilirse de –onsekizinci yüzyıldaki İngiliz matematiksel doğa felsefesinin Newton'la ya da son yirmi yılın bazı köktenci Darwincileriyle ilişkisine işaret edilebilir–, Freud'la ilintili psikanalitik toplulukların diğerlerinden farklılığı kuşku götürmez. Sigmund Freud'un kuramlarının ko-

17. "What Is an Author?", Michel Foucault, *Language, Counter-memory*, Practice, der. D. Bouchard, çev. S. Simon (Ithaca: Cornell University Press, 1977), s. 131.

runması ve öğretilmesi psikanalitik derneklerin ve enstitülerin tüzüklerinde genellikle kutsal bir şey gibi saklanmıştır; her psikanaliz öğrencisi birkaç yılını Başlangıç Düzeyi, Orta Düzey ve İleri Düzey Freud'a hakim olmak için harcar. Hakim olmak burada resim yapma ya da bilgisayar kurma gibi pratik bir eylemde anlatılmak istenen şeyi kasteder: Kendini Freud'un mevkiine koyup yorumlarla kavramsal gelişmelere kendisinin karar verebilmesi.

Aynı zamanda öğrenciler bir eğitim analizine girip Freud'un kendine ilişkin olarak yaptığı şeyi (analiz eylemini), kendi üzerinde uygulamalı ve uygulatmalıdır. Eğitim analizi Freud'un psikanalitik yazılarının daha özgül bir özelliğiyle (otobiyografik niteliğiyle) yakından bağlantılıdır. Bu kişisel tavır, her okurun, kesinlikle erken dönemdeki her taraftarın, kuramla kişisel bir ilişki kurmaya zorunlu olması; psikanaliz tarihlerinin genellikle Freud'un otobiyografisine dair anlatımlarmış gibi –Freud'un ve geniş analitik ailesinin biyografileriymiş gibi– okunması anlamına gelir.[18] Bu yüzden de Freud'un ölümünü izleyen dönemde psikanaliz tarihinin yol gösterici çizgisini ya da *raison d'etre*'ini (varlık nedenini) kaybettiği görülür: Psikanalizin tarihi, Freud'un otobiyografisinin öyküsüdür. Ya da genişletirsek, psikanalizin tarihi, bir aile destanıdır, onun yarattığı ailenin tarihidir. Soyağacı araştırmaları, aristokratlara ve kişisel "köklerini" arayanlara has, ama profesyonel tarihçiler için lanetli bir iş olan bu tarihsel bilgi biçimi ve –daha çok alışıldığı biçimiyle krallık ve sanayi imparatorlukları tarihçilerinin alanı olan– borç ve miras hesabının çıkarılması, psikanalizin genişleyip yayılma tarihinin de çerçevesini oluşturabilir: Analitik akrabalıklar üzerine laubali dedikodular (kim, hangi divanın gediklisiydi, kim kimin analitik annesi ve babasıydı), kuramın ve gerçek psikanaliz yönteminin simgesel mirasının gerçek mirasçısının kim olduğu üzerine laubali dedikodular...

Freud'un psikanaliz tarihi için bu kadar müstesna ve eşsiz bir önem taşıması Derrida'yı psikanalizin, kurucusuyla ayırt edici iliş-

18. Bkz. Elizabeth Young-Bruehl, "A History of Freud Biographies", Mark S. Micale ve Roy Porter, der.ler, *Discovering the History of Psychiatry* (Oxford ve New York: Oxford University Press, 1994), s. 157-173.

kisine dair araştırıcı bir soru sormaya yöneltti: "Bitmemiş bir kendi kendine analizin dipsiz çukurundaki otobiyografik bir yazı nasıl dünya çapında bir kurumlaşmaya neden olmaktadır?"[19] Derrida'nın psikanaliz üzerine (otobiyografi ile kuramın, telepati ile analistin birinci şahıs zamirini kullanmasının, aile dinamikleri ile kurumsal bağlanmanın karşılıklı ilişkileri üzerine) sayısız yazısı[20] psikanalizin kurumsal niteliğinin kendine özgülüğü sorusunu doğurur: Psikanalitik kurum, ezoterik terapilerle uğraşan felsefi bir tarikatın eski bir modelinin à la Ellenberger (Ellenberger usulü) yeniden canlanması mıdır? Israrlı bir şekilde refleksif (dönüşlü) olan niteliği, yirminci yüzyıl sonunun yapıbozumcu ya da postmodern dünyasının habercisi midir?

Psikanalizin kurumsal tarihi açık bir şekilde Freud'un izleyicileriyle ilişkileriyle başlar. Roazen'in dışarıdan müritlik biçimlerine dair çalışmalarından, Roustang'ın, psikanalitik kurumların oluşumu için zorunlu olan ilişki yapısına, egemenlik ve kölelik yapısına dair daha psikanalitik yönelimli, ama daha az eleştirel çalışmalarına, özgül psikanalitik kültürlerin daha çok bağlam içine yerleştirilmiş anlatımlarına kadar, aile ağları ve altağları üzerine büyük ve yararlı çalışmalar da olmuştur.[21] Ve ulusal psikanaliz kültürlerinin bu bağlamsallaştırılmış tarihleri, Freud üzerine odaklaşan çalışmaların yanında yerleştiği zaman, psikanalizin tarihyazımında birbirinden farklı iki tür bulunması anlam kazanır: Bir yanda tarihten çok biyografi olan, yeni bir mesleğin toplumsal tarihinden çok meşruiyet mücadelesi olan Freud incelemeleri ve

19. Derrida, "Speculer –sur Freud", Jacques Derrida, *La Carte Postal* (Paris: Flammarion, 1980), s. 277-437, bu pasaj s. 325'ten; *The Post Card: From Socrates to Freud and Beyond*, çev. Alan Bass (Chicago: University of Chicago Press, 1987), s. 257-409, bu pasaj s. 305'ten, düzeltilmiş çeviri.

20. Jacques Derrida, "Freud and the Scene of Writing" (1965), *Yale French Studies* 48 (1972): 74-117; "Le Facteur de la verite", Derrida, *La Carte Postal*, s. 441-524; *The Post Card*, çev. Alan Bass, s. 411-496; "Telepathie", *Cahiers Confrontation* 10 (Autumn 1983): 201-230, Derrida, *Psyche: Inventions de L'autre*'da yeniden basılmış (Paris: Editions Galilee, 1987), s. 237-270; Derrida, "My Chances/ *Mes Chances:* A Rendezvous with Some Epicurean Stereophonies", Joseph H. Smith ve William Kerrigan, der.ler, *Taking Chances: Derrida, Psychoanalysis and Literature* (Baltimore ve Londra: The Johns Hopkins University Press, 1984), s. 1-32.

öte yanda yöresel yerleşim alanları ve mikrokültürleriyle psikanaliz tarihleri (her zaman çoğul).

Bununla birlikte, tarihin sonunda mit ile aile romansının birleştiği bir kavşağa dönüşmesine neden olanın sadece Freud'un şahsiyeti olduğunu çok aceleyle varsaymamak gerekir; bugüne kadar psikanalitik tarihlerin en başarılısı olan Elisabeth Roudinesco'nun büyük eseri *La Bataille de Cent Ans: L'Histoire de la Psychanalyse en France, 1885-1985* böyle bir yanılsamayı çabucak dağıtır. Roudinesco'nun cömertçe tasarlanmış ve kültürel açıdan evrensel olan tarihinin iki cildinden her birinin bir kahramanı vardır: Charcot'dan Societé Psychanalytique de Paris'nin ilk yıllarına kadar olan dönemi kapsayan ilk cildin kahramanının Freud olduğu görülmektedir. 1885'ten 1939'a kadar Fransız psikanalizinin ilk yıllarına dair incelemesi kültürel çalıntı üzerine; şovenist, anti-Semitik ve cinsel açıdan baskıcı bir Fransız toplumunda kırılarak yansıyan kozmopolit, evrenselci Freudcu kuram imgesi üzerine bir çalışmadır. Bu nedenle, bu tarihte boy gösteren Freud, sadece sahte Freudların, o dönemde Fransa'da Roudinesco'nun sadece bir "inconscient à la français" olduğunu öne sürdüğü bir bilinçdışının mucidi olarak anımsanan Freudların, negatif bir zıddı olarak mevcuttur.

İkinci ciltte artık müritleri tarafından sadakatle yansıtılan bir Freud'un ortaya çıkması imkanı örtük bir şekilde bulunur. Bu, Laplance ve Pontalis'in Freud'udur. 1925'te yayımlanan dört sayfalık bir makale olan Freud'un "Die Verneinung"unun çevirisi üzerine This ve Theves'in uzun çalışması gibi bir belge üreten, ayrıntılara

21. Birleşik Devletler için bkz. J. C. Burnham, *Psychoanalysis and American Medicine, 1894-1918: Medicine, Science and Culture* (New York: International Universities Press, 1967); *G. E. Gifford*, der., *Psychoanalysis, Psychotherapy and the New England Medical Scene*, 1894-1944 (New York: Science History Publications, 1978); Nathan G. Hale, *Freud and the Americans* (New York: Oxford University Press, 1971) ve Hale, *The Rise and Crisis of Psychoanalysis in the United States: Freud and Americans, 1917-1985* (New York ve Oxford: Oxford University Press, 1995); John Seeley, *The Americanization of the Unconscious* (New York: International Universities Press, 1967). Yakın tarih için bkz. Nathan G. Hale, Jr., *The Rise and Crisis of Psychoanalysis in the United States: Freud and the Americans, 1917-1985* (New York ve Oxford: Oxford University Press, 1995), s. 300-379.

yorumsal bir dikkat gösteren bir bölümdür. This ve Theves bu dört sayfanın Fransız psikanalitik kültürünün oluşturduğu on yedi farklı çevirisini satır satır, kelime kelime, tane tane dikkatle inceler ve karşılaştırır.[22]

Ancak, Roudinesco'nun ikinci cildinin yaşayan kahramanı bu metinsel olarak mumyalanıp kutsanmış Freud değil; büyücü ve şarlatan, büyük kuramcı ve bütün psikanalitik etiketleri çiğneyen Jacques Lacan'dır. Belki o kadar emin olmamak gerekir, ama şu tarihsel sonucu çıkarmak ister insan: Belli bir psikanalitik kültürde ancak Lacan gibi hükmedici bir şahsiyet bulunduğu zamandır ki Freud'un büyüsü bozulabilir. Belki de psikanaliz için açık olan içsel dönüşümün bir yolu Freud'un ne reddi, ne de unutulmasıdır; belki de Freud İsa ya da Newton kadar esnektir, kendisine ait birçok alanda birçok sadık versiyonun serpilip gelişmesine izin verebilir. Aynı şekilde diğer bir ders de ortadadır: Bir psikanalitik kültürün öyküsünün Freud'un aile romansının bir versiyonu olmadan da anlatılması mümkündür. Başka birinin psikanaliz öyküsü tam da bunu yapacaktır.

Roudinesco'nun tarihi yaklaşık olarak bugüne kadar bir psikanalitik kültürün en kapsamlı ve ustalıklı genel tarihidir. Sadece Freud'un çalışmalarına dönük Amerika'daki ilk coşku ve bunların benimsenmesi üzerine yapılmış araştırmaların toplamı bununla karşılaştırılabilir. Amerikan ve Fransız tarihleri bir arada şu soruya yol açar: Psikanaliz tarihi en iyi şekilde her zaman ulusal kültürler çerçevesi içinde mi yapılacaktır?

Schorske ve McGrath Viyana kültürü içinde psikanalizin yeri üzerine ancak çok özgül bir zaman ve yer için geçerli olabilecek bir açıklama getirmişlerdi; onlar aynı zamanda psikanalizin burjuvaziyi politik mücadele ve çatışmanın ayrıcalıklı alanından çekip uzaklaştıran apolitik bir söylem olduğu şeklindeki eski *Marksizan* ya da *sosyolojizan* görüşü de destekliyorlardı. Sanki Viyana di-

22. Bernard This ve P. Theves, *Die Verneinung: S. Freud (1925-1975): Nouvelle traduction, etude comparee de quelques traductions et commentaires sur la traduction en generale, Le Coq-Heron No. 52,* Bulletin du group d'etude du Centre Etienne Marcel, Paris, 1975.

ğerinin etkilerini ortadan kaldıracak Uluslararası bir marka ihraç ediyor gibiydi. Sol eğilimli burjuva grupları yirminci yüzyıl boyunca kendi kişisel sağlıklarını kitlelerin durumuyla yan yana yerleştirenlere kuşkuyla bakmışlardır. Gerek Marx, gerekse Freud'la birlikte olan kuramların ve hareketlerin çekiciliği, Reich'tan Habermas'a, Marcuse'den Althusser'e kadar her zamanki Freudo-Marksist sentez çabaları gibi, yirminci yüzyılın Batılı entelektüel çevrelerindeki kültürel değişmezlerden biri olmuştur.

Aynı şekilde, ondokuzuncu yüzyıl sonlarından itibaren ulusaşırı medya karizmatik bilim adamları imgesinin yaratılmasında işin içine geniş bir şekilde girebilmiştir. Kesin olarak 1910 sonlarında ve 1920'lerde Freud günlük basın ve haftalık dergilerin yeni bir karizmatik şahsiyet rolü için Einstein ve diğer birkaç çağdaş bilim adamına katıldı; Darwin'den Hawking'e kadar, bu tür karizmatik şahsiyetlerin işlevinin analiz edilmesi psikanalizin halka yayılmasının anlaşılmasında da yardımcı olacaktır. Roudinesco'nun Fransa'daki psikanaliz tarihi,[23] bir kültür açısından bu popülerleştirmeye dair bol bol ayrıntı verir. 1920'lerdeki İngiltere'ye dair Rapp'ın aydınlatıcı bir çalışması vardır.[24] 1930'lardan 1980'lere kadar Holywood sinemasında resmedildiği şekliyle psikanaliz üzerinde yoğunlaşan Amerikan psikiyatrisine dair güzel bir çalışma da vardır; çalışma sinemanın yirminci yüzyıl kültürel tarihi için ne kadar zengin bir kaynak olduğunu ve psikanalizin 1930'ların başından itibaren nasıl popüler kültürün bir parçası, diğerlerini de besleyen bir düş endüstrisi haline geldiğini[25] göstermektedir. Yine de esas olan, bu ulusal kültürler *arasındaki* bağlantıların incelenmesidir; bu dönemde tıp tarihinin büyük bölümünün ulus-

23. Elizabeth Roudinesco, *La Bataille de Cent Ans: L'Histoire de la Psychanalyse en France*, Vol. I, 1886-1925 (Paris: Editions Ramsey, 1983; Seuil tarafından yeniden basılmıştır, 1986).
24. D. Rapp, "The Reception of Freud by British Press: General Interest and Literary Magazines, 1920-1925", *Journal for the History of the Behavioral Sciences* 24 (1988): 191-201.
25. Krin Gabbard ve Glen O. Gabbard, *Psychiatry and the Cinema*, Irving Schneider'in önsözüyle (Chicago ve Londra: University of Chicago Press, 1987).

lararası nitelikte bir eğiliminin olduğu da düşünülürse, kültürlerarası film medyasının bizi bu olguya karşı uyanık tutması gerekirdi.

Fransız psikanalizinin kültürel olarak ön plana çıkmasının tarihi, daha önce kurulan profesyonel örgütlenmelerden görece bağımsız olan bir kültürel hareketin tarihi olarak yazılabilirse, Amerikan örneği buna tam bir tezat oluşturur. 1920'lerden, Amerikan Psikanalitik Birliği'nin kurallarını değiştirmesi için idari bir davanın gerektiği 1989'a kadar Amerika'da psikanaliz mesleği bütün psikanalistlerin tıp diplomalı olmasını gerektiriyordu. Bu yüzden Birleşik Devletler'de psikanalizin tarihi, tıbbın tarihinin, özellikle de psikiyatrinin tarihinin ayrılmaz bir parçasıydı. (En geç) 1930'ların sonlarından 1960'a kadar olan bir dönem için psikanaliz Amerikan psikiyatristlerinin eğitiminin ve uzmanlık bilgisinin vazgeçilmez bir parçası ve toplumsal mevkisinin mutlaka çok önemli bir bileşeniydi. 1950'ler ve 1960'larda psikotrop (merkezi sinir sistemine etkili, çn.) ilaçların çıkmasıyla birlikte, belirtilerin düzelmesi ve iyileşmeyle daha az, kurumlardaki hastaların sağlığıyla daha çok ilgilenenler açısından ortaya çıkan bir değişimin (psikiyatrinin tarihyazımında Foucault, Doerner ve Scull'un çalışmalarıyla belirlenen bir değişimin) sonucunda –başka bir deyişle, madalyonun iki yüzü olan ilaç psikiyatrisi ve sosyal psikiyatrinin yükselişiyle birlikte– belirtilere dikkat etmeyi hastayla ilgilenmekle kaynaştırdığı görüldüğü için bir ölçüde bu kadar başarılı olmuş olan yüzyıl ortasının psikanalitik egemenliği zayıfladı, bir yana bırakıldı ve sonunda 1980'lerde muzaffer ve filisten organik psikiyatrinin yükselişiyle birlikte neredeyse ortadan kalktı. Nathan Hale, Amerikan psikiyatrik psikanalizinin alçalış ve düşüşüne dair yeri doldurulamaz bir anlatım sunmuştur, ancak bu öykünün esas önemi henüz yazılmayı beklemektedir.

Yazılmadan önce bile bu öykünün ana taslakları psikanalizin tarihyazımı açısından sorulara neden olur: Psikiyatri ile psikanalizin ilişkileri yüzyıl başında her iki taraf için de gönülsüz olduğuna göre, psikanalizin tarihi sorununu genel olarak tıpla ilişkileri açısından yeniden düşünmemiz gerekir mi? Bunu yapmanın kolay bir

yolu psikanalizin, tıbbın diğer dallarıyla, özellikle pratisyenlikle ilişkilerini değerlendirmek olabilir. Bununla birlikte, böyle bir incelemenin arka planı ondokuzuncu yüzyıl sonunda ortaya çıkan tıp çeşitlerini analiz etmek olacaktır. Birincisi, ondokuzuncu yüzyıl başlarından itibaren klinik muayenenin, patolojik anatominin ve ölüm sonrası çalışmaların öne çıkmasıyla kuşkusuz dönüşüme uğrayan ve genel ilkeler ile organların davranışını yöneten yasalara ne kadar boyun eğerse eğsin, hâlâ doktor ile hasta arasındaki bireysel anlaşmanın egemenliğinde olan klinik tıp sanatı; ikincisi, halk sağlığının, epidemiyolojinin ve devlet merkezli sağlık bilimlerinin yükselişi (sıtma ve verem ilaçları, aşılama, nüfusun istatistiksel olarak dökümü ve ulusun sağlığını gözle görülür, halka açık hale getirme zorunluluğu); üçüncüsü, Bernard, Koch ve Pasteur'ün laboratuvarlarından[26] yirminci yüzyılın test ve ilaç temelli tıbbına doğru yönelen bilimsel laboratuvarlara dayalı tıbbın emperyalistçe yükselişi. (Burada doktor ancak hastanın bedeni –ya bir hastanede ya da sihirli mermiler imal eden bir endüstriyel tesiste bulunan– laboratuvarların testleri ve korumalarının barajı içinde tümüyle bütünleşmiş ve evcilleşmişse hastanın yararına davranabilir.)

Ancak, bilimsel tıbbın yükselişinin sonuçlarından biri, doktor-hasta ilişkisi düşüncesinde bir krizdi. Doktorlar hevesli Pastörcüler'in bilimsel papazlığın beyaz gömleklerini daha geleneksel papazlık aksesuvarlarıyla değiştirmeleri için yarattıkları telaşı reddediyordu; ilk kez doktorun hastasıyla kendine özgü (kendine özgü ve güvenli; toplum sağlığı ve hijyenin evrenselleştirici, istatistiksel zorunluluklarından, laboratuvarların aleni testleri ve standartlaştırmasının zorunluluklarından korunması gereken) bir ilişkiye sahip olma idealini dile getiren bilimsel tıbba karşı çıkan doktor örgütlenmeleri başlamıştı. Buradan doktor-hasta ilişkisine (içten bir güven, sır saklama ve gizlilik ilişkisine) dair tepkisel, modern bir ideal ortaya çıktı. Freud'un aşağı yukarı çağdaşları olan İbsen, Çehov ve Schnitzler'in (bu son ikisi pratisyenlik yapıyorlardı) aile

26. Bkz. Bruno Latour, *The Pasteurization of France* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1988).

dramalarında bulunduğunu gördüğümüz doktor budur. Bu oyunlarda böylesine ön planda olan doktorları -çoğu zaman *avant la lettre* psikoterapistler olan burjuva toplumun bu temel direklerini- geleneksel doktor olarak düşünmek hata olacaktır; bunlar kâh bilim adamı, kâh papaz olan, bölünmüş ve kendisiyle ters düşen tıbbi bir dünyanın yeni pratisyenleridirler.

Modern çağda tıbbın kartografisine ilişkin, deneme niteliğinde olduğu kabul edilen bu taslak içinde bakıldığında psikanaliz, psikiyatri ve nöroloji gibi yeni profesyonelleşen tıbbi alt dalların bir boyutu olmaktan çok, pratisyenlerin kendi antik sanatlarının kamusal ve bilimsel olarak meşru kılınmasına doğru bir değişmeyle yüz yüze kalındığında karşılaştıkları daha yaygın sorunlara bir tepki olarak görülecektir. Çoğu psikanalitik uygulamanın çok açıkça tarihsel öncelleri olan hipnoz ve telkin,[27] telkin eğilimli Nancy Okulu'nun kurucusu Ambroise Liebault'nun gösterdiği gibi, halk tıbbı uygulamalarının yeniden canlanması olarak görülebilir. Carlo Ginzburg'un tıbbi tanılardan yola çıkarak ondokuzuncu yüzyıl sonunun ipuçları ve belirtilerle ilişkili yeni bilimlerine dair spekülatif çalışmasında gösterdiği gibi, psikanalitik uygulamanın tarihi "popüler" uygulamaların ve pratik yöntemlerin yeniden yüzeye çıkmasına, bilimsel tıbbın yükselişinin hekim-hasta ilişkisine dair daha geleneksel kavramlar üzerine yaptığı baskıdan dolayı, bunların kabul edilebilir hale gelmesine çok şey borçlu olabilir.[28]

Michael Balint'in 1950 başlarında Londra Tavistock Enstitüsü'ndeki çalışmaları bu bakımdan yararlı olmuştur. İngiliz Ulusal Sağlık Hizmetleri içindeki pratisyenlerin gündelik çalışmaları

27. Bkz. Ellenberger, *The Discovery of the Unconscious; Allan Gauld, The History of Hypnotism* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993); Mark Micale, "Hysteria and Its Historiography: A Review of Past and Present Writings I and II", History of Science 27 (1989): 223-261, 319-351; Micale, "Hysteria and Its Historiography: The Future Perspective", *History of Psychiatry I* (1990); 33-124; Micale, *Approaching Hysteria: Disease and Its Interpretations* (Princeton: Princeton University Press, 1995).

28. Carlo Ginzburg, "Morelli, Freud and Scherlock Holmes: Clues and Scientific Method", Umberto Eco ve Thomas A. Sebeok, der.ler, *The Sign of Three: Dupin, Holmes, Pierce* (Bloomington: Indiana University Press, 1983), s. 81-118.

üzerine araştırmalarında bütün teknik araçlardan yoksun bir psikanaliz kullanan Balint ve analitik eğitim görmemiş pratisyen meslektaşları, doktorun uzun vadeli işlevinin esas olarak yürüyen ilişkiler kurmaya çalışmak (tıbbi ortak yatırım şirketinin müşterek sermayesi) olduğu anlayışını, üzerinde uzlaşılan bir tanı haline getirerek hastalığın düzene sokulması ve "ilaç doktor"un (pratisyenin ilaç rehberindeki temel öğe) doğru dozajının bulunması gibi tıbba ait işlerin pürüzsüzce işlemesine izin veren hastalarla biraraya getirdiler.[29] Freud'un –genellikle daha sonraki şimdi-merkezli tarihlerde somut örnekleri verilen psikoterapinin hastalık kadar eski olduğu ve "biz doktorlar bundan istesek de vazgeçemeyiz, çünkü iyileştirme yöntemlerimizin diğer tarafının (yani, hastanın) bu olmadan yapmaya en ufak bir niyeti bile yoktur"[30] görüşü böyle genişlemişti: Göz önündeki "başvuru nedeni" ne olursa olsun, her doktora yönelen talep her zaman başlangıçta psikoterapötik nitelikte olmuştur. Her doktor ziyaretinin gerektirdiği ve uyandırdığı psikoterapötik işlevi her doktorun dikkatinin merkezine almak ve korumak psikanalizin esas işlevlerinden biridir. Bu şekilde "anonimliğin suç ortaklığının" ve bunu izleyen modern hastane, klinik, uzman ve laboratuvar kurumlarının yarattığı sorumsuzluk yerine, uzmanlığı "bütün kişilik" olan ya da Birleşik Devletler'de öncelikle aile üzerinde tıp mesleğini uygulayan pratisyen hekim hem modern tıp bilimi için, hem de psikanaliz tarafından kristalize edilen antik ve sürekli tıp işlevi (aktarım ilişkisi) için bir mecra hizmeti görecektir.

Henüz ayrıntılı olarak yazılmayı bekleyen böyle bir tarihyazımı, psikanaliz ile ciddi kültürel hareketler arasındaki çözülmesi zor ilişki sorununa dikkat edecek, ancak, psikanaliz ile tıp mesleğinin değişen niteliği arasındaki ilişkinin bir yönünü koruyacaktır. Psikanaliz, Josef Breuer ile Bertha Pappenheim'ın kabul edip iliş-

29. Michael Balint, *The Doctor, His Patient and the Illness* (Londra: Pitman Medical, 1957); bkz. Thomas Osborne, "Mobilizing Psychoanalysis: Michael Balint and the General Practitioners", *Social Studies of Sciences* 23 (1993): 175-200.
30. Freud, "Interview with Adelbert Albrecht", *Boston Transcript*, 11 Eylül 1909, Hendrik M. Ruitenbeek, der., *Freud As We Knew Him*'de yeniden basılmıştır (Detroit: Wayne State University Press, 1973), s. 22-27, bu pasaj s. 23'tendir.

kilerine uyguladıkları Aristo'nun katarsis (arınma) kavramının tıbbi yorumuyla başladı. Yirminci yüzyılda psikanalizin kültürel önemine dair birçok yorum, psikanalizi tıbbi bir soyçizgisinden çok etik bir soyçizgisine ait kabul ediyormuş gibi, onu tıptan çok etik dönüşümler ve laikleşmenin ilerlemesiyle bağlantılandırmayı tercih eder. Şimdi bu yorumlara döneceğim.

Ernest Gellner[31] psikanalizin önemini kabul eder –Auden'in Freudcu bir iklimde yaşadığımız görüşünü kabul eder; ancak bu önemi laik anksiyete alanına yerleştirir. Söz konusu anksiyete modernizasyon sürecinin, Batı toplumlarının lüks hayatının ve dinsel kurumların verdiği avunmaların giderek yetersizleşmesinin sonucudur. Psikanaliz hemcinsi insanlarla sorunları olanlara umut veren bilimin otoritesini yanına almış laik bir yöntem olarak ortaya çıktı. Gellner psikanalizi "terapi servisi sanayileri" adı altında toplayabileceğimiz yirminci yüzyıl hareketlerinin lideri, belki de yitik lideri, olarak belirler. Bu sanayiler, Philip Rieff'in Freud ve kurumsal yaratıları üzerine bütün yorumlarının en keskinlerinden birinde "psikolojik insan" dediği şeye hizmet ederler. Rieff psikanalizi "ahlâki bir sistem de öğreten popüler bir ahlâk bilimi"[32] olarak niteleyerek, onun "dürüstlük etiği"ni modern toplumun etkisiz ve zehirli ahlâki yükümlülüklerine bir seçenek olarak gösterir: Tek ideali kendine hakim olmaya götüren deneysel içgörülerden birini yaşamak olan psikolojik insan, politik insanın, kamusal eylem ve erdem insanının ötesinde; Batı toplumunda her zaman bu dünyanın karşısında olan dinsel insanın ötesinde; Aydınlanmanın icat ettiği açgözlü bencil hesapçı *homo economicus*'un ötesinde bulunur.

Rieff'in Freud üzerine, yirminci yüzyıl ortası ve sonundaki "terapötik olanın zaferi" üzerine verimli denemeleri Alasdair MacIntyre'ın *Erdemin Peşinde*'sinde[33] genişletilmiş ve farklı bir bağlama oturtulmuştur. Burada MacIntyre tarihsel kültürlerin bir

31. Ernest Gellner, *The Psychoanalytic Movement, or the Cunning of Unreason* (Londra: Paladin, 1985).
32. Philip Rieff, *Freud: The Mind of the Moralist* (New York: Viking, 1959), s. 300.
33. Alasdair MacIntyre, *After Virtue* (Londra: Duckworth, 1985), s. 27vss.

ölçüde karakter dağarcıklarıyla tanımlandıklarını, bunların da ahlâk felsefelerinin taktığı maskeler gibi, kamusal ve özel eylem olanaklarını kısmen tanımladıklarını öne sürer. Bu maskeler devrin ahlâki ve toplumsal ideallerini oluştururlar; bir karakter, "toplumsal bir varoluş biçimini meşru kılar.. Böylece, Viktorya İngiltere'sinin kültürü kısmen Devlet Okulu Müdürü, Kaşif ve Mühendis *karakterleri*yle tanımlanmıştı; Wilhelm Almanya'sınınki de aynı şekilde Prusyalı Subay, Profesör ve Sosyal Demokrat *karakterleriyle* tanımlandı." Yirminci yüzyıl için MacIntyre üç karakteri diğerlerinden ayırır: Zengin estet-hazcı, yönetici ve terapist. "Yönetici idare edilebilir olan ve olmayan toplumsal ilişkiler arasındaki ayrımın silinmesini *karakterinde* temsil eder; terapist kişisel hayat alanında aynı silinmeyi temsil eder... Ne yönetici, ne de terapist yönetici ve terapist rolleri içinde ahlâki tartışmalara girer ya da girebilir."[34] MacIntyre'a paralel olarak Rieff de tam da "analistin işi bir inanç terapisi değil, inançsız nasıl yaşanacağını öğreten bir iş olduğu"ndan,[35] analistin dinsel ve profesyonellik dışı ahlâki tartışmalardan nasıl kaçabildiğini farketmişti.

MacIntyre Rieff'le aynı ideale işaret eder, ona göre de Freud'un "laik manevi rehber" anlayışında analist, her ailenin hekimi ve papazı olarak işlev görmektedir;[36] Lacan bile psikanalizin temsil ettiği ideal üzerine gittikçe güzel sözler eder hale gelebilir: "Bu yüzyılda ortaya atılan bütün vaatlerden belki de en yücesi psikanalistinkidir, çünkü psikanalistin vaadi günümüzde kaygılı insanla mutlak bilginin öznesi arasında bir arabulucu işlevi görür."[37]

Michel Foucault'nun son sözlerinin psikanalizin tarihsel önemini benzer şekilde yeniden etik alana yerleştirmesiyle sonuçlanması biraz şaşırtıcı olsa da, öğreticidir de. Foucault'nun uzun ve maceralı yolculuğu psikanalizin tarihyazımındaki ana temalardan bazılarını küçük boyutlarda özetler. *Delilik ve Uygarlık*'ta Freud'u

34. Agy., s. 30.
35. Rieff, *Freud*, s. 305.
36. Agy., s. 302.
37. Jacques Lacan, "The Function and Field of Speech and Language in Psychoanalysis", Lacan, *Ecrits* (Paris: Seuil, 1966), s. 321.; Lacan, *Ecrits: A Selection*'da çevrilmiş, çev. Alan Sheridan (Londra: Tavistock, 1977), s. 105.

delinin yabancılaşmasının mükemmel son noktası olarak –yani, ondokuzuncu yüzyıl psikiyatrisinin son hamlesi ve tamamlanması olarak– konumlandırdı; *Şeylerin Düzeni*'nde psikanaliz kurucu bilinçdışı kavramı ve Ötekini kabul etmesi nedeniyle tıbbi alandan çok genel olarak insan bilimlerinin "sürekli bir doyumsuzluk, sorgulamaya çağrı ilkesi"ni[38] temsil ediyordu. Foucault kavramların arkeolojisinden uygulamaların soyağacına yüzünü döndükçe, psikanaliz de ondokuzuncu yüzyılda ortaya çıkıp yirminci yüzyılın refah devletlerinde egemen hale gelen bilgi-iktidarı aygıtında arınıp saflaştığı için yeterince tipik bir öğeden daha az yıkıcı bir ilkeye dönüşmüştür. Psikanalizin cinsellik konusunda konuşmak, onu kurallara bağlamak ve öznenin varlığının esası olarak kabullenmek için en incelikli ve etkili –çünkü o kadar liberal– bir kışkırtma olduğu çok açıktır. Bu yüzden Foucault'nun altı cilt olarak düşündüğü cinsellik tarihi, bizim, biz Freudcuların, bir yandan *bir şey* söylerken öte yandan nasıl *başka bir şekilde* hareket etmemizin mümkün olduğunu soran bir psikanaliz arkeolojisi olarak tasarlanmıştı.

Bununla birlikte, psikanalitik pratiğin soyağacını itirafa yönelik tekniklerin gelişmesinde arayan Foucault, zaman içinde daha gerilere giderek itirafa ilişkin anlayışını Hıristiyanlığın daha geniş özelliklerini ve devletle uzun süreli ittifakını ve çatışmasını içerecek şekilde genişletti. Böylece papazlara ait tekniklerle oluşturulan mahrem bilginin bireyselleşme matrisinin genişlemesiyle ve özneleştirme yöntemiyle (bir ahlâki gerçeklik ve eylem öznesi oluşturma yöntemiyle) daha fazla ilgilenmeye başladı. Foucault ilk Hıristiyanlarla başlayıp Freud'dan geçerek benlik (self) yorumbilgisine ilişkin uzun süreli bir geleneği canlandırdı. Buna göre ne kadar çarpık olursa olsun, herhangi bir arzu izinin kapsamlı olarak saflaştırılması gerekiyordu ve süreç içinde bu, o bireyin eşsizliğini belirliyordu. Sadece bu benlik yorumbilgisini Antik Dünya'nın "varoluş estetiği"yle (yalnızca "hazların kullanılışında

38. Michel Foucault, *The Order of Things* 1966 (London: Tavistock, 1970), s. 373.

bazı biçimsel ilkeler"e bağımlı olan bir hayat tarzıyla)[39] yan yana getirmek suretiyle Foucault bu geleneğin dışındaki bir hayat tarzına yönelik bir etik arayışındaydı. İma ettiğine göre, bu tarzın modern ve ezeli olarak etkili temsilcisi psikanaliz ve onun kişiden istediği uygulamalardı. Psikanalizin hem önemine, hem de tarihsel sınırlılıklarına, hatta belki kültürel sapkınlığına ışık tutmak için Foucault Antik dönem sonrası ahlâki evrenin ethos'unun (ruhunun) farklılığına dikkati çekmenin en uygun yolunun papazlık kategorisi olduğunu ileri sürüyordu.[40] Bu farklı "oryantal" (yani, Yahudi-Hristiyan) papazlık gücü (kendini feda etme, kurtuluş amacıyla bireye adanma)[41] neticede "bir dizi gücü (ailenin, tıbbın, psikiyatrinin, eğitimin ve işverenlerin güçlerini) niteleyen bireyselleştirme "taktiği" aracılığıyla kendini ondokuzuncu yüzyıldaki politik güçten ayırıyordu.[42] Böylece psikanaliz en ayırt edici şekilde modern "benlik teknolojisi" olarak ortaya çıkıyordu.[43]

Çağın duyarlılığı üzerine yarı tarihsel, yarı ahlâki fikir yürütmeler olan Gellner, MacIntyre ve Foucault'nun bu analizleri, tarihsel oldukları oranda, psikanalitik kliantelin bir nitelenmesine (hasta-merkezli tarihe) yönelir. Ama "hasta" zamanımızın karakteri olan bir temsilciye, belki de simgesel-olana, aslında özel hayatında ve zevklerinde sahicilik ve doyum arayışında olan, terapideki bir özneye dönüşmüştür.[44] O halde bu tarih panoramik bir duyarlılıklar tarihinin bir parçasıdır.[45] Edebiyat ve film kuramcılarının, de-

39. Agy., s. 89.
40. John Forrester, "Michel Foucault and the History of Psychoanalysis", Forrester, *The Seductions of Psychoanalysis: Freud, Lacan and Derrida*'da (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), s. 286-316.
41. Michel Foucault, "The Subject and Power" 1983, Hubert L. Dreyfus ve Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, 2. basım, Michel Foucault'nun sonsözü ve onunla yapılan görüşmeyle birlikte (Chicago: University of Chicago Press, 1983), s. 214.
42. Agy., s. 215.
43. Bkz. Michel Foucault, "Technologies of the Self", Luther H. Martin, Huck Gutman ve Patrick H. Hutton, der.ler, *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault* (Londra: Tavistock, 1988), s. 16-49.
44. Richard Rorty, "Freud and Moral Reflection", Rorty, *Essays on Heidegger and Others: Philosophical Papers, Volume 2* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), s. 154.
45. Bkz. Peter Gay, *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud*, 2 cilt. (New

nemeciler ve romancıların bu yüzyıl boyunca gösterdiği ilgi de psikanalizin mümkün kıldığı bireysel hayatların yenilikçi bir tarzda anlatılması ve yazılmasının (olgu öyküsü, hatırat, kurgusal analiz, Woolf ve Joyce tarzında bilinç akışı modernist düzyazısı, ya da Hitchcock veya Brian de Palma tarzında Holywood sineması ve Nancy Friday tarzında itirafa dönük cinsel fantazi biçiminde)[46] zamanımızın mitik janrını oluşturduğunu gösterir.[47]

Psikanalitik aynanın diğer yanına (analistin tarihine) bakarsak, onun bilim, düşünceler, cinsellik tarihindeki yerinin ötesinde, psikanalizin tıbbi-sanayi kompleksinin tarihine mi, hizmet ve eğlence sanayilerinin tarihine mi ait olduğu, yoksa medyanın bir parçası mı olduğu henüz belli değildir. Şamanik doktor, laik rahip, basit ve gösterişsiz terapist, hatta ilk analistlerin pek sorun etmeden üstlendikleri gibi bilim adamı: Bunlar tarihin yeniden yazılmış olan ve yazılma sürecinde bulunan figürleridir. Auden'in kültürümüzdeki düşünce iklimi olarak Freud'un kaçınılmaz varlığı konusundaki kesinliğini onaylayabiliriz; psikanaliz tarihçileri şimdiye kadar gerek eski, gerekse modern meteorologlarımızdan daha az şamanvari olduklarını kanıtlamamıştır. Olup olmayacakları ilginç bir sorudur.

York ve Oxford: Oxford University Press, 1985-1987).

46. Nancy Friday, *Women on Top: How Real Life has Changed Women's Fantasies* (Londra: Hutchinson, 1991).

47. Psikanalize ilişkin son edebi çalışmalar ve bunların edebi açılımları burada gözden geçirilemeyecek kadar kapsamlıdır; iki önemli katkı Shoshana Felman, der., *Yale French Studies Nos. 55/56; Literature and Psychoanalysis. The Question of Reading: Otherwise* (New Haven ve Londra: Yale University Press, 1977), ve Daniel Gunn, *Psychoanalysis and Fiction* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990).

VI
Freud savaşlarından notlar

Bu deneme için iki epigrafım var. Birincisi, James Strachey'nin Freud'un *Giriş Dersleri*'nin çevirisine editörün girişinden. Freud, demektedir, "asla retorik bir eğilimde değil"di ve görüşlerini otoriter bir tarzda dile getirmeye tamamen karşıydı. İkincisi, Freud'la ilk kez karşılaşmasından kısa süre sonra kendi kendine düşündüklerine dair Kurt Adam'ın anlattıklarıdır: "Bu adam bir Yahudi dolandırıcı, beni arkadan kullanmak ve kafama sıçmak istiyor." Bu makale, Kurt Adam'ın doğru anladığı önermesine adanmıştır.[1]

1. Stanley Fish, "Withholding the Missing Portion: Psychoanalysis and Rhetoric", Fish, *Doing What Comes Naturally: Change, Rhetoric, and the Practice of Theory in Literary and Legal Studies* (Durham ve Londra: Duke University Press; Oxford: Clarendon Press, 1989), s. 526. Fish'in makalesinin yayım tarihi

Bu irkiltici niyet beyanı Stanley Fish'in "Kurt Adam" olgu öyküsünün yakın bir okuması olan 1897'deki "Kayıp Bölümün Saklanması: Psikanaliz ve Retorik" makalesinden alınmıştır. Makale Freud'un hastasıyla ilişkisinde tümüyle otoriter olduğunu ve gerek tedavide, gerekse olgu öyküsünün okuruyla ilişkisinde *...den başka hiçbir şey* retoriğinden yararlandığını göstermektedir. Kurt Adam'ın tanıdığı, ama Freud'un etkisizleştirebilmek için her şeyi yaptığı gerçek şudur: "analist tarafından yutulmakta olduğunun bir düzeyde farkında olan hasta analistin davranışını taklit ederek itiraz eder; analist bunun üzerine aynaya bakıp gördüğü şeyi kabul etmeyi reddeder."[2] Makalenin sonunda Fish şimdi hastanın analist tarafından yutulduğuna dair düşüncesini doğrulayan bir şey olarak Kurt Adam'ın Freud'a dair görüşünü aktarır: "Bu gerçeğin analiz başlamadan önce bile hasta tarafından sezilmesi yeterince ilginçtir; hasta Freud'la ilk karşılaşmasından sonra bu düşünceleri kaydetmiştir: 'Bir Yahudi dolandırıcı, beni arkadan kullanmak ve kafama sıçmak istiyor.'"[3]

Böylece Kurt Adam'ın bu cümlesi aslında Fish'in Freud'un yazılarına dair görüşünü de özetlemektedir: Bu sadece parlak bir retorik parçası değildir. Fish, Kurt Adam'ın tedavi başlamadan önce ve usta retorikçi tarafından (yani Freud tarafından) içine çekilip yu-

karışıktır. Rasladığım ilk versiyonu biraz daha kısaydı ve "Withholding the Missing Portion: Power, Meaning, and Persuasion in Freud's 'The Wolf-Man'" adıyla yayımlanmıştı: *Times Literary Supplement*, 29 Ağustos 1986, s. 935-938. Diğer bir vesiyon Nigel Fabb ve ark'da (der.ler) bulunabilir: *The Linguistics of Writing: Arguments between Language and Literature* (Manchester: Manchester University Press, 1987). Her ne kadar Fish'in makalesi *Critical Inquiry*'nin özel sayısında (Kış 1987, 13. Cilt, no. 2) çıkmadıysa da, genişletilmiş bir versiyon o zaman *Critical Inquiry* dergisinin özel bir sayısının kitap versiyonu şeklinde "Withholding the Missing Portion: Psychoanalysis and Rhetoric" diye yayımlanmıştı, Françoise Meltzer, der., *The Trial(s) of Psychoanalysis*'de (Chicago ve Londra: University of Chicago Press, 1988), s. 183-210. Fish'in kendi makale koleksiyonunda bulunacak olan versiyon (*Doing What Comes Naturally*), her ne kadar o da *The Trial(s) of Psychoanalysis*'de bulunan versiyondan biraz değişikse de, burada aktaracağım versiyondur. Gerektiğinde, daha önceki versiyon(lar)ın burada ayrıntılı olarak tartıştığım pasajları içerip içermediğini belirlemeye çalıştım.

2. Stanley Fish, "Withholding the Missing Portion", *Doing What Comes Naturally*, s. 548.

3. Agy.

tulmadan önce, aklının ufak bir köşesinde Freud ve psikanalize ilişkin gerçeği söylemeyi bir oranda becerdiğini ima etmektedir.

Fish'in argümanı (sürekli psikanalizin meşruiyetine karşı sonuçlar çıkarma becerisi) anal erotizm üzerinde yoğunlaşır. Freud'un kendisi de hastasının çocukluğuna dair anlatısını bunun çevresinde düzene sokmuştur ve Freud'un, kaçamak yanıtlar veren kabız bir nörotik gibi, olgunun can alıcı öğesinin ortaya serilmesini nasıl geciktirdiğine ışık tutar. Fish'in görüşüne göre Freud en sonunda epistemolojik barsaklarını hastanın üstüne ve oradan da (hem Freud, hem de James Strachey'nin çok şiddetle inkar ettikleri retorik hakimiyet aracılığıyla) okurun üstüne boşaltır. Kurt Adam haklıydı, diye ileri sürer Fish, ama sadece tedavinin başlangıcında, Freud tarafından ezilmeden, yutulmadan, üzerine sıçılmadan önce haklıydı. Hayatının geri kalanı başarısız bir şekilde bütün bu psikanalitik pisliğin altından çıkmaya çalışmakla geçmişti. Dolayısıyla, aynı şeyin Stanley Fish de dahil olmak üzere olgu öyküsünün her okuru için geçerli olması muhtemeldir. Buradan onun makalesinin bir temizleme operasyonu olduğu ve Fish'in, Yahudi'yle girıştiği işten kendini sıyıran yeni bir Antonio gibi, iş başına dönüp hoş kokular içinde tekrar ortaya çıktığı sonucuna varırız.

Kuşkusuz bu, Kurt Adam'ın analizinin psikanalizin doğruluğuna yönelik bir sınama olgusu olarak hizmet etmesinin ilk örneği değildir. Kesinlikle son da olmayacaktır. Bu anlatının 1914'te Freud'un kendi görüşleri ile Jung ve Adler'inkiler arasında karar vermeye yönelik bir sınama olgusu olarak yazılmış olduğu unutulmamalıdır. Birçok insan Kurt Adam'ı psikanalitik hastanın somutlanışı olarak göregelmiştir. Psikanalistlerce Kurt Adam diye bilinen bu Rus hastayla tanışıp dost olan genç Avusturyalı gazeteci Karin Obholzer'e göre de öyleydi. Tanıştıkları zamana kadar (1970 ortaları) bu kişi Viyana'da tek başına darlık içinde yaşayan mızmız bir ihtiyar haline gelmişti. Gazeteci onunla hayatı, Freud ve psikanaliz konusunda görüşmeleri sırasında, Kurt Adam'ın psikanalistlerin kendisi hakkında yazdıklarının doğruluğunu değerlendirebilmesi için Ernest Jones'un Freud biyografisinden bir

parçayı yüksek sesle okuyordu. Görüşmelerinin 1980'de Almanca, 1982'de İngilizce çevirisi yayımlanan kopyasından alıyorum:

O: [Jones'un biyografisindeki pasaj] işte şu: "Altı yaşından beri Kadiri Mutlak'a karşı saplantılı küfürlerden mustaripti ve ilk tedavi saatine Freud'la rektal ilişkide bulunma, sonra da kafasına dışkılama teklifiyle başladı."[4]

W: Ne, ne? Kafasına mı? Bunu anlamadım. Son cümle neydi?

O: Evet, ilgi çekici. "İlk tedavi saatine Freud'la rektal ilişkide bulunma, sonra da kafasına dışkılama teklifiyle başladı." Almancada onunla arkadan ilişkide bulunma ve kafasına sıçma gibi bir şey.

W: Yo, başka bir şey olmuş olabilir. Bu divanda uzanmış yatıyorken Freud beni özellikle ilgilendiren ve etkileyen bir şey söylediğinde geriye döndüm ve Freud "Güzel gözleriniz olduğunu bana göstermek istediğiniz için dönüyorsunuz" dedi. Freud bana böyle dedi. Tabii ki kendini beğenmiş olduğumu düşünmesin falan diye böyle yapmayı bıraktım. Bilinçdışı olarak demek istiyordu. Ama bu geriye tek dönüşümdü. Ve Freud bu durumu bana şöyle açıkladı: Onu baştan çıkarmak isteyen bir kadın hasta olduğu ve o eteğini yukarda tuttuğu için yatağın ayak ucunda değil baş tarafında oturuyordu. Bunu hâlâ hatırlarım. Ve baş tarafında oturmasının nedeninin bu olduğunu söyledi...

O: Jones'un bunu tamamen uydurduğunu mu söylemek istiyorsunuz?

W: Belki de Freud bir şey yazmıştı...

O: Jones, Ferenczi'ye bir mektuptan söz ediyor.

W: Freud'un bu konuda yazdığını hatırlamıyorum. Geriye dönmem önemsiz bir şeydi, değil mi? Bilmiyorum, bütün bilgilere sahip değilmiş gibi geliyor bana.

O: Yani bu konuda kesinlikle hiçbir şey bilmiyor musunuz?

W: Hayır, hiçbir şey bilmiyorum. Ne demek istiyor? İlişki de ne demek oluyor?

O: Arkadan ilişkide bulunmak...

W: Eşcinsel olarak mı?

O: Evet, sanırım eşcinsel olarak.

W: Tanrı aşkına, ne saçmalık! Ama böyle bir şeyi yazmak, bilmiyorum, şu çılgın herif ve bunun gibilerin böyle saçmalıklar yazmaları... Bana açıkladığına göre, divana sırtı dönük oturmaktadır,

4. *J* II, 308 (İngilizce basım); 274 (Amerikan basım, Basic Books).

çünkü bir kadın hastası vardı ve [Freud] yatağın ayak ucunda oturuyordu ve [kadın] ayağıyla bir tür jimnastik yapıyordu ve onu baştan çıkarmak istiyordu ya da Tanrı bilir neler. Bana söylediği bu. Peki bu? Arkadan ilişkide bulunmak, bu ne anlama geliyor? Saçma, son derece saçma. Bu herifin bir tahtası noksan olmalı. O zamandan beri bir daha ortalıkta görünmeyen bir avukat hakkında nasıl yazabilir? Bu fikirleri nereden alıyor?

O: Aynı soruyu ben de kendime soruyorum.[5]

Hastanın ilk tedavi saatine ilişkin bu bilginin kaynağına dair hiçbir dipnot vermeyen Stanley Fish'ten farklı olarak, Obholzer'in yüksek sesle okuduğu Jones'un biyografisindeki pasaj Freud'un Ferenczi'ye 13 Şubat 1910 tarihli bir mektubundan aktarılmıştı. 1974'te Kurt Adam öyle görünüyor ki Freud'un ona söylediği başka bir şeyin anısıyla daha çok ilgiliydi ve dikkatini tekrar Jones'un biyografisindeki pasaja çekmek gerekiyordu. Bununla birlikte Obholzer ona kesin bir şey söylettirmekte, Jones'un anlatımının gerçekliğini öfkeyle yalanlattırmakta başarılı oldu – görüşmecisinin fikir birliğine varmaktan çok bu iftiralardan mutlu olduğu söylenmelidir. Yalnızca Jones'un değil, psikanalistlerin söylediği herhangi bir şeyin gerçeğe uygunluğundan kuşkulanmak için bir nedenimiz daha olmuş gibi, "Aynı soruyu ben de kendime soruyorum" diye karanlık ve sinsi bir şekilde yorumda bulunur.

Bu iki tartışmayı olduğu gibi kabul edelim. Stanley Fish, Kurt Adam'dan bir cümle aktarır. Onun savına göre bu cümle hasta ile Freud arasındaki ilişkinin gerçekliğini özetlemektedir, bu nedenle Freud ile bütün hastalar arasındaki ve genişletirsek bizzat psikanaliz ile bütün yirminci yüzyıl arasındaki ilişkinin bir alegorisi haline gelen bir cümledir bu. Olayların vuku bulmasından altmış yıl sonra Karin Obholzer, Jones'un Kurt Adam'ın Freud'la iliş-

5. Bkz. Karin Obholzer, *The Wolf-Man Sixty Years Later: Conversations with Freud's Controversial Patient*, çev. Michael Shaw (Londra: Routledge and Kegan Paul, 1982), s. 168-170. Metindeki çıkarmalar orijinalinde de vardır. Avukata gönderme konuşmanın daha önceki kısmından geliyor; orada Kurt Adam, Jones'un, babasını avukat olarak tanımlamasını tartışır ("Hasta, çok zengin bir toprak sahibi de olan Odesa'daki Rus bir avukatın oğluydu"; *J* II, 309) ve hayretini belirtir: "Ya babamın bir avukat olduğunu nasıl yazabilir? Babam onurlu bir yargıçtı." (Obholzer, *The Wolf-Man* s. 168).

kisine dair anlatısını Kurt Adam'a sunar; (Obholzer'in) anlattıklarından çıkarılacak sonuç, Jones'un bu kanıtları uydurduğudur. Bir yorumcu ifadelerin Kurt Adam'ın Freud'la ilişkisine dair gerçekliği özetlediğini; Obholzer'in baskısı altındaki Kurt Adam da ifadelerin uydurulduğunu düşünmektedir. Eğer ifadeler doğruysa, o zaman psikanaliz yalanlanmıştır; eğer yanlışsa, o zaman psikanaliz yalanlanmıştır. Tura gelirse kaybedersin, yazı gelirse kazanırım.

Stanley Fish, Kurt Adam'ın bu cümleye dair bir "bildirim"de bulunduğunu söyler. Cümleyi ikinci kez aktarırken biraz abartır: Öyle bir gerçek vardı ki "hasta analiz bile başlamadan önce sezmişti; Freud'la ilk kez karşılaşmasından sonra bu düşünceleri kaydetmişti" vb. Fish'in Kurt Adam'ın bu gerçeği *analiz başlamadan önce* bildiğini nasıl ima ettiğine dikkat edin; ayrıca Kurt Adam'ın bu "düşünceleri" Freud'la ilk kez karşılaştıktan hemen sonra kaydettiğini de ima etmektedir. Buraya kadar söylenecek fazla bir şey yok, ama Fish'in uyandırmaya çalıştığı senaryo şöyle bir şeydir: Freud ile Kurt Adam arasında bir ilk karşılaşma vardı, bu Kurt Adam'daki bu "düşünceleri" oluşturdu ve sonra da *asıl analiz başlamadan önce* kaydetti. Fish'in bu örtük senaryoyu kabul etmemizi istemesinin nedeni açıktır: Freud tarafından karar verme bağımsızlığından ebedi olarak yoksun bırakılmak üzere olan bir Kurt Adam portresi çizer. Fish'in ima ettiğine göre Kurt Adam bir daha asla analistinin aslında neye yaradığını, onu ebedi olarak bokla kaplayacak olan bir Yahudi dolandırıcı olduğunu açıkça göremeyecektir.

Fish'in kaynağını gösteren bir dipnot koymaması bu örtük senaryoya destek olur. Bir dipnotun olmaması bir şeyi nasıl destekleyebilir? Dipnotun yoksa, okur Fish'in cümlesinin yapısına göre Kurt Adam'ın düşündüklerinin bunlar olduğuna dair doğrudan kanıtlara sahip olduğunu çıkarsayabilir. Cümlenin retoriği, okurun bu kanıtların Freud'dan bağımsız olduğuna inanmasına yol açar. Kaynak gösteren bir dipnotun bulunmaması doğal olmayan bir bağlantıyı da ima eder: Belki de Fish'e Kurt Adam'ın bir yakınından ya da Fish'in ulaştığı gizli bir evrak zulasından gelmiştir.

Ya da belki Fish Kurt Adam'la telepatik ilişkiye girmiştir. Buradaki çok önemli ima da elbette kaynağın Sigmund Freud'dan bağımsız, ondan bulaşmamış olmasıdır.

Obholzer 1974'te Kurt Adam'ı görmeye gittiğinde Kurt Adam'ın bu "düşüncesi"nin tek kaynağı, Yahudi dolandırıcıdan söz etmeyen, Jones'un biyografisindeki pasajdı. Stanley Fish makalesini yazdığında başka herhangi bir kaynak da yayımlanmamıştı –daha önce de gördüğümüz gibi, Fish'in onu nasıl ele geçirdiği ilginç bir sorudur. Şimdi bütün cümlenin *bir* kaynağını kesin olarak biliyoruz. Bu kaynak, Jones'un okurlarının beklemeye alıştıkları gibi, Freud'a dair biyografisinde tam olarak kayıtlıdır –Freud'dan Sandor Ferenczi'ye 13 Şubat 1910 tarihli bir mektup. İlk kez 1992'de yayımlanan Freud-Ferenczi yazışmalarında[6] o tarihte yazılan mektuptan alınmış bir paragraf şöyle sürmektedir:

> Genel olarak sadece bir para kazanma makinesiyim ve son haftalarda zor bir iş tasarlamaktayım. Zorlantılı eğilimlerinden dolayı tedaviye aldığım zengin ve genç bir Rus ilk oturumdan sonra bana yönelik şu aktarımları açığa çıkardı: Yahudi dolandırıcı, beni arkadan kullanmak ve kafama sıçmak isterdi. Altı yaşındayken Tanrı'ya küfür etme (domuz, köpek, vs.) şeklindeki ilk belirtilerini yaşamıştı. Sokakta üç parça dışkı gördüğünde, Kutsal Üçleme'den dolayı rahatsız oluyor ve kaygı içinde bu birlikteliği yok etmek için dördüncüyü aramaya koyuluyordu.[7]

Bu mektubun ışığında, Obholzer'in Kurt Adam'la görüşmesi üzerine birkaç söz etmeliyim. Kurt Adam'ın Jones'un yazmış olduklarından kafası karışmıştı; açıkçası Freud'a sıçmak ve sodomi üzerine bir şey söylemiş olduğuna dair bir anısı yoktu. Obholzer

---

6. *Correspondence 1908-1914*'ün 1.cildinin Fransızca basımı 1992'de (Paris: Calman-Levy); *Briefweschel, Band I/1, 1908-1911* 1993'de (Wien/Köln/Weimar: Böhlau Verlag); *The Correspondence of Sigmund Freud and Sandor Ferenczi, vol. 1, 1908-1914 1994*'te yayımlandı (bkz. Kısaltmalar).

7. *FFer 1*, Freud'dan Ferenczi'ye, 13 Şubat 1910 Pazar, s. 138. Freud-Ferenczi yazışmaları Kurt Adam'ın kendi anılarıyla birlikte, makul bir kronoloji belirlememize yardımcı olur: Kurt Adam Freud'la ilk kez 1 ila 8 Şubat arasında karşılaştı. Hastanın ilk oturumları Cottage Sanatoryumu'nda 9 Şubat Salı günü ya da bu günle 12 Şubat Cumartesi arasında gerçekleşti.

onun sözlerini olduğu gibi kabul etti ve Ernest Jones'un doğru bir tarihçi olarak güvenilirliğinden ciddi kuşku duydu. Kurt Adam'ın, Jones'un bunları uydurduğuna dair kızgın duygularıyla işbirliği yaptı. *Birinin* uydurması elbette mümkündür, ama yayımlanan bu mektubun ışığında o kişi Freud olmalıdır, Jones değil.

Şimdi şu soruyu düşünelim: Diyelim ki Freud'un her zaman bu tür şeyler uydurmasını bekleyeceğimiz türden bir kişi olduğu kanıtlanmış olsun, peki Freud'un bu pasajı uydurmak için nasıl bir güdüsü olabilirdi? Neden Freud bir hastayla ilk birkaç oturumdan sonra yakın analitik meslektaşlarından birine o oturumun tamamen uydurulmuş bir versiyonunu yazacaktı? Gazeteci Obholzer'in kendisine asla sormadığı bir soruydu bu, çünkü olası bir yanıtın akla uygun olmaması, görüştüğü yaşlı adamın anılarının güvenilirliğini kuşkuya düşürecekti. 1970 sonlarında yazısını yazarken 86 yaşındaki bir adamın 1910'da, 24 yaşındayken vuku bulan olaylara dair anılarına mı güvenmeliydi? Yoksa, söz konusu olaydan üç gün sonraki tarihli ve bu sözlerin söylendiği kişi tarafından yazılan bir mektuba doğrudan göndermede bulunan bir anlatıma mı güvenmeliydi? Bu sorunun ciddi olarak sorulabilmesi bile, psikanaliz tarihini kuşatan tarihyazımıyla ilgili ölçütlerin ilginç bir şekilde ters çevrilmesi konusunda insana yığınla şey anlatır. Böyle bir örneğin (psikanalitik yerleşik kurumların her fırsatta yalan söyleyecekleri inancına dayanan patolojik bir kuşkuculuk olduğu ortaya çıkan, Obholzer'in görünüşteki şüpheciliğinin) Freud Savaşları'ndaki küçük çarpışmalar için tamamen tipik olması oldukça ilginçtir. Literatürde buna benzer birçok örnek vardır. Bu örnek bize, sanki Freud bize zaten yeterince anlatmamış gibi, belleğin güvenilirliği konusunu da anımsatır. Bu bölümde daha sonra güven ve güvenilirlik üzerine söyleyecek çok şeyim olacak.

Jones dipnotunu doğru vermiş olmasına, mektubun doğru tarihini ve alıcısını belirtmesine rağmen, kopyalarken ve özetlerken epey hata yapmıştı, bunlara aktarımın meydana geldiği an da dahildi. Jones "Kurt Adam ilk saate başladı..." diye yazarken, Freud'un mektubu hastanın "ilk oturumdan sonra bana yönelik şu aktarımları açığa çıkardı" diye belirtir. Bu, oturumun sonunda, otu-

rum bittikten sonra ya da belki ikinci oturumdan önce, hatta ikinci oturumun başında anlamına gelebilir.[8] Açık nedenlerle bu nokta üzerinde duruyorum; önceden gördüğümüz gibi, Fish Kurt Adam'ın Freud'la ilk kez karşılaşmasından sonra ve analiz başlamadan önce düşüncelerini "kaydettiğini" ya da bunlara dair "bildirim"de bulunduğunu iddia etmektedir. Fish bunu Jones'un versiyonundan almış olabilir, yine de bu bizi "Yahudi dolandırıcı"nın kaynağı konusunda bir gizemle başbaşa bırakmaktadır. Daha da önemlisi, "düşünceler"ini kaydeden Kurt Adam değildir, ama Kurt Adam'ın *sözler*ini kaydeden Freud'dur; Ferenczi'ye yeni ilginç hastası konusunda bildirimde bulunan Freud'dur, yoksa isimsiz bir başkasına (ve bu suretle bağımsız bir kanal yoluyla Fish'e) yeni analistinin özel yargılarını bildiren Kurt Adam değildir. İkisi farklıdır.

Fark şudur: Fish Yahudi dolandırıcının sodomize etme ve dışkılama tehdidine dair düşüncesinin Kurt Adam'ın Freud'a *ilişkin* yürüttüğü bağımsız bir yargılama olmasını isterken, bu "yargı"nın bir "aktarım" (bir ölçüde apaçık olumsuz aktarım) olduğu besbellidir. Freud açıkça bu sözlere bir dizi aktarım demiş ve hemen bunları hastanın çocukluğu hakkında kendisine anlatmış olduğu öykülerle (sokakta üç parça dışkı görünce rahatsızlık duyması ve Üçleme'ye karşı küfür oluşturan bağlantıyı yok etmek için dördüncüyü aramasına dair öyküyle) bağlantılandırmıştır.[9] Freud'un Ferenczi'ye bu konuda yazmasının nedeninin analizin çabuk başlaması ve belki de böylesine ilginç bir malzemenin erkenden or-

8. Burada Fish'in işaret ettiği ve Jones'un yazdıklarını açıklayabilecek bir belirsizlik vardır: Kurt Adam ilk oturumdan sonra bazı düşüncelere sahip olmuş, bunları daha sonra (ikinci oturum sırasında) Freud'a itiraf etmiş olabilir. Eğer "ilk oturum" gerçekten ilk görüşmeyse, o zaman Fish'in Kurt Adam'ın Freud'a ilişkin görüşünün analizin "baş"ında, analiz başlamadan önce oluştuğu iması daha makuldür. Ama bu Freud'un başlangıç görüşmesini "ilk oturum" olarak adlandırmaya karar vermiş olmasını gerektirirdi; analizin yapılma tarzından bellidir ki Freud'un görüşme odasında bir başlangıç görüşmesi, sonra da Cottage Sanatoryumu'nda ilk oturum gerçekleşmişti. Yerlerin böyle yanlış belirlenmesi başlangıç görüşmesi ile ilk oturum arasındaki ayrımı daha belirgin bir hale getirmektedir. Fish'e yönelik anahtar soru (bu cümlenin kaynağı) hala açıktadır: Bildiğimiz kadarıyla tek kaynak Freud yoluyladır.

taya çıkması olduğu düşünülebilir. Belki de Freud'un analizlerinin tümü böyle başlıyordu, kim bilir? Freud bu analizin başlamasından birkaç yıl sonra şöyle yazıyordu:

> Hastanın ilk belirtilerinin ya da gelişigüzel hareketlerinin, ilk direnci gibi, özel bir önemi olabilir ve nörozunu yöneten bir karmaşayı ele verebilir... Genç bir kız ilk saat süresince uzanıp yatarken eteğinin kenarını, görünen topukları üzerine çeker; bunu yaparken analizinin daha sonra ortaya sereceği şeyin ana fikrini ele vermektedir: Fiziksel güzelliğinden duyduğu narsisistik gururu ve teşhirciliğe yönelik eğilimleri. Özellikle çok sayıda hasta, doktor arkasında görüş alanının dışında otururken, uzanıp yatmasının istenmesine karşı çıkar.[10]

Bununla birlikte, Freud'un bu yeni hasta konusunda Ferenczi'ye yazmasının tam nedeni ne olursa olsun, Kurt Adam'ın ona söylediklerinin tümüyle analize yönelik malzemeye dönüştürüldüğü açıktır. "Yahudi dolandırıcı, vs." sıfatı Freud açısından nörotiklerin alışılmış ikircimiyle bir araya gelerek karışmış olumsuz ve olumlu aktarımdan başka bir şey değildi.

Bu sözleri Freud'un kaleminden çıkanlardan ayırması ve Kurt Adam'ın analizinden tamamen koparması, böylece bunları Freud ve analiz üzerine bağımsız bir yargıya dönüştürmesi, Stanley Fish'in argümanı için önemlidir. Bunu yapması için Fish'in sözlerin doğduğu kaynağı gizlemesi (doğrudan Kurt Adam'dan değil, Freud'dan çıkarlar) ve Freud'a ilişkin cümleyi özgün mektupta

---

9. Yayımlanan olgu öyküsünde bu çağrışımın sunulduğu ilginç tarza dikkat edin; Freud çocuğun karakterindeki bir değişikliğe değinir. Yeni dinsiz mürebbiyenin etkisi altına girdiğinde dindarlığının azalması da bu değişiklerden biridir. Freud şöyle devam eder: "Ancak bu, saplantılı nörozunda son bir parlama olmadan gerçekleşmedi. Bundan itibaren de ne zaman yolda yan yana duran üç gübre yığını görse, Kutsal Üçleme'yi düşünme saplantısını özellikle anımsadı." (*SE* XVII, 68).

10. Freud, "On Beginning the Treatment", *SE* XII, 138-139. Freud'un buradaki örnekleriyle Kurt Adam'ın Freud'un ona anlattığını hatırladığı öykü arasındaki benzerliğe dikkat edin, her ikisi de genç kız ve (adamın) dönüp Freud'a bakması üzerinedir. Sadece bir spekülasyon olsa da, Freud'un yazılarını kendi analiziyle karıştırmak Kurt Adam'ın ayırt edici bir özelliği olabilir. Bu şekilde, Freud'un tedaviye başlamakla ilgili *yazdığı şeyler*, Kurt Adam olgusunda *gerçekten* tedaviyi başlatan şeyler haline gelmiştir.

hemen ardından gelen ve Freud'a göre bu sözleri söyleyen kişinin yakından bağlantılı olduğu anal ve dindar çocukluk malzemesinden ayırması gerekir. Fish Kurt Adam'ın Yahudi dolandırıcının ve bokunun pençelerinden hemen kurtulmasını çok istediğine göre, kendisinin bundan tamamen sıyrılmayı becerip beceremediği sorusunu –ebediyen– bir yana bırakalım. Sorun şudur ki Fish yanılıyordu: Freud'un hastalarını ve okurlarını boka batıracak bir Yahudi dolandırıcı olduğu yargısı Fish'in alıntı yaptığı diğer herhangi bir pasaj kadar Freud'un retoriğinin bir parçasıdır. Eğer Kurt Adam haklı çıkmışsa, bu Freud'un nezaketindendir. Freud'un...den başka hiçbir şey retoriği kullandığı suçlaması, böyle bir suçlamanın doğası bakımından, iki yanı keskin bir kılıçtır.

Psikanaliz tarihi yazılırken bu olaydan –1910 Şubat başlarındaki belli bir oturum sırasında dile getirilen bir aktarım fantazisi çevresinde dönen bir olaydan– çıkarılacak birtakım dersler vardır. Her şeyden önemlisi, psikanalizi eleştiren yazarın, bu örnekte Stanley Fish'in, bir hastanın psikanalize ilişkin bağımsız yargısı olarak aldığı şeyin aslında bir olumsuz aktarım olmasıdır. Farkı nasıl anlatabiliriz, diye sorabilirsiniz pekala. Bu, psikanalizden söz ederken temel sorundur ve yanıt, insan konuşmasında olumsuzlamanın işlevine dair kişinin yorumuna bağlıdır. Bu sorunu bir yana bırakırsak, üç yazarın hepsinde de sunuş hataları bulunduğunun farkına varırız –farklı türden ve farklı amaçlarla yapılmış hatalar, ama yine de hatalar. Jones malzemeyi eksik bırakır; Obholzer bir atfı kuşkuya sokar; Fish maksatlı olarak bir atfın yerini değiştirir. Bu gizli ve küçük hatalarla, temelden farklı yorumlar ortaya çıkar.

Bu tür yorum değişiklikleri ve maksatlı sonuç çıkarmalar Freud ve psikanaliz üzerine son zamanlardaki yazılar için çok tipiktir. Bu değişkenlik olgusu, son zamanların saldırgan eleştiri yazıları sağanağında önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu eleştirel yazıların metodolojik ilkelerinden biri, kendisini hem analistlerin, hem de hastaların güvenilirliğine ilişkin şüphecilik şeklinde gösteren,

genel olarak insanların yargılandığı kanıtsal temele duyulan derin güvensizliktir. Gerçekten de, son psikanaliz eleştirilerinin birçok farklı düzeyde güvenilirlikle ilgili olduğunu söyleyecek kadar ileri gidebilirim. Şimdi, Obholzer ve Fish'in bazı yönlerden tipik oldukları çeşitli güvensizlik biçimlerini göstermek için bu eleştirel yazıları gözden geçirmek istiyorum.

Frederick Crews *New York Review of Books*'taki "Bilinmeyen Freud" adlı çok okunan makalesine, son zamanlardaki Freud eleştirilerinin üzerinde durdukları üç tavrı anlatarak başlar. Birincisi, psikanalizin terapi olarak yararsız olduğu inancıdır; psikanaliz terapötik olarak etkisizdir, diğer herhangi bir terapiden daha üstün değildir ve hatta hiç müdahalede bulunulmaması bile psikanalizden daha iyi olabilir. İkincisi, psikanaliz saygıdeğer bir bilimsel açıklama sistemi olarak, bir kuram olarak, eskimiştir. Crews bu görüşün temel kaynağı olarak Adolf Grünbaum'un *Psikanalizin Temelleri* kitabında psikanaliz epistemolojisine yönelttiği başarılı eleştirileri anar. Bu iki görüşü zaten kanıtlanmış ve geniş kabul görmüş olarak almak –olağanüstü bir kendine güvenin retorik açılış hamlesi– Crews'un makalesini üçüncü eleştiri cephesine ayırmasına imkan verir. Freud'un kendisini korkusuz bir kaşif, gizem çözücü, nesnel bir düşünür ve klinik çalışmalarının etik açıdan titiz raportörü olarak tanımlamasına yönelik bir saldırıdır bu.

Crews'un Freud'a son derece kişisel bir saldırıyı Freud'un psikanalitik kuramlarının ve klinik uygulamasının bilgiye dayalı eleştirisinin bir parçası diye yutturmasına izin veren, psikanalizi eleştirenlerin bu üç alanla (kuram, terapi ve keşif ile veri toplama yöntemi) ilgili işbölümüdür. Argüman psikanalizin sadece terapisi işlemediği için, kötü ve modası geçmiş bir kuram olduğu için değil, esas olarak Freud güvenilmez, bunamış, yalancı (bütün bu sıfatlar Crews'un makalesinden alıntılardır) vb. olduğu için de son derece kusurlu olduğunu göstermek iddiasındadır. Freud'un karakterine ilişkin bu son derece yıpratıcı kişisel suçlamaların bir tutarlılık gözetmeden nasıl Freud'un kuramlarının ampirik temeline ilişkin suçlamalara kaydığına dikkat edin. Frank Cioffi'nin yirmi yıldan uzun süre önce yazılan bir makalesindeki sıfatı kullanırsak,

Freud eğer bir yalancıysa, psikanaliz üzerine düşünüp canımızı sıkmaya bile gerek yoktur, çünkü onun ampirik temeli iflah olmaz bir şekilde kuşkuludur. Böylece, bilimsellik sorunu Freud'un dürüstlüğüne ilişkin etik bir soruyla içiçe girer.

Bilim tarihçileri genellikle –yazılarında– (bilim tarihçilerinin özel fantazileri sorununa girmiyorum), bilim adamlarının güvenilirliğinden kuşkulanmaya zaman harcamazlar. Bunun derin sebepleri vardır. 1995 başlarında bilim tarihinde lisans üstü öğrencilerine yönelik bir seminere katılmıştım. Bu seminerde yaşanan bir örnekle bunu açıklayayım. Bir öğrenci Charles Coulomb'un 1870'lerdeki elektrik yüklü parçacıkların çekme ve itmelerini yöneten yasayı ilk kez dikkatli ölçümlerle doğrudan tespit eden deneylerini doğrulamayı amaçlayan son araştırma sonuçlarını sunuyordu. Yıllar süren titiz çalışmalara rağmen hiçbir modern tarihçi Coulomb'un sonuçlarını başarılı bir şekilde doğrulayamıyordu. Dahası, modern elektromanyetik kuramı uygulamaları, onun sonuçlarının hiç de mümkün olmadığı görüşüne neden oluyordu. Elde ettiği sonuçlara ulaşmak için kullandığı deneysel yapıda işin içine giren çok fazla etken vardı, onun farkında olamayacağı etkenler. Seminerde Coulomb'un bu sonuçları üzerlerinde oynayarak elde etmiş olduğunu ima ettim. Bildiğim kadarıyla tartışmaya dahil olan hiçbir tarihçi böyle bir imada bulunmamıştı; aynı şekilde, salondaki hiçbir öğrenci ya da öğretim üyesi önerimle ilgilenmedi.

Gerald Holton yirmi yıl kadar önce Amerikalı fizikçi Robert Millikan'ın Nobel Ödülü aldığı elektron yükü ölçümlerine kendi kuramına ters düşen bazı güvenilmez verileri dikkatle eleyerek ulaştığını gösterdiği zaman, hiçbir tarihçi "Ayıp!" diye bağırmadı.[11] Millikan atomaltı parçacıklarla birlikte olan elektrik yü-

11. Gerald Holton, *The Scientific Imagination: Case Studies* (Cambridge: Cambridge University Press, 1978), s. 63-69. Millikan'ın çalışmalarına dair tartışmasında "Ayıp" diye bağırma olasılığından tamamen habersiz olan seçkin bir tarihçi örneği için bkz. Geoffrey Cantor, "The Rhetoric of Experiment", David Gooding, Trevor Pinch, ve Simon Schaffer, der.ler, *The Uses of Experiment: Studies in the Natural Sciences* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), s. 159-180.

künün doğası üzerine bir tartışmaya girmişti. Tartışma konusu bu yüklerin her zaman parçacıklarla birlikte olup her zaman integral değerlerle mi ifade edileceği, yoksa bir anlamda bağımsız olup bu yüzden ölçülürken sürekli bir değerler yelpazesi mi göstereceğiydi. Holton, Millikan'ın laboratuvar defterlerinin sayfalarında "*Yüksek hata* kullanılmayacak" gibi yorumlar çiziktirildiğini gösterdi. Deneysel olgunun *bütün* ölçümlerinin tek bir değerin integral katları olup olmadığına bakılacak bir deneyde, *herhangi* bir verinin çıkarılmasının bir saklama ve uydurma anlamına geldiği açıktır. Ama bilim tarihçileri Millikan'ı sahtekar olarak yorumlamazlar. Onun yerine, sıcak bir bilimsel tartışmaya girdiklerinde genellikle deneysel yapının çerçevesini yeni duruma uydurduklarını göstermek için yeni tarihsel verileri yorumlamışlardır. Sağduyu ilk önce bize Millikan'ın –örneğin, tuvalet ihtiyacından ötürü- deneyin önemli bir anında laboratuvar tezgahından ayrılması gerekmiş olabileceğini söyler. Defterin kenarındaki açıklama, onun "düşmanlar"ı olan Viyanalı fizikçiler grubunu kandırmak için kurulan sinsi bir planın belirtileri olmaktan çok, doğanın bu çağrısının bir kaydı olabilir. Bütün bilimsel veriler yargılama zorunluluğu isteyen benzer belirsizliklere tabidir. Bu, dost olmayan bir göze sonuçlarla oynandığı izlenimini verebilir. Harry Collins ve diğerleri buna "deneycinin düzeltme katsayısı" demişlerdir.[12] Neyin deneycinin düzeltme katsayısına atfedilmesi gerektiğini, neyin sonuçlarla oynama ve uydurmaya bağlanabileceğini ayırt etmek için ek bir çalışma her zaman yapılabilir. Ama Millikan'dan çıkan ders, tarihçilerin genellikle inceledikleri tarihsel aktörlerden daha iyisini yapmaya çalışarak oyalanmadıklarıdır; bu tarihsel aktörlerin deneylerini yapıp hatalarını yakalamaya da uğraşmazlar. İnsani iletişimin yüce gönüllülükle yorumlanmasına neden olan hayırseverlik ilkeleri tarihte de geçerlidir.

Kanıtlar konusunda yalan söyleme ve uydurmanın değerlendirilecek son varsayımlar olması, bilim tarihinin metodolojik bir ilkesidir. Ve bunun benimsenecek doğru yorumlama stratejisi ol-

12. Harry Collins, *Changing Order* (Londra: Sage, 1985), s. 73-84.

duğuna dair tümevarımsal kanıtlar bulunmaktadır. Millikan'ın deneysel yapının çerçevesini yeni duruma uydurma biçimine bakarsak, deneylerin nasıl yürütüldüğü, anlamlı olacak şekilde yorumlandığı ve sonuç çıkarıldığına ilişkin yeni görüşlere son derece uyduğunu görürüz.[13] Deneylerin kurgulanması ve yorumlanması da metinlerin okunması kadar yorumbilgisel çevrenin konusudur. Meslektaşlarının kuramsal ve rekabetçi baskıları altında yapılan yorumlama işlemleri, komandolardan çok banka yöneticilerinin değerlerinin egemen olduğu sakin bir ortamda çalışırken olduğundan daha büyük bir cesaret ve hızla dönüştürülürler. "Cesaret eden kazanır" özdeyişi çocukların savaş oyunları kadar bilim için de geçerlidir.

Ancak, kanıtlarla oynanması ve uydurulmasına gelindiğinde, psikanalizin durumunun temelde farklı olduğunu öne sürmek istiyorum, çünkü insani iletişimin güvenilirliğine ilişkin sorunlar onun kuramı ve uygulamasının özünde bulunurlar. Freud'un konumuna ilişkin büyük tartışmalardan birini, Freud'un hastalarının çocuklukta yaşadıkları cinsel istismarın gerçekliği üzerine 1890'lardaki tartışmayı izleyen biri bu boyutun farkına varacaktır. Konuları hızla gözden geçirirsek: Jeffrey Masson temel amacı, Freud'un ilk hastalarının doğruluğunu -yani, mutlak güvenilirliğini– iddia ederek Freud'un baştan çıkarma kuramını canlandırmak olan bir kitap yazdı. Masson Freud'u bilimsel korkaklıkla suçluyordu; Freud'un hastalarının ve bu yüzden analistin de hatırladıkları olayların gerçekten meydana gelmiş olup olmadığını güvenilir bir şekilde bilme yolu olmadığı görüşünden dolayı, onların çocuklukta istismara uğradıklarına dair kendi kanıtlarını inkar ettiğini iddia ediyordu. Başka bir deyişle, Masson Fish'in konumunu üstleniyordu: Nihayetinde hastaların dile getirdiği yargıya güvenilmelidir ve eğer hastalara izin verilmiş olsaydı onların söyleyebileceği gerçekleri çarpıtan, psikanalizin maksatlılığıdır.

Alternatif Freud tarihyazımı geleneğinin diğer ucunda tam aksi

13. Bkz. Collins, *Changing Order ve Peter Galison, How Experiments End* (Chicago: University of Chicago Press, 1987) ve Gooding, Pinch ve Schaffer. der.ler, *The Uses of Experiment.*

görüş bulunmaktadır. Bu gelenek, Freud'un (ahlâki korkaklıktan dolayı değil, göz göre göre uydurmasından dolayı) güvenilmez olduğunda Masson'la hemfikirdir. Freud'un hastalarının başına gelenlere ilişkin ya da onların söylediklerine ilişkin notlarının hiçbirine güvenilemez. Hem Esterson'ın son kitabını, hem de İsraels ve Schatzman'ın makalesini izleyen Crews'un öne sürdüğü gibi, baştan çıkarma sahnelerinin esas yazarı hastaları değil, Freud'du ve sonra Freud bu sahneleri hastalarının fantazi hayatlarına atfederek bu olguyu gizledi.[14] Kısacası, bu baştan çıkarma sahnelerinin tümü –ve dolayısıyla, Freud'un hastalarının içsel hayatlarındaki olgular sayılan başka bir sürü şey– Freud'un ateşli düşgücünün uydurulmuş ürünüydü. Crews ve diğer Freud karşıtı düşünürlerin çoğu böylece Obholzer/Kurt Adam'ın konumunu üstlendi: Veriler güvenil-mezdir, çünkü analist hepsini uydurmuştur.

Bu, doğası itibarıyla olanaksızdır. Ama bir an için durup araştırmaya değer bir senaryodur. Freud'un hiçbir zaman hastası olmadığını düşünün, onun Frederick Maitland'ın ünlü denemesi "İngiliz Hukukunun Tarihi Neden Yazılmamıştır"da canlandırılan avukat gibi olduğunu hayal edin. Bu avukatın kapısı adli katip tarafından hiç çalınmaz, onun yerine oturup İngiltere'de hukukun tarihini yazar –Maitland'ın varsayımı şudur: kitap işlerinde anlamlı bir şeyler üretenler sadece hayat işlerinde başarısız olanlardır.[15] Freud'un eleştirmenleri o kadar uzağa gitmezler; ama aslında Freud'un hastaları deliymiş, enayiymiş, onun uygulamasının, daha da önemlisi yazılarının ve kurumsal manevralarının kurbanıymış gibi yaparak onların varlığını yoksayarlar. Freud'un, hastalarının gerçeğine ihanet ettiğini ilan eden Masson'du. Sonraki kitapları ise

14. Morton Schatzman, "Freud: Who Seduced Whom?" *New Scientist*, 21 Mart 1992, s. 34-37. Han Israels ve Morton Schatzman, "The Seduction Theory", *History of Psychiatry* 4 (1993): 23-59. Allen Esterson, *Seductive Mirage: An Exploration of the Work of Sigmund Freud* (Chicago and La Salle, Ill.: Open Court, 1993).

15. Frederick W. Maitland, *Why the History of English Law Is Not Written* , Açılış Dersi, 13 Ekim 1888 (Cambridge: Cambridge University Press, 1888).

hiçbir hastanın doğru dürüst dinlenmediğini, çünkü psikoterapi pratiğinin terapistle müşteri arasında güçlerin dengesiz olmasını gerektirdiğini ve hiçbir terapistin bunun istismar edilmesine karşı direnemediğini söyler. Madalyonun öteki yüzünde, hastaların gerçeğiyle değil, sadece kanıtların analist tarafından uydurulmasıyla ilgilenenler arasındaysa, analiste aynı şekilde büyük bir güç verilir. Önemli olan Maitland'ın avukatı gibi hiç müşteriyle karşılaşmaması değil, analistin kendi fantazilerini harfi harfine hastanın zihnine sokmasıdır.

Bunun (psikanalistin gücünün, güç ilişkisinden dolayı ya da telkin ilişkisinden dolayı çok büyük olduğu; bunu hasta üzerinde ve genişletirsek, yirminci yüzyıl kültürünün tümü üzerinde kullandığı; analitik oturuma dair sözde kanıtların nihayet –Crews'un dediği gibi– analistin istekleriyle iflah olmaz bir şekilde bulaşmış olduğu ya da büyük ölçüde analistin habis düşgücü ve tekniğinin yaratısı olduğu görüşünün) psikanalize duyulan derin güvensizliğin temel kaynağı olduğunu düşünüyorum. Crews şunları yazarken açıkça bu senaryoyu anımsatır:

> Görebildiğimiz kadarıyla, bize açık ettiği tek akıl kendisininkiydi. Bu noktayı iyice kavradığımız zaman, sapkın hayaller kurmak ve belirsiz kavramlar üretmek bakımından zengin, hükümdarca tutkusu bakımından büyüklenici, modası geçmiş bilimlere bağlılığı bakımından şifacı ve akılcı eleştirilere direnci bakımından şiddetle inatçı böyle bir aklın gözü kapalı onayımıza nasıl hep kumanda edebildiğini sorgulamaya başlayabiliriz.[16]

Psikanalizin kanıtsal temelinin bulaşık olduğuna dair bu düşünce, Grünbaum'un felsefi eleştirisinin yüreğinde yatar. Burada, tehlikede olan bir saflık ideali, analitik kimyanın test ve deneyler için kullanılan malzemelerin saflığına dayanması gibi, bilimlerin saf malzemelerle çalışması gerektiği anlayışı vardır. Bulaşmaya bu vurgu Crews'un elinde etik bir endişeye dönüşür. Grünbaum'un bulaşmadan söz ettiği yerde, Crews Freud'u "kendisini usta bir de-

16. Frederick Crews, *Skeptical Engagements* (New York and Oxford: Oxford University Press, 1986), s. 86.

dektif ve iyileştirici göstermek için kayıtları tahrif etmek"le,[17] Kurt Adam olgusundaki anahtar simalardan birini "uydurmuş"[18] olmakla suçlar: Dora olgusu "ünlü bir şifacının cinsiyetçi küstahlığı üzerine en kötü kayıt örneklerinden biri",[19] "Freud'un aşırı duyarlı kulağının esas olarak kendi hayali çağrışımlarına ayarlanmış olduğuna dair çoktan saptanmış bir olgu"nun[20] başka bir örneği olarak tanımlanır. Crews Freud'un hastalarının kendisine söylediklerini işitemeyecek kadar kendi düşünce ve çağrışımlarını hastalarına dayatmakla meşgul olduğu iddiası ile bunun da ötesinde, Freud'un "güvensiz kadın hastaların öz benliklerine"[21] saldırıda bulunduğu iddiası arasında sıkı bir bağ kurar. İhtiyatlı ampirik gözlemlerin düzeltici etkisine kapalı olan adam, neredeyse kaçınılmaz olarak kendi düşüncelerini başkalarına zorla kabul ettiren adam haline gelmiştir. Bu arada, Crews'un bilim adamlarının nasıl işlem yaptıklarına dair tuhaf görüşüne dikkat edin: Bunların ihtiyatı en büyük erdem olarak gören ondokuzuncu yüzyıl bankerlerine benzediklerini düşünür. Sözgelimi, Leo Szilard ya da Jim Watson'un otobiyografilerine bir bakış, büyüklük iddiası olan bilim adamlarının para bilgisinden çok sokak bilgisinden gurur duyduklarını gösterirdi.[22]

Böylece hastadan alınmış bu malzemeleri kullanan revizyonist psikanaliz eleştirileri, psikanalitik kanıtların statüsü sorununu, bu tür kanıtların oluşturulmasında analistin etik duruşuyla yakından bağlantılandırır. Güvenilir bilimsel kanıtlar sağlamak için ilkeli bilim adamının nesnel olması gerektiği ima edilir; kanıtları tahrif etmemelidir; kendi önyargılarını kanıtlara dayatmamalıdır. "İh-

17. Frederick Crews, "The Unknown Freud", *New York Review of Books*, 18 Kasım 1993, s. 55-66, bu pasaj s. 58'den.
18. Agy., s. 61.
19. Agy., s. 60.
20. Agy.
21. Agy.
22. Bkz. Spencer R. Weart ve Gertrud Weiss Szilard, ed.ler, *Leo Szilard: His Version of the Facts, Selected Recollections and Correspondence* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1978) ve William Lanouette (Bela Szilard'la), *A Biography of Leo Szilard: The Man behind the Bomb* (New York: Robert Stewart, 1992); James Watson, *The Double Helix* (1967), Gunther S. Stent, der., *The Double Helix* (New York: Norton, 1980)'de yeniden basılmıştır.

tiyatlı", "sorumlu"[23] bilim adamının etiğidir bu. Böyle bir bilim adamı imgesinin NSF bursu başvuru formları dışında gerçek bir örneği olmuş gibi, ayrıca, bilim felsefesi literatürünün okunması – kuramın gözlem tarafından daha az belirleyici hale getirilmesine ilişkin saygıdeğer Duhem-Quine tezine dair tartışmalardan, çoktandır kabul edilen, bütün gözlemlerin kuram yüklü niteliği konusundaki iddiaya kadar– bunun tamamen eskimeye yüz tutmuş ve bilimlerin aşırı idealize edilmesinin ürünü olduğunu gösterirken, bütün ciddiyetiyle ileri sürülebilmesi psikanalizin bilimsel konumu üzerine tartışmaların daha ilginç özelliklerinden biridir. Bu eleştirmenlerin kullandığı yergi sözcüklerinin bir kısmını daha yüksüz terimlerle (*Nature* için yazılan bir makalede kullanılan türden terimlerle) değiştirirsek, –örneğin, bilgisayarımın kelime hazinesinin önerdiği gibi "tahrif"i (tamper) "çevirmek" (convert) olarak değiştirirsek– ham verileri bilimsel olarak anlamlı bir şeye çevirmek isteyen bir bilim adamının Crews'un bütün suçlamalarından (bu yüklü sözcüğü başkasıyla değiştirmenin makul bir nedeni yoktur) payını aldığını görürüz.

Ama bulaşma teması Freud'un ve onu takiben her analistin bilimsel verileri bulaştırdığı iddiasından çok daha derinlere iner. "Gözü kapalı onayımız"dan söz ederken belirttiği gibi, Freud'un hastalarına nasıl bulaştırdığını gösterme niyeti, Crews'un kendimizi bulaşmadan kurtarma dürtüsünün sadece ilk evresidir; kendini Sağlık ve Güvenlik Memuru rolüne sokarak, beyaz gömlekli adamların içeri girip bu erken yirminci yüzyıl bilimsel deneylerinin tehlikeli zararlı atıklarının uzaklaştırılmasını talep eder.

Epistemolojik ve etik meseleleri ayırmaya çalışırsak biraz aydınlığa ulaşırız. Eğer Freud kendi görüşlerini hastalarına zorla kabul ettirdiyse, o zaman psikanalizin kanıtsal temeli değersizdir: Bu, idealize bir bilim adamı etiği anlayışına dayanan epistemolojik eleştiridir. Eğer Freud kendi görüşlerini hastalarına zorla kabul ettirdiyse, o zaman psikanalizin etik iddiaları farklı bir bakış açısından da (hastanınkinden) değersizdir, çünkü insanlarla ilgili her

23. Crews, "The Unknown Freud", s. 55.

pratiğin gerektirdiği şey, inceleme ve gözetim nesnesinin bağımsızlığının ve özerkliğinin tanınmasıdır. Tam da birey olarak onay verdiğimiz profesyonel uygulamaların çoğunun bizi bunlardan yoksun bırakması yüzünden özerklik ve bağımsızlık isteyen ilkelere giderek daha duyarlı olmamız oldukça ilginçtir; 1830'larda ve 1840'larda mesmerik ve kimyasal anestezinin ortaya çıkışına karşı genellikle tam da bu nedenlerle mücadele edilmekle birlikte, bir ameliyat masasında anestezi altındayken bağımsızlık ve özerkliğini korumasına izin verilen kişi bizim ciddi olarak düşündüğümüz kişi değildir.[24] Bilimsel profesyonelin örneği olan modern cerrahın etiği, bilgilendirilmiş rıza işlemlerini gerektirebilir, ama hastanın ameliyata özerk katılımını gerektirmez. Freud'un sık alıntı yapılan ve çok karşı çıkılan analistin kendine cerrahı model alması önerisinin[25] anlamı, *hastanın* da kendisine cerrahi hastayı model alması ya da ona model olması –yani, "serbest çağrışım"ı mümkün kılmak ve analistin yorum özgürlüğüne, zihnini inceleme olanağına izin vermek için özerklik ve bağımsızlığından vazgeçmesidir. Ne de olsa hastaların, bilgilendirilmiş rızaları istenenlerin bile, asla özerk ve bağımsız olmaması, bilinçdışı kavramının en doğrudan sonuçlarından biridir.

Ancak yeni özerklik, bağımsızlık ve bilgilendirilmiş rıza sloganlarına bağlı olan bir tarihsel uğrakta böylesine savunmacı ve kuşkucu, böylesine Hobbesculardan esinlenmiş etik kaygıların sivriliği çok kolaylıkla epistemolojik olan kaygılara dönüşebilir. Frederick Crews psikanalizin tam da antropolog Marry Douglas'ın klasik çalışması *Saflık ve Tehlike*'de derinlemesine incelediği yöntemler bakımından kirli olduğu inancında hiçbir şekilde yalnız değildir. Ian Hacking'in travma sonrası stres bozukluğu, çoğul kişilik

24. Bkz. Alison Winter, "Etheral Epidemics: Mesmerism and the Introduction of Inhalation Anaesthesia to Early Victorian London", *Social History of Medicine* 4 (1991): 1-33.

25. Freud, "Recommendations to Phisicians Practising Psycho-analysis" *SE* XII, 115: "Meslektaşlarıma çok ivedi bir şekilde psikanalitik tedavi sırasında kendilerine bütün duygularını, insani sempatiyi bile, bir yana koyup zihinsel güçlerini sadece ameliyatı mümkün olduğunca ustaca uygulama amacına yoğunlaştıran cerrahları model almalarını öneremem." Freud bu makaleyi 1912 başlarında yazmıştı.

bozukluğu ve çocuk istismarı çalışmaları üzerine son literatüre ilişkin araştırmasında gösterdiği gibi:

> Freud Batı bilincini kesinlikle atom bombası ya da refah devletinden daha çok dönüştürdü. Bugün bellek-politikasıyla en derinden ilgilenen klinisyenlerin bir çoğunun Freud'dan nefret etmesi ilginç bir olgudur. Gerçek istismarın unutulmuş anısının hatırlanması yoluyla terapi; onların ellerinde avuçlarındaki budur, ama bu düşüncenin babası öldürülmelidir. "*New York kentinin çöpleriyle okyanusa yaptıklarını, Freud kuramlarıyla bilinçdışı akla yaptı.*"[26] Bu nefretin kolay bir açıklaması vardır. Freud hiçbir yerde en adanmış feministlerin saflarından daha fazla nefrete uğramamıştır.[27]

Feministlerin Freud'a yönelik nefretinin, sıcak sosyo-politik meseleler konusundaki bu yeni bilimsel tartışmalarda görülen Freud nefretinin başlıca kaynağı olduğunda Hacking'le aynı fikirde olsam da, bunun hiçbir şekilde bütün hikaye olmadığına giderek daha çok inanıyorum.[28] Freud'dan bu nefretin politik tarafının evrenselci, New Deal türünden Amerikan liberalizminin ölümüyle bağlantılı olmasından kuşkulanıyorum. Özerklik ve bağımsızlığa ilişkin kimlik politikası, özerklik kavramının ta kendisini kuşkuya düşüren bir disiplinin evrenselci iddialarına temelden aykırıdır.

Görüşün kaynağı ne olursa olsun, Freud'un ellerinin kirli olduğu konusunda yaygın bir kanı vardır. Ama daha önce gösterdiğim gibi, Freud'un ampirik verilerini bulaştırdığı görüşü bir zayıf, bir de güçlü biçimde görünür. Zayıf olanına göre, kendi kuramsal ve kişisel önyargılarının o kadar pençesindeydi ki, sadece bunları doğrulayan şeyleri işitebiliyordu; güçlü olana göreyse, verileri etkin bir şekilde ve bilerek manipüle ediyordu, bunları keyfi yorumlama teknikleri kullanarak bile bile kendi imgesine göre inşa

26. C. A. Ross, *Multiple Personality Disorder: Daignosis, Clinical Features, and Treatment* (New York: Wiley, 1989), s. 181.
27. Ian Hacking, "Memoro-politics, Trauma and the Soul", *History of the Human Sciences* 7 (1994): 29-52, bu pasaj s. 40-41'den.
28. Psikanalizle feminizm arasındaki tartışmalar için bkz. Lisa Appignanesi ve John Forrester, *Freud's Women* (Londra: Weidenfeld and Nicolson/New York: Basic Books, 1992), s. 430-474; Teresa Brennan, der., *Between Feminism and Psychoanalysis* (Londra: Routledge, 1989).

ediyordu ve son olarak, ne yaptığının tamamen farkında olarak istediklerini elde etmek için örtük bir şekilde ya da daha çıplak bir şekilde telkinin her şeye gücü yeten kuvvetini kullanıyordu. Bu iki eleştiri de ya önemli verilerin ya da analistin gücüne direnmenin kaynağı olarak hastanın ortadan kaldırılması bakımından ortaktır.

Ama iki görüş arasında önemli farklar da vardır: Biri hastanın gereksiz, terkedilmiş hale getirildiğini, çünkü kuramcının kendi oyuncak atına binip gittiğini düşünür. Diğeri hastanın ya retorik (Fish) ya da telkin (Crews, Borch-Jacobsen) aracılığıyla acımasızca analistin kuramlarının aracına dönüştürüldüğü kanısındadır.[29] Göreceğimiz gibi, hastaların buna gönüllü ya da gönülsüz araç olmaları, onaylayıp onaylamamaları konuyla ilgisizdir. Derrida Freud'un yazılarının hipnozla aynı şey olduğu varsayımını birinci şahıs bakımından –Fish'e kanıtlarını sağlamış olabilen telepati yoluyla– araştırmayı başarır:

> Gerçek olmayan bir olay meydana gelebilir. Gerçeklik ile dış gerçeklik arasındaki her zamanki ayrımım belki bu noktada çok elverişli değildir. Hiçbir "gerçeklik" fikrinin bizi düşünmekten alıkoyamayacağı olaya doğru hareket eder. Peki ya bildiride bildirilen şey gerçekten "dış gerçeklik" göstergesi taşırsa, derim size. Onu bir gösterge olarak ele alırsak, o zaman pekala bir başka zamana, bir başka mekana, vb. uygun olarak, başkası olmaksızın, başkasından önce meydana gelen bir başka olayı, telefonu, telesinyali belirtebilir. Psikanalizimin *a, b, c*'si budur. Gerçeklikten söz ettiğimde, onları uyutsun diyedir, yoksa retoriğimden bir şey anlamazsınız. Hipnozdan hiçbir zaman vazgeçmedim; sadece bir tümevarım biçimini diğerine aktardım: Yazar olup bütün güçlerimi ve uykuyla ilgili arzularımı yazıya, retoriğe, sahnelemeye ve metinler oluşturmaya döktüğüm söylenebilir. Size ne söylememi istersiniz, benimle uyuyun, beni bütün ilgilendiren bu, gerisi farketmez. Böylece dış gerçeklikte geçmese bile telepatik bildiri geçerli hale gelir.[30]

29. Bkz. örneğin, Mikkel Borch-Jacobsen, *Souvenirs d'Anna O.* (Paris: Aubier, 1995).

30. Jacques Derrida, "Telepathie" *Cahiers Confrontation* 10 (Güz 1983): 201-230; bu pasaj s. 219'dan. Şuna da bkz. Nicholas Royle, *After Derrida* (Manchester and New York: Manchester University Press, 1995), "The Remains of Psychoanalysis (i): Telepathy", s. 61-84.

Derrida bize yirminci yüzyılı farkında olmadan belki de Crews'un gözü kapalı onayıyla, tamamen Freud'un hipnotik etkisi altında olarak düşünmemizi önerir. Böylece bir disiplin olarak psikanalizin değerlendirilmesinde Fish ve Crews ve başka birçokları ile birlikte bu sürekli temayı dile getirir. Tıpkı Hitler'in sesinin radyo dalgalarına hakim olması gibi, Freud'unki de zihin dalgalarına hakim olmuştur.

Her iki eleştiri de –psikanalizin hastalarını görmezden geldiği görüşü ve psikanalizin hastalarını boğduğu düşüncesi- bu hastalara yönelik az ya da çok ortalama güvenilirlikleri, az ya da çok ortalama kuşkuculukları, manipüle edilmeye karşı az ya da çok ortalama direnme güçleri, ahlâki failler olarak az ya da çok ortalama bağımsızlıklarına derin bir saygısızlığı gösterir. Bu eleştiriler böylece bir sav olarak ileri sürüldükleri kadar, zihin konusundaki kanıtların güvenilir kaynağı olan bir kişinin derin güvensizliğini, bağımsız bir ahlâki fail olan birinin derin güvensizliğini de sahnelerler.

Bilim tarihi üzerine diğer yeni çalışmaların yanısıra Steven Shapin'in *Gerçeğin Toplumsal Tarihi* de kanıtların otoritesinin sağlanması ya da oluşturulması yöntemine büyük bir duyarlılık gösterir. Bir kimsenin duyuların kanıtları konusunda nasıl güvenilir bir tanık haline geldiği ya da kurama dair meselelerde bir otoriteye dönüştüğünün bilimlerin gelişiminde temel bir rol oynadığı görülür. Kanıtların kaynağı ve otoritesi üzerine bu tür tartışmaların bir örneği, ondokuzuncu yüzyıldaki belgelerde ortaya çıkarıldığı şekliyle yeryüzünün tarihi ile kayaların, dağların, denizlerin ve fosillerin kanıtlarında görülen tarih arasındaki ilişki konusundaki tartışmalarda görülebilir. Oxford'daki tutucu tarih hocaları soruyordu: İnsanlık tarihinin dille, akılla yaptığı tanıklık beyanlarını kayaların ve fosillerin zalim aptallığı uğruna neden terkedelim? Özel olarak yeryüzü tarihinin inşasında yazılı tanıklığın kullanılmasına hiçbir şekilde taraf olmayan bir jeolog William Buckland şöyle yanıtlıyordu: Çünkü insanlar yalan söyler, oysa kayalar

yalan söylemez. Bu, psikanalizin doğurduğu güven sorununun doğrultusunu da gösterir: Sadece tanıkların, sadece uygulamacıların değil, hastaların da güvenilirliğinin sağlanmasına gereksinim duyuyoruz. Freud psikanalize başlarken hastalarına tam bir güven duyuyordu, ama sonra Derrida'nın dediği gibi "dış gerçeklik" göstergesini hastalarının geçmişe dair anlatılarından çekti. Şüphecilik ve güvenilirlik teması psikanalizin temelinde yer alıyordu: Freud hastalarının ona anlattıkları öykülerin, hatırladıkları olayların gerçekten meydana gelmiş olması anlamında doğru olduklarına inanıyordu. Baştan çıkarma kuramını reddettiği zaman, kendisine anlatılanların, hatırladıkları olayların ruhsal olarak doğru olması anlamında doğru olduklarına inanmaya başladı. Bazı psikanaliz eleştirmenleri ve bazı psikoterapi temsilcileri bu yöntemin "güven" sözcüğünü hak etmediğini düşünür –birinin sözüne güvenmenin, onun sözcüğünün geçmişe dair söylediği her şeyin harfiyen doğru olduğuna inanmak olduğu kanısındadırlar: Bazı dinsel inanç sahiplerinin kutsal metinlere karşı tutumuna apaçık benzeşmesinden ötürü bunlara köktendinci diyebiliriz. Düş örneğinin analistler ve yorumcular açısından psikanaliz konusunda bu kadar öğretici olmasının nedeni de budur: Bir düşün gerçekliğine inanmak, düşte anlatılan olayların gerçek olduğuna inanmakla yükümlü kılmaz insanı. Freud bu yüzden inanmaktan kaçınırken hastanın söylediği her şeye güven duyulan bir konuşma pratiği tasarlıyordu. Aslında önerdiği ana metodolojik kurala göre, başka insanları anlamanın en iyi yolu, onları dinlerken bütün yalan ve gerçek boyutlarını bir yana bırakmaktı.

Elbette gündelik hayatın istisnasız bir olgusu şudur: ne insanların söylediklerini olduğu gibi kabul ederiz, ne de tam tersi. Ancak yalanlar, aldatmalar, kendini kandırmalar, yarı-gerçekler, espriler ve ironilerden oluşan gündelik muğlak karışımı, Buckland'ın kandırmayan, yalan söyleyemeyeceği için gerçeği söylemek zorunda olan edilgin nesneler idealiyle karşılaştırırsak, başka insanları anlamanın şeyleri anlamaktan daha zor olduğunu düşünürüz. Karl Popper, Steven Shapin ve sosyobiyologlar; hepsi insanları anlamanın insanın işi (zanaatı) olduğunda anlaşabilirler;

şeyleri anlamaksa yardımcı bir beceri, başarılı bir eklentidir. Kimi sosyobiyologlar tarafından insanların esas olarak diğer insanları anlama yetenekleri yüzünden seçildikleri bile ileri sürülmüştür: Bu, türümüzün temel ve son derece belirgin özel bir niteliğidir.

Kuşkucu psikanaliz eleştirmenleri diğer insanları anlamak sanki son derece iyi becerdiğimiz bir biyolojik ya da toplumsal faaliyet değil de, tamamen umutsuz bir işmiş gibi davranırlar. Bir adam sevdiklerine "Kızgın değilim!" diye bağırdığında sevdiği insanlar onun kızgın olduğunu, ama tümüyle anlaşılabilir başka nedenlerden dolayı bunu aynı zamanda inkar etmek istediğini anlamakta güçlük çekmezler. Her zaman gerçeği söyleyen insanlar ve hiç aldatmayan bir bilim nesnesi özlemiyle yanıp tutuşanlar sadece idealistlerdir; ancak bu tür idealistler gündelik hayatın bu normal yorumbilgisel pratiğine çok benzeyen bazı psikanalitik ana kuralları kabul etmezler –Freud'un "Olumsuzlama" makalesinin ünlü girişini düşünüyorum: "Düşteki bu kişinin kim olduğunu soruyorsunuz. Annem *değil*." Bunu şöyle düzeltiriz: "Demek ki anne*siymiş*."[31] Freud'un, daha önce bastırılan olumlamanın olumsuzlanmasının bu başarısını mümkün olan en yüksek entelektüel başarı olarak gördüğüne dikkat edin; öznenin, o kişinin annesi olduğunu olumlaması mümkün değildir –gelebileceği en yakın yer, annesini bilincine ona eşlik eden olumsuz parçacıkla birlikte almaktır.

Freud'a ilişkin yeni bazı savunmalar aşağı yukarı bu çizgide yükselirler: Psikanaliz gündelik hayatta kullandığımız açıklamaların meşru bir uzantısıdır. Grünbaumcu eleştiri psikanalizin bilim olma iddiasında olduğunu ve sıradan açıklamayla hiçbir ilişkisi olmayan bilimsel açıklamanın standartlarıyla yargılanması gerektiğini ileri sürer. Peki ama ya psikanaliz hem bilim olma iddiasında olup hem de insanların nasıl işgördüğüne dair sıradan bilimsel olmayan açıklamalarla birçok ortak yöne sahipse? O halde sıradan açıklama ile bilimsel açıklamanın nasıl kesiştiğine değinmemiz gerekecek. Hopkins, Nagel, Gardner vd.[32] (zorunlu ola-

31. Freud, "Negation", *SE* XIX, 235.

32. James Hopkins, "The Interpretation of Dreams", Jerome Neu, ed., *The Cambridge Companion to Freud* (Cambridge: Cambridge University Press,

rak hepsi olmasa da) bazı psikanalitik açıklamaların tıpkı insan davranışının sıradan açıklamaları gibi olduğunu, güdüler, niyetler, gerekçeler ve inanışlar üzerine inşa edildiğini verili olarak kabul ederler. Bu şekilde psikanaliz yavaş yavaş sıradan açıklamalara dönüşür; kuşkusuz bunları açıklama olarak saymak isteriz, çünkü kesin olmasa da bize bilgi verirler. Peki bulaşma suçlamasına ve bununla ilişkili olarak insan davranışının bilimsel ve sıradan açıklamalarının birbirinden tamamen ayrılmasına ne olur? Tamamen epistemolojik biçimde Grünbaum'un ve psikanalizin etik ve epistemolojik duruşuna yönelik saldırısında Crews'un paylaştıkları sorun budur. Şarlatanlar, üçkağıtçılar, sahtekarlar, yalancılar, vb.nin yaptığı psikanalitik açıklamaları, ikinci dereceden bir hayırseverlik jestiyle Crews ve Grünbaum'un şarlatan, üçkağıtçı, vb. olduklarını varsaymadıklarını varsaydığım biz sıradan insanların oluşturduğu sıradan açıklamalardan ayıran sugötürmez bir bent inşa etmeleri gerekir.

İşte bu gündelik açıklama stratejilerine dair varsayımsal ve açıklayıcı bir örnek:

1. "Kadınlara karşı çok koruyucudur, çünkü onların zulme uğramış ve halen uğruyor olduklarının tamamen farkındadır."
2. "Kadınlara karşı çok koruyucudur, çünkü fiziksel engelli bir kız kardeşi olduğundan, genel olarak mağdurların, özel olarak da kadınların durumunun tamamen farkındadır."
3. "Kadınlara karşı çok koruyucudur, çünkü fiziksel engelli bir kız kardeşi olduğundan, ikisi de henüz çocukken ona zorbalık ettiğine dair bilinçdışı suçluluk duymaktadır ve bu yüzden, genel olarak mağdurların, özel olarak da kadınların durumuna son derece duyarlıdır."
4. "Kadınlara karşı çok koruyucudur, çünkü fiziksel engelli bir kız kardeşi olduğundan, ikisi de henüz çocukken ona zorbalık ettiğine dair bilinçdışı suçluluk duymaktadır ve bu yüzden, genel olarak mağ-

1991), s. 86-135; David Sachs, "In Fairness to Freud: A Critical Notice of The Foundations of Psychoanalysis, Adolf Grünbaum tarafından, Neu ed., *The Cambridge Companion to Freud*, s. 309-338'de; Sebastian Gardner, *Irrationality and the Philosophy of Psychoanalysis* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993); Thomas Nagel, "Freud's Pertinent Revolution", *New York Review of Books*, 12 Mayıs 1994, s. 34-38; Sebastian Gardner, "Psychoanalysis, Science, and Commonsenses, *Philosophy, Psychology and Psychiatry* 2 (1995): 93-113.

durların, özel olarak da kadınların durumuna son derece duyarlıdır; eğer bilinçdışı suçluluk duygusunun eski kaynağı konusunda bilinçlendirilseydi, onları hâlâ bu tarzda görmeyi seçse de, kadınları bu kadar doğrudan doğruya savunmasız mağdurlar olarak algılamaya artık kendini mecbur hissetmeyebilecektir."

Nagel'in, psikanalizin bu yüzyılda bizi başbaşa bıraktığını ima ettiği kaygan zemin budur. 1'den 4'e giderken hangi aşamada bu psikanalitik bir açıklamaya dönüşmüştür? Grünbaum muhtemelen çocukken zorbalık yaşantısı ile bugünkü korumacılık arasında örtük bir nedensel bağlantıya dayanarak bir tahmin oluşturulan 4. aşamada ancak bunun psikanalitik hale geldiğini ileri sürecektir. Ben 2 ye gelinirken Freudcu bir dünyaya girildiğini öne sürüyorum, çünkü sahip olduğumuz kardeş türü ile dünyadaki genel ahlâki yönelimimiz arasındaki bağlantı, psikanalizin aramamızı önerdiği şeydir.[33] Eğer aşağıdaki pasaja göz atılırsa, Hilary Putnam'ın görüşünün de bu olduğu görülür:

> Freud öncesi dünyada yaşamakta özgür değiliz... Baba Freud ve isyankar oğulları (Jung, Adler, Lacan, vb.) bilimsel "kuramlar"ın oluşturucuları olarak görülmek istedilerse, bunun kültürel tarihçilerin önem vereceği bir olgu olduğunu, ama "kuram"larının tam da bizim için kuram değil de gözlem olduğu oranda değerli olduğunu düşünmekten bizi alıkoymayan bir olgu olduğunu öne sürüyorum. Öykülerin tam da tek tek insanları anlamamıza yardımcı olan diğer anlatıları oluşturma yollarını önerdikleri oranda değerli olduklarını öne sürüyorum.[34]

Nagel'in psikanalitik açıklama ile gündelik açıklama arasındaki örtüşmeye ilişkin tezinin gerektirdiği şey, bilimsel açıdan saf veriler ile kaçınılmaz bir şekilde bulaşıklaşan veriler arasındaki setlerin yıkılmasıdır. Hastalar için, birlikte yaşayıp çalıştığımız kişiler için uygun bulduğumuz ölçütlerle aynı güven ölçütünü uygun buluyoruz ve eğer bu gündelik hayat için yeterince iyiyse, psi-

33. Bkz. 1.bölüm.
34. Hilary Putnam, "Psychoanalysis: A Copernican Revolution or a Pseudoscience?" *Kos* 10 (1984): 3-6.

kanalitik açıklama için de yeterince iyi olmalıdır. Sıradan, gündelik açıklamaların bir diğer temel özelliği de psikanalizi bilimsel bir açıklama olarak değerlendirme çabasına yönelik sonuçları olmasıdır: Bir başkasının davranışları için geçerli olan bir açıklamanın ilkece kendisi için de geçerli olması gereği. Böyle açıklamaların, bazı felsefecilerce folk psikolojisi diye bilinen bütün temel terimleri –gerekçeler, güdüler, ilgiler, sevgi, nefret, haset, açgözlülük, vb.- görüş alanı zorunlu olarak bütün insanları kapsayan kategorilerdir. Bu alanda açıklayıcı kategoriler için evrensel bir genişlik talep eden Kantçı bir epistemolojik buyruk gibi bir şeyin olduğu görülmektedir. Hiç haset gütmeyen ya da eylemleri için güdülere sahip olduğuna dair hiçbir belirti taşımayan Dorset'te bir köylü grubu ya da Yeni Gine'de bir kabile bulunduğuna ilişkin ampirik bir bulguya gülüp geçmeyi tercih ederiz.

Bu Yeni-Kantçı epistemolojik buyruktan çıkan şey, kişinin kuramlarının kendisi için de geçerli olması zorunluluğudur. Grünbaum'un dediği gibi, bulaşmaya ilişkin ya da klinik verilerin güvenilirliğine ilişkin tezin bu sıradan açıklama alanı için geçersiz olarak gösterildiği yer işte burasıdır. Hangi anlamda benim kendimi anlayışımın iflah olmaz bir şekilde bulaşmış olduğu söylenebilir? Elbette benim de kendi algılarıma, duygularıma, yargılarıma güven duymadığım birçok an vardır; ama bu sık rastlanan güvensizlik verilerinden kendime dair asla güvenilir bilgiye sahip olamayacağım ya da kendi yaşantılarımı bulaşmış olarak gördüğüm düşüncesine varmak yalnızca haksız değil, olgulara da terstir. Basit bir gerçektir: Montaigne'den Freud'a, Nietzsche'ye, ve Adolf Grünbaum'a kadar hepimizin kendi eylem ve düşüncelerimize ilişkin açıklamalarımız vardır, bunlar zorunlu olarak başkalarına uyguladıklarımızla aynı biçim ve temel içeriğe sahip olan açıklamalardır. Kendini-anlama tek tek insanlar için ne kadar vazgeçilmezse, kendi kendine analiz de psikanaliz için o kadar vazgeçilmezdir, belki yeterli değil, ama mutlaka gerekli koşuldur.

Demek ki bazı eleştirmenlere göre psikanalizin hataları, hastaları güvenilir kanıt kaynakları olarak ele almasıyla başlar. Aceleyle gerçekte olup biten şeyleri sadece hayal edilenlerden ayır-

mamızı, böylece de hastaların gerçek arzuları ve değerleri olan şeyleri onlara dışarıdan –sevdiklerimizden, televizyondan, sonunda da analistlerden– gelenlerden ayırmamızı isterler. Kaynağını kuşatma altındaki epistemolojik bireycilikten alan bir taleptir bu ve kendi düşüncelerimi, benim haberim olmadan –okuma, konuşma, bilinçaltı algılama, hatta telepati yoluyla– aklıma sokulanlardan nasıl ayırt edeceğimi bilmeyi gerektirir. Böyle bir gereklilik hem kanıt toplama ilkesi olarak tümüyle işlemez bir ilkedir, hem de zihinsel işlemlere dair sorunlara değinmek istendiğinde tam olarak başlanamayacak bir yerdir. Ayrımın arkasında yine bireyin özüne, dokunulmaz bir kendilik (selfdom) nüvesine ilişkin önerme gizlidir. Buna göre, o bireye dair bilgi eğer bilimsel olacaksa, hastanın zihnini boş yere etkileyerek –onu ezici telkin gücüne maruz bırakarak– bulaştırılmamalıdır.

Epistemolojik sorunun yine yavaş yavaş etik meydan okumaya dönüştüğü yer işte burasıdır. Hastalara kanıt kaynağı olarak güvenilemez, çünkü onlar iflah olmaz bir şekilde bulaşmışlardır. Peki neden bulaşmışlardır? Çünkü analistler, Kurt Adam'dan alıntı yaparsak, hastalarına sıçarlar. Belli ki terapistin gücünün kötüye kullanımlarını vurgulayan Masson gibi bazı eleştirmenlerin, Freud'un güvensiz hastaların öz benliklerine sürekli saldırdığından söz eden Crews'un ve bastırılmış çocukluk travmalarının açığa çıkarılmasını eleştirenlerin iddiası budur. Analistin telkini ve hastaların kanıtlarının bulaşık olmasıyla ilgili bu döngü, yorumbilgisel çevrenin kötümser görüşünü andırır. Yorumbilgisel çevreyi yardıma çağırarak psikanalizi savunan birtakım felsefeciler ve psikanalistler olmuştur: Çünkü psikanaliz bir insanın bir başkası tarafından anlaşılmasından ibarettir, analistin hastayı anlaması ile kendisini ve kuramını anlaması arasındaki gidiş gelişi sonsuzdur, anlamanın sarkaç gibi gidip gelen hareketinin iki ucu da işin içine girer. Psikanalizin bir yorum disiplini olduğu iddia edilir ve yorum gerektiren herhangi bir disiplin bilim olamaz.

Adolf Grünbaum'un *Psikanalizin Temelleri*'ni Freud'un psikanalizin diğerleri gibi bir doğa bilimi olduğu görüşüne dair bir ifadeyle açması bu gerileme hattını durdurmak içindi. Grünbaum

Grünbaum'un son derece gerçekdışı bir bilim görüşü kurmasına ve psikanalizin giriş sınavında başarısız olduğunu ilan etmesine izin verilecek olsa bile, acil soru psikanalizin bir bilim olup olmadığı değil, daha çok ne tür bir disiplinin psikanaliz olduğu olurdu. Aslında daha verimli bir çıkış yolu, bir disiplin olarak psikanalizin uygun bir tanımını bulmaktır ve ancak daha sonra onun bir bilim olup olmadığını değerlendirmektir. Disiplinlere özgü yöntemler ve kavramlar üzerine böyle bir odaklaşmanın bilimsellik sorununun ilgisizlik yüzünden geçersiz kalmasına izin vereceğinden kuşkulanıyorum. Örneğin, birtakım yöntemler, bir dizi kavramsal yaklaşım ve çeşitli edebi teknolojiler geliştirmiş olan sosyal antropolojiyi ele alalım. Bilgi üreten istikrarlı bir disiplindir –ama bilim midir? Antropolojik araştırmaların ve tartışmaların özündeki soru bu değildir. Bu belli bir Adolf Grünbaum'un psikanalize uyguladığı eleştirel çalışmayı sosyal antropolojiye de uygulayan bir Adolf Grünbaum benzerini pekala düşünebiliriz. Ama kimse aldırmaz.

Bir ara strateji, Grünbaum'un, hatta belki Freud'un kavramlarının tersine, bilimsellik modellerinin çoğulluğunu vurgulamak olurdu. Açık seçik, aynı zamanda biraz naif olan bir yanıt, psikanalizi biraz etnolojiyle yanyana, insanlara dair gözlemci, doğalcı bir bilim olarak nitelemek olurdu. Bu tür gözlemci disiplinler bilim denen şeyin bir modeline uyarlar. Bunlar bize bilimlerin bütün biçimler ve boyutlara girdiğini de hatırlatırlar.

Hangi biçimler ve boyutlar? Ben özellikle Ian Hacking'in ondokuzuncu yüzyılda istatistiksel akıl yürütmenin yükselişi üzerine çalışmasında önerdiği bilimsel akıl yürütme biçimleri ve ona eşlik eden pratikler listesinden esinleniyorum. Onun şemasında altı farklı bilimsel akıl yürütme tarzı vardır: Önerme ve tümdengelim; deneysel açıklama; benzetme yoluyla varsayımsal model oluşturma; mukayese ve sınıflandırma yoluyla çeşitliliğin düzene sokulması; popülasyonun düzenliliklerinin istatistiksel analizi; ve tarihten genetik gelişmenin çıkarılması.[37] Doğabilimci bu tarzların birkaçını,

37. Ian Hacking, *The Taming of Chance* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), s. 7.

sonra da Habermas'ın ve Ricoeur'ün Freud'un bulunduğu yeri psikanalizin yanlışlıkla bilimsel olarak anlaşılması diye yeniden yorumlamalarını çürütmüştür. Grünbaum'un çalışması kanımca mantıkçı pozitivizmin kurduğu gelenek içinde yürütülmüştür. Yani, bilimsel açıklamaların tek bir işgörme modeli vardır –bilim denen tarihdışı bir şey. Ve ayrıntılı alıntılarla Freud'un da aynı görüşte olduğunu varsayar. Ricoeur ve Habermas'ın psikanaliz okumalarıyla tamamen aynı fikirde olmasam da, Grünbaum'un aynı şekilde Freud'un psikanalize dair düşüncesini yanlış anladığını düşünüyorum. Böyle olmasının nedeni, doğrusu bu görüşe ulaşmak için kullandığı yöntemler oldukça eğiticidir.

Grünbaum kitabına şöyle başlar:

> Freud uzun süren meslek hayatı boyunca psikanalitik uğraşın bir doğa bilimi statüsünde olduğunda ısrar etti. Hayatının en sonunda bize söylediği gibi, bilinçdışı zihinsel süreçleri tespit etmenin getirdiği açıklamaya dönük kazançlar, "psikolojinin diğerleri gibi bir doğa bilimi olarak yerini almasını sağladı."[35] Devamda şöyle diyordu: "Psikoloji de bir doğa bilimidir. Başka ne olabilir?"[36]

Freud'un bu güçlü retorik sorusu (başka ne olabilir?) Grünbaum'un istediği gibi Poppercilere baskı yapmasına yardım eder. Psikanaliz ve (Popper'in diğer bir sözde-bilim adayı olan) evrimsel biyoloji bilim değillerse, başka ne olabilirler? Grünbaum hem evrimsel biyolojinin hem de psikanalizin potansiyel bilimler olarak engizisyonumsu ve hasmane bir sorgu için pozitivist felsefecinin kürsüsü önüne geldiğini görmek ister, ondan sonra hüküm verilecektir. Freud'un durumunda hüküm açıktır: Psikanaliz bir bilim olarak tanınma hakkına sahiptir ve arasıra ampirik olarak test edilebilen argümanlar üretmiştir. Bunu yapmadığı yerde iddiaları acıklı ve çoğu zaman bile bile aldatıcıdır; yaptığı yerdeyse, ampirik sınamanın nihai hakemi kuramlarının yanlışlanmış olduğunu ilan etmiştir.

35. Freud, An Outline of Psyco-analysis, *SE* XXIII, 158.
36. Freud, "Some Elementary Lessons in Psychoanalysis", *SE* XXIII, 282; bütün alıntı Adolf Grünbaum'dan, *The Foundations of Psychoanalysis* (Berkeley: University of California Press, 1984), s. 2.

özellikle mukayese ve sınıflandırma yoluyla çeşitliliğin düzene sokulması, tarihten genetik gelişmenin çıkarılması ve kimi zaman popülasyonların düzenliliklerinin istatistiksel analizini kullanır. Doğabilimcinin çalışmasının belirgin bir özelliği karmaşıklık ve çeşitlilikle başa çıkma çabasıdır; bu karmaşıklığı yalın ilkelere indirgeme dürtüsü doğabilimcinin zorunlu bir işi değildir. Örneğin, bir solucanın yaşam döngüsünün ayrıntılarının açığa çıkarılması (solucan bir kurbağanın dilinin altında yaşar, sonra yavruları önce bir salyangozu mesken tutar, sonra bir gölcüğün dibinde, sonra etobur bir hayvanın midesinde yerleşir, üçüncü bir etoburun, bir yusufçuğun yavrusunun midesine geçer, sonra da yaratığın diline göç ettiği bir kurbağa tarafından yenir); bilimsel çalışmanın zorlu devresi budur. Bunun kendine özgülüğünü azaltacak herhangi bir çaba bilimsel çalışmayı da zayıflatır. Doğru, bir yaşam-döngüsü düşüncesi, habitat (yerleşim) ve parazitleşme düşüncesi doğanın çalıştığı kavramlardır, ama kimsenin, solucanın hayatının basitçe parazitik bir yaşam-döngüsünün aşamalarına *indirgendiğini* ileri süreceğini sanmıyorum. Bu genel kavramların doğal tarihte işlev görme tarzı değildir bu.

Bununla birlikte, bu yüzyılda bilimleri standart bir modele uydurmak için mantıkçı pozitivizm geleneğinden kaynaklanan baskılar olmuştur. Sınır çekme sorunu bu geleneğin bir ifadesidir: Bilimi bilim-olmayanlardan nasıl ayırırız? Ian Hacking gibi, Alistair Crombie gibi, Bachelard ve Koyre'den Foucault'ya kadar Fransız epistemoloji geleneği gibi, bilimin bilim-olmayandan sınırlarla ayrılmasından çok, çeşitli bilimler ya da akıl yürütme biçimleri arasındaki farklar üzerinde odaklaşabiliriz. Bir bilimin idealden uzaklaşmasına değil, özgüllüğüne bakabiliriz. Karl Popper'in yaptığı gibi, ancak itibar edilmek istenmeyen disiplinlerin esas uğraş alanı haline getirilmesi bilimler ile bilim dışında kalanlar arasındaki bu ayrıma ışık tutar. İnsanın doğasında bulunan sözde bilimlere (Popper'e göre en ünlüleri Marksizm, psikanaliz ve Darwinizm olan sözde bilimlere) inanamama kaygısı Popper'in bütün ağırlığı, bir önermeye götüren ve bu sayede yanlışlanabilen açıklamalara vermesine neden oldu: "Darwinizmin bilimsel bir kuram değil, me-

tafizik olduğunu göstermek önemlidir... Metafiziktir, çünkü test edilemez... Darwinizm aslında çeşitliliğin evrimini *önceden kestiremez*. Bu yüzden aslında onu *açıklayamaz*."[38] Popper için 1920'lerde ve 1930'larda bu açıkçası ideolojik bir kaygıydı. Bugün pekala bu tür kaygının, daha ekonomik başka güdüleri olabilir: Bir sanayi şirketinin parasının ya da devletin fon ayırdığı tıbbi programın bütçesinin verimli olarak kullanıldığından emin olma gereksinimi. Hükümet kuruluşlarının ilaç sanayisi gibi büyük, bilime dayanan sanayilerin gücünü kısıtlamak için ölçütler bulma gereksinimini de küçümsememeliyiz. Bu gerekçelerin her biri öngörme ve denetimle uğraşmaya da neden olabilir. Ama bunlar bir kurbağanın dilinin altında yaşayan solucanın yaşam-döngüsünü inceleyen doğa bilimcinin kendisine bilim adamı demeyi bırakması gerektiği anlamına mı gelir? Onun sesi, tehlike anında kulak verdiğimiz sözde-bilimlerin bir başka siren çığlığı haline gelmeyecek mi?

Doğabilimciler gibi, çoğu psikanalist de "bu bilim midir?" sorusuna aldırmaz. Soruya değinmeleri zorunlu olduğunda birtakım yanıtları vardır. Sıcaklığı yeni ve zor şeyler keşfetmeye yönelik tutkulu bir ilgiden çıkmayan anlambilimsel tartışmalar içinde boğulup kalmak istemediklerinden, pekala mütevazi bir şekilde geri çekilebilirler. Böyle düşünen Robert Stoller 1985'de şöyle yazıyordu:

> Bir üniversitede yaşayıp, bilim adamı olan meslektaşlarla çevriliyken işimin deneyden (örneğin, "her psikanaliz bir deneydir") ya da bilimden ("bilimimiz") oluştuğu iddialarıyla işimi abartmamayı biliyorum. *Araştırma*, *arama* ile eşanlamlı değildir ve eğer propaganda için bulunuyorsa, psikanalistin cümlelerinde görünmemelidir. Bizim için en iyisi, biz analistlerin başka kimsenin sahip olmadığı –istikrarsız, ama güçlü– tekniklerle davranışların doğal gözlemcileri ol-

38. Karl Popper, "Darwinism as Metaphisics", P. A. Schilpp, der. *The Philosophy of Sir Karl Popper*'de (La Salle, Ill.: Open Court, 1974), s. 135-138, Jim Hopkins'den "Psychoanalysis, Interpretation, and Science", Jim Hopkins ve Anthony Savile, der.ler, *Psychoanalysis, Mind and Art: Perspectives on Richard Wollheim* (Oxford: Blackwell, 1992), s. 24-25.

mamızdır. Bu iyi bir başlangıçtır. *Çalışma* ve *inceleme* gibi sözcüklerle yetinmeyi tercih ederim.[39]

Stoller'in tepkisi, psikanalizin, "bilim adamları"nda, sanki kendileri tek bir kategori oluşturuyorlarmış gibi, düşmanca, kimi zaman fobik tepkiler uyandırdığını kabul etmektir. *Bilim* sözcüğünü bırakmak onun için yeterince kolaydır, ama yaptığı şeyi nasıl tanımladığına dikkat edin: "Biz analistler başka kimsenin sahip olmadığı –istikrarsız, ama güçlü– tekniklerle davranışların doğal gözlemcileriyiz." Psikanalizin ne olduğunun, bilimden nasıl ayrıldığının bir ölçüde makul bir tanımıdır bu. Elbette protein sentezi üzerine deneyler yapmakla aynı değildir, ama nesneye erişilememesinden dolayı deney yapılamayan, ancak istikrarsız ama güçlü teknikler kullanarak doğal gözlemin mümkün olduğu kuasarları gözlemeye daha çok benzer. Bu, psikanalizin astronomiyle aynı türden bir bilim olduğu anlamına gelmez –onu, Freud'un sık sık yaptığı gibi, bilinçsiz, anestezi altındaki hastaya cerrahi işlem uygulamakla karşılaştırmak daha akıllıcadır. Ama bu onun astronomiyle basit, yinelenen, müdahaleci olmayan gözleme inancı paylaştığı anlamına da gelir.

Yine Stoller'den örnek olarak erotik kusma üzerine gözlemlerini alalım. Bir hastadan aktarıyor:

> Kusmaya başladığım zaman bir "ürperti" oluyor. "Ürperti" konusundaki düşüncem bütün bedenimi kaplayan güzel duygular seli olması. Genellikle damardan bir narkotik enjekte ettiğinizde bir ürperti yaşar, sonra da düşersiniz, çoğu zaman haz vericidir bu. Koluma iğneler sokmuyorum, çünkü basitçe kusmaktan bu hisleri daha fazla elde ediyorum...Her zaman yatmaya gittikten sonra, eğer yalnız dışarı çıktıysam, bir çalma oturumundan sonra kustum. [Hasta birkaç yıldır hırsızlık yapıyordu.] Bir şeyler çaldıktan sonra her zaman güzel uyudum. Benim için kusma seks ya da orgazm gibidir, çünkü gergin oluyorum ve kusma boyunca hemen her zaman ürperti ya da yoğun duygular seli duyuyor ve bittiği zaman bedenimde rahatlama ve sakin bir

39. Robert J. Stoller, "Naturalistic Observation in Psychoanalysis: Search is Not Research", Stoller, *Presentations of Gender* (New Haven and Londra: Yale University Press, 1985), bu pasaj s. 2'den.

sıcaklık yaşıyorum. Orgazmla aynı şey değil. Bunu sadece genitallerimde yoğun olarak hissetmiyorum, hem orada, hem de bedenimin diğer kısımlarında hissediyor ve ağzımın içinde haz duyuyorum.[40]

Stoller'in kendisinin de kabul ettiği gibi, bu Havelock Ellis ve Krafft-Ebing'in çok eski seksolojisi düzeyinde doğabilimci bir gözlemdir. Bununla birlikte, bunun diğer insanların nasıl yaşadıklarına dair eski doğabilimci öyküler geleneği içinde yazılması psikanaliste kalır. Ama Stoller burada durmaz. Cinsel uyarılmaya ilişkin, biçimsel olarak ifade edilmiş, ama yine de soyut ve genel bir anlatım oluşturur, bunun önceden kestirilebilir güçlü sonuçları vardır:

> Kişinin erotik uyarılmasının –yeğlediği erotik senaryonun– artistik bir yaratı olduğunu sanıyorum. Bu yaratının merkezinde hatırlanmış (ancak çoğu zaman bilinçli olarak hatırlanmayan) erken çocukluktaki kötü bir yaşantı ya da ilişki bulunur. Daha sonra buna hakim olunmalıdır. Bu hakim olma süreci erotik senaryoya kaydedilir. Kural şöyle olabilir: Sana yapıldığını (kendine söylediğin) şeyleri başkasına yap. Az sayıdaki talihli kişi için bu standart bir yakınlık, nezaket ve iyi huy sağlar. Ama alçakça muamele görenler için intikam –zalimlik ve paranoya– (sadomazohizm dediğimiz şey) zorunludur.[41]

Burada ima edilen kural, bütün cinsel uyarılmanın kötü yaşantılar, yani, travmalar üzerinde kurulmasıdır. Bundan epey sonuçlar çıkarılabilir: Senaryo yazılması için kötü yaşantıların iyilerden daha önemli olduğunun kabul edilmesi metodolojik kuralı bunlar arasındadır. Bir diğeri de erotik hayatlarının özünde kötü yaşantılar olmayan insanların bulunmasının beklenmemesidir. İnsanlar iki erotik popülasyona ayrılamaz: Hayatlarının erken dönemlerinde kötü yaşantıları olanlar ve olmayanlar. Herkesin kötü yaşantıları olmuştur –ya da Stoller'in sessizce ama çok önemli bir şekilde

40. Stoller, "Erotic Vomiting" (Erotik Kusma), *Observing the Erotic Imagination* (New Haven and Londra: Yale University Press, 1985), s. 159.
41. Robert J. Stoller ve I. S. Levine, *Coming Attractions: The Making of an X-rated Video* (New Haven and Londra: Yale University Press, 1985), s. 239; şuna da bkz. Robert J. Stoller, *Sexual Excitement: Dynamics of Erotic Life* (New York: Pantheon, 1979/Londra: Karnac Books, 1986), s. 3-35.

araya soktuğu gibi, bütün insanlar kendilerine kötü yaşantıları olduğunu söylerler. O halde psikanalistler zorunlu olarak kişinin anımsanmayan çocukluğunun kötü yaşantılarını arayıp bulurlar. İnsanlığın cinsel hayatının doğabilimci gözlemcilerine benzemelerinin nedeni de budur, eğer kafanızın arkasında masum bir çocukluk ideali taşıdığınız için kötü çocukluk yaşantıları ararsanız, psikanalizin tersi yönde gitmiş olursunuz.

Bu basitçe doğal gözlem ve çıkarsamadır. Grünbaum'un bunun tamamen retorik sorunu olduğunu varsayarak (ya da okuru varsaydırarak) alıntı yaptığı, Freud'un yönelttiği "Başka ne olabilir?" sorusuna ilk yanıt bu olabilir. Eğer psikanaliz bilim değilse, başka ne olabilir? Doğabilimci gözlem ve bu gözlemlere dayanarak yapılan çıkarsamalar olabilir. Bütün psikanalistler böyle bir betimlemeyi hoş karşılamayacaktır, kimisi şiddetle reddedecektir. Ama Stoller, (kimi zaman) Freud ve Winnicott gibi analistler için bu geçerli olabilir. Winnicot genellikle gelişim kuramlarını tıbbi öykü alma uygulamasının bir uzantısı olarak görüyordu; gerçekten de bütün bir tedaviyi "uzun sürmüş bir öykü alma" olarak tanımlıyordu.[42]

Ama, diye karşı çıkabilir bir eleştirmen, can alıcı soru psikanalizde ne tür incelemeye yönelik araştırmaların süregittiği değil, psikanaliz ile onun bilimselci eleştirmenleri arasındaki yüzleşmede gerçek sorunun ne olduğudur. Stoller'in bu yüzleşmeye yanıtını, psikanalitik tedavi ve gözlemde yaptığı şeyi büyük ölçüde tanımlamak için *bilim* sözcüğünü kullanmamayı önerdiği zaman gördük. Bu belki yüzleşmeyi uzaklaştırırdı; ama bunu yapmaması daha büyük bir olasılıktır. Bunun nedenlerinden biri, psikanalizin bilimselliğine dair tartışmaların esas olarak Grünbaum, Macmillan[43] ve diğerleri tarafından sanki Freud da sorunu böyle (sorunsal olmaktan çıkmış bilimsel uğraşların alanına) koyuyormuş gibi ele alınması olduğunu kavradığımız zaman anlaşılabilir. Grün-

42. Winnicot, "The Concept of Trauma in Relation to the Development of the Individual within the Family", *Psycho-Analytic Explorations*, der. Clare Winnicot, Ray Shepherd, ve Madeleine Davis (Londra: Karnac , 1989), s. 140.
43. Malcolm Macmillan, *Freud Evaluated* (Amsterdam: North-Holland, 1991).

baum Freud'un psikanalizi kendisinin (Grünbaum'un) doğa biliminden anladığıyla tam aynı anlamda bir doğa bilimi olarak düşündüğünden ve bu yüzden Freud'da yorumbilgisiyle ilgili herhangi bir ima bulunmadığından tamamen emindi. O zaman, lütfen hatırlayalım, Freud'dan şöyle aktarıyordu: "Psikanaliz zihinsel psikoloji biliminin bir parçasıdır... Psikoloji de bir doğa bilimidir. Başka ne olabilir?" Ama Grünbaum Freud'un psikanalizin diğer bilimlerden tamamen farklı bir konumda olduğunu düşündüğünü gösteren hemen sonraki cümleyi aktarmamıştı. Pasajın tamamını aktarayım:

> Psikoloji zihinsel psikoloji biliminin bir parçasıdır...Psikoloji de bir doğa bilimidir. Başka ne olabilir? Ama durumu farklıdır. Herkes fiziğin sorunları konusunda hüküm yürütecek kadar cesur değildir, ama herkesin -felsefecinin de, sokaktaki adamın da aynı şekilde- psikolojik sorunlar üzerine kanaati vardır ve en azından amatör bir psikologmuş gibi davranır.[44]

Freud'un nazarında, bu çok önemli farklılık Grünbaum tarafından ortadan kaldırılır ve geçiştirilir. Freud için bu herkesin kendini psikolojik meselelerde uzman olarak, özellikle de kendi kişisel psikolojisi üzerine uzman olarak görmesinin anlamı nedir? Sorun Grünbaum'un kısmen aktardığı diğer pasajda bulunanlarla daha da karmaşıklaşır. Bu pasajın bilincin psikolojisi ile "psişik olanın bizatihi bilinçdışı olduğunu savunan [ve] psikolojinin diğerleri gibi bir doğa bilimi olarak yerini almasını sağlayan" "bizim" görüşümüz arasında bir karşılaştırmayla başladığını hatırlayın. Yine Grünbaum'un aktarmadığı sonraki paragraf şöyle devam eder: "Her bilim ruhsal aygıtımız aracılığıyla ulaşılan gözlem ve deneyimlere dayanır. Ama *bizim* bilimimizin öznesi bu aygıtın kendisi olduğundan, benzeşim burada sona erer."[45] Yani, psikanaliz diğer bilimler gibi *görünecektir*, ama onun nesnesi öznesi de olduğundan, psikanaliz ile diğer bilimler arasındaki benzeşim orada aniden sona erer. Psikanaliz tarafından incelenen her kişi, in-

44. Freud, "Some Elementary Lessons in Psychoanalysis", *SE* XXIII, 282.
45. Freud, *An Outline of Psycho-Analysis, SE* XXIII, 158-159; metinde altı çizili.

celemeyi yapan kişinin inceleme başlamadan önce kendisini bir uzman olarak düşündüğü şekilde kendisini bir uzman olarak görmekle kalmaz; psikanaliz bu uzmanlıktan yola çıkarak iş görmek ve bu konuda eleştirel olmak bakımından diğer bilimlerden de ayırt edilmelidir. Bu uzmanlık hem esas çıkış noktası, hem de merkezi sorundur.

Bu her iki pasajda da Freud'un retorik hareketi aynıdır: Psikanalizin bir doğa bilimi olduğunu ileri sürer ve sonra onu diğer doğa bilimlerinden ayırmanın en sağlam nedenini sunar. Grünbaum'un Freud'un görünüşte basit olan iddiasını iki kez aktarıp sonra da argümandaki ikinci adımı atlamasının önemsiz olduğunu düşünmüyorum. İkinci adımda tam anlamıyla diyalektik bir argüman vardır; bir tez ileri sürer ve sonra okura tezi geri dönüşsüz bir şekilde dönüştüren bir antitez sunar. Freud aslında tam da Grünbaum'un savunduğu örtük varsayımın (yani, bütün bilimlerin sunduğu türden açıklamalar ile bilim dışında sunulanlar arasındaki saf kopukluk) uygunsuzluğuna işaret etmektedir. Psikoloji meselelerinde zaten sahip olduğumuz çalışma bilgileri zorunlu çıkış noktamız olduğu kadar, daha fazla bilgilenmek için temel engeldir de. Psikanaliz sıradan gündelik açıklamalarla aynı çizgi üzerinde yer alır, onlardan kopuk değildir. Ve bu gündelik Freudcu ya da psikanalitik açıklamaların akılcılığı ve yararı, gündelik psikanalitik-olmayan açıklamalarla aşağı yukarı aynı ölçütlerle yargılanmalıdır.

Bütün bilimler gündelik açıklamalara karşı kendilerini korurlar. Bunu yapmanın birtakım yolları vardır: Ezoterik sözlükçeler oluşturmak; çalıştırmak için büyük ustalık ve maharet gerektiren donanım ve teknikler kullanmak; kurumsal eğitim ve yeterlilik mecburiyetleri. Gündelik açıklama ve dille aynı çizgide yer alan (zorunlu olarak böyledir, çünkü açıklamalar ve veriler analist ile hasta arasında günlük bir temelde değiş tokuş edilirler) bir psikoloji bu korumayı nasıl başarabilir? Freud ve Winnicott psikanalistlerin tamamen açık da olan ezoterik sözlükçeleri nasıl oluşturabildiğinin ilginç örnekleri olmakla beraber, tabii ki psikanalistler bazı korunma yöntemleri (kurumlar, bazen ezoterik sözlükçeler) oluşturmaya çalıştılar. Ama bu soru kısaca ya-

nıtlanırsa, başarısız oldukları söylenmelidir ve galiba, gündelik hayattaki bir açıklama olarak sayılan şeylere karşı sorumlu olmaya devam ettikleri sürece, tam da herkesin –meşru olsun ya da olmasın– kendini, hem kendisi, hem de diğer insanlar konusunda uzman olarak görmesinden dolayı başarısızdır. Ama psikanalizin bu korunmayı sağlayamamasının aynı oranda önemli bir nedeni de, psikanalizin beklenmeyen başarısıdır: Yani, yirminci yüzyıldaki bilimsel olmayan kültür üzerindeki etkisi. Sonuç olarak sorunun bu alternatif yanıtını incelemeye döneceğim. Psikanaliz bilim dışında başka ne olabilirdi? Yanıt: Popüler kültür.

İlginç kitabı *Freud'un Düşü: Tam Bir Disiplinlerarası Zihin Bilimi*'nde Patricia Kitcher, Grünbaum ve Crews'un ses getiren psikanaliz eleştirilerinde yakın çalışma arkadaşları olarak da bilinen Harvard nöropsikoloğu ve düş araştırmacısı Allan Hobson'dan şöyle aktarır: "*Düşlerin Yorumu* bilim karşıtıydı, çünkü Freud daha önceki bütün yazarları öyle kuvvetle bertaraf etti ki, aslında yeni ortaya çıkan deneysel geleneği başlamadan durdurdu. Psikiyatri ve psikoloji neredeyse bir yüzyıl Freud'un esareti altında kalmıştır... Psikanalitik görüşün azmi, hâlâ bütünleyici kuramlaştırmalar için şaşırtıcı derecede engel olmaya devam etmektedir."[46] Hobson, Freud'un iyi bir bilim adamı olamayacak *kadar başarılı* olmasından yakınmaktadır; görüşleri önündeki her şeyi ezip geçmiştir. Kitcher bunun Freud konusunda yaygın bir şikayet olduğuna işaret eder. Onun muazzam başarısı değişik nedenlere bağlanmıştır; "manyetik kişiliği, psikanaliz kurumları üzerinde uyguladığı sıkı denetim ya da eleştirel olmayan halktan izleyicileri cezbetmek için yerleşik bilimsel topluluğun başlarının üzerinden ya da belki ayaklarının altından[47] geçme sratejisi." Yazar devamında bu eleştirileri reddeder:

> Popüler olmakla birlikte ilk iki varsayım pek akıllıca değildir. Freud'un psikanalizi kabul etmeye başlayan insanların geniş çoğunluğuyla kişisel teması yoktu, ve ancak zaten psikanaliz top-

46. J. Allan Hobson, *The Dreaming Brain* (New York: Basic Books, 1988), s. 51.
47. "belden aşağı" diye de ekleyebilirdi.

luluğunun üyesi olmak isteyenleri denetleyebilirdi. Üçüncü varsayım bir eleştiriyi amaçlamışsa, o da hedefi tutturamamıştır. John Dewey'in uzun zaman önce gösterdiği gibi, bilginler öğrendiklerini daha geniş toplum için ulaşılabilir kılmaya çalışmalıdırlar.[48]

Kitcher karizmatik bir kişiliğin etkisinin sınırlılığına işaret etmekte haklıdır, ama birçok psikanaliz eleştirmeninin üzerinde ısrar ettikleri "eksiklik"ten söz etmez: Freud'un edebi ustalığı, olağanüstü yazıları aracılığıyla bilim adamı olanları da olmayanları da aynı şekilde ikna etme yeteneği. Frank Sulloway; Simon Schaffer ve Steven Shapin'in ortaya attığı[49] önemli ayrımları -biraz düzensiz de olsa- izleyerek Freud'un yazılarına verdiği adla onun "edebi teknoloji"sinin, maddi teknolojisinin, yani psikanalitik fenomenleri güvenilir bir şekilde yeniden üretme yeteneğinin eksiklerini örttüğü görüşünü bile ileri sürmüştür. Sulloway'den aktarırsak: "Kısacası 1900'den sonra Freud genel olarak başkalarınca test edilip eleştirilebilen maddi teknolojinin modern toplumda yerine getirdiği normal rolü önemsememeyi seçti."[50] Freud'un edebi teknolojisi bilimsel bilginin düzenlenmesine ilişkin geleneksel anlayışın yanından dolaşıyordu. 4. Bölümde göz önüne serdiğim gibi, Freud bilim adamlarını çiğneyip geçiyordu. Ama onun edebi teknolojisinin maddi teknolojisi olmasının nedeni de *buydu*.

Maddi teknolojiyi önemsememesi bir yana, Freud'un yazıları, benim kuşağımdaki okul çocuklarının Marconi'nin yaptıklarını aynı şekilde evde kristal setlerle yapabilmeleri gibi, her okurun kendi evlerinin mahremiyetindeki fenomenleri yeniden üretmesine izin veriyordu. Psikanaliz normal bilimsel forumun yanından dolaşıyordu. Bunu yaparken sözde demokratik ve açık olan bilim ethos'unun bir uzantısını somutlaştırıyor, insanlara dair bir açıklamanın, bilim adamları kadar, nesneleri tarafından da yar-

48. Patricia Kitcher, *Freud's Dream: A Complete Interdisciplinary Science of Mind* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1992), s. 148.
49. Steven Shapin ve Simon Schaffer, *Leviathan and the Air Pump: Hobbes, Boyle and the Experimental Life*, (Princeton: Princeton University Press, 1985), s. 148.
50. Frank Sulloway, "Reassessing Freud's Case Histories: The Social Construction of Psychoanalysis", *Isis* 82 (1991): 245-275., bu pasaj s. 265'ten.

gılanması gerektiğini kabul ediyordu. Böylece herhangi bir insan biliminin –herhangi bir psikoloji, sosyoloji, antropolojinin- artık karşılamasının gerekebileceği yeni bir ölçüt geliştirdi: Akademik topluluğun üyeleri tarafından değil de, disiplinin tanımladığını iddia ettiği insan tarafından yargılanma ölçütü. Bu testi geçemeyen herhangi bir insan biliminin, akademik ya da "bilimsel" dünya hakkında ne derse desin, insana dair bir bilim olamayacağı söylenebilirdi.

Ne tür bir eleştiri Freud'u çok ikna edici bir şekilde yazı yazmakla suçlayabilir? Aşağıdakileri söyleyen bir edebiyat eleştirmenine ne söyleneceğini düşünelim (bu tamamen hayali bir örnek değildir): Swann kendini beğenmiş bir züppedir. Marcel, çürümüş bir sınıfın tembel bir üyesidir. Bunları ilgi çekici karakterler haline getiren de sadece Proust'un edebi teknolojisidir. Buna şöyle yanıt verilebilir: Proust'un karakterlerini yazısından keyfi olarak ayırıp koparıyorsunuz. Yazı aracılığıyladır ki onun karakterleri sonsuz zenginleşir, sonsuz bir derinlik kazanır ve böylece bize herkesin, hastalıklı bir Parisli züppenin bile böyle ilginç olma olasılığını gösterir. Aynı şekilde, Freud'un yazıları da ruhun demokratikleşmesi için bir kaynaktır; onlar aracılığıyla herkes Philip Rieff'in "tamamen ilginç bir hayatın heyecanı" dediği şeye katılabilir.[51]

5. Bölümde anlattığım gibi, Alasdair MacIntyre yirminci yüzyılın üç temel karakteri olduğunu öne sürer: Doğa bilimci artık panteonumuzda yer almamaktadır, ama ondokuzuncu yüzyılda yer alıyordu, Freud'un çalışmalarının bu yönünün Kinsey ve Ellis gibi simalarla birlikte, bu kadar eski moda ve hoş görünmesinin nedeni budur. MacIntyre yüzyılımızın karakterleri olarak hazcı-estet, yönetici ve terapisti sayar. Bunların her biri MacIntyre'ın temel kaygısı olan ahlâki söylemin elinden kurtulur. MacIntyre'ın haklı olduğunu düşünüyorum, çünkü terapist zamanımızın ahlâki ethos'una canlı bir ayna tutmaktadır. Ama bir zamanlar karikatürsel kanayan yürekli liberallerin sığınağı olan terapiden artık

51. Rieff, *Freud: The Mind of the Moralist*, s. 304.

toplum için denetleyici ve kriminal işlevlere kadar uzanan ahlâki işlevleri yerine getirmesi istenmektedir, oysa bir zamanlar psikanalizin özgün ideali ahlâki ve ortak ideallere karşı hastasıyla ittifak içinde olan terapistti. Basitçe söylersek, daha çok bazı terapistlerin buyruğuna verilen hukuk bugün terapistten terapötik oturumlarda sözü edilen herhangi bir suç ya da kabahati polise bildirmesini isterken, öğrencilerimden Freud'un kuramlarının yıkıcı bireyciliği sorununa değinmelerini istediğim zaman kendimi kötü niyetle davranıyormuş gibi hissetmeye başlıyorum. Sorulması gereken soru şudur: Psikanalizin bilimsel statüsü hakkındaki tartışmalar görünüşte ayrı olan ahlâki otoritenin yer değiştirmesi ve terapistin karakterinden bağımsızlığı sorunuyla bağlantılı mıdır?

"Başka ne olabilirdi?" sorusuna üç yanıt verdim. Psikanaliz, fizikte ve laboratuvar bilimlerinde bulunan açıklama biçimlerine çok saplanıp kalmış pozitivist ölçütlere uymayan diğer disiplinlere benzer, bir doğabilimci gözlem ve çıkarsama disipliniymiş gibi görünebilir. İkinci yanıt, Freud'un kendi sorusuna (önemli düzeylerde olan diğer erdemleri ne olursa olsun, ustalıklı bir metin okuru olduğu söylenemeyecek olan Grünbaum'un gözardı ettiği bir soruya) verdiği yanıtı açmaya çalıştı. Psikanalizin her zaman hepimizin kendimiz ve bir başkası üzerine uzman olmasından yola çıktığına ve buna karşı durduğuna işaret ettim. Bu bireysel uzmanlığın bilimidir psikanaliz; hem ona yönelik, hem de ona karşı. Ve üçüncü olarak, psikanalizin popüler kültür, sadece filmlerin ve TV'nin, sadece dedektif öyküleri ve avan gard'ın (çünkü bugün avan gard da popüler kültürdür) değil, dedikodunun, işverenler, eşler ve çocuklarla ilişkilerin didiklenmesinin de popüler kültürü olduğunu öne sürdüm.

Son olarak, o kadar göz önünde ve o kadar temel ki, bu kadar söz edilip vurgulanmasının şaşırtıcı olduğu bir konuya değineceğim. Tartıştığım üç alanın hepsiyle de ilişkili bir konudur bu: Doğabilimci gözlem, sıradan gündelik açıklama ve popüler kültürle. Psikanalizin iddiaları onu eleştirenler tarafından sanki nesnel bilimsel bir öznenin belirlenmiş ve birbirinden ayrı bir fenomenler alanı üzerine getirdiği iddialarmış gibi ele alınırlar. Bugünlerde

herkes nesnel bir bilimsel özne olmaktan memnun olacaktır – zamanımızın en baştan çıkarıcı ve ikna edici ideallerinden biridir bu. İdeal ne kadar yüksekse ve bu ideale dönük rakip güçler ne kadar zayıfsa, psikanalizde bu ideal o kadar zor kavranır bir hale gelir: Bu idealin zayıf kısımlarını incelemek de o kadar zorlaşır. Psikanalizin araştırmacıdan istediği budur –çünkü incelenen fenomenler alanı araştırmacının kendisi ve bütün çalışmalarıdır. Ama bu ideal adına psikanalizi eleştiren biri olmak (ki ampirist giriş törenlerini özenle izlemeyi içerir) psikanalizle mümkün olduğunca yakından ilgilenmeyi gerektirir. Adına yakışır bir eleştirmen olmak için divana yatmanız gerekir.

Kendi düşlerini incelemeden Freud'un düşler kuramına itiraz etmek; kendi cinselliğini ve onun çocuklukla ilişkisini incelemeden Freud'un çocuk cinselliği kuramına itiraz etmek; Stoller'in, cinsel uyarılmanın hepimiz için temelde çocukluktaki kötü bir yaşantı üzerine kurulduğu varsayımına itiraz etmek –bütün bu itirazlar psikanalizi kendi yaşantılarımız, kendi cinsel uyarılmalarımız, kendi çocukluk deneyimlerimiz karşısında tartmamızı gerektirir. Bu buyruk psikanalizin popüler kültüre dönüşme gücüdür. Psikanalizin herhangi bir bilimsel teste tutulmasının dayanması gerektiği buyruk da budur, çoğu zaman psikanaliz eleştirmenleri bundan sakınır: Kendi deneyimine karşı onu teste tutma buyruğu. Gerçekten nesnel olmak amacıyla psikanalitik varsayımların kendisine uygulanmasının geçici olarak bir yana bırakılması gerektiğini öne sürmek, psikanalitik yöntemin ve kuramlarının gücünü gözden kaçırmaktır. Bu kuramlar evde başlayıp biter. Resmi araştırmanın toprak iddialarına dönük amaçlar için evin yasak bölge olarak ele alınabileceğini sanmak hem basiretsiz (psikanalizin aşırı etkisine safça şaşırmaya giden), hem de ikiyüzlüdür (Oxford Piskoposu şöyle diyecekmiş gibi: Bay Huxley pekala bir maymundan gelmiş olabilir, ama *o* öyle olsa bile, bildiğim bir şey var ki, *ben* Adem'le Havva'dan geldim.)

Dikkatinizi çekmiş olabilir, bu durum hastayı psikanalizde iş başında olan esas bilim adamı yapar. Ve iyi, sağlam, akıllı ampiristin yapacağı şeyin, bu tür psikanalitik varsayımları doğrudan de-

neyimle, psikanaliz yaparak, divana yatarak sınamak olduğu bana her zaman basit bir sağduyu gibi görünmüştür. Bu deneyimi yaşamaktan yararlı bir bilgi çıkma olanağını gözardı edenler bana göre başka insanlar (sürece birlikte katılabilecekleri diğer insanlar) kadar kendilerine de gereksiz bir güvensizlik duymaktadırlar. Bunlar bana ne yapıldığını görmek, nasıl yapıldığını duymak, tartışmalı bir fenomenin üretimine katılmak amacıyla yasadışı bir şekilde bir laboratuvara girdiklerini söyleyen fizik yorumcularını hatırlatıyorlar. Fizikçilerin sadece onları kandıracağını ve tuhaf kuramlarını arazilerine girmeye cesaret edecek bir yer bırakmayacak şekilde savunmanın bir yolunu bulacaklarını düşünen eleştirmenler her zaman olacaktır.[52] Ama fiziğin geçerliliği başka nasıl sınanacaktır? Felsefi eleştiri belli ki uygun olmayacaktır –artık uzun bir süre için bilimsel alandan dışlanmıştır.[53] Psikanalizi kendileri üzerinde deneyerek sınamaya yönelik ampirik yöntemi hor gören psikanaliz eleştirmenleri bir zamanlar meşru ve uygun olan bir yolu izlemektedirler; eğri cam kullanmanın bilindiği gibi yanılsamalar oluşturması nedeniyle Galile'nin teleskopuyla yaptığı keşiflerden kuşku duyan felsefecilerin tuttuğu yoldur bu.[54] Bilimsel çağımızda bu yol artık bilim eleştirisini ciddiye almayı amaçlayan kimse için açık değildir. Bazı nedenlerle, psikanalizi eleştirenlere açık olmaya devam etmektedir.

Kendi kendine psikanaliz uygulamadan bu konularda eleştirel bir güç konumundan konuşulabileceğine inanmam için, kendi kişiliğim, kendi bedenim, kendi düşlerim, kendi yazgım üzerine karar vermeye ehliyetli olmadığıma inandırılmam gerekirdi. Başka bir deyişle, *ancak* benden başka birinin benim hakkımdaki şeyleri yargılamaya ehil olduğuna inandırılmam gerekirdi. Bu kadar ehliyetsiz olduğuma beni kim inandıracak?

52. Bilimin kendisini eleştirenlerle nasıl uğraştığını göstermenin *locus classicus*'u Bruno Latour'un *Science in Action*'ıdır (Milton Keynes: Open University Press, 1987).
53. Shapin ve Schaffer'in fevkalade çalışmalarının asıl noktasını, Sulloway psikanaliz eleştirisinde çok yanlış yorumlamıştır.
54. Bkz. Paul Feyerabend, *Against Method* (Londra: NLB, 1975), s. 99-108.

Sonsöz

Sigmund Freud ölüm sonrası görüşmelere iyi hazırlanmıştı. Kızı Anna'nın belli ki böyle vesileler için aynı onun bırakmış olduğu gibi sevgiyle koruduğu bir müze olan Londra'daki eski evindeki kitapları ve heykelcikleri arasında odanın öteki tarafındaki divana sinirli sinirli gözümü dikip bakıyordum. Belki de huzursuzluğumu farkederek bana sunduğu dolgun bir puroyu reddetmeme muzipçe bakmaktan kendini alamadı; esas olarak düşkırıklıkları ve zorluklarla dolu olan bir hayatta en büyük ve ucuz zevklerden birini reddettiğim için beni nazikçe azarladı.

Q: Altmış yıl kadar önce Viyana'dan Hampstead'e göç ettiniz, burada ölümünüzden beri dünya kentlerinin diğer birçok parası bol kö-

şesindeki gibi, her gün analistlerini ziyaret edip adımlarınızı sadakatle takip eden ve mırıltıyla konuşan bir analitik hastalar gettosu bir araya geldi. Bundan memnun musunuz?

Freud: Şairin dediği gibi: *Ins jenseits kann man nichts mitnehmen.*[1] Bunların hiçbiri bana ait değil, ne ev, ne Freud sanayisi, ne de psikanalitik hareket. Her birinde onun bir totemi olsun; tek seçenek sekshap ve rakınrol çeşitleri –küçümsenmemesi gereken geçici çözümler bunlar, diye ekleyebilirim.

Q: Ama adınızla birlikte olan terapilerin garip şekilde patlamasından dehşete düşmüyor musunuz?

Freud: Çalışma hayatıma hipnozu kullanarak başladım ve yıllarca bu gizemli zanaatın hevesli bir tutkunuyken ne telkinin gücünü, ne de, söylemek gerek, uygulamacıların ve hastaların birlikte karşı çıktıkları mutlak otorite ve miskince bağımlılığın çekiciliğini asla hafife almadım. Psikanaliz bir rasyonalistin hastanın özgürlüğünü kötüye kullanmadan telkinin altında yatan temel güçten, erotik güçten yararlanma çabasıydı. Bunun her zaman ya da genellikle bu hedefe ulaşacağının hiçbir zaman garantisi yoktu. Postmodern terapötik buyruk en azından bu düşüncenin bazı temelleri olduğunu gösteriyor. Onu bırakmaya gelince... İyileştiriciler isteseler de terapiyi terkedemezler, çünkü hastanın onsuz yapmaya en ufak bir niyeti bile yoktur. Bunun Amerikan tarzı mı, yoksa Lourdes tarzı mı terapi olduğu zevk meselesidir; ben eğilimlerimi her zaman açığa vurdum.

Q: İhtiyaçları ne olursa olsun, kimse artık psikanalizin tek saygıdeğer, tek bilimsel versiyon olduğu iddianızı kabullenmiyor.

Freud: Her zaman bazı yüksek idealler adına kınandım. Psikanaliz karşıtı çoğunluğun iniş çıkışlarını izlemekteydim: 1900'lerin başlarında çocukların ve kadınların bağımsız cinsel hayatları olduğunu ima ettiğim için nefret ediliyordum –kitaplarımın 1920'lerde Londra'daki kitapçılar tarafından pornografi muamelesi gördüklerini hatırlayın; 1930'larda sosyalist devrim olanağına dair önyargılı bir görüşe sahip olmakla eleştirildim. 1960'larda deliliğin politik bir protesto olduğunu anlamadığım için saldırıya uğradım. 1980'lerde erkeklerin doğuştan tecavüzcü ve cinsel olarak çocukları istismar eden kişiler olduklarını kabul edemeyecek kadar korkaktım. Şimdi 1990'larda sadece satış tarihleri epey geçmiş adi mallar toptancısı değil, aynı zamanda son moda bir astrolog ve şarlatanım. Sonraki ne olacak?

Gerçeğe sahiden de karınızmış gibi davranmak ister misiniz, öyle ki onun göründüğü gibi olmadığını keşfetme ihtimali zina yapmasına eş-

1. "Sen senle yapamazsın"

değer olsun? Modern dönemin bilim mazeretçilerinin gerçeğin sadakatsiz olabilmesinden özellikle dehşete düştüklerine dikkati çektim. Bunlar tıpkı kıskanç adamın genellikle kendi zararına olmak üzere her küçük ayrıntıyı bilmeye ihtiyaç duyması gibi, her ne pahasına olursa olsun kesinlik arıyorlar. Psikanaliz gerçeğin sadakatsizliğini sergilemeye devam ediyor. Hayatın belirsizliklerine güvenemeyecek kadar korkulu olan adamı bırakalım, onu güvenli ama kıt koşullara sahip laboratuvarında hapsederek dürüst bir gerçeğin kadını haline getirmeye çalışsın. Sevgisinin gerçek ifadesi bu mudur? Ancak sevgi aracılığıyla iyileştirebileceğinizin ve bu nedenle gerçeği ancak sevgi aracılığıyla keşfedebileceğinizin söylenmesi ona her zaman bir rezalet ve bir göz boyama gibi gelir.

Q: Bugünün ahlâki standartlarıyla değerlendirince çok kötü puan alırsınız. Zaman zaman mazeretçisi olduğunuz uygarlığın emperyal ve kolonyal olduğuna ve –ilkellerin alışkanlıkları hakkında küçümseyici bir şekilde konuştuğunuz zamanlar dışında– ırkçılık üzerine kurulduğuna hiç dikkati çekmediniz. Toplumun sınıflara bölünmüş olmasını ve çalışan sınıfların ve onların nörozlarının oluştuğu baskıcı ekonomik ilişkileri tamamen gözardı ettiniz. Kadınlıkla ilgili kuramlarınız da kadınları aileye, bebeklere ve büyük tanrı penise bağlı tutan muhafazakar güçlerin koruyucusu olmakla kötü bir ün yaptı.

Freud: Bunu söylediğim için beni bağışlayın, ama 1970'lerin kült diyalektiğiyle konuşuyorsunuz, bu size başka bir ideal de veriyor; benim kınandığım Irk, Sınıf ve Cinsiyet Üçlemesi ideali. İlkellerden söz ettiğim ve insan ilişkilerinde ırkın gücünü gözardı ettiğim doğrudur: Batı kültürünün evrensel –ve kendinden menkul– ahlâki standartlarıyla yaşayan, eğitim görmüş bir Yahudi'ydim. Devrimcilerden yana olmadığım doğrudur: Yoksulların ve mülksüzlerin davasının tüm haklılığına rağmen, birey üzerinde kültürün sergilediği *force majeure*'ün (baskıcı kuvvetin) sadece yeni versiyonları olan eşitlikçi haset politikalarında bir çözüm görmüyorum. Kadınların eşitlik taleplerinin uygulanabilirliğinden kuşku duyduğum doğrudur. Burada belki de hatalı olduğumu kabul etmeliyim: Penis hasedinin düşündüğümden daha fazla yüceltme yeteneği olduğu görülüyor –ve hem erkeklerin, hem de kadınların aynı şekilde penis hasedinin tahribatlarına kurban düştüklerini bana hatırlattığı için müridim Woody Allen'a teşekkür etmeliyim.

Ama bana yönelttiğiniz, hepsi de kendi pratiğinizle yalanlanan eleştirilerden kafamın karıştığını hissediyorum. Siz büyük meselelerden – ırk, cinsiyet ve sınıftan- söz ederken dünyanız her biri kendi mes-

lekleri, istikrarsız kimlikleri, özel bir durum olarak muamele görmeye yönelik kızgın talepleri olan giderek daha da küçülen gruplarla dolu. Küçük ulusların komşularıyla kapışmasıyla birlikte milliyetçiliğin çirkin canlanışından, dinsel tarikatlarınızın dalaşmalarına ve açık savaşlarına, şımartılan Birinci Dünya'nın cinsel politikalarına kadar, bir zamanlar açıkçası çok hazırlıksız bir anda, ufak farklılıkların narsisizmi dediğim şey dışında bir şey görmüyorum. Kimi zaman –ama sadece kimi zaman, size uygun düştüğünde- cinsel hazza verdiğiniz öneme pek şaşırmasam da, bir cinsel tercihi politik bir ilke düzeyine çıkarmak şaşırtıcı.

Q: Lafı ağzımdan aldınız. Çünkü Freudcu diye adlandırılmak bizim için sürekli seksle uğraşmak, ait olmadığı yerde bile sürekli seksi bulmaktır. Yirminci yüzyıl sonlarının sekse yaptıkları ışığında, onun önemiyle uğraşıp durmanızı yeniden değerlendirir miydiniz?

Freud: Cinsel doyumun hayattaki en önemli ve en güzel şeylerden biri olduğundan kuşkunuz var mı? Neden ona sahte bir tanrı gibi bakılıyor, sadece çok sık elinizden kaçtığı için mi, bulduğunuzda bile her zaman sizi mutlu etmediği için mi? AIDS'e bağlı yeni gelişen aşırı iffetiniz ve yalancı sofuluğunuz korkudan yıkılıp, benim çağımda tam da firenginin yaptığı gibi, sizde başkalarını da onun hazlarından yoksun bırakma arzusu mu uyandırdı? Hiçbir zaman seksin cennete giden bir yol olduğunu ya da insanların aynı şekilde aziz tuttuğu diğer ilkelerle çatışma içinde olmasının biteceğini düşünmedim. Ancak, herhalde hâlâ "Freud kalsın, biz İngiliziz." ilkesine bağlı kalan ülkede olduğumun farkında olmalıyım. Eğer cinsel arzunun hayatlarınızın yüreğinde bulunması gerektiğini kabul etmeye gönülsüzseniz, lütfen en azından bizim –ve özellikle sizin- hepimizin hala cinsel ikiyüzlüler olduğumuzu kabullenin.

Q: Size kötü bir isim kazandıran sadece seks değil. Son yıllarda sizi çocukların cinsel istismarını örtbas etmekle –ve alternatif kuramlarınızı kanıtlamak için kanıtlar uydurmakla- suçlayan anti-Freudcularımız oldu. Ayrıca sizi en gürültücü bir şekilde inkar eden çocuklarınızdan bazı terapistlerin, hastalarının zihinlerine sahte anılar soktuğunu gösteren anti-Freudcularımız da var. Çoğu kişi bu koşullar altında şunu söylemeye çok hazır: "Bu kadar yeter! Freud'a buraya kadar katlandım!"

Freud: Hangi tarafta olursam olayım, bunun yanlış taraf olması zorunlu. Terapistler çocukların cinsel istismarına itiraz ettikleri zaman, bu, kaza yerindeki cerrahın otomobilin icadına karşı çıkması gibidir; elbette iyileştirmeleri gereken yaralanmanın nedeni budur, ama onların

işi de budur: İyileştirmek. Psikanalizi hiçbir zaman ahlâki haçlı seferiyle karıştırmadım, tam tersine. Eleştirmenlerim de öyle yapmalı.

Bunların keşfedilmesinde önceliğim olduğunu iddia etmek hoşuma gitse de, sahte anılar için de aynı şeyi düşünüyorum: Bunları fantaziler, gündüz düşleri ve ekran anılar diye adlandırdım. Beni yeni olarak çarpan şey, bunların bir ailenin suçlama ve karşı suçlamalarına kinci bir fitil şeklinde silah olarak kullanılıyor olmasıdır. Sofokles'in oyununda keşfettiğim Ödipus karmaşası şimdi mahkeme salonlarında –tercihen de televizyonda- sahneleniyor. Klasik nörozlar sizin için asla önceden göremediğim şu modern karışımda gizlenmiştir: Kitle iletişim araçları adıyla tanınan bedensel sarhoş edici maddelerin ve sanatın güçlü bileşimi. İnsan türünün kimyası aracılığıyla bedenine yönelik yaratıcı manipülasyonuna büyük saygı duydum –unutmayın ki kokainin hazlarına ve sıkıntılarına kendimi tabi kıldım ve yalnız bilimin çıkarı için değildi bu. Ama kültüre bağımlı hale gelmek yoluyla bulunamayan tesellileri hafife aldığım ve bunlardan çok etkilendiğim açıktır.

Q: Bugünlerde size yönelik en sert eleştiriler şöyle: Freud çok güzel laflar ediyor, ama nihayetinde yalancı ve dalavereci biri. Bu kanıya nasıl yanıt verirsiniz?

Freud: Her birimizin nörotik zorlantıları var. Benimki başkalarını aydınlatmak ve onlara kendi mahrem dertlerinden bir çıkış yolu göstermek amacıyla kendime dair biraz –çok fazla değil- gerçeği söylemekti. Eleştirmenlerimin de kuşkusuz kendi zorlantıları var, içlerinde kafasız katipler bulunanların beni gerçeğin kendi kendine tayin edilmiş mahkemesi önüne çıkarmaları gibi. Yine de bu gerçeği, bütün gerçeği ve sadece gerçeği söyleme buyruğu bu medya istilasına uğramış yüzyılın son yarısına özgü bir patolojidir. Hemşerim, kötümser Milan Kundera'nın yazdığı gibi: "Zamanımızın bütün ahlâki yapısı Onbirinci Emir'e dayanıyor: Gerçeği söyleyin! ...elbette "gerçek" sözcüğünün Onbirinci Emir'in yöneticisi için ne anlama geldiğini de sorabiliriz. Yanlış anlamaları önlemek için bunun Jan Hus'un uğruna kazıkta öldüğü Tanrının gerçeğine dair bir sorun ya da uğruna Giordano Bruno'yu yaktıkları bilim ve özgür düşüncenin gerçeğine dair bir sorun olmadığını vurgularız. Onbirinci Emir'in ortaya çıkardığı gerçek, din ya da felsefeyle bağlantılı değildir, en alt ontolojik düzeyin gerçeği, tamamen pozitivist, olgusal bir gerçektir: C dün ne yaptı? Kalbinin derinlerinde sahiden ne düşünüyor? A'yla bir araya geldiğinde neyden söz ediyor? B'yle yakın ilişkisi var mı? Yine de, en alt ontolojik düzeyde bulunmakla birlikte, zamanımızın gerçeğidir bu

ve Hus ya da Giordano Bruno'nun gerçeğiyle aynı patlayıcı gücü içerir."[2]

Ve siz Onbirinci Emir'in yüksek rahibisiniz, küstah sorularınıza bir yanıt istemek için beni ölümsüzlükten geri sürükleyecek kadar güçlüsünüz. Ancak, ölü birinden gerçeği talep etmekle ne yaptığınıza siz bile şaşırabilirsiniz.

2. Milan Kundera, *Immortality*, çev. Peter Kussi (Londra ve Boston: Faber and Faber, 1991), s. 122-124.

Kısaltmalar

E Jacques Lacan, *Ecrits* (Paris: Seuil, 1966). İkinci bir rakamı verilmişse, İngilizce çeviriye gönderme dir (*Ecrits: A Selection* Çev. Alan Sheridan, Londra, Tavistock/ New York. Norton, 1977). Sadece İngilizce çeviriye gönderme varsa, sayfa numarasının ardından (İng.) gelecektir.

FF *The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess, 1887-1904*, der. J. M. Masson (Cambridge, Mass.: Harvard University Press,1984)

FFer 1 *The Correspondance of Sigmund Freud and Sandor Ferenczi, Volume 1, 1908-1914*, der. Eva Brabant, Ernst Falzeder ve Patrizia Giampieri-Deutsch, Çev. Peter T. Hoffer, Andre Haynal'in girişiyle (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1994)

FFer 2 *The Correspondance of Sigmund Freud and Sandor Ferenczi, Volume 2, 1914-1919*, der. Ernst Falzeder ve Eva Brabant, Patrizia Giampieri-Deutsch'un işbirliğiyle, Andre Haynal'in gözetimi altında, Ingeborg Meyer-Palmedo'nun kaleme aldığı,

Peter T. Hoffer çevirisi, Axel Hoffer'in girişiyle (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1996)

FJones *The Complete Correspondance of Sigmund Freud and Ernest Jones, 1908-1939*, der. R. Andrew Paskauskas, R. Steiner'in girişiyle (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1993)

Fjung *The Freud/Jung Letters*, der. William McGuire, çev. R. Manheim ve R. F. C. Hull (Princeton, Princeton University Press, 1974)

ID *Sigmund Freud, The Interpretation of Dreams, Vols IV ve V of SE.*

Int. *J. Psa. International Journal of Psycho-analysis*

J Ernest Jones, *Sigmund Freud: Life and Work*, Londra: Hogart Press, 1953-1957, I-III. Ciltler

Letters Sigmund Freud, *Letters of Sigmund Freud, 1873-1939*, der. Ernst L. Freud, çev. Tania ve James Stern, Londra: Hogart, 1970)

Minutes (Tutanaklar) *Minutes of the Vienna Psychoanalytic Society*, der. Herman Nunberg ve Ernst Federn, çev. M. Nunberg, 4 cilt. (New York: International Universities Press, 1962-1976)

SE *Sigmund Freud, The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, 24 cilt, der. James Strachey, Anna Freud'la birlikte ve Alix Strachey ve Alan Tyson'un yardımlarıyla (Londra: The Hogarth Press ve Psiko-Analiz Enstitüsü, 1953-1974)

Stud Sigmund Freud, *Studienausgabe*, 10 cilt, numaralandırılmamış *Erganzungsband*'la birlikte (Erg olarak kısaltılmış) (Frankfurt am Main: Fischer Verlag, 1969-1975)

TEŞEKKÜR

1. bölümün ("Adalet, Haset ve Psikanaliz) daha kısa bir versiyonu ilk olarak John O'Neill'in daveti üzerine 30 Nisan-3 Mayıs 1992'de Berkeley, Kaliforniya'daki "Tutkular, Kişiler, Güçler" adlı konferansta "Psikanaliz ve Tutkular" üzerine bir panelin parçası olarak sunulmuştur. O versiyonu okuyup beni Rawls'un hasete dair tartışması ışığında epey gözden geçirmeye ve genişletmeye yönelttiği için Jose Brunner'e çok müteşekkirim. Daha çok gözden geçirilen bir versiyonu da 1995 Temmuz'unda Dartmouth College Halk Dersleri Dizisi'nin memnuniyet verici ortamında sunuldu; yararlı açıklamaları için Michael Riffaterre, Judith Butler, Diana Fuss ve Donald Pease'e ve Gayrıresmi Bilgi grubundaki meslektaşlarım Jonathan Burt, Peter de Bolla, Maud Ellman ve Simon Goldhill'e, ayrıca 1995 Haziran'ında Cambridge'de toplanan makale tartışmasındaki yorumları için Elisabeth Goodstein'a teşekkür etmek isterim. Bir başka versiyon *Freud and the Passions*'da bulunmaktadır (der. John O'Neill, University Park: The Pennsylvania State University Press, 1996; yayın hakkı 1996, Pennsylvania University Press, yayımcının izniyle yeniden basılmıştır).

2. bölümün ilk versiyonu ("Gerçeğin Kurbanları") Conrad Stein ve Daniele Brun'un daveti üzerine *Freud/Ferenczi Yazışmaları*'nın birinci cildinin Fransızca yayımına ayrılan *Journees d'Etudes Freudiennes*'in 1992 26-27 Eylül sayısı için hazırlandı. Bu versiyon *Etudes Freudiennes*, 34 (Bahar 1993): 34-35'te "L'inceste psychoanalytic et l'ideal de l'amour libre" diye yayımlandı. Epey gözden geçirilmiş bir versiyon Elizabeth Lunbeck ve Natalie Zemon Davis'in organize ettiği, 8 Nisan 1994'te Princeton Üniversitesi'nin Shelby Cullom Davis Tarihsel İncelemeler Merkezi'nde "Kanıt ve İkna: İlk Psikanalitik Olgular: Hastalar ve Anlatılar" başlıklı konferans dizisinde sunuldu. Burada yayımlanan makale, o makalenin çok genişletilmiş bir versiyonudur ve Martin Jay'in nazik davetiyle Mayıs 1992'de Kaliforniya Berkeley Üniversitesi, İnsan Bilimleri Araştırma Merkezi'nde sunulan malzemeyi de içermektedir; bu vesileyle psikanalizin "ahlâkdışı" niteliğini açıklığa kavuşturmama yardım eden müdahalesi için Frederick Crews'a teşekkür etmek isterim. İlk versiyonlar üzerine verimli yorumları için Conrad Stein, Daniele Brun, Tim Kendall, Geraldine Shipton, Michael Roth, John Toews, Elizabeth Lunbeck, Stephanie Kiceluk ve özellikle Jan Goldstein'a teşekkür etmek isterim.

3. bölümün ilk versiyonu ilk kez Simon Goldhill'in daveti üzerine 27 Mayıs 1991'de Cambridge Üniversitesi Klasik Yunan ve Latin Edebiyatı Fakültesi'ndeki "Müzeler ve Koleksiyon Faaliyeti" başlıklı bir seminerde konferans olarak verildi. Talihli bir davetti bu, çünkü beni Freud'un koleksiyon faaliyetlerini yeni bir açıdan düşünmeye yönlendirdi. Burada yayımlanan versiyon *The Cultures of Collecting*'de "*Mille e tre:* Freud as a Collector" adıyla yayımlanan yazının çok az değiştirilmiş bir versiyonudur (der. John Elsner ve Roger Cardinal, İngiltere'de ilk kez 1994'te yayımlandı, yayın hakkı Reaktion Books, 1994). Bu bölümün hazırlanışındaki cömert ve sınırsız destekleri için

Londra Freud Müzesi çalışanlarına, özellikle de müze müdürü Erica Carter'a da teşekkür etmek isterim.

4. bölüm ("Düş Okurları") Manchester Üniversitesi Yayınları'ndan çıkacak olan Freud'un *Düşlerin Yorumu*'nu yeniden değerlendiren bir denemeler kitabı için 1991'de Laura Marcus tarafından istenmişti. Denemeyi burada yeniden basmama izin verdiği için ona teşekkür ederim. İlk kez 1975'te Cambridge'de *Düşlerin Yorumu* üzerine seminerinde karşılaştığımda başlayan uzun geleneğini sürdüğü ve Freud'un kitabından uzak kalmamı önlediği için Frank Kermode'a teşekkür etmek isterim. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*'da yayımlanmış şekliyle Sigmund Freud'un Düşlerin Yorumu'ndan alıntı yapmama izin verdikleri için Routledge, Sigmund Freud Copyrights, ve Harper Collins'e de teşekkür etmek isterim.

5. bölüm ("Bütün Bir Düşünce İklimi") *Discovering the History of Psychiatry* (Oxford: Oxford University Press, 1994) kitapları için 1991'de Roy Porter ve Mark Micale tarafından istenmişti; şu andaki versiyon çok az gözden geçirilmiştir. Bölümün burada yeniden basılmasına izin verdikleri için Oxford University Press'e teşekkür etmek isterim.

Sonunda 6. bölüme ("Freud Savaşlarından Notlar") dönüşen müsveddeler 1995 başlarında İngiliz Psikanalitik Derneği'ne; Peter Dews, Stephen Mulhall ve Jay Bernstein'ın teveccühüyle Essex Üniversitesi'nde Felsefe Bölümü'ne; Cambridge'deki benim Tarih ve Bilim Felsefesi Bölümü'me; Julia Borossa'nın teveccühüyle Kent Üniversitesi'nde Psikanalitik İncelemeler Merkezi'ne ve 1995'te toplanan, Psikanalitik Forum'daki meslektaşlarım ve arkadaşlarım Eleanor Armstrong-Perlman, Malcolm Bowie, Jacqueline Rose, Andrew Samuels ve Sonu Shamdasani'nin organize ettiği "Psikanalizin Sonu mu?" adlı konferansa sunuldu. Metnin bir kısmı 1995 Mart'ında *Bulletin of the British Psycho-Analytic Society*'de yayımlandı.

Sonsöz biraz değişik bir şekilde 10 Ekim 1994'te Londra'da *The Independent*'ta yayımlandı.

Bu kitabın bölümleri 1993-94'te araştırma için Paris'teyken yazıldı ve bazı kısımlar gözden geçirildi. Bir yıllık ara verme lüksünü bana verdikleri için Cambridge Üniversitesi'ne ve Tarih ve Bilim Felsefesi Bölümü'ndeki meslektaşlarıma teşekkür etmek isterim. Araştırma ve yazı için gereken hoş zamanı da bana 1994'ün bir bölümü için Nuffield Vakfı Sosyal Bilimler Araştırma Bursu veren Nuffield Vakfı mümkün kıldı; onlara minnettarlığımı açıklamak isterim.

Son olarak, coşkusu ve cesareti bu kitabın yaratılmasına kesinlikle olağandan çok katkıda bulunan editörüm Angela von der Lippe'ye teşekkür etmek isterim. Son aşamalar bu tür şeylerin olabileceği kadar pürüzsüzce, hayal gibi geçildi; Mary Ellen Geer ve Kimberly Nelson'a teşekkürler.

Cambridge, İngiltere
Ekim, 1996

— *Amatör Psikanalizi*, çev.: Kamuran Şipal, Cem Yay., 1998.
— *Beş Konferans ve Psikanalize Toplu Bakış*, çev.: Kamuran Şipal, Cem Yay., 1998
— *Cinsiyet Üzerine*, çev.: A. Avni Öneş, Say Yay., 1996.
— *Düşlerin Yorumu I*, çev.: Emre Kapkın, Payel Yay., 1991.
— *Düşlerin Yorumu II*, çev.: Emre Kapkın, Payel Yay., 1992.
— *Dinin Kökenleri*, çev.: Selçuk Budak, Öteki Yay., 1999.
— *Espri Sanatı*, çev.: Erdoğan Alkan, Toplumsal Dönüşüm Yay., 1996.
— *Espriler ve Bilinçdışı ile İlişkileri*, çev.: Emre Kapkın, Payel Yay., 1998.
— *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi*, çev.: Şemsa Yeğin, Payel Yay., 1996.
— *Hz. Musa ve Tektanrıcılık*, çev.: Kamuran Şipal, Bağlam Yay., 1987.
— *Kitle Psikolojisi*, çev.: Kamuran Şipal, Cem Yay., 1998.
— *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası*, çev.: Banu Büyükkal-Saffet Murat Tura, Metis Yay., 1998.
— *Olgu Öyküleri I*, çev.: Ayhan Eğrilmez, Payel Yay., 1998.
— *Olgu Öyküleri II*, çev.: Ayhan Eğrilmez, Payel Yay., 1996.
— *Psikanaliz Üzerine*, çev.: Kamuran Şipal, Cem Yay., 1998.
— *Psikanalize Yeni Giriş Dersleri*, çev.: Selçuk Budak, Öteki Yay., 1997.
— *Psikopatoloji*, çev.: Hakan Atalay, Payel Yay., 1999
— *Psikanaliz ve Uygulama*, çev.: Muammer Sencer, Say Yay., 1997.
— *Psikopatoloji Üzerine*, çev.: Selçuk Budak, Öteki Yay., 1997.
— *Psikanaliz Üzerine*, çev.: A. Avni Öneş, Say Yay., 1998.
— *Ruhçözümlemesine Giriş Konferansları*, çev.: Emre Kapkın-Ayşen Kapkın, Payel Yay., 1998.
— *Ruhçözümlemesine Yeni Giriş Konferansları*, çev.: Emre Kapkın-Ayşen Kapkın, Payel Yay., 1998.
— *Rüyaların Yorumu 1-2*, çev.: Selçuk Budak, Öteki Yay., 1998.
— *Sanat ve Sanatçılar Üzerine*, çev.: Kamuran Şipal, Yapı Kredi Yay., 1995.
— *Sanat ve Edebiyat*, çev.: Emre Kapkın-Ayşe Tekşen Kapkın, Payel Yay., 1999.
— *Siz Deli misiniz?* çev.: M. Yılmaz Öner, Anahtar Yay., 1994.
— *Uygarlığın Huzursuzluğu*, çev.: Haluk Barışcan, Metis Yay., 1996.
— *Uygarlık, Din ve Toplum*, çev.: Selçuk Budak, Öteki Yay., 1997.
— *Totem ve Tabu*, çev.: K. Sahir Sel, Sosyal Yay., 1996.
— *Yaşamım ve Psikanaliz*, çev.: Kamuran Şipal, Say Yay.,1986.

Dizin

1066 ve Ötesi 18

A
Abelard 20
Abraham 95, 204
acedia 51, 47, 49, 51, 56
adalet 28, 29, 32, 41, 43, 51, 54, 55, 118
adalet duygusu 37, 44, 45, 55
adalet ilkeleri 40, 46
adalet kuramı 38
adalet talebi 45
adalet ve eşitlik 30, 31
adalet ve hakkaniyet 118
adaletsizlik 118
adil tasarruf 54
Adler 211, 213, 239, 263
Aeschylus 147
ahlâk 13, 36, 48, 116
ahlâk kuralları 37
ahlâki duyarlılık 38, 39
ahlâki ethos 277
ahlâki eylem 51
ahlâki ilkeler 39, 45
ahlâki zorunluluk 118
ahlâkın soyağacı 36
ahlâksızlık 116
AIDS 284
aile 51
aile romansı 95
ailenin tarihi 223
Akhnaten 147
Akhnaten ve Musa 151
akılcılaştırma 50
akrabalar 103
aktarım 60, 84, 244, 245, 246
Allen, Woody 10, 283
Allouch, Jean 89, 90
Althusser 227
Amerika 217, 226
Amerika'da psikanaliz mesleği 228
Amerikan Psikanalitik Birliği 228
Amerikan psikiyatrik psikanalizi 228
Amerikan psikiyatrisi 227
ana rahmi 159
analist 60, 64, 69, 79, 115, 121, 151, 233, 251, 252, 253, 256, 274
analist telkini 265
analistin tarihi 236
analistle hasta 119
analistler 162, 265, 270
analitik dürüstlük 68
analiz 90, 120, 143, 144, 162, 223
analiz divanı 89
analiz odası 123
analizand 88, 115, 130
Andersson, Ola 214
Andreas-Salome, Lou 64, 140
Anglo-Amerikan bilim tarihi geleneği 219
Anglo-Amerikan entelektüel hayat 220
ani bir buluş 176
anımsama ve unutma 151
anksiyete düşleri 180
Anna 105, 115, 122, 123, 133, 166, 198, 281
anne ile kız 75, 97
anne ile kız kardeş 76
Annenberg 157
anneye düşmanlık 31
anomalilerin üstadı 147
anomi 51
anonimliğin suç ortaklığı 231
antik 128
Antik dönem 235
Antik dünya 127

Antik Roma 130
antika koleksiyonu 130, 133, 136, 155
antikalar 147
antite 127
antropoloji 277
Anzieu 163
Aristocu 48
arkeolog 128
arkeoloji 131, 157
arzu 39, 53
astronomi 270
aşk 15, 125
Athena 147, 151
Atina Okulu 148
Auden, W.H. 52, 210, 211, 232, 236
Augustine, St. 34, 40, 45, 48
avan gard 278
Avrupa uygarlığı 147
Avusturya 132, 133
Aydınlanma 52, 156, 232
Aydınlanma bireyciliği 103
Aydınlanmacı Freud 147

B

baba karmaşası 134
Bachelard 268
bağımsız hasta 104
bağlamsalcı 221
bağlamsalcılar 216
bakma günahı (invidia) 34
Balint, Michael 17, 123, 125, 230
basit ve gösterişsiz terapist 236
baskı hataları 138
bastırılan 179
bastırma 212
Başlangıç Düzeyi 223
baştan çıkarma sahneleri 252
Batı kültürü 150, 218
Batı uygarlığı 143
Baudelaire 57
Baudrillard 140, 148, 157
bellek-politikası 257
Beller, Steven 216
Bellevue 181
benlik (self) yorumbilgisi 234
benlik teknolojisi 235
Berggasse 130, 131, 142, 153
Berlin 161
Berlin Polikliniği 161
Bernard 229
Bernay, Martha 105
Bernays, Emmeline 109
Bernheim 161
Bettelheim 131
Bezuhov, Pierre 18
bilgi-iktidarı 234
bilim 268, 270, 272, 273, 275
bilim adamı 236, 269, 279
bilim adamları 270, 276
bilim ethos'u 276
bilim tarihçileri 249, 250
bilim tarihi 250, 260
bilim ve sevgi 70
bilim-olmayan 268
bilimsel 100, 158
bilimsel açıklama 13, 274
bilimsel akıl yürütme biçimleri 267
bilimsel hareketler 160
bilimsel iddialar 12
bilimsel koleksiyoncu 137
bilimsel korkaklık 251
bilimsel kuramlar 263
bilimsel tıp 229
bilincin psikolojisi 273
bilinç akışı 236
bilinçdışı 116, 144, 146, 218, 256
biraz daha doğru sözlülük 118
bireycilik 103
bireysel çıkar 49
bireysel özne 55
Birinci Dünya Savaşı 147
Birleşik Devletler 58, 62, 90, 231
biyografi 122
Bonaparte, Marie 100, 101, 124, 130, 166
Borch-Jacobsen 258
Borgia, Lucrezia 146
Borodina savaşı 18
botanik meraklı 138
Brecht 27
Brennan, Teresa 32
Breton, Andre 170
Breuer, Josef 170, 214, 231
Britanya Bilimsel İlerleme Kurulu Daireleri 161
Brunner, Jose 38
Bruno, Giordano 285, 286
Bruyere, La 49
Buckland , William 260, 261

Budapeşte ve Londra Psikanalitik Dernekleri 63
bulaşık 265
bulaşıklaşan veriler 263
bulaşma suçlaması 262
bulaşma teması 255
Burckhard, Max 192, 193
Burke 10
Büyük Gregor 48
Byatt, A.S. 10

C-Ç

Cantona, Eric 10
Carbonnier, Jean 27, 28, 29
Cavell 10
cehalet perdesi 41, 53
Cennet 172
Charcot 136, 161, 225
Choisy, Maryse 25
cinsel ahlâk 58, 59
cinsel ahlâkçılık 58
cinsel doyum 284
cinsel oyunlar 121
cinsel özgürlük 59
cinsel uyarılma 271
cinsellik 234
cinsellik tarihi 234
Cioffi, Frank 18, 248
Clytemnestra 151
Collins, Harry 250
Coulomb, Charles 249
Crews, Frederick 13, 18, 19, 248, 252, 253, 254, 255, 256, 258, 260, 262, 265, 275
Crombie, Alistair 268
çalışan sınıflar 283
çarpık 98
Çehov 229
çifte rezalet 15
çıkarlar 50
çıkarlar kuramı 48
Çin 130
çıplaklık 172
çocuk cinselliği 218
çocuk cinselliği kuramı 279
çocuk velayeti davası 26
çocukların cinsel istismarı 284
çocukların dünyası 102
çocuksuluk 45

D

Dadaistler 146
Dali, Salvador 14
Darwin 14, 157, 158, 160, 179, 219, 222, 227
Darwin ve evrim kuramı 160
Darwinci hareket 209
Darwinciler 222
Darwinizm 268
delilik47
dementia praecox 207
demokrasi 37
deneycinin düzeltme katsayısı 250
Derrida, Jacques 10, 17, 162, 172, 221, 223, 258, 259, 261
Deutch, Helene 97
Dewey, John 276
Dickens 222
diğer çocuklarla özdeşleşme 43
dil sürçmeleri 138
dilbilim 221
dilbilim tarihi 211
din ve kapitalizm 47
dinsel insan 232
diş bileme 41
dişi=penis=bebek 54
divan 153
Doerner 228
doğa bilimi 266, 273
doğabilimci 268, 269, 277, 278
doğruluk (gerçek) 71
doğruluk (ya da gerçek) 70
doktor-hasta 229
doktor-hasta ilişkileri 212
Don Juan 157
Dora olgusu 254
Dorset 264
Dostoyevski 18
Douglas, Marry 256
Dreckoloji (Dışkıbilim) 166
Duchamp 146
Duhem-Queine 255
Durkheim 50, 107
Durkheimci sosyoloji 211
dünyayı tahrip etme 37
dürtü kuramı 211
dürüstlük 57, 64, 71, 118
dürüstlük ethosu 58
dürüstlük etiği 232

dürüstlük kuramı 121
dürüstlük ve doğru sözlülük 115
düş 144
düş gören 205
düş kitabı 166, 168, 169, 172, 173, 177, 182, 191, 194
düş kuramcısı 186
düş metinlerini toplama 137
düş ve espriler koleksiyonu 141
düş-analizi 177
düş-kitabı 187,188
düşler 138, 146, 163
düşler durumu 189, 279
düşler ve sürçmeler koleksiyonu 156
Düşlerin Yorumu 17, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 171, 188, 190, 191, 195, 196, 197, 199, 202, 205, 206, 207, 208, 209, 213, 217, 275
düşmanlık 43
düş-örneği koleksiyonu 150
düşünceler 142

E

Ebu Simbel tapınağı 126
Eckermann 67
edebi teknoloji 276
edebiyat 13
edebiyat eleştirisi 13
Edison 211
Edmundson, Mark 10
ego 51, 144
egzogami 107
Einstein 14, 227
Eissler 215
Eitington 95
Ekran Anılar 285
Eli 105
Ellenberger, Henri 212, 214, 216, 221
Ellenberger usulü 224
Ellis, Havelock 271, 277
Elma 15, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 85, 89, 90, 91, 92, 94, 97, 98, 99, 100, 103, 106, 107, 110, 112, 115, 121, 122, 124, 125
Elster, Jon 26, 50
empresyonist resim 157
Empson 10
enerjetik 211
ensest 99, 101, 106, 110, 122
ensest sorunu 123
ensestiyöz 94, 98, 99, 104, 105, 106, 110, 125
epidemiyoloji 229
epistemolojik bireycilik 265
epistemolojik buyruk 264
Erikson, Erik 197
erişkinler dünyası 102
erişkinlik 45, 46
erken anılar 139
espri ve düş metni koleksiyonları 146
espriler 139, 146
espriler ve düş metinleri koleksiyonu 148
Esterson 252
eşcinsellik 62, 67, 68
eşcinsellik sorunu 99
eşit haklar 52
eşit muamele talebi 43
etik 13, 48, 117, 118, 120
etik kararlar 116
etnoloji 221, 267
ev idaresi 48
evlilik 15, 50, 104
evrensel fahişe 50
evrensel haset 51
evrensel narsisizm 51
evrensellik 43
evrensellik koşulu 117
evrimsel biyoloji 266
ezoterik sözlükçeleri 274

F

fallik öğe 149
fallosantrizm 12
Fallus 55, 149
fantaziler 285
Fare Adam 127, 193
Farrow, Pickworth 207
felsefi eleştiri 280
feminist eleştiri 11
feministler 257
feminizm 32
Ferenczi, Sandor 12, 15, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 79, 81, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 104, 106, 107, 109, 110, 111, 113, 115, 120, 121, 122, 124, 125, 195, 196, 204, 211, 241, 243, 245

Fichtl, Paula 130
Fichtner 214
firengi 284
Fish, Stanley 18, 237, 238, 241, 242, 245, 246, 248, 251, 258, 260
fizikçiler 280
Flaubert 20
Fliess, Robert 68, 69, 124, 165, 166, 168, 169, 171, 172, 174, 178, 179, 185, 193, 198, 203, 204, 205, 201, 202
Fliess, Wilhelm 60, 139, 164
Fluss, Frau 109
Fluss, Gizella 75, 105
folk psikolojisi 264
Forrester 167
Foucault, Michel 17, 208, 221, 222, 228, 233, 234, 235, 268
France, Anatole 191
Frankfurt Okulu 50
Fransa 217, 220, 221, 227
Fransız epistemoloji geleneği 219, 268
Fransız geleneği 220
Fransız psikanalizi 225, 228
Frau G. 66, 80, 81, 82, 83, 84, 89, 91, 93, 97, 112
Frazer, Sir James 107
Freud 12, 20, 51
Freud Çağı 10
Freud hayatı 213
Freud müzesi 133
Freud okuması 221
Freud öncesi 10
Freud sanayisi 282
Freud tarihyazımı 251
Freud ve Ferenczi 62
Freud ve Marx 222
Freud, Anna 124
Freud'u okumak 208
Freud'un analisti 164, 166
Freud'un analizi 165
Freud'un antika koleksiyonu 131, 135, 141, 148, 151, 152
Freud'un bilimsel dürüstlüğü 13
Freud'un divanı 126, 153
Freud'un gece kutlamaları 146
Freud'un hastaları 164, 252
Freud'un koleksiyon faaliyetleri 16
Freud'un koleksiyonları 129, 130, 144, 147, 149, 150, 153
Freud'un okurları 167, 178, 208
Freud'un otobiyografisi 223
Freud'un öncelleri 218
Freud'un özgünlüğü 218
Freud'un patavatsızlıkları 175
Freudcu 188, 206, 207, 208
Freudcular 20, 208
Freudo-Marksist sentez 227
Friday, Nancy 236
Friedan 11
Fuss, Diana 35

G

gaddarlık ilkesi 183
Galile 280
Gardner 262
garez 41, 47
Gellner, Ernest 18, 103, 232, 235
genç Freud 213
genç Marx 50
genel bir öteki 25
genel haset 47
Genel Nüfus Memurluğu Bürosu 161
genellik 43
gerçeğe uygunluk 118
gerçeğin sadakatsizliği 283
gerçek 285
Ginzburg, Carlo 230
Giovanni, Don 128
Gizella 70, 72, 73, 74, 76, 80, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 100, 106, 107, 110, 111, 112, 114, 115, 122
gizli ile aşikar 181
gizli-biyoloji 219
Goethe 67, 147, 219
Gomperz, Heinrich 187
Goodstein, Elizabeth 55
görev 46
görgü kuralları 123
görünmez el 52
gözden kaçan tuhaflıklar 144
Granoff, Wladimir 110, 213
Greer 11
Grinstein 163
Groddeck, Georg 93
Groot, Jeanne Lampl de 31, 130, 132
grup duygusu 29
Grup Psikolojisi ve Ego Analizi 24, 35
grup ruhu 24, 43

Grünbaum, Adolf 18, 248, 253, 262, 263, 264, 265, 266, 272, 273, 275, 278
Grünbaumcu 262
Gschnas kuralı 145, 146
gurur 47, 49, 51
gücenme 36, 42, 44, 45, 46
günah çıkarma 123
günahlar 48
gündelik açıklama 263
gündelik açıklama stratejileri 262
Gündelik Hayatın Psikopatolojisi 202
gündüz düşleri 285
Güney Amerika 217
güvenilirlik 248

H
H.D. 154, 156
Habermas 10, 227, 266
Habsburg imparatorluğu 216
Hacking, Ian 256, 267, 268
Hale, Nathan 228
halk sağlığı 229
Hamlet 17
Hampstead 130, 153, 154, 281
hamster 155
hareket yetersizlikleri 138
hasedin görselliği 40
haset 14, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 51, 53, 55, 56, 118
haset sorunu 38
hasta-merkezli tarih 235
hastayla analist 119
hatalı hareketler 138
hatıra 150, 151
hatırat 236
Hawking 227
hazcı-estet 277
Heath, Stephen 30
Hegel 53
Heidegger 184
hekim-hasta 230
herkese eşit muamele 45
Herzen 54
hınç 36
hipnotizm 160
hipnoz 211, 258, 282
hipnoz ve telkin 230
Hıristiyanlık 48, 234
hırs 49
Hirschman 48, 49
Hirschmüller 214
histeri kuramı 145
Hitchcock 236
Hitler 260
Hobbes 18, 256
Hobson, Allan 275
Holmes 144
Holton, Gerald 249, 250
Holywood sineması 227
Homeros 222
homo economicus 232
Hopkins 262
Hume 49
Hus, Jan 285, 286
Huxley 161, 161, 222

İ
İbsen 229
id 51
iğdiş edilme 149
ikame mekanizması 135
ikiyüzlülük 47
iktidarsızlık 53
ilaç psikiyatrisi 228
İleri Düzey 223
ilk günah 34
İlk Okur 203
ilk sansürcü 167
ilkel komünizm 50
ilkeller 283
İmparatorun Yeni Giysileri 172, 173
imrenme 47
infantisid (çocuk katli) 27
İngiltere 227
inkârın inkârı 118
insan bilimleri 220, 234
insanları anlama 261
intikam 49
ipuçları bilimi 144
Irigaray, Luce 30
ırk, cinsiyet ve sınıf 283
Irk, Sınıf ve Cinsiyet Üçlemesi 283
ırkçılık 283
İrma'nın enjeksiyonu 176, 197, 199, 205
İsa 226
ısmarlama düş görmek 186
Isolde, Frau 65

İspanyol fatihler 150
İsraels ve Schatzman 252
istek-doyurma 179, 180, 182, 188, 194
işaretler 144
işeme kabı 146
İtalya Seyahati 66
itirafa yönelik teknikler 234
ıvır zıvır arkeoloğu 143
iyi ve zararsız tutkular 49
iyilik 118
izler 144

J

Jackson, Hughlings 136
Janet 213
jinekolojik tedavi 135
Jocasta 74
Jones, Ernest 12, 58, 83, 95, 102, 161, 163, 189, 194, 195, 196, 204, 207, 212, 215, 221, 239, 243, 244, 247
Joyce 236
Jung 12, 61, 66, 67, 106, 107, 124, 152, 161, 198, 199, 204, 211, 213, 239, 263

K

Kabul Görmüş Fikirler Sözlüğü 20
kadınlık 283
Kammerer, Paul 14
kamu yararı 50
Kann, Leo 102
kanser 153
Kant 54, 116, 117
karakter dağarcıkları 233
karizmatik bilim adamları imgesi 227
Karnak Tapınağı 142
karşı aktarım 68
karşı-istek düşü 183, 192
karşı-istekli 183
Katolik Kilisesi 105
kaynana 107, 108, 109, 112
Keats 113
keder 47
kendi kendine analiz 135, 140, 162, 163, 164, 165, 174, 224, 264
kendi kendine psikanaliz 280
kendi kendini aldatma sistemi 219
kendilik (selfdom) 265
kendinden iğrenme 39
kendine saygının yitirilmesi 39
kendini-anlama 264
kendini-onaylama 36
kendini-sevme 49
kimlik politikası 257
kin 41, 47
Kinsey 277
kıskançlık 41, 44, 45, 47
Kitcher, Patricia 275
kızgınlık 46
Klein, Melanie 33, 34, 37, 40, 51, 56, 220
klinik tıp sanatı 229
Klug, Aaron Sir 10
Koch 229
Kohut, Heinz 197
kokain 285
koleksiyoncu 139, 140, 143, 147, 157
Kont Thun 144
Kopernik 10
korku 47
Koyre 268
kötü huylar 52
Krafft-Ebing, Richard von 136, 271
Kralın Hayali Elbiseleri 171
Kristeva 10
Kundera, Milan 15, 285
kurgusal analiz 236
Kurt Adam 237, 238, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 252, 254, 265
kurucu yazar 222
küçük erotik doyumlar 120
küçük şeyler 144

L

laboratuvar 152
Lacan, Jacques 34, 35, 39, 40, 53, 54, 55, 60, 167, 205, 220, 221, 226, 233, 263
laik anksiyete 232
laik rahip 236
laikleşme 232
Laius 151
Lajos 98
Laplance 213, 219, 220
Laplance ve Pontalis 221, 225
Latour, Bruno 18
laubali dedikodular 223
Laurvick, Harve 82
Lear, Kral 115
Leporello 128, 144
Levi-Strauss, Claude 10

libidinal ilişkiler 140
libido 139
Liebault, Ambroise 230
Linnaeus 158
Lisa Appignanesi ve John Forrester 31
Loewenstein, Rudolf 100
Londra 153, 281
Londra Freud Müzesi 153
Londra Psikanaliz Enstitüsü 161
Londra Tavistock Enstitüsü 230
Lyman 42

M

MacIntyre, Alasdair 18, 232, 233, 235, 277
Macmillan 272
maddi teknoloji 276
Magda 106
mahrem Freud 143
mahremiyet ve sır 58
Maitland, Frederick 252, 253
Makyavelli 48
Mandeville 49, 52
Mann 10
mantıkçı pozitivizm 266, 268
Marcel 17
Marconi 276
Marcus 227
Marksizan 226
Marksizm 268
Martha 71, 88, 90, 109, 164
Martin 124, 166
Marx 50, 148, 155, 208, 227
Marx ve Freud 222
Masson, Jeffrey 251, 252, 265
mastürbasyon 215
Mathilde 106, 198
Mauss, Marcel 49, 62
Maxwell 211
mazohizm 35
McGrath 216
Medawar 19
Mellon 157
meme fantazisi 33
mesel-işi 24
Mesmerciler 216
mesmerik ve kimyasal anestezi 256
Mill 180
Millikan, Robert 249, 250, 251
milliyetçilik 284
Minna 64, 90, 109
Mısır 130
Mısır bokböcekleri 157
Mısır Sfenksi bilmecesi 159
Mısırlı Musa 147
Mitchell, Juliet 33
mitik janrı 236
modern akıl 57
Montaigne 158, 264
morbus Basedowi 88
Morelli 144
Moser, Fanny 214
Muhammed 222

N

Nagel 262, 263
Nancy Grubu 161
Nancy Okulu 230
narsisistik kadınlar 140
narsisizm 80, 139, 211
narsisizm kuramı 139
Nazi çağı 216
nedensel tıb 211
nefret 36, 56
neo-Viktoryan 213
New Deal 257
Newton 218, 222, 226
Nicole 49
Nietzsche 18, 36, 37, 52, 56, 158, 264
Nietzscheci 100
Noailles, Anna de 131
nöroloji 230

O-Ö

Obholzer, Karin 239, 241, 243, 244, 247, 248, 252
okuma yanlışları 138
okur çevresi 204
okur-işlevi 206
olgu öyküsü 236
olumlamanın olumsuzlanması 262
olumsuz aktarım 94, 247
Onbirinci Emir 285
Orta Düzey 223
osuruk arkeoloğu 143
osuruklar ve mimikler koleksiyoncusu 143
otobiyografik yazı 162

Ödipal itkiler 172
Ödipus 17, 74, 126
Ödipus karmaşası 11, 35, 100, 102, 106, 110, 285
öfke 47, 49
öfke ve kin 38
önde giden Freudcular 10
öpücük 120, 121
öykü alma uygulaması 272
öz-çıkar 49, 50, 51, 103
özdeşleşme ve aktarım 187
özel mülkiyet 50
özel psikolojiler 38, 46
özgül bir öteki 25
özgün konum 38, 40, 41, 42, 43, 46, 54
özneleştirme yöntemi 234

P

Palermo olayı 70, 72, 84
Palma, Brian de 10, 236
Palos, Geza 77, 92, 99, 112
Palos, Gizella 15, 63, 64, 65, 96, 99, 106, 109
papazlık kategorisi 235
Pappenheim, Berhta 214, 231
para 52, 157
para sevgisi 49
paranoya 62, 67, 139
paranoya ile eşcinsellik 61
parapraksiler 138, 139
Parnassus 148
Pascal 18, 184
Pasteur 14, 161, 229
Pasteur ve bakteriyoloji 160
patavatsızlık ve ikiyüzlülük 170
patojenik travma 120
pazar 157
Pearson 161
penis 33, 53, 54
penis hasedi 30, 31, 32, 40, 52, 53, 211
Philippson İncili 159
Philips, Adam 59, 116, 147
phronesis 13
Picabia 146
Picasso 14
Pisagorcular 216
pişmanlık 46
planlama 39
planlı toplum 41
Plutharkos 22
politik insan 232
politik söylem 47
politika 13, 48
Pompeii 152
Pontalis, J.B. 213, 219, 220
Popper, Karl 221, 261, 266, 268
popüler bir ahlâk bilimi 232
popüler hipnozcular 216
popüler kültür 275, 278, 279
pornografi muamelesi 282
post-Freudcu Freud 147
postmodern 224
pozitivistik 100
pozitivizm 59
pratik bilgelik 13
pratisyen 229, 230
prehistorik 129
Proust, Marcel 14, 126, 277
psikanalist 233, 269, 208, 272
psikanalitik açıklama 263
psikanalitik dürüstlük 65, 66, 70
psikanalitik estetik 143
psikanalitik hareket 282
psikanalitik kliantel 235
psikanalitik kurum 224
psikanalitik kültür 226
psikanalitik pislik 239
Psikanalitik Seçki 204, 205
psikanalitik uygulamanın tarihi 230
psikanaliz 11, 13, 14, 15, 16, 17, 35, 51, 52, 57, 59, 61, 64, 68, 69, 72, 79, 89, 94, 95, 100, 102, 103, 115, 116, 123, 143, 146, 148, 149, 152, 157, 161, 164, 204, 206, 208, 215, 216, 217, 219, 221, 230, 231, 234, 235, 242, 248, 251, 260, 261, 262, 266, 268, 270, 272, 273, 274, 275, 278, 279, 280, 282, 283, 285
psikanaliz arkeolojisi 234
psikanaliz eleştirileri 248, 254
psikanaliz eleştirmenleri 262, 280
psikanalize duyulan derin güvensizlik 253
psikanalize giriş 208
Psikanalizin Ayartmaları 102
psikanalizin bilimsel statüsü 278
psikanalizin kanıtsal temeli 253
psikanalizin kurumsal tarihi 224
psikanalizin maksatlılığı 251
psikanalizin tarihi 122, 210, 211, 212,

220, 223, 225, 226, 228, 247
psikanalizin tarihyazımı 224, 233
psikiyatri 230
psikiyatri ile psikanaliz 228
psikoloji 131, 157, 266, 273, 274, 275, 277
psikolojik insan 232
psikoterapi 231
psikoterapötik 231
psikotrop 228
pullar 157
putkıncılık 214, 216, 218
Putnam, Hilary 263, 59
Putnam, James Jackson 58

Q-R

Quetelet ve uluslararası istatistik 160
Rabelais 15
radikal Freudcular 60
radyoterapi 211
Rank 96, 195, 211
Rapp 227
Rawls, John 26, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 53, 54, 56
Reich 60, 227
rekabetçi haset 39
Richard, III. 78, 79, 80
Ricoeur, Paul 181, 266
Rie, Oscar 170, 193, 202
Rieff, Philip 10, 57, 59, 100, 118, 232, 233, 277
Riviere, Joan 33
Roazen 224
Rochefoucauld, La 49, 56, 184
Roma 127, 128, 131, 133, 141, 143, 151
roman 16
romantik düşünce 218
Rorty, Richard 10
Roudinesco, Elisabeth 225, 226, 227
Rousseau 176
Roustang 224
Rus sansürü 167
Russell, Bertrand 37

S-Ş

Sachs, Hanns 95, 187
sadizm 35
sadizm ve mazohizm 136
sadomazohizm 271
sahte Freudlar 225
sakin servet arzusu 49
sanat 13
sanatsal yaratıcılar 139
sansür 167, 172, 177, 182
sansür ve açığa vurma 172
sansürcü 169, 179
Sarolta 87
Sartre 10, 184
saymaca bilimler 221
Schaffer, Simon 276
Scheler, Max 36, 53
Schermann 95, 96
Schliemann, Heinrich 150
Schnitzler 229
Schoeck, Helmut 35
Schorske 216
Schorske ve McGrath 226
Schreber, Senatsprasident 66, 69
Schur 215
Schwab-Paneth, Sophie 170
Scull 228
seçme özgürlüğü 118
sefahat 89, 90
seks 284
seks-hap ve rakınrol 282
sekülarize itiraf ve otobiyografi janrı 176
seküler 48
sempati 56
sevgi 56, 71
sevgi, gerçek ve etik 61
sevgi, nefret ve bilgi 60
Shakespeare 18, 39, 78, 80, 160, 219
Shapin, Steven 260, 261, 276
Shitoloji (Bokbilim) 166
sibernetik 221
sifilofobi 87
Sigmund Freud Evi 153
Silberer, Herbert 195
Simmel, Ernst 47, 50, 155
sıradan açıklamalar 262
sıradan okur 215
Smith, Adam 49, 56
Smith, Joseph 222
Societé Psychanalytique de Paris 225
Sophie 198
sosyal adalet 56
sosyal antropoloji 267
sosyal bilimler 13

sosyal psikiyatri 228
sosyobiyoloji 219
sosyoloji 47, 277
sosyolojizan 226
soyağacı araştırmaları 223
söylemsel ötesi 222
söylemsel pratikler 222
sözde bilimler 268
Spector 132
Spielrein, Sabina 106
Spielrein, Sabina 64
Standart Edition 11
Steiner, George 10
Stekel 161, 194
Stewart, Susan 150
Stoller, Robert 269, 270, 271, 272, 279
Strachey, James 237, 239
suçluluk 46
suçluluk ve gücenme 38
Sulloway, Frank 18, 219, 276
Süleyman 22, 25, 26
Süleyman'ın Yargısı 14, 23, 24, 27, 28, 29
süperego 46, 51, 100
sürçmeler 146
sürü içgüdüsü 29, 43
Swales, Peter 18, 214
Sylvia 124
Szilard, Leo 254
Şamanik doktor 236
şeylere ψ-analitik bakış yöntemi 65
şeyleri anlamak 262
şifacılar 216
şüphecilik ve güvenilirlik 261

T

Talmudik 156
tasarruf ilkesi 54
Tawney, R.H. 47
telepati 95, 104
tembellik 49
Tenerio, Don Juan 135
teoloji 47
tepki-oluşturma 43
terapi 248, 282
terapi servisi sanayileri 232
terapist 69, 233, 277, 278
terapötik olanın zaferi 232
terapötik yarar 12, 13
teşhircilik 171, 172
This ve Theves 225
Thyssen 157
tıbbın emperyalistçe yükselişi 229
tılsım 171
tıp 220, 228
tokalaşma 120
toplumsal 39, 40
totemizm 107
transdiskürsif yazarlar 222
travmalar 271
tren yolları 160
Trilling 10
Trimetilamin 198
Trotter 29
tutku ilkesi 52
tutkular 47, 48, 52
tutkular söylemi 48, 48, 52
tutkuların soyağacı 52
Türlerin Kökeni ile *Düşlerin Yorumu* 208

U-Ü

ulusaşırı medya 227
Uluslararası Psikanalitik Birlik 221
uluslararası psikanalitik hareket 208
umutsuzluk 47
unutma 151
uygarlık 118
uygarlık tarihi 149
üst-ilke 50

V-W

varoluş estetiği 234
Viktorya İngiltere'si 233
Viyana 131, 136, 138, 142, 145, 153, 155, 161, 216, 217, 220, 239, 281
Viyana Enstitüsü 161
Viyana kültürü 226
Viyana mantıkçı pozitivizmi 221
Viyanalı fizikçiler 250
Volvo 10
Watson, Jim 254
Weber, Max 14, 47, 50
Webster, Richard 11
Wells, H.G. 14
Welsh, Alexander 176, 197
West, Rebecca 122
Westermark 107
Wilde, Oscar 34
Wilhelm Almanya'sı 233

Willet 11
Wilson 10
Winckelmann 147, 151
Winnicott 272, 274
Winstanley 47
Wittels, 60
Wittgenstein 117
Woolf 236
Worcester Massachusetts 206

X-Y

X-club 161
ψA 67
ψα bir dünya görüşü 68
ψα davranış kuralları 68
ψα etik 68
Yahudi 104
Yahudi dolandırıcı 246, 247
Yahudi fıkraları 137
Yahudi fıkraları koleksiyonu 137, 156
Yahudi kültürü 156
Yahudiler 105, 216, 156
yanlış anlamalar 138
yanlış isim kullanmalar 138
yanlış yere koymalar 138
yapıbozumcu 224
yardımseverlik 56
yarı-Durkheimci 43
yazar 221
yazar ve okur diyalektiği 193
yedi ölümcül günah 47
Yeni-Kantçı 264
yeni-Lamarkçı 220
yorumbilgisel çevre 265
yönetici 233, 277
Yunan 130
yüzük-sahipleri 161

Z

zeka testleri 211
zengin estet-haz 233
zihinsel psikoloji 273
zihnin arkeoloğu 128
Zürih Psikanalitik Dernekleri 161
Zweig, Stefan 131

John Forrester

Hakikat Oyunları

YALANLAR, PARA VE PSİKANALİZ

İnceleme/Çeviren: Abdullah Yılmaz/207 sayfa/ISBN 975-539-247-5

Gerçeğin, yalnızca gerçeğin söyleneceğine dair yemin edilmiş bir dünyada yaşıyoruz; yalan söyleyenler aşağılanıyor. Hepimiz hakikatin peşindeyiz. Ne var ki kimse de hakikatin ne olduğunu, yalanın nerede başlayıp nerede bittiğini söyleyemiyor. Hakikat bilinmiyorsa yalan nasıl mümkün olabilir? Dahası, ya hakikatler; birer yanılsama olduğunu unuttuğumuz yanılsamalarsa! Bir düşünün, ilk bağımsızlık "an"ımız ilk yalan söylediğimiz "an" değil midir? Tarih boyunca "hakikati" hep yönetenler kurarken, gülmeyi de yalanı da bir savunma silahı olarak kullananlar ezilenler olmamış mıdır? Kurgular hakikatler kadar etkili değil midir? Siz hiç gerçekler kadar içinizi acıtan romanlar okumadınız mı?

Bunlar John Forrester'ın *Hakikat Oyunları* adlı kışkırtıcı çalışmasında yanıt aradığı soruların sadece birkaçı. Bilimsel doğruların en tepede oturduğu hakikat düzenine ilişkin ilginç, bir o kadar da bozguncu gözlemlerin ardından Forrester asıl ilgi alanına, psikanalize döner ve "hakikat-yalan" ilişkisi üzerinde yoğunlaşır.

Bir psikiyatristin divanına uzanan hasta henüz hiç kimsenin tam olarak ne olduğunu bilmediği bir şeyi satın almayı kabul etmiş, psikiyatrist ise parayı almış ama hiçbir şey vaat etmemiştir. Forrester'a göre analiz; hakikat oyunları, yalanlar, para ve Freud etrafında döner. Paraya dayanan psikanalitik sözleşmenin mümkün kıldığı pratik, sözü olduğu biçimiyle kabul eder, sözün dışındaki şeylere doğruluk ya da yanlışlık atfetmez; suçlamaları, ahlâki yargıları askıya alır; kendi icat ettiği hakikate yalnızca "yalan-hakikat" ayrımını ortadan kaldırarak varabilir.

Son bölümde Lacan'ın Freud'a borcu olduğunu ve bu borcu ödemesini gerektiğini iddia eden Forrester para, psikanaliz, armağan ve ölüm konularında ufkumuzu zorlayan sonuçlara ulaşır.

Forrester, "hakikat, yalanların ve görünüşlerin fani dünyasına karşı baki olandan yanadır; hayata karşı ölümün tarafını tutar" dedikten sonra sorar: Hasta eden yalan, iyileştiren de hakikat midir? Yoksa hakikat denen şey biz bilim çocuklarının uyutulmasını sağlayan yalanın ta kendisi midir?

"*Hakikat Oyunları* geçmişin mirasını nasıl bir armağana dönüştürebileceğimizi gösteriyor."
Adam Phillips